МИХАЙЛО ПАДУРА



Проф. Степан Ґжицький

# ПОРТРЕТИ З АКАДЕМІЇ:
## НАРИСИ ЖИТТЯ І ПРАЦІ

ЛЬВІВ 2025

Падура М. Портрети з академії: нариси життя і праці. – Львів, 2025. – 203 с. – Монографія.

# Анотація

***Портрети з академії*** **– це нариси життя і праці провідних вчених нашого навчального закладу, а академія – одна із історичних структурних його назв, якими є кафедра, школа, академія, інститут і, зрештою, університет.**

**Історія Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнології імені С.З. Ґжицького починається від 1784 року, коли на медичному факультеті новоствореного тоді Львівського університету була відкрита кафедра ветеринарної медицини, або заразних хвороб тварин. Таким чином, наш університет за 240 років пройшов шлях від кафедри до університету через ветеринарну школу, академію та інститут. Першим завідувачем кафедри був проф. Юрій Хмель з Відня, він є автором перших наукових праць з ветеринарної медицини у Львові та й у цілій Україні і батьком української ветеринарної медицини. Юрій Хмель є першим вченим, який очолив список провідних вчених нашого навчального закладу, що увійшли до монографії „Портрети з академії: нариси життя і праці". Наступними є вчені з часів академії та інституту, разом 22 особи (18 професорів і 4 доценти).**

**До числа провідних вчених нашої академії внесено теж ректора Університету ветеринарної медицини у Відні проф. Оскара Шаллера як дяка за те, що у 1991 році він відновив наукову співпрацю двох споріднених ветеринарних закладів Відня та Львова, яка була насильно перервана у 1939 році. Проф. Оскар Шаллер є також почесним доктором нашої академії.**

**Монографія розрахована на викладачів і студентів нашого навчального закладу, а також всіх, хто цікавиться історією науки.**

# ЗМІСТ


| № п/п | Назва матеріалу | Стор. |
|---|---|---|
| 1 | Анотація ..... | 1 |
| 2 | Зміст ..... | 2 |
| 3 | Переднє слово ..... | 4 |
| 4 | Юрій Хмель ..... | 6 |
| 5 | Степан-Євген Ґжицький ..... | 14 |
| 6 | Школа Степана Ґжицького ..... | 26 |
| 7 | Ірина Дубовик ..... | 27 |
| 8 | Мар'ян-Лонгин Стахурський ..... | 34 |
| 9 | Володимир Кульчицький ..... | 36 |
| 10 | Йосиф-Бальтазар Шпільман ..... | 42 |
| 11 | Петро Зайфман ..... | 47 |
| 12 | Іван Чинченко ..... | 52 |
| 13 | Вацлав-Дам'ян Морачевський ..... | 58 |
| 14 | Яким Ярема ..... | 70 |
| 15 | Лев Заяц ..... | 83 |
| 16 | Ольга Кулаківська ..... | 87 |
| 17 | Анна Сеник ..... | 93 |
| 18 | Йосип Мельник ..... | 99 |
| 19 | Павло Урбанович ..... | 105 |
| 20 | Панас Столярчук ..... | 115 |
| 21 | Омелян Білевич ..... | 125 |
| 22 | Остап Хоміцький ..... | 137 |
| 23 | Іван Головацький ..... | 153 |
| 24 | Михайло Демчук ..... | 158 |
| 25 | Зеллі Зеліковська ..... | 168 |
| 26 | Оскар Шаллер ..... | 178 |
| 27 | Михайло Падура. Текст з Вікіпедії ..... | 187 |
| 28 | Післяслово ..... | 198 |
| 29 | Genealogical tree of veterinary scools ..... | 202 |




**Емблема кафедри біохімії**



**Різдвяник з колекції Андрія Красневича на кафедрі біохімії**

На початку 1970-х років я почав на кафедрі колекціонувати кактуси. Теплиця з кактусами була розміщена на вікні поруч з кабінетом професора Степана Ґжицького. Цей дивовижний світ „дітей пекучого сонця" зачарував Степана Зеноновича, професор був полонений красою цього колючого царства і з цікавістю оглядав квітуючі кактуси, ділився враженнями і лише потім проходив у свій кабінет.

За дивним збігом обставин на сьогодні з колекції кактусів на кафедрі біохімії символічно залишився тільки один свідок – Різдвяник (народна назва зигокактусу), який своїм рясним цвітінням у день народження (14 січня 1900 року) Степана Зеноновича дорічно нагадує про незабутні дні нашого спілкування.

Андрій Красневич

# ПЕРЕДНЄ СЛОВО

## Наше дослідження історії університету

У 1989 році мене обрали завідувачем кафедри іноземних мов тоді ще Львівського зооветеринарного інституту (прийняв кафедру від доцента Остапа Хоміцького). Від того часу почалася моя активна праця над історією нашого навчального закладу.

Першим наслідком такої праці було те, що у 2000-му році вийшла у світ фундаментальна колективна праця „Львівська академія ветеринарної медицини" на 904 сторінки, написана за нашим задумом і планом.

Досі з історії нашого університету опубліковані такі мої праці: частина перша книжки „Львівська академія ветеринарної медицини" під назвою „Львівська академія ветеринарної медицини" (1784–1944), сторінки 19–244, написана на основі архівних матеріалів Львова. Це були матеріали на одній із трьох іноземних мов – латинська, польська чи німецька, причому німецькі тексти написані готичним шрифтом, який сьогодні рідко хто читає у Львові. Окремі відомості про університет автор знайшов у Відні, отримав з Польщі, Білорусі, Росії і з Харкова. Крім названої частини першої, у книжці „Львівська академія ветеринарної медицини" є ще такі мої матеріали:

Частина четверта – На чужину. За океан. Доктори ветеринарної медицини.

Частина п'ята – Загальна інформація. Територія академії та її околиці. 100 років зі статусом академії.

Частина шоста – Довідкова інформація.

Другою нашою працею з історії університету є Довідник „Вчені університету", написаний теж за нашим задумом і планом.

Досі вийшло два видання Довідника, друге у 2016 році. Це колективна монографія, де є відомості про 200 вчених університету за 1784–2016 роки, нами опрацьовані відомості про 41 особу.

Дві наступні праці з історії університету (третя і четверта праці) є індивідуальними і подаються на сайті університету та сайті наукової бібліотеки університету.

Третьою нашою працею з історії університету є монографія під назвою „Портрети з академії", 2024 рік, де є детальна інформація про життя і творчість двадцяти двох відомих вчених університету, а саме, це такі: професори Юрій Хмель, Степан Ґжицький, Ірина Дубовик, Володимир Кульчицький, Йосиф Шпільман, Петро Зайфман, Іван Чинченко, Вацлав Мурачевський, Яким Ярема, Ольга Кулаківська, Йосип Мельник, Павло Урбанович, Панас Столярчук, Остап Хоміцький, Іван Головацький, Михайло Демчук, Зеллі Зеліковська, Михайло Падура; доценти Мар'ян Стахурський, Лев Заяц, Ганна Сеник, Омелян Білевич; 23-ім є ректор Віденського університету ветеринарної медицини професор Оскар Шаллер, почесний доктор нашого університету. Оскар Шаллер увійшов до списку відомих науковців нашого університету як людина, що у 1991 році відновила наукову співпрацю з нашої ініціативи між двома спорідненими університетами Відня і Львова, співпрацю, котра активно розвивалася до вересня 1939 року. Інформація у „Портретах з академії" про проф. Михайла Падуру подана за матеріалами з Вікіпедії.

Четвертою у цьому ряді є праця під назвою „Поради на благо університету", 2023 рік, де зібрані наші численні ініціативи, подані від 1990 року для зміни старого університетського життя:

1. Встановити на території університету такі пам'ятні знаки:
– пам'ятник лікарю ветеринарної медицини,
– погруддя першого директора Львівської ветеринарної школи Петра Зайфмана,
– пам'ятну таблицю проф. Вацлава Морачевського,
– погруддя (барельєф) завідувача кафедри української та іноземних мов Якима Яреми,
– стелу з написом „Hominum animaliumque saluti".
2. Назвати:
– університет іменем Степана Ґжицького,
– кафедру української та іноземних мов іменем Якима Яреми.
3. Створити:
– галерею портретів ректорів університету,
– пам'ятну таблицю імен ректорів від 1784 року донині.
4. Доповнити генеалогічне дерево ветеринарних шкіл кінця XVIII століття у Європі.
5. Написати нову українську посвяту у студенти.
6. Відновити старі академічні традиції університетів:

– ректорський золотий ланцюг,
– мантії і берети для членів вченої ради,
– почесне звання – Doctor honoris causa,
– наукові зв'язки між спорідненими навчальними закладами Відня і Львова,
– назву академія ветеринарної медицини.
7. На основі архівних матеріалів написати:
– історію кафедри української та іноземних мов,
– історію Львівського університету ветеринарної медицини,
– монографію про життя і творчість доктора Якима Яреми,
дослідника життя і творчості Івана Франка,
– монографію про життя і творчість доцента Омеляна
Білевича, дослідника античної ветеринарної медицини.
8. Скласти родоводи:
– професора Якима Яреми,
– доцента Омеляна Білевича.

Окремі поради (ініціативи) автор виконував одноосібно, як архівна історія університету, а інші пропонував на розгляд керівництва університету, бо вони пов'язані з матеріальними витратами, як пам'ятник лікарю ветеринарної медицини чи погруддя першого директора Львівської ветеринарної школи Петра Зайфмана.

На закінчення Переднього слова вважаємо за доцільне дати відповідь на питання, коли з'явився наш ветеринарний заклад. Досі в історії закладу називають три дати: 1784 рік, 1881 рік і 1457 рік. При написанні історії нашого навчального закладу ми виходили з концепції, що ветеринарні школи та ветеринарні кафедри з'явилися у Європі щойно у другій половині XVIII століття, першою була ветеринарна школа у Ліоні, заснована у 1761 році, 15-ою була кафедра ветеринарної медицини у Львові, заснована у 1784 році. Від того року почали у Львові вивчати ветеринарну справу і почалося зародження ветеринарної науки, Юрій Хмель став батьком ветеринарної медицини у Львові та у всій Україні.

Таким чином, в історії нашого навчального закладу були дві віхові дати: 1784 рік – відкриття кафедри ветеринарної медицини, або заразних хвороб при медичному факультеті Львівського університету і 1881 рік – відкриття у Львові самостійної ветеринарної школи, яка згодом стала академією ветеринарної медицини і, нарешті, університетом ветеринарної медицини.

Що стосується дати 1457 року, на підставі якої за поданням керівництва університету ветеринарної медицини у 2007 році Верховна Рада України прийняла Постанову про 550 років від часу заснування нашого навчального закладу, що робить його найстарішим навчальним ветеринарним закладом у Європі та у світі, то для цього немає жодних передумов. Існування у 1457 році цеху коновалів чи цеху ковалів не можна вважати початком нашого навчального закладу, бо, по-перше, такі цехи існували на той час також в інших містах Європи, і ніде на їх базі не виникла жодна ветеринарна школа, а, по-друге, такі цехи існували у Європі на одне чи два століття раніше. Тому не можна кожний цех, який був організацією ремісників, вважати початком майбутніх навчальних ветеринарних закладів.



*Кузня з ортопедичною поліклінікою.*
Фото 1926 року

Звичайно, при ветеринарних школах у Європі існували також кузні, які займалися підковуванням коней і не займалися ні ветеринарною освітою, ні ветеринарною наукою. Така кузня існувала теж при нашій ветеринарній школі і була відкрита до 1881 року.

Навчальні ветеринарні заклади у Європі зароджувалися з урахуванням ветеринарного досвіду на базі досягнень людської медицини і за її зразком. Не дивно, що для ліквідації заразних хвороб тварин, які масово поширювалися в Європі у XVIII столітті, залучали не коновалів чи ковалів, а лікарів людської медицини.

# ЮРІЙ ХМЕЛЬ

Юрій Хмель – професор ветеринарної медицини, доктор медицини, завідувач кафедри ветеринарної медицини, або заразних хвороб Львівського університету, батько української ветеринарної медицини. Чи був він українцем? Ні, але прислужився Україні.

**Перші ветеринарні школи.** Є дві гілки медицини: людська і ветеринарна. В історії людської культури вони розвивалися то разом, то осібно, що визначалося основними засадами релігії і філософії у суспільстві. В індуській культурі їх розвиток був спільним, оскільки в буддійській релігії є вчення про існування душі не тільки в людей, а й у тварин. У стародавній Греції, відповідно до поглядів Аристотеля, що душа є тільки в людини, ветеринарна медицина йшла своїм самостійним шляхом. Але наукові пізнання обох гілок медицини завжди були взаємопов'язані. Був навіть час, коли ветеринарні пізнання, зокрема з анатомії тварин, служили єдиною опорою людській медицині, бо категорично заборонялося досліджувати трупи людей. Цінними доповненнями до людської медицини були також дані ветеринарної медицини в галузі фізіології і терапії.

До XVIII століття у Європі ще не було навчальних закладів, котрі б готували ветеринарних лікарів. До лікування хворих тварин (епізоотій) часто залучали лікарів-медиків. Звичайно ж лікуванням тварин займалися пастухи, вівчарі, а у війську – вчені ковалі. Одночасно з'являлися різні знахарі, котрі тільки завдавали тваринам шкоди.

XVIII століття поставило нові вимоги до лікарів з огляду на поширення епізоотій. Зростали зусилля лікарів у справі дослідження, ліквідації й профілактики хвороб серед тварин. Спустошливі епізоотії, що все частіше й у все ширших масштабах з'являлися в Європі, від яких гинуло до 75% стада, висували на передній план нагальну потребу заснування самостійних шкіл для підготовки ветеринарних лікарів. Другою причиною, що сприяла виникненню наукових ветеринарних закладів, було значне піднесення рільництва і поліпшення розведення тварин після спустошливих бід у Європі тих часів. Також військові інтереси були могутнім стимулом для підготовки добре освічених ветеринарних спеціалістів. Армія потребувала величезної маси верхових, тяглових і в'ючних коней. Для їх вирощування, дресирування й догляду потрібні були професійні ветеринарні лікарі.

У 60-х роках XVIII століття у Франції знайшлася така людина, яка відчула поклик часу і змогла успішно зреалізувати свої наміри. Це був Клод Буржела (Claude Bourgelat) – адвокат, офіцер мушкетерів, керівник Академії верхової їзди в Ліоні і, зрештою, лікар.

Клод Буржела (1712–1779) народився у Ліоні, студіював право у Тулузі і почав свою адвокатську практику у Греноблі. Дуже скоро покинув свою першу професію, а саме після одного судового процесу, який він виграв, але, як з'ясувалося пізніше, несправедливо. Зайнявся гіпологією (наука про коней), до чого мав потяг ще з дитинства.



**Клод Буржела**

Служив деякий час поручником у кінноті, після чого став керівником Академії мистецтва верхової їзди у рідному місті. Дуже наполегливо зайнявся анатомією і фізіологією коня, далі вивчав гіпологію і гіпіатрику (наука про хвороби коней), а підтримував Клода у цьому його товариш Понто, ліонський хірург. У перших працях з ветеринарного мистецтва Буржела виявився справжнім реформатором тодішніх знань. 5 серпня 1761 року Буржела отримав дозвіл від французького уряду на заснування школи в Ліоні. Її метою було лікування хвороб коней, мулів, великої рогатої худоби, собак та інших свійських тварин. Одночасно уряд надав йому грошову допомогу з виплатою на шість років (50 000 франків) для винаймання будівель, обладнання аптеки, лабораторії, закладання ботанічного саду, створення кількох кузень, закупівлі різного знаряддя та інструментів, а також створення клініки для хворих тварин, лекційних та секційних залів.

2 січня 1762 року на передмісті Ліона була відкрита перша у світі ветеринарна школа. Ліонська ветеринарна школа служила зразком для всіх наступних ветеринарних шкіл та кафедр у Європі.

Король Франції Людовик XV надав йому прибуткову посаду генерального комісара конюшні. З часом Клод Буржела організував другу ветеринарну школу у Шарентоні, яку в 1765 році перевели до замку в Альфорті (передмістя Парижа). Буржела став її директором. Слава про обидві ветеринарні школи скоро

вийшла за межі Франції. Сюди почали з'їжджатися слухачі з усієї Європи. Вже першого року тут, крім французів, навчалися 3 голландці, 3 шведи, 2 німці, 10 студентів зі Швейцарії.

Буржела помер 3 січня 1779 року. На вшанування його заслуг у Ліоні та Альфорті йому поставлені пам'ятники.

Австрія ретельно взялася за заснування власної ветеринарної школи. За 1764–1765 роки три австрійські тямущі мужі (два ветеринарні лікарі й один аптекар) їздили на навчання до Ліона, щоб там „набути досконалих знань про коней і їх лікування, а після повернення навчати інших земляків з набутого мистецтва".

У 1765 році співрегентові цариці, Йосифу, вони подали на затвердження перший навчальний план і правила навчання у майбутній Віденській цісарсько-королівській ветеринарній школі для лікування й опікування кіньми за зразком навчання у Ліонській ветеринарній школі. Цю дату в Австрії вважають роком заснування першої ветеринарної школи у країні, хоч навчання у Віденській школі почалося 12 січня 1767 року, і курс з ars veterinaria тривав два роки.

**Нововідкритий університет у Львові.** У 1772 році Галичина увійшла до складу Австрії, це була епоха просвітителів у Європі. На їх думку, просвітництво приведе людство до щастя. Просвітителі були за свободу думки і слова, що веде до прогресу.

1780 року, після смерті Марії-Терезії, на престол зійшов її син Йосиф II, відомий як освічений монарх. Просвітництво дало могутній поштовх освіті як народної, так і вищої. Йосиф II вважав, що „в добрих школах і в здоровій практичній науці лежить честь і сила народу, повага і могутність держави".



**Цісар Йосиф II**

А 29 листопада 1781 року Йосиф II видав

постанову про реформування вищої освіти в імперії. У постанові зазначалося, що в Австрії буде тільки три університети: у Відні, Празі та у Львові. За реформою Йосифа II, всі інші університети імперії, крім Віденського та Празького, ліквідовувалися. З ліквідованих університетів вибиралися найздібніші професори і їх посилали до Галичини, де мав постати новий університет. З різних частин монархії потяглися до Львова вчені мужі разом зі своїми родинами, везучи на великих бричках меблі, різне начиння, одяг і книжки. Серед інших до Львова з Відня прибув 37-річний Юрій Хмель, майбутній професор ветеринарної медицини Львівського університету.

16 листопада 1784 року відбулося урочисте відкриття відновленого університету у Львові. У листі, підписаному Йосифом II від 21 листопада 1784 року, говорилося, що університет має право надання наукових звань – докторів і магістрів – на всіх факультетах і право вибору щорічно з-поміж себе ректора (Rector magnificus) почергово з числа професорів кожного факультету. Для утримання ладу в університеті вибирався академічний сенат із 9 осіб (ректор, чотири декани і чотири сеньйори факультетів).

Університет розмістився у будівлях колишнього костелу чину Св. Трійці і монастиря, відомого ще як тринітарії, що займалися викупом невільників з турецької неволі (нині на цьому місці стоїть церква Преображення і Народний дім). Тринітарії жили у Львові від 1695 до скасування чину 1783 року. Костел переобладнали на бібліотеку. Тут, у великому бібліотечному залі, відбувалася інавгурація нового університету. На столі були виставлені диплом, печатка та відзнаки ректора і чотирьох деканів. Портрет цісаря Йосифа II і картини університетських будівель прикрашали стіни залу. Вся церемонія свята була дуже урочистою. З промовами виступали ректор, намісник Галичини і декан теологічного факультету. Військо давало залпи з мушкетів. На Богослужіння гості пішли до костелу єзуїтів (нині греко-католицька церква свв. Петра і Павла).

Увечері місто засяяло вогнями, губернатор давав бал, а закінчилося свято театральною виставою.

За описом сучасників, будівлі монастиря, переобладнаного на університет, були понурі та вогкі. Університет мав 20 аудиторій і численні кабінети. Всі вони розміщалися на другому поверсі. Тут мешкали також окремі професори, якими були чужинці, здебільшого німці.

**Кафедра ветеринарної медицини у Львові.** На час відкриття університету тут були такі чотири факультети: теологічний, філософський, юридичний і медичний. З останнім пов'язані початки ветеринарної освіти і науки в Галичині. На медичному факультеті було 6 кафедр, шостою була кафедра ветеринарної медицини, або заразних хвороб тварин. Першим завідувачем кафедри був професор Юрій Хмель. Цісар Йосиф II мав намір відкрити у Львові самостійний ветеринарний навчальний заклад (школу) за зразком ветеринарних шкіл у Ліоні та Відні, але обмежився кафедрою. До кінця XVIII століття у містах Європи виникли 25 навчальних закладів для підготовки ветеринарних спеціалістів, найбільше їх було у німецько-

мовних країнах. Це були або самостійні ветеринарні школи, або кафедри ветеринарної медицини при медичних факультетах університетів. Львів зі своєю кафедрою ветеринарної медицини, відкритої 1784 року, був серед них на 15-му місці.

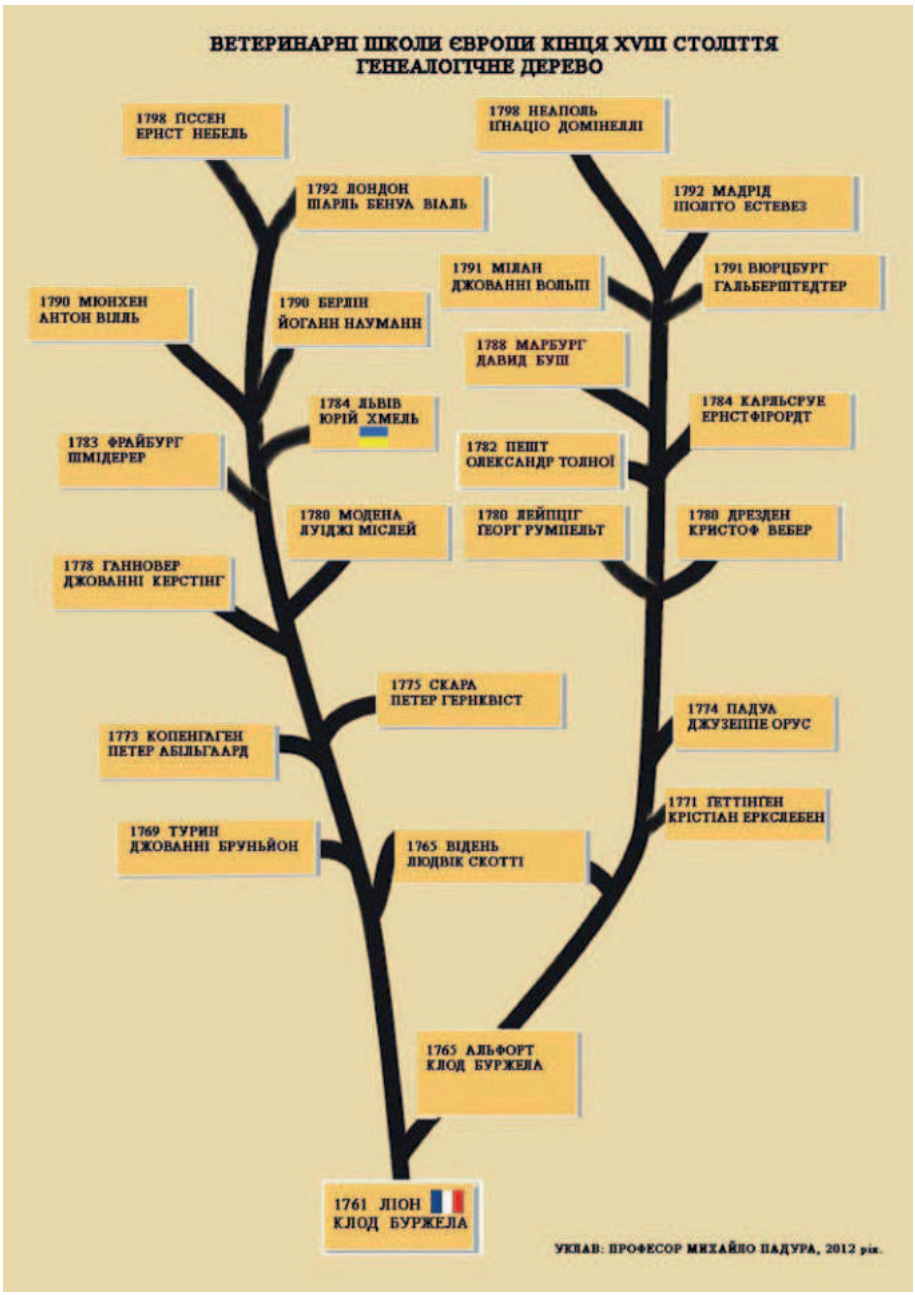
Кафедра ветеринарної медицини у Львівському університеті не була безпосередньо у структурі медичного факультету, а належала до студій для хірургів і акушерів. Всі ці три групи студентів (хірурги, акушери і ветеринари) навчалися за одною програмою. Мовою викладання була латинь, рідко – німецька. Час навчання тривав чотири роки.

Ось як виглядав розклад занять за 1787/88 навчальний рік:

*перший курс* – анатомія, хімія, ботаніка, натуральна історія;

*другий курс* – фізіологія, хірургія, медико-хірургічні інструменти;

*третій курс* – медичні матеріали, патологія, акушерство, хірургічна практика, клінічна практика; четвертий курс – клінічна практика з медицини та хірургії на ступінь доктора, ветеринарна медицина (вівторок, четвер і субота).




**Генеалогічне дерево ветеринарних шкіл і кафедр Європи кінця XVIII століття, 2012 рік .**
**Автор-укладач проф. Михайло Падура**

І до сьогодні на пожовклих сторінках архівних фоліантів збереглися імена тих наших далеких колег, які першими здобули вищу ветеринарну освіту у старовинному Львові і присвятили себе порятунку здоров'я тварин, а, отже, також людей (Hominum animaliumque saluti), яких навчав проф. Юрій Хмель. Ось їх окремі імена:

а) ветеринарні лікарі – Косинський Йосиф, Бабель Франц, Гекель Самуїл, Голубець Іван, Гайслер Еммануїл, Висньовський Каспар, Гайсо Христофор;

б) ветеринарні хірурги – Кнаур Ігнат, Абендрот Давид, Майллярд Петер, Фішер Антон, Скибінський Матвій, Менніх Еммануїл, Нечасек Карл.

Через брак студентів-медиків, а також через чвари між професорами факультету у 1788 році була прийнята постанова тимчасово ліквідувати ту частину медичного факультету, де навчали медиків, а залишилася та частина факультету, де навчали хірургів, ветеринарів та акушерів. Час навчання тривав два роки.

У 1795 році Австрійська монархія розширилася за рахунок приєднання Західної Галичини (Краків та інші південні землі Польщі), тоді виникло питання, щоб з'єднати два галицькі університети – Львівський та Краківський – в один. І в 1803 році цісар Леопольд підписав Найвищу постанову з додатком, у якому говорилося:

„Після перетворення Львівського університету в ліцей, у Львові з медичного факультету залишаться тільки хірургія, акушерство і ветеринарія". На виконання цієї постанови пішло ще два роки: 9 серпня 1805 року Львівський університет було перенесено до Кракова. Професор Юрій Хмель, що залишився у Львові, одержав від професора Шиверека хімічну лабораторію, а від Бальтазара Гакета – кабінет природознавства, який був власноручно обладнаний талановитим професором.

Отже, у 1805 році Львівський університет, як вищий навчальний заклад, перестав існувати. Замість університету створювався Львівський ліцей з трьома відділами: теологічним, юридичним та філософським. Згодом відкрили ще хірургічні студії з дворічним терміном навчання, а ветеринарна медицина якраз пов'язана з ними.

Відповідно до урядової постанови від 11 вересня 1805 року хірургічні студії складалися з п'яти кафедр, для яких призначалися чотири звичайних та один надзвичайний (позаштатний) професор, а саме: професор анатомії; професор теоретичної та практичної фармакології для хірургів; професор теоретичної і практичної хірургії, хірургічної клініки; надзвичайний професор ветеринарної медицини; професор акушерства. Ліцей мав право надавати ступінь магістра ветеринарної медицини.

Навчальна програма на хірургічних студіях у Львівському ліцеї складалася з таких предметів:

*перший рік навчання* – вступ до хірургії, загальна і спеціальна хірургія, бинти та інструменти, фізіологія, загальна патологія, внутрішні хвороби, медичні матеріали, дієтика і рецепти; *другий рік навчання* – спеціальна терапія, вступ до операцій, внутрішні хвороби, судова медицина і ветеринарія.

Іноді вважають, що тут мова йде не про фахівців з дипломом ветеринарного лікаря, а радше про дві спеціалізації, як-от: хірургія і ветеринарія, бо це було потребою часу.

**Перший професор ветеринарної медицини в Україні.** Юрій Хмель (Georgius Chmel) народився 31 березня 1747 року у Тешині (Верхня Сілезія, тепер Чехія). Три роки навчався у початковій школі, потім у латинській школі при монастирі єзуїтів, а від 1764 року протягом двадцяти років навчався у Відні, в основному в університеті, де шукав щастя на філософії, трохи на теології, а також на філології. Від 1770 року коло його зацікавлень різко змінюється: він присвячує себе медицині, яку вивчав протягом восьми років. Як талановитий студент, Хмель привернув на себе увагу Йоганна Вольштайна (1738–1820), свого земляка зі Сілезії і першої особи в імперії з питань тогочасної ветеринарної науки. За рекомендацією Вольштайна Юрій Хмель нарешті зайнявся ветеринарією, яку в 1781–1784 роках старанно вивчав у Віденській ветеринарній школі.

Мав великий хист до мов і володів німецькою, чеською, польською, латинською, французькою і трохи англійською. Любив подорожі, з метою ботанічних досліджень обходив усю Верхню Сілезію, Моравію, Нижню і Верхню Австрію, Штирію, відвідав соляні копальні, залізоробні підприємства. Відповідно до цісарського декрету від 23 червня 1784 року „був призначений публічним викладачем ветеринарії у Львові з місячною платнею у 600 гульденів" і очолив кафедру ветеринарної медицини (заразних хвороб тварин). У віці 40 років, вже у Львові, одружився з Йозефою Гільденбранд, дочкою університетського професора. Кафедрою керував понад 20 років аж до самої смерті, яка сталася 23 грудня 1805 року.

Проф. Юрій Хмель – відомий вчений Львівської ветеринарної школи. Був спеціалістом у ділянці фармакології, епізоотології, фізіології та хірургії. Відзначався надзвичайною працьовитістю, глибокими знаннями, був людиною високої духовної культури. Приїхавши до Львова, з великим запалом узявся до наукової праці, привіз з Відня багато книжок, різних медичних та ветеринарних інструментів. Є першим львівським автором, з-під пера якого вийшли перші ветеринарні праці. В 1787 і 1788 роках у Львові з'явився спочатку

німецькою, а потім польською мовою його трактат „ Про мотилицю ( фасціольоз) серед великої рогатої худоби та овець у Галичині”. Ця праця була дуже актуальною, бо саме тоді у Галичині масово лютував фасціольоз. За цю книжку, 500 примірників якої було розповсюджено у Галичині, Юрій Хмель дістав як нагороду 50 дукатів золотом на основі цісарського декрету від 17 лютого 1787 року. Через два роки вийшла у світ друга праця Юрія Хмеля під назвою „Про споживання м’яса здорових і хворих тварин, а також про загальні симптоми хвороб, що найчастіше зустрічаються серед рогатої худоби, овець та свиней як на живому, так і на мертвому тілі”.

Проф. Юрієві Хмелю належить також думка про заснування у Львові ветеринарної лікарні (1788). На жаль, звернення дирекції медичного факультету до Галицької губернської адміністрації про виділення коштів на таку лікарню було відхилене через фінансову скруту.

Авторитет Юрія Хмеля у науковому світі Львова постійно зростав: 20 серпня 1785 року йому надано звання доктора медицини, у цьому ж році він став надзвичайним професором ветеринарної медицини; 1787 року він був призначений нотарем медичного факультету, що було третьою сходинкою у службовій кар’єрі в університеті, після ректора і декана. Від 1790 року він займав посаду президента Товариства львівських хірургів.

За майже двадцять один рік своєї науково-педагогічної праці у Львівському університеті Юрій Хмель виховав багатьох ветеринарних лікарів і вчених. Так, тільки за 1791–1796 роки магістрами ветеринарної медицини стали 13 випускників університету і ветеринарними лікарями – понад 40 осіб.

Проф. Юрій Хмель – учений-гуманіст. Любов до знань і науки він виніс ще з рідного Тешина і проніс її через усе своє життя. У біографічній таблиці, яку Юрій Хмель заповнив власноручно, він з особливою повагою подає прізвища своїх університетських учителів на медичному факультеті (1770–1778), називаючи їх „достойними”. Це Коллін, фон Кранц, Жакен де Гаен, Барт і Штолль. Єдине багатство, яке він залишив після своєї смерті, була велика книгозбірня, частина якої зараз міститься у відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника, де є чотиризначні номери цих книг (Львів, вул. Лисенка, 14). Серед них – книги його вчителів з Відня. Частину своєї великої бібліотеки він привіз до Львова ще у 1784 році. На кожній його книжці власноручним почерком написано: Ex libris Georg Chmel Silesii Teschinensis.

– Із книгозбірні Юрія Хмеля, тешинця зі Сілезії.

Як виглядало університетське життя за Юрія Хмеля? Для нас, що живуть на початку XXI століття і працюють у вищому навчальному закладі, безсумнівно, цікаво було б ближче познайомитися з умовами навчання та праці студентів і професорів тих далеких років, коли тільки що зароджувалася ветеринарна медицина у нашому краї.

Навчальний рік за зразком австрійських університетів мав починатися 3 листопада і закінчуватися 31 серпня. На прохання львівських професорів цісар дозволив у Галичині починати навчання у перших числах вересня і закінчувати в кінці липня.

Відкриття нового навчального року відбувалося урочисто: у залі бібліотеки збиралися студенти та викладачі, й один із професорів робив публічну доповідь, яка мала бути надрукована за рахунок того факультету, з якого був професор. Як правило, це був наймолодший професор факультету.

Заняття припинялися тільки під час католицьких свят: на Різдво давалося 3 дні, на Великдень – 5 днів канікул, а греко-католицьких свят спочатку не святкували взагалі. Натомість багато часу займали іспити: кожний студент складав їх з усіх предметів у присутності директора студії (декана) і професорів. Іспити тривали у кожному семестрі, як правило, по місяцю, під час яких заняття не проводилися.

Іспити були справжньою мукою для викладачів. Строго визначався розклад іспитів. Студенти складали іспити в алфавітному порядку, хто ж не з’являвся на іспит, втрачав право здачі, виправданням була хіба що хвороба і лікарське посвідчення. Питання на іспиті мали бути складені так, щоб можна було впізнати, чи студент засвоїв предмет і щоб він не відповів одним словом. На іспитах зважали також на оцінки, одержані під час навчального року.

Навчання в університеті було платним. На медичному факультеті плата становила 30 гульденів на рік. Студенти ветеринарної медицини звільнялися від плати за навчання. З чотирьох факультетів плата професора найнижчою була на теології і найвищою на юридичному та медичному факультетах. Професор медицини отримував 600 або 1200 гульденів щорічно, залежно від того, чи готував майбутніх докторів медицини (1200 гульденів), чи викладав для хірургів та ветеринарів (600 гульденів).

Якому ж народові належить учений муж Юрій Хмель, який у графі про місце народження і батьківщину написав: „Тешин, Верхня Сілезія”? Бо, як бачимо, він народився у Моравії, вчився у Відні і понад 20 років працював в українському Львові, в університеті, де мовами викладання були латинь і німецька. Певну ясність вносить графа про знання ним мов, з яких перші чотири він сам поставив у такому порядку: німецька, чеська, польська, латинь. Треба думати, першою є німецька, бо це була офіційна мова держави, у якій він

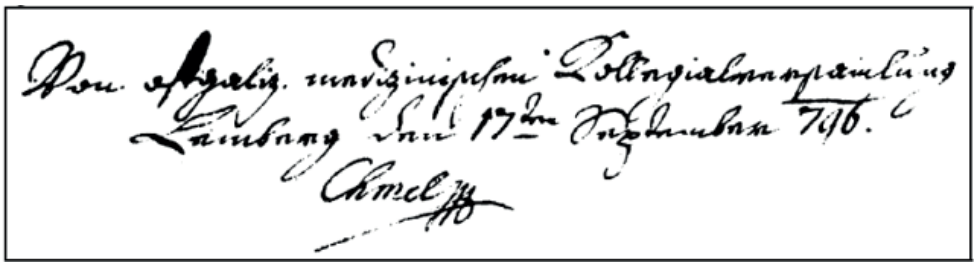
жив (Австрія), другою ж Юрій Хмель поставив чеську, бо це могла бути тільки його рідна мова, третьою стоїть польська, бо це була мова його оточення у рідному Тешині і у Галичині, куди він приїхав на працю, і четвертою стоїть латинь – мова навчання в гімназіях та в університетах, а також мова науки XVIII століття. Отже, Чехія породила його, Австрія дала йому найвищу освіту того часу, він знав і любив польську мову, писав нею свої наукові праці і, нарешті, на українській землі він здобув авторитет ученого, став доктором і професором університету, тут він працював, творив, любив і страждав, тут він знайшов свій останній притулок, тут його знають і шанують. Отже, за походженням він чех, за місцем праці – український вчений.

**Пам'ять про Юрія Хмеля у Львові.** На жаль, перше, не зберігся портрет Юрія Хмеля, хоч тодішні університети завжди мали портрети своїх професорів. Але ні у львівських наукових бібліотеках, ні в Австрії не вдалося виявити його портрет. Друге, хоч Юрій Хмель помер у Львові, про що свідчить запис у книзі смертей Латинського кафедрального собору, його могили не знайдено, і третє, у відділі рідкісної книги у Львові, де зберігається велика книгозбірня Юрія Хмеля, не знайдено жодної із двох наукових праць, назви яких зазначені в його особовій справі. Нижче подаємо ці назви в оригіналі німецькою мовою:

1. Georg Chmel. Abhandlung von der Plattwürmerseuche unter dem Horn- und Schafvieh in Galizien im Jahre 1785 und 1786. – Lemberg, 1787.

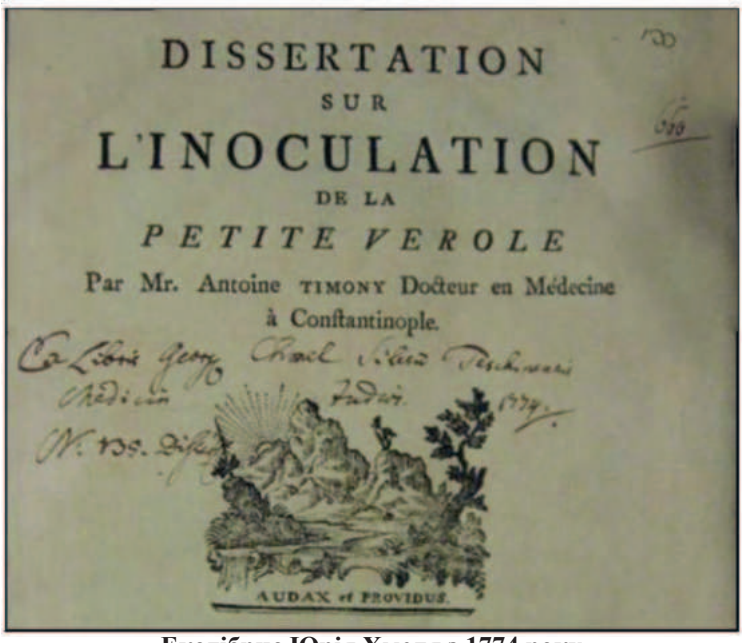
2. Georg Chmel. Von dem Genuss des Fleisches gesunder und kranker Thiere nebst den allgemeinen Zeichen der am gewöhnlichsten unter dem Rind, Schafen und Schweinen vorkommenden Krankheiten, sowohl am lebenden als todten Körper. – Lemberg, 1789.

А що ж збереглося у Львові як пам'ять про Юрія Хмеля? Перше, його підпис стоїть під документом від Галицьких медичних загальних зборів у Львові за 17 вересня 1796 року. До підпису додано дві латинські літери *mp*, що є скороченням латинського виразу *manu propria* (власною рукою). Ці літери автор додавав після свого підпису:



**Підпис Юрія Хмеля власною рукою за 1796 рік**

Наведемо для прикладу ще один із підписів Юрія Хмеля, які є на кожній книжці його бібліотеки у Львові, яку він збирав упродовж 40 років: 20 років у Відні, де він навчався, переважно у місцевому університеті, і 20 років, коли працював у Львові. Це його екслібрис латинською мовою з 1774 року на дисертації „Інокуляція віспи" Антуана Тимоні з Константинополя, яку він захищав на ступінь доктора медицини у Віденському університеті у 1762 році – *Ex libris Georg Chmel Silesii Teschinensis, Medicus, № 135:*




**Екслібрис Юрія Хмеля з 1774 року**

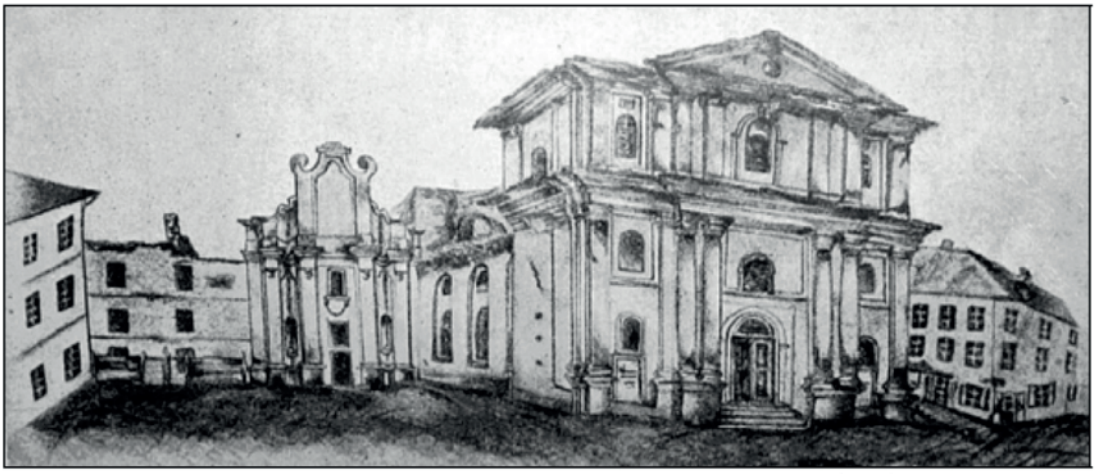
Друге, зберігся словесний портрет молодого проф. Юрія Хмеля, який у Львівському університеті очолював кафедру ветеринарної медицини. Цей опис ми знайшли у книжці „Листи з Галичини" (Ляйпциг, 1786) австрійського письменника і публіциста Франца Краттера, який у 1784 році приїхав з Відня до Львова, щоб описати стан новоприєднаних земель Галичини до Австрійської імперії. Тут є детальний опис тодішнього університету і перших професорів університету, серед них – Юрія Хмеля.

Нижче подаємо німецький текст у нашому перекладі про Юрія Хмеля:

*Юрій Хмель, ця лагідна, спокійна, маломовна, з благородними помислами людина, що схильна усамітнюватися за читанням книжок, викладає у місцевому університеті ветеринарну медицину, яка рівною мірою важлива як для лікаря, так і для природодослідника. Справа, яку він тут проводить у краю, де досі цілком занедбано цю галузь знань, принесе свої плоди щойно через роки.* Які пророчі слова!

Третє, навесні 1848 року почалися національно-визвольні революції у Європі („Весна народів"). Восени революція охопила також Львів. Польська молодь, насамперед студенти і ремісники вийшли на барикади. Коли поліція не дала собі ради, барикади коло університету і міської ратуші були обстріляні австрійською артилерією з Високого замку. Виникла велика пожежа, горіли житлові будинки, були жертви – загинуло 55 осіб.

В архіві збереглися дві фотографії руїн корпусів Львівського університету (навчальний корпус і бібліотека) з 1848 року, у яких колись проф. Юрій Хмель навчав студентів на лекціях і секційних заняттях, писав у бібліотеці університету наукові праці.



**Руїни колишнього костелу Пресвятої Трійці,
де була бібліотека університету**

Тоді у вогні було втрачено багато цінних рукописів. З бібліотеки, яка налічувала 51 000 книг, удалося врятувати тільки 13 тисяч. До честі студентів ветеринарної медицини, якраз вони найбільше причинилися до врятування книг від знищення. Четверте, збереглися також руїни монастиря тринітаріїв, де був навчальний корпус університету:

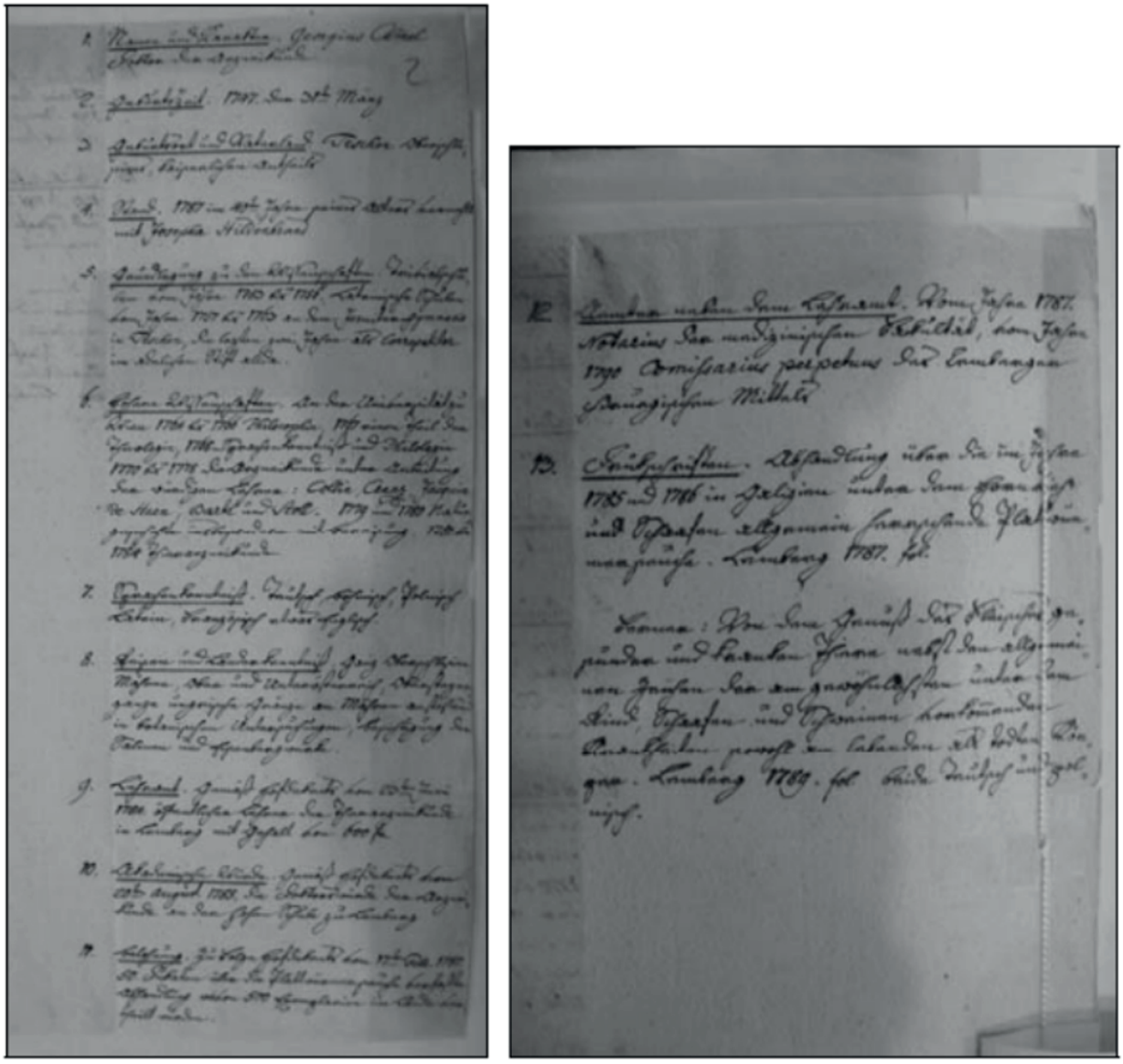


**Руїни навчального корпусу університету
після пожежі 1848 року**

Відомо, що українці в революції 1848 року у Львові не підтримали поляків у їх змаганнях за незалежність Польщі від австрійського панування. Річ у тім, що тодішня Галичина формально складалася з двох частин – польської (Західна Галичина з центром у Кракові) та української (Східна Галичина з центром у Львові, куди входили Львів, Тернопіль і Станіславів, сюди належали також українські землі, що нині є у Польщі). Поляки ж не визнавали права українців на Східну Галичину, а українці вимагали поділу Галичини на українську та польську частини у складі Австрії. Як подяку за лояльність у революції 1848 року, австрійська влада передала українцям руїни університету разом з територією. Згодом на руїнах монастиря тринітаріїв українці збудували Народний дім у Львові (1862) і греко-католицьку церкву Преображення Господнього (1896–1898) за проєктом архітектора Сильвестра Гавришкевича.

П'яте, в особовій справі Юрія Хмеля у Державному архіві Львівської області є анкета, де автор повідомляє свої біографічні дані, службові посади і наукові праці, правда, інформація неповна.

Нижче подаємо копію особової справи (анкета-таблиця) Юрія Хмеля:



**Анкета-таблиця Юрія Хмеля, написана власною рукою**

Юрій Хмель – перший професор ветеринарної медицини у Львові і в усій Україні, доктор медицини – був чехом за походженням і став батьком української ветеринарної медицини, яка починалася зі Львова у 1784 році.

# СТЕПАН-ЄВГЕН ҐЖИЦЬКИЙ



Степан Ґжицький походить зі золотого Поділля – благодатного краю, який дав світові відомих людей: вчених, громадсько-політичних і культурних діячів, до яких найперше належать Іван Пулюй, Іван Горбачевський, Соломія Крушельницька, родина Барвінських, брати Лепкі Богдан і Лев. До них приєднуються ще брати Ґжицькі – Володимир і Степан. Володимир – відомий український письменник, автор романів „Чорне озеро", „День і ніч", поеми в прозі „Лось", учасник визвольних змагань українців у 1917–1920 роках, багаторічний в'язень сталінських концтаборів (1933–1956). Степан – відомий український вчений-біохімік, професор, доктор ветеринарної медицини, доктор біологічних наук, дійсний член НТШ, заслужений діяч науки України.

У 1976 році він відійшов у вічність, а через 18 років його ім'я знову повернулося до його ж альма матер: вчена рада надала його ім'я нашому навчальному закладові. Таким чином, проф. Степан Ґжицький став патроном тої установи, де навчався шість і потім ще працював 47 років. А як патрон, він очолить плеяду моїх портретів з академії у книжці, яку я готую до публікації у 2024 році.

Упродовж семи років я працював як викладач кафедри іноземних мов у той час, коли проф. Степан Ґжицький очолював кафедру біохімії. І все, що я зберіг з тих часів у своїй пам'яті про цю людину, котра ще за життя стала легендою, все, що я бачив на власні очі, що я чув про нього від тодішніх студентів і колег, все, що я дізнався від нього у його робочому кабінеті, і все, що потім я по крупинці збирав про нього в архіві інституту, Державному архіві Львівської області, в музеї інституту, – все це ляже в основу мого нарису, у якому я подам вже відомі факти і частково явлю те, що досі було невідомим з його життя.

Степан Ґжицький народився 14 січня 1900 року в родині сільського вчителя у селі Острівець на Тернопіллі. Символічно, що його наукова діяльність почалася з дослідження впливу на організм тварин інсуліну (лат. insula – острів), який синтезується β-клітинами острівців Ланґерганса.

До початкової школи ходив у селі Довгому, де вчителював його батько Зенон. У 1911 році вступив до Тернопільської гімназії, у якій навчався до початку Першої світової війни, потім навчався самостійно за підтримки батька і в 1920 році склав екстерном матуральні іспити за гімназію.

Це були складні і важкі часи для українців. Австро-Угорщина, куди належала Галичина, розпалася. На її руїнах почали утворюватися самостійні держави. В ніч на 1 листопада 1918 року українці теж взяли владу у свої руки, була утворена Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР), яка, на жаль, не витримала боротьби проти Польщі, котру політично і військово підтримувала Європа, на боці Польщі воювали також американські пілоти. На знак протесту проти польської окупації Галичини українська молодь оголосила бойкот польських вищих навчальних закладів, українці їхали на навчання до Європи або вступали на навчання до двох таємних українських університетів, котрі утворилися у Львові – Львівський університет і Львівська політехніка.

Молодий Ґжицький записався на ветеринарію, коли йому минуло 23 роки. До того він три роки навчався на правничому факультеті Українського таємного університету, який змушений був покинути через постійні утиски з боку польської влади, що переслідувала українських професорів і студентів, через матеріальну скруту і появу зневіри української громади у перспективах таємної освіти в чужій державі.

25 вересня 1923 року Степан Ґжицький отримав залікову книжку, чи, як тоді називалося, ксьонжечку легітимаційну, або індекс за номером 1823.



Nr. 1823.

NOS RECTOR
ACADEMIAE MEDICINAE VETERINARIAE
LEOPOLIENSIS

hac tabula profitemur testatumque esse volumus
Dominum Stephanum Eugenium Grzycki
oriundum Ostrowczyk
in album
ACADEMIAE MEDICINAE VETERINARIAE
LEOPOLIENSIS
rite relatum esse. Ejus rei fidem nomen ipsum subscripsimus.

Leopoli, die 25 mensis Septembris 1923

Rector
Academiae Medicinae Veterinariae

Własnoręczny podpis właściciela książeczki:

Grzycki Stefan Eug

**Залікова книжка Степана Ґжицького**

Залікові книжки у цісарсько-королівській Ветеринарній академії у Львові були запроваджені у червні 1888 року, на сьомому році її існування. Мало що відтоді змінилося у формі залікової книжки до часу, коли Степан Ґжицький став студентом академії, хіба що іншою стала її назва: колись *фреквентаційна*, а тепер *легітимаційна.*

З пошаною і якимсь внутрішнім неспокоєм беру в архіві до рук цю книжку, за якою ховаються шість довгих років навчання в академії. Перед очима постають поважні професори, лекційні зали, праця в лабораторіях та бібліотеці, хвилювання перед іспитами, радість від успіхів і сум від невдач.

На обкладинці залікової книжки, яка, до речі, була заодно студентським квитком, стоїть прізвище та ім'я: Ґжицький Степан Євген, значиться його місце народження: село Острівчик (сьогодні – село Острівець) Теребовлянського повіту. На звороті обкладинки є велика фотографія і власноручний підпис Степана-Євгена Ґжицького.

Титульна сторінка, як це йшло від давніх традицій європейської вищої школи, заповнювалася латинською мовою, де в українському перекладі написано:

**Ми, ректор Львівської академії ветеринарної медицини,**
**цим документом заявляємо і хочемо засвідчити, що пан СтепанЄвген**
**Ґжицький, родом із Острівця, вноситься в іменний**
**список осіб Львівської академії ветеринарної медицини.**
**На знак цього ми ставимо свій власноручний підпис.**
**У Львові, дня 23 вересня 1923 року.**
**Ректор Академії ветеринарної медицини**
**проф. Станіслав Немчицький**

10 грудня 1923 року відбувся урочистий акт імматрикуляції (посвяти в студенти). Тоді, як і кожного року, на імматрикуляції з промовою виступав ректор академії, а опісля кожний студент подавав ректорові руку або ж складав письмову присягу на знак того, що він буде дотримуватися внутрішнього розпорядку академії, шанувати своїх професорів і гідно нести звання студента у житті.

Тут обставини вимагають зробити невеликий екскурс в історію академії. 12 грудня 1922 року колишня Ветеринарна академія отримала нову назву – Львівська академія ветеринарної медицини. Якраз таку назву академії застав студент Степан Ґжицький. І символічно, що в 1994 році його ім'я було надане нашому навчальному закладові саме з такою назвою, бо до 1992 року це був Львівський зооветеринарний інститут.

За новою реформою 1923 року навчання у Львівській академії ветеринарної медицини у Львові тривало 4 і пів року, або 14 триместрів (по 10 тижнів кожний). Після першого, другого і третього курсів запроваджувалися обов'язкові річні іспити. Щойно отримання абсолюторію (підтвердження кожного професора про відвідані відповідні лекції, відпрацьовані практичні заняття і складені всі річні іспити) давало право студентові складати державні іспити. 5 квітня 1928 року студент Степан Ґжицький отримав абсолюторій і став абсольвентом академії, тобто таким, що здав усі річні іспити, прослухав повний курс усіх навчальних дисциплін і міг складати державні іспити.

Що ж ми бачимо у заліковій книжці студента академії Степана Ґжицького?

В академії Степан Ґжицький навчався 6 років: із них чотири навчальні роки по три триместри (1923/24, 1924/25, 1925/26, 1926/27) і два триместри у 1927/28 навчальному році, що разом становило 14 триместрів. Від вересня 1928 року і майже до кінця листопада 1929 року складав державні іспити. За весь час навчання склав 15 річних іспитів і 2 річні колоквіуми, а також 12 державних іспитів і 3 державні колоквіуми. Оцінками на іспитах були: „відмінно", або „дуже добре", „добре", „задовільно" і „незадовільно".

А ось предмети, з яких Степан Ґжицький складав іспити, а також оцінки у заліковій книжці та прізвища екзаменаторів.

*Перші річні іспити* (1923/24 навчальний рік): зоологія – відмінно, проф. Л.Биковський, фізика – відмінно, проф. Р.Негруш, хімія – відмінно, проф. В.Морачевський, ботаніка – добре, проф. Б.Яновський, енциклопедія сільського господарства – відмінно, проф. Б.Яновський.

*Колоквіуми після першого року:* пропедевтика ветлікаря – відмінно, проф. З.Марковський, наука про обходження з тваринами – відмінно, ас. С.Волощак.

*Другі річні іспити* (1924/25 навчальний рік): описова анатомія – відмінно, проф. В.Кульчицький, гістологія й ембріологія – добре, проф. С.Черський, фізіологія – відмінно, проф. А.Бек, фізіологічна хімія – відмінно, проф. В.Морачевський, загальна зоотехнія – відмінно, проф. Т.Ольбрихт.

*Треті річні іспити* (1925/26 навчальний рік): загальна патологія – відмінно, проф. В.Морачевський, фармакологія – відмінно, проф. А.Ґізельт, топографічна анатомія – відмінно, проф. В.Кульчицький, бактеріологія – відмінно, проф. З.Штейзинг, патологічна анатомія – відмінно, проф. З.Марковський.

Після третіх річних іспитів починалися державні іспити.

*Перші державні іспити:* хірургія кінцівок – добре, проф. К.Щудловський, акушерство – добре, проф. К.Щудловський, внутрішні хвороби – відмінно, проф. З.Марковський, хірургія – відмінно, проф. С.Гаєвський.

*Другі державні іспити:* судова ветеринарія – задовільно, д-р Ф.Поніцький, ветеринарна поліція – задовільно, д-р Ф.Поніцький, епізоотологія – відмінно, проф З.Марковський.

*Державні колоквіуми:* історія ветмедицини – відмінно, проф. С.Гаєвський, наука про кооперативи – відмінно, д-р В.Єннер, енциклопедія права – відмінно, д-р Е.Гамерський.

*Треті державні іспити:* загальна біологія – відмінно, проф. Б.Фулінський, гігієна тварин – відмінно, проф. А.Травінський, гігієна молока – відмінно, проф. С.Немчицький, гігієна м'яса – задовільно, проф. А.Травінський, спеціальна зоотехнія – відмінно, проф. Т.Ольбрихт.

22 листопада 1929 року Степан Ґжицький склав свій останній державний іспит із спецзоотехнії і був прийнятий на посаду старшого асистента кафедри гістології та ембріології, якою керував проф. Юрій Александрович, у майбутньому ректор академії.

У день свого останнього державного іспиту абсольвент академії Степан Ґжицький отримав диплом ветеринарного лікаря.

Як бачимо, диплом написаний по-латині. Традиція видавати дипломи тільки латинською мовою запроваджена тоді, коли Ветеринарна школа була перейменована в академію, і збереглася до осені 1939 року.

Над текстом диплома, обабіч державного герба (колись Австрії, а тепер герб Речі Посолитої), стояли шість букв латинського алфавіту (Q. F. F. герб F. Q. S.), які були скороченням латинського виразу Quod faustum, felix, fortunatumque sit („Хай буде добро, щастя й удача!").



Q. F. F. F. Q. S.

NOS RECTOR MAGNIFICUS ET PROFESSORES

ACADEMIAE MEDICINAE VETERINARIAE LEOPOLIENSIS

HOC DIPLOMATE PROMULGAMUS AC TESTAMUR

DOMINUM

STEPHANUM EUGENIUM GRZYCKI

ORIUNDUM E VICO OSTROWCZYK IN POLONIA

AD MEDICI VETERINARII GRADUM

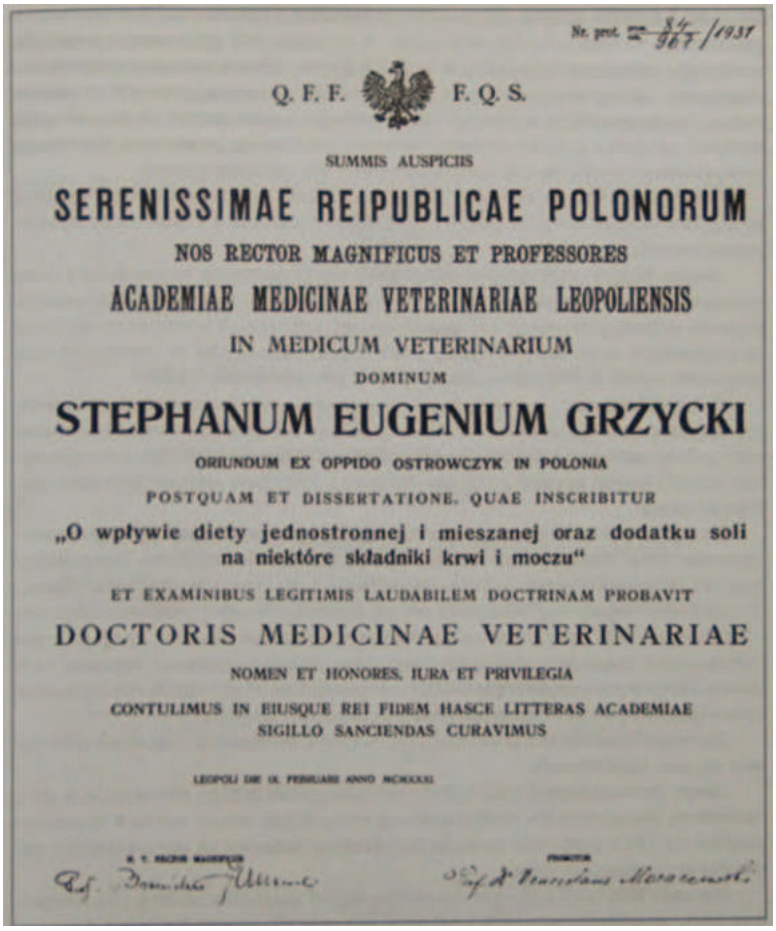
**Диплом ветеринарного лікаря Степана Ґжицького**

В українському перекладі текст диплома звучить так:

**Хай буде добро, щастя й удача!**
**МИ, РЕКТОР MAGNIFICUS І ПРОФЕСОРИ**
**АКАДЕМІЇ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ У ЛЬВОВІ,**
цим дипломом засвідчуємо привселюдно, що
ПАН **СТЕПАН ЄВГЕН ҐЖИЦЬКИЙ**
родом із села Острівець у Польщі
закінчив повний курс ветеринарних студій і,
склавши похвально строгі іспити з ветеринарної медицини,
виявив знання і здібності до цього фаху, і заслужив звання
**ЛІКАРЯ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ**
тим самим він уповноважується виконувати
ветеринарну практику, а також видавати
правочинні ветеринарні посвідки.
На знак того видаємо цей диплом, скріплений печаткою академії
і нашими власноручними підписами.
**У ЛЬВОВІ, ДНЯ XXII. ЛИСТОПАДА MCMXXIX**
**РЕКТОР**
**проф. Зигмунт Марковський**
**професори і промотори**
**проф.Тадей Ольбрихт проф. Казимир Щудловський**

Від того часу починається найщасливіший період у дорослому житті Степана Ґжицького, який тривав упродовж 10 років. Його любов до обраної спеціальності, наполегливість у навчанні і потяг до наукової роботи привернули увагу проф. Вацлава Морачевського, завідувача кафедри лікарської хімії. На його пропозицію ще на третьому курсі студент Ґжицький почав працювати заступником асистента кафедри, а випускника академії залишили на кафедрі старшим асистентом. 9 лютого 1931 року, тобто через рік і два місяці після диплома ветеринарного лікаря, він захистив дисертацію на тему „Про вплив однокомпонентної і змішаної дієт та додатку солі на деякі складники крові та сечі" й отримав науковий ступінь доктора ветеринарної медицини.

Степан Ґжицький був улюбленим студентом професора Вацлава Морачевського, який став його науковим керівником (за тодішньою термінологією — промотором) під час написання докторської дисертації. Диплом доктора також виписувався латинською мовою, по-польськи вказували тільки назву дисертації:



Nr. prot. 84/967/1931

Q. F. F. F. Q. S.

SUMMIS AUSPICIIS

SERENISSIMAE REIPUBLICAE POLONORUM

NOS RECTOR MAGNIFICUS ET PROFESSORES

ACADEMIAE MEDICINAE VETERINARIAE LEOPOLIENSIS

IN MEDICUM VETERINARIUM

DOMINUM

STEPHANUM EUGENIUM GRZYCKI

ORIUNDUM EX OPPIDO OSTROWCZYK IN POLONIA

POSTQUAM ET DISSERTATIONE, QUAE INSCRIBITUR

„O wpływie diety jednostronnej i mieszanej oraz dodatku soli na niektóre składniki krwi i moczu"

ET EXAMINIBUS LEGITIMIS LAUDABILEM DOCTRINAM PROBAVIT

DOCTORIS MEDICINAE VETERINARIAE

NOMEN ET HONORES, IURA ET PRIVILEGIA

CONTULIMUS IN EIUSQUE REI FIDEM HASCE LITTERAS ACADEMIAE SIGILLO SANCIENDAS CURAVIMUS

LEOPOLI DIE IX. FEBRUARII ANNO MCMXXXI

**Диплом доктора ветеринарної медицини Степана Ґжицького**

У перекладі з латинської мови диплом звучить так:

**Хай буде добро, щастя й удача!**

**ВІД ІМЕНІ НАЙВИЩОЇ ВЛАДИ**
**НАЙЯСНІШОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ**

МИ, РЕКТОР MAGNIFICUS І ПРОФЕСОРИ
АКАДЕМІЇ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ У ЛЬВОВІ,
ЛІКАРЮ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ

ПАНОВІ **СТЕПАНУ ЄВГЕНУ ҐЖИЦЬКОМУ,**

РОДОМ ІЗ МІСТЕЧКА ОСТРІВЕЦЬ У ПОЛЬЩІ,
ПІСЛЯ ТОГО ЯК ВІН НАПИСАВ ДИСЕРТАЦІЮ

„Про вплив однокомпонентної і мішаної дієти
разом із додатком солі на деякі складники в крові і сечі”

І СКЛАВ СТРОГІ ІСПИТИ, ВИЯВИВШИ ПОХВАЛЬНІ ЗНАННЯ,
НАДАЄМО СТУПІНЬ
ДОКТОРА ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ
І ПІДТВЕРДЖУЄМО ВСІ ПОЧЕСТІ, ПРАВА І ПРИВІЛЕЇ.
НА ДОКАЗ ТОГО ВИДАЄМО ЦЕЙ ДИПЛОМ, СКРІПЛЕНИЙ
ПЕЧАТКОЮ
АКАДЕМІЇ.
У ЛЬВОВІ, ДНЯ IX. ЛЮТОГО MCMXXXI
**РЕКТОР MAGNIFICUS ПРОМОТОР**
**проф. Броніслав Яновський проф. Вацлав Морачевський**

Диплом доктора ветеринарної медицини відкрив Степанові Ґжицькому дорогу до найвищих академічних звань: від приват-доцента й ад’юнкта до професора й академіка, правда, вже в українському навчальному закладі.

Успішно складалося особисте життя Степана Ґжицького, він одружився, дружина-красуня народила йому сина.

Результативно розвивалася теж його наукова кар’єра. Завдяки клопотанню проф. Вацлава Морачевського, як студент Фонду народної культури, Степан Ґжицький був відряджений до Берліна, де упродовж 1932/33 навчального року працював в Інституті біохімії в лабораторії директора інституту, відомого вченого біохіміка Карла Нойберґа. У 1937 році вдруге виїхав за кордон, до Відня, де проводив дослідження в клініці дрібних тварин відомого австрійського вченого проф. Давида Вірта.

У 1930-х роках досліджував хімізм м’язового паралічу, продовжуючи тематику проф. Вацлава Морачевського, описав роль інсуліну в хімізмі м’язового скорочення при паралітичній міоглобінурії у коней.

Горе прийшло восени 1939 року. 1 вересня нападом на Польщу Німеччина розв’язала Другу світову війну за активної підтримки Радянського Союзу. Польща впала, згодом Львів опинився в іншій державі, що стало великою трагедією для цілої родини Ґжицьких, але особливо для дружини. На довгі роки її охопила депресія. Вона втратила Батьківщину і опинилася у чужій державі. Через рік і дев’ять місяців почалася німецько-радянська війна. Знову брак продуктів і промислових товарів. Карткова система, з’явилися бецукшайни на право одержання продуктів і товарів. А в 1943 році з наступом Червоної армії загострилися міжнаціональні відносини поляків та українців. Банди польської армії крайової розпочали вбивства українців по селах і містах Галичини. У Львові все почалося з почергового вбивства то українських, то польських професорів. Так польська армія крайова розчищала ґрунт для відновлення в Галичині й на Волині польської влади. На захист українців стала Українська Повстанська Армія (УПА).

Після закінчення Другої світової війни польське населення Західної України готувалося до виїзду до Польщі. Львів покинули всі професори колишньої Академії ветеринарної медицини, з ними у 1945 році виїхала теж дружина Ґжицького зі сином. Дружина не хотіла залишатися в чужій державі, а Степан Ґжицький не міг виїхати до чужої Польщі. Важко переживав розлучення з дружиною і сином, думав, що на деякий час, а вийшло назавжди.

За тодішнім звичаєм у повоєнні роки самотні чоловіки ходили до приватних львівських господинь на обіди. Недалеко від своєї квартири, що була на вулиці Костя Левицького, знайшов таку господиню й професор Степан Ґжицький. Молода господиня готувала смачні обіди і виховувала двох маленьких діточок. З часом впустив їх трьох до свого будинку, що на вулиці Глінки, а господиню – ще у своє серце.

Вже у жовтні 1939 року була відновлена діяльність Львівського ветеринарного інституту. Степан Ґжицький керував кафедрою біохімії, а в 1940 році йому присуджено науковий ступінь доктора біологічних наук без захисту дисертації і звання професора.

З початком німецько-радянської війни, під владою німців, інститут був перетворений спочатку на Державні ветеринарні інститути у Львові, але заняття тут ще не проводилися (осінь 1941 – до лютого 1942). Мужем довір’я й управителем (комісаром) нового закладу був призначений проф. Степан Ґжицький. Його обов’язками насамперед було не допустити розкрадання майна академії (апаратури, препаратів, інструментів, меблів, книг), підбирати людей для праці у клініках та підготовка до навчального процесу, зокрема, пошук професорів та асистентів. За цю працю, на мою пропозицію, портрет проф. Степана Ґжицького поміщено серед керівників нашого навчального закладу – у галереї портретів в актовому залі академії.

Від лютого 1942 року, коли почався навчальний процес, тепер вже на Державних ветеринарних фахових курсах у Львові, проф. Степан Ґжицький очолював кафедру біохімії. У травні 1942 року його було обрано членом Наукового Товариства імені Т.Шевченка. Від серпня 1944 року він знову почав керувати кафедрою біохімії, але вже за радянських часів. Крім кафедри, при якій відкрито аспірантуру, він керує лабораторією біохімії сільськогосподарських тварин у новоствореному Науково-дослідному інституті агробіології (згодом Український НДІ фізіології і біології сільськогосподарських тварин).

Звичайно, що мене цікавило, чи знав проф. Степан Ґжицький якісь іноземні мови, адже працював ще за польських часів, коли доцент чи професор вищої школи мусив володіти бодай одною іноземною мовою. Але яким було моє здивування і в це навіть годі було повірити, коли у своїй анкеті, яку за комуністичних часів заповнювали всі викладачі академії, проф. Степан Ґжицький власноручно написав, що не володіє жодною іноземною мовою. Чи справді так було, щоб відомий вчений, у бібліотеці якого є книги різними мовами, та не знав жодної із них?

Адже від 1911 до 1914 року Степан Ґжицький навчався у Тернопільській державній гімназії, де вивчав серед інших предметів такі чужі мови: старогрецьку, латинську, німецьку й польську. Потім вивчав їх самотужки до 1920 року, коли склав матуральні іспити екстерном.

Спочатку про латинь. Ще три роки вивчав її, будучи студентом права Українського таємного університету у Львові. На латинь тут звертали особливу увагу, бо нею написані основи римського права. Добре засвоїв латинську ветеринарну термінологію, коли навчався в академії (1923–1929). Пам'ятаю, як у 1972 році, коли у методиці вищої школи модним ставав новий напрям – оптимізація навчального процесу, на одному засіданні методичної секції взяв слово проф. Степан Ґжицький. Говорив з властивою йому лагідністю й спокоєм, але коли відчув, що за чиїмсь теоретизуванням губиться практична думка, то з іронією додав: термін оптимізація походить від слова optimus, що є найвищим ступенем прикметника bonus добрий, то, може б, краще було спочатку говорити не про оптимізацію, а про меліорацію, що є другим ступенем від слова bonus, маючи на увазі: bonus – добрий, melior – кращий, optimus – найкращий. Так могла сказати людина, що у своїй пам'яті зберегла глибокі знання латині.

З живих чужих мов досконало володів ще у довоєнні роки німецькою та польською. І це було природно, бо колишня гімназія давала глибокі знання цих мов. Окремо скажу про німецьку. Після гімназії вивчав її в Таємному університеті (1920–1923), за час навчання в академії відвідував курси з німецької мови вищого рівня. Був на стажуванні у Берліні в проф. Карла Нойберґа (1932/33), у Відні в проф. Давида Вірта (1937/38), де читав лекції по-німецьки.

Німецькою мовою читав лекції в 1942–1944 роках. Зрештою, його перша наукова праця була надрукована німецькою мовою, якою він опублікував понад 20 статей. Про польську мову тих часів нема що говорити: вона була тоді державною. Нею навчався в академії, вів заняття і читав лекції між 1930–1939 роками, попольськи опублікував 15 праць.

На тому, що проф. Степан Ґжицький знав і любив іноземні мови, лежить не лише відбиток гімназії, а й академії, і особливо вплив його вчителя проф. Вацлава Морачевського. Академія дбала, щоб майбутні ветеринарні лікарі були культурними і вихованими людьми, у теоретичному і практичному відношенні стояли на європейському рівні, а крім своєї професійної праці мали ще якесь хобі з ділянки художньої літератури, музики, мистецтва, політики, спорту. Таким був у житті проф. Вацлав Морачевський, таким прагнув бути і його учень проф. Степан Ґжицький. Якщо Вацлав Морачевський володів дев'ятьма мовами, то Степан Ґжицький знав вісім мов: старогрецьку, латинську, німецьку, польську, англійську, французьку, російську й українську.

Цікаві відомості про потребу іноземних мов в академії подає львівський художник трагічної долі Іван Косинін (1883–1959), який був у дружніх стосунках з проф. Морачевським і з проф. Ґжицьким. Він згадує, як навесні 1946 року професори академії збиралися на чолі з проф. Морачевським для вдосконалення англійської мови щонеділі від 10 до 12 години. Такі гуртки відвідував і проф. Ґжицький. Розповідають, що й на кафедрі проф. Морачевський запроваджував таку практику, щоб у певні дні розмовляти якоюсь іноземною мовою, щоб, мовляв, не забувалось.

То чому ж тоді проф. Степан Ґжицький „відрікався" від знання чужих мов? На те є свої причини з тодішньої дійсності. Від 1947 року Львівський ветеринарний інститут, як і ціле суспільство, поступово ізолювали від світу. За наказом ректора Романа Чеботарьова від 10 липня 1947 року заборонялися „безпосередній зв'язок, а також листування службовців інституту з іноземними установами". Згодом в інституті почалося шельмування тих викладачів, що мали друковані праці за кордоном чи писали резюме до наукових праць іноземною мовою. Знання чужих мов вважалося схилянням перед „буржуазним Заходом", за що людині загрожувала кара.

А викладачі академії, які були студентами інституту у перші повоєнні роки, згадують, що самі були свід-

ками, як за розпорядженням „згори” на подвір’ї гуртожитку № 1, де містилася колишня бібліотека академії, спалювали книжки чужими, тобто „ворожими” мовами, виданими за межами комуністичної імперії. То чи можна було за таких умов будь-кому признаватися, що ти знаєш чужі мови?

За науковий авторитет, відданість науці й академії, Міністерство сільського господарства СРСР видало розпорядження про працю проф. Степана Ґжицького на посаді завідувача кафедри біохімії без проходження конкурсу до кінця його життя.

Проф. Степан Ґжицький підготував 16 докторів і 52 кандидатів наук і став фундатором Львівської школи біохімії.

19 серпня 1976 року, на Спаса, проф. Степан Ґжицький закінчив свій 53-річний зв’язок з академією і відійшов у вічність.

Самостійна Україна належно вшанувала пам’ять проф. Степана Ґжицького за його наукову, педагогічну і громадську працю:

а) у 1994 році Західним науковим центром НАН України засновано премію імені С.Ґжицького для молодих вчених у галузі природничих, технічних та гуманітарних наук;

б) постановою Кабінету Міністрів України в 1994 році академії присвоєно ім’я С.Ґжицького (з ініціативи автора цих рядків);

в) на фасаді зооінженерного корпусу академії встановлено меморіальну таблицю С.Ґжицькому (скульптор Іван Микитюк);

г) у фойє цього ж корпусу встановлено його портрет у галереї вчених світового рівня (художник Володимир Хоміцький);

д) 24 жовтня 1996 року на кафедрі біохімії з ініціативи проф. В.Галяса відкрито меморіальний кабінет-музей С.Ґжицького.

З багатьох спогадів про Степана Ґжицького наведу кілька з них, і насамперед його земляка проф. Остапа Хоміцького.

Серед славних імен Поділля особливо виділяються попарно брати Лепкі (Богдан і Левко) і брати Ґжицькі – Володимир і Степан, відомий український письменник і відомий український вчений.

Мені довелося працювати майже чверть століття у Львівському зооветеринарному інституті поруч з проф. Степаном Ґжицьким, нерідко контактувати з ним, спостерігати його поведінку, чути відгуки колег та учнів, на основі чого в моїй пам’яті вирисовувався цільний, закінчений рельєфний образ цієї видатної людини.

Проф. Степан Ґжицький був інтелігентом старої, скажемо – благородної школи, який сформувався на засадах, винесених з родинної хати, та на кращих культурних – етичних та естетичних європейських принципах. Ерудит – лікар-учений високої проби, він не був сухим кабінетним ученим, а, володіючи широким кругозором, багатими знаннями на ниві культури, проявляв жваве зацікавлення до мистецтва – живопису, музики, літератури, мов і інше.



**Володимир і Степан Ґжицькі**

З особистих розмов із ним з'ясувалося, що він володів німецького мовою не лише в сфері ветеринарних дисциплін, а й на побутовому рівні, знав глибоко німецький літературний процес. Його приваблювали, захоплювали твори гуманістичного мистецтва, та, в першу чергу, таких зірок немеркнучої величини на небосхилі світового мистецтва, як Й.В.Ґете, Ф.Шіллер і ін. Не були йому чужими імена німецьких живописців – Альбрехта Дюрера, Ганса Гольбайна Молодшого, Люкаса Кранаха Старшого і ін.

Глибинна сутність його, представника співучого українського народу, була наповнена музикою, потребувала музики чистої, мажорної, шляхетної, що облагороднює людину. Все прекрасне всмоктувалося в його ніжну, благородну душу й серце, живило його внутрішній світ. Він цікавився нею. Як цінитель музичного мистецтва, зокрема – німецького, мав свої уподобання, власні судження. Йому імпонували музичні твори широкого діапазону, з одного боку, скажемо, героїчні опери Ріхарда Вагнера, з другого – чарували захоплюючі, неповторної краси й оригінальності ліричні твори короля вальсів Йоганна Штрауса. Та це й зрозуміло. Працюючи у Відні, де сама атмосфера, здається, насичена звуками таких шедеврів, як „Віденський ліс", „Цісарський вальс", „Над прекрасним голубим Дунаєм" і ін., проф. Степан Ґжицький не міг не піддатися їх чарам, не міг не сприйняти їх на всю мандрівку життя.

Про нього, як справжнього інтелігента, свідчила його поведінка, його бонтон. На привітання у прилюдних місцях він ніколи не кивав лише головою, а, як годиться, коректно здіймав капелюха. Був галантний у поведінці з оточенням, а особливо – з його жіночою половиною, подавав руку з якимсь особливим жестом, з приємною водночас усмішкою на обличчі. Поведінка його була завжди зрівноважена, спокійна, що приваблювало співрозмовника.

Про високий рівень його інтелігентності свідчить багато інших фактів. Коли мені доводилося заходити іноді до його кабінету, він, як рицар високої товариської культури, негайно вставав з-за столу, щоб подати руку для привітання молодшому.

Проф. Степан Ґжицький умів цінувати і поважати своїх учителів, будучи водночас сам прекрасним учителем. Пригадується такий епізод: якось ми коротко зупинились у розмові з ним на подвір'ї інституту, коли наблизився до нас проф. Яким Ярема. Степан Зенонович здійняв здалека капелюх та низько вклонився, а мені пояснив: „Це – мій Вчитель". Скільки щирого пієтизму, тепла до свого вчителя в цих коротких та сердечних словах!

В його душі був закладений безмежний запас гуманності, добра, людяності, тому він з однаковою манерою ставився до всіх своїх співрозмовників, без різниці на соціальне положення, службове становище, вік, у тому числі і до молоді, яка йому платила взаємністю.

Мої спостереження за академіком Степаном Ґжицьким та щастя спілкуватися з ним залишили в моїй пам'яті його благородний образ як одного з останніх могікан нашої галицько-української інтелігенції старої школи, – так закінчує свої спогади проф. Остап Хоміцький.

Із вдячністю про Степана Зеноновича згадує проф. Панас Столярчук, називає його „батьком" молодих.

Мені, на жаль, не довелося бути його аспірантом. Я студентом працював три роки (1958–1960) у науковому гуртку Степана Зеноновича. В гурток приймали лише після складання іспиту з біохімії. Оскільки я склав іспит на відмінно, мене охоче записали в гурток. Я був старостою курсу і дуже прагнув потрапити на цю єдину в інституті україномовну, вельми авторитетну кафедру. Але як прийме мене професор Степан Ґжицький? Казали, що він набирає до аспірантури (а очевидно і в гурток) випускників ветеринарного факультету, а я ж був студентом другого курсу зоотехнічного факультету. І ось я з трепетом у душі переступив заповітний поріг. Дасть Бог (я в коридорі перехрестився), все піде, як мріяв ще з юності: науковий гурток, аспірантура, і я з часом буду професором. Професору доповіли про мене, і він запросив до себе у невеличкий кабінет. Знайшов час розпитати про навчання і домашні справи.

Неприємна тінь пробігла по доброму обличчю вченого, коли почув, що я живу лише зі стипендії (правда підвищеної). Похвалив, що за надбавку до стипендії я купую книжки, переважно історичні, і вже маю бібліотеку, яку тримав у старій великій валізі. Тут же мені була запропонована тема студентської наукової роботи – „Вплив різних факторів на якість силосу". Я завагався і відповів: „Степане Зеноновичу, дуже проста тема. По силосу, мабуть, вже все вивчено". Крім того, згадував про той смердючий корм у колгоспі, якого називали силосом. Професор усміхнувся і відповів:

– Ой, скільки ще тут невідомого! Як ви думаєте, у силосі збереглися білки зеленого корму чи, може, вони стали простішими азотистими сполуками? Я, наче молодий півник, рвався проявити свою вмілість:

– Обов'язково є, але небагато, оскільки силос закладають з бідних на білок, але багатих цукром злаків. Бобові рослини, багаті білком, не силосуються в чистому вигляді. Для силосування потрібен цукор, яким якраз багаті злаки.

– Воно так, але... чи ви можете сказати, який білок у силосі? Той, що був у кормі чи новий, так званий мікробний?

Я, зрозуміло, мовчав. Професор продовжував:

– А ви врахуйте, що у зелену масу при силосуванні можна внести різні компоненти і в різній кількості, до речі, ще зовсім не вивчені. Мій учень Федя в дослідному інституті вивчає таку добавку, як сечовина з одночасним внесенням глауберової солі. Одержав цікаві дані. Але ще не закінчив досліди. Можна вивчати вплив і інших компонентів. І знову ж для силосування можна використати різні культури, в тому числі коренеплоди, а з ними вдасться засилосувати навіть бобові. Можна ще додати різні компоненти – тоді такий складний силос є як комбікорм, містить всі складники. Слід також попробувати різні закваски молочнокислих бактерій. Ось вам непочатий край... Отак-то, а ви кажете: все вивчено.

Все це мене дуже зацікавило і, зізнаюсь, я в своїх дослідженнях за все життя практично не відійшов далеко від процесів силосування-сінажування як при виконанні кандидатської, так і докторської дисертацій, доповнивши це лише показниками обміну речовин на відгодівельних бичках. І можу запевнити, що ще вивчено дуже мало. Хай приходять молоді і зроблять більше.

Отак професор знайшов час і для мене, студента, і зумів зацікавити проблемою, яка в очах у мене зросла до глобальної, особливо після того, що сталося далі, – завершує проф. Столярчук.

Нарешті кілька слів і про свої спогади. Проф. Степан Ґжицький був педантом, завжди був акуратно одягнений, випрасуваний, при краватці. На вулиці здалека вітався з колегами і студентами, першим знімав капелюха, легко підносив його над головою, делікатно схиляв голову. Це був типовий представник старої галицької інтелігенції, як і Яким Ярема та Остап Хоміцький, що з кожним роком ставала все рідшою серед викладачів інституту. З біохімії читав лекції для цілого потоку, а іспити приймав в окремих групах. Складання іспитів з біохімії було незвичним, існував навіть свій ритуал. До іспиту стіл накривали скатертиною, збоку стояла ваза зі смоктальними цукерками, на партах, за які сідали студенти, лежали підручники, довідники, можна було користуватися своїми зошитами лекцій. Хто дуже хвилювався, професор просив взяти собі цукерок, звертаючись до студентів словами синцю або доньцю. Уважно вислуховував відповіді студента, а потім своїм лагідним голосом говорив: „А тепер ми собі поговоримо". І вистачали два-три малі запитання, як додатково вирисовувався рівень компетентності студента. Оцінки були різні. Рідко ставив двійку, а частішими були трійки, звичайно студенти отримували четвірки. Якщо ж після іспиту до професора підходив староста з проханням зважити на важкий матеріальний стан студента, котрий тільки що отримав трійку, що позбавляло його стипендії, то професор міг ще додатково щось запитати цього студенти і тільки підвищити оцінку на один бал, але це траплялося не часто. На п'ять треба було заслужити, і найвищою його похвалою були слова: „Ваше місце в біохімії". І справді, такі студенти часто ставали докторами і професорами.

А ще спогад про іноземні мови. Я почав збирати тексти німецькою мовою з ветеринарних дисциплін для складання читанки для студентів ветеринарних факультетів. Почав з кафедри анатомії. Кафедрою тоді завідував проф. Євген Гончаренко – гроза для студентів. Мене він зустрів напрочуд приязно, після мого прохання відразу показав мені книжку Вільгельма Елленберґера „Порівняльна анатомія тварин". Назвав її євангелієм анатомії. Розповів, що це його настільна книжка, тоді він якраз займався відбілюванням кісток (студенти жартували, що на кафедрі все смердить!). Я міг взяти собі цю книжку на кілька днів. Після анатомії я з такою ж метою відвідав проф. Степана Ґжицького на кафедрі біохімії. Навколо у шафах на мене дивилися старі фоліанти різними мовами, я запитав, чи сьогодні ще хто читає ці книжки, на що професор відповів, хіба що доцент Братківський. Заодно професор сказав, що у колишній академії кожна кафедра мала свою бібліотеку, це крім загальної. Нормою було, що викладачі академії друкували свої праці переважно в журналах Австрії чи Німеччини, а також Франції, талановиті їхали на стажування у провідні ветеринарні заклади Європи. Тут я скористався з двох книжок, які ласкаво порадив мені професор (два томи з „Підручника біохімії людей і тварин" за редакцією К.Опенгаймера). Дуже привітно з такою ж метою зустрічав мене також доц. Богдан Корж, навіть просив мене щось перекладати разом з ним. Як гарно він знав німецьку термінологію з хвороб тварин!

Під кінець моїх скромних спогадів про особу проф. Степана Ґжицького, який своїм життям, невтомною працею, добротою, простотою і людяністю заслужив шани і вдячної пам'яті, назвемо тих людей з академії і поза нею котрі працювали чи працюють теж сьогодні на прославу імені Степана Ґжицького.

Велич великих людей пізнається здебільшого вже після смерті.

19 серпня 1976 року, якраз на Спаса, помер професор, академік Степан Ґжицький. А далі майже десять років про професора говорили дуже мало. Вшановували і прославляли інші імена, а про українців, тим більше, західних, якось забували. І лише від початку 90-х років крига скресла.



**1980 рік.** Ще за життя над портретом Степана Ґжицького працював львівський скульптор **Лука Біганич** (1927–1995), їх пов'язувала щира дружба. Сталося так, що цей твір скульптора став надмогильним пам'ятником у бронзі Степанові Ґжицькому, і був урочисто відкритий влітку до четвертих роковин від дня смерті Степана Ґжицького.



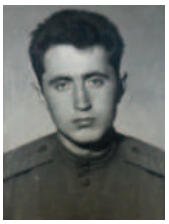
**1985 рік.** У тому році прилетіла перша ластівка: у Києві вийшла книжечка львівського професора біохіміка **Василя Головача**, де вперше подано коротку біографію і список наукових праць Степана Ґжицького. 1989 рік. 16 січня кафедра біохімії вперше провела вечірпам'яті Степана Ґжицького.



**1991 рік.** 31 січня на засіданні вченої ради інституту проф. **Михайло Падура** вніс пропозицію про присвоєння інститутові імені Степана Ґжицького. 29 вересня 1994 року Постановою Кабінету Міністрів України академії присвоєно ім'я Степана Ґжицького. Це заслужена дяка вченому, який 53 роки свого життя віддав цьому навчальному закладу, підготував 16 докторів і 52 кандидатів наук.



9 лютого на розі фасаду тодішнього головного корпусу інституту відкрито пам'ятну таблицю, на якій у бронзі зображено постать Степана Ґжицького (скульптор **Іван Микитюк**, архітектор Володимир Турецький). **1994 рік**. 21 жовтня прийнято ухвалу вченої ради академії про призначення студентам-відмінникам стипендії імені Степана Ґжицького. А Західним науковим центром НАН України засновано премії імені Степана Ґжицького для молодих учених у галузі природничих, технічних та гуманітарних наук.



У фойє академії до галереї портретів учених зі світовим ім'ям додався портрет Степана Ґжицького, художник **Володимир Хоміцький**, випускник Львівської академії мистецтв 1969 року. Його ім'я згадується ще під 1994 роком. На жаль, більше інформації немає.



**1996 рік.** На кафедрі біохімії та біотсхнології відкрито меморіальний кабінет-музей С.З. Ґжицького, де безпосереднім виконавцем створення музею був проф. **Віктор Галяс**. У музеї зібрано понад 2000 оригінальних експонатів. Він же на громадських засадах є завідувачем меморіального музею.

За власні кошти видав монографію „С.З. Ґжицький – вчений, організатор науки, педагог", де крім опису життєвого і наукового шляху Вчителя зібрав 46 спогадів про нього.

Зібрав 314 наукових праць С.З. Ґжицького за період 1930–1979 роки. Вже вийшли 4 томи (1-й том за власні кошти, 2–4 за кошти університету). Вже готовий до видання 5-й том.

Брав участь у створенні фільмів „Брати Ґжицькі" (1995), „С.З. Ґжицький" (1999) та „Кінохроніка життя С.З. Ґжицького за період 1960–1976 роки" (1999).

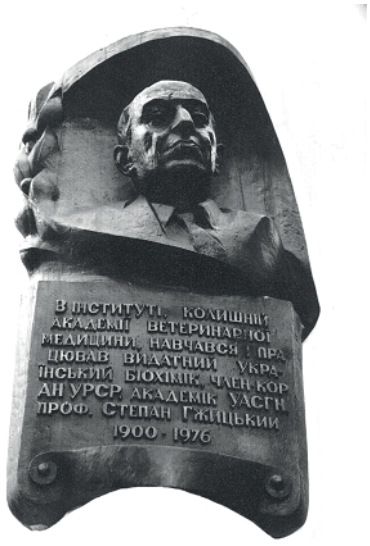
Нижче подаємо ті справи, якими вищеназвані шість осіб прославили ім'я Степана Ґжицького (пам'ятники, твори тощо).



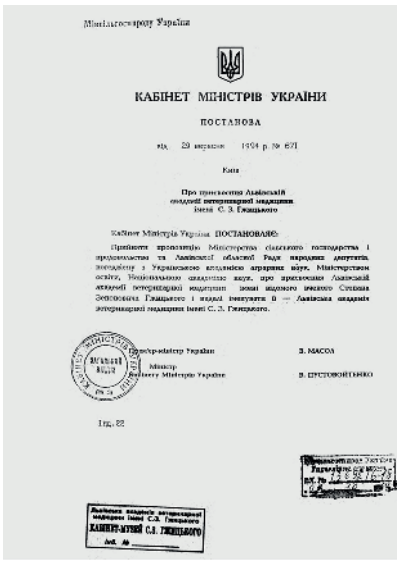
**Надмогильний пам'ятник Степана Ґжицького роботи Луки Біганича**




**Книжечка проф. Василя Головача „Степан Зенонович Ґжицький"**




**Барельєф С.Ґжицького роботи Івана Микитюка**




**Академія імені С.З.Ґжицького з ініціативи Михайла Падури**



**Проф. Степан Ґжицький, художник Володимир Хоміцький**




**Тут є 46 спогадів викладачів, які знали проф. Степана Ґжицького**




**Вибрані твори С. Ґжицького**
**Т.1,3**




**Вибрані твори С. Ґжицького**
**Т.2,4**

І насамкінець маленький спогад доц. Дмитра Левківського. Якось йшли вони з проф. Степаном Ґжицьким по території інституту, як раптом перед ними студент зійшов зі стежки і пішов навпростець по траві. На що професор завважив: „Люди ходять по траві, а вона також хоче жити" і з жалем додав: „Люди не тільки топчуть траву, а й топчуть самих людей".

Таким був проф. Степан Ґжицький, яким він залишився у моїй пам'яті, якого я слухав на різних зборах, засіданнях чи наукових конференціях, з яким я зустрічався в коридорах чи на території інституту, з яким я ближче познайомився під час мого єдиного відвідування його у скромному робочому кабінеті, про якого я дізнавався від спілкування з його колегами, співробітниками чи студентами, яким він постав переді мною після моєї праці в архівах міста Львова.

## Школа Степана Ґжицького



# ІРИНА ДУБОВИК



**Вступ.** Професор Дубовик Ірина Андріївна працювала неповних два роки (від листопада 1945 до серпня 1947) на кафедрі фізіології Львівського ветеринарного інституту, де завідувала кафедрою. Поспіхом покинула інститут, студентський гуртожиток на вулиці Ольги Басараб, у якому жила протягом усього часу, покинула також Львів і переселилася до Харкова. Тут ще прожила 6 років і померла самотньою від тяжкої хвороби. Що ж спонукало її, перспективного вченого, професора, завідувача кафедри, покинути викладацьку працю у повоєнний час, коли так гостро бракувало висококваліфікованих працівників вищої школи? Відповідь на це питання знайдемо, як поглянемо на політичну обстановку в тодішньому ветеринарному інституті (нині університет).

У повоєнний час навчання в інституті відновилося восени 1944 року. Найпершою ознакою нового інституту було те, що на чолі його стоїть комуніст, який ревно виконує всі накази партії і НКВД. Першим ректором (тоді – директор) після війни був професор Чеботарьов Р.С. За нього почалися політичні репресії: шельмування, гоніння, каліченя долі, а навіть фізичне знищення, і все це стосувалося як студентів, так і викладачів інституту. Режисерами нового дійства в інституті були начальники відділу кадрів та спецчастини, їх очолювали кадрові офіцери-кагебісти.

З тодішніми подіями пов'язані такі явища, як тиск на науку і науковців. Радянська наука поступово заганялася у схоластичні рамки „вчення Мічуріна – Лисенка" на противагу до „менделізму – морганізму". Інститут поступово ізолювали від зовнішнього світу, від європейської науки. Відповідно до наказу ректора Чебатарьова Р.С. від 10 липня 1947 року „заборонялися безпосередній зв'язок, а також листування службовців ЛВУ з іноземними установами", дозволялося у разі потреби робити це „тільки через спецчастину інституту". Як показують архівні матеріали, ніхто з викладачів інституту не скористався з таких „послуг" спецчастини. Шельмували тих викладачів, що мали друковані праці за кордоном чи писали резюме наукових статей іноземною мовою. Ці факти, як і знання чужих мов взагалі, вважалися схилянням перед „буржуазним Заходом", їх таврували ганьбою і звільняли з інституту. До таких викладачів належить насамперед проф. Ірина Дубовик.

**Огляд літератури та архівних джерел.** На жаль, в архіві Львівського ветеринарного інституту з невідомих причин не збереглася особова справа Ірини Андріївни Дубовик. І лише з наказів по інституту за 1945 і за 1947 роки, а також зі списку викладацького складу за 1946 рік ми маємо першу, хоч скупу інформацію про неї та її місце праці.

Згідно з наказом ВКВШ за № 2780-к від 4 листопада 1945 року читаємо: призначити зав. кафедрою фізіології сільськогосподарських тварин професора Дубовик Ірину Андріївну з 9 листопада 1945 року з оплатою 1800 карбованців на місяць.

У списку викладацького складу за 1946 рік читаємо: Дубовик Ірина Андріївна, зав. кафедрою фізіології домашніх тварин з 9.11.1945 року, дисципліна (вузька спеціальність) – ендокринолог, штатний працівник, стаж роботи в навчальних закладах – 13 років, в інституті – з 1945 року, вчене звання – професор, кандидат біологічних наук, безпартійна, рік народження – 1895, освіта – Вищі Київські жіночі курси, урядові нагороди – немає, оклад – 4500 крб., річне навчальне навантаження в годинах – 411, прибула з Молотовського СГІ (нині – місто Перм, Росія), на окупованій території не перебувала.

Крім неї, до штату кафедри належав Креймер Борис Якович – асистент, кандидат біологічних наук, 1908 року народження, єврей, закінчив Київський ветеринарний інститут в 1933 році, аспірантуру КВІ – в 1938 році, учасник війни.

І нарешті, наказ № 175 від 25 серпня 1947 року, § 5 по Львівському ветеринарному інституту гласив: Звільнити з посади зав. кафедрою нормальної фізіології проф. Дубовик І.А. з 28 серпня 1947 року. У цьому ж наказі після прізвища Дубовик І.А. стояли ще такі слова: „по власному бажанню", але були закреслені. Власне у цих словах ховається вся інтрига її звільнення. За радянських часів з таким формулюванням звільняли з роботи людину, котра потрапила в якісь неприємні обставини і змушена була покинути місце праці. У нашому разі ті обставини були чисто політичними.

Першу, правду, коротку інформацію про Ірину Дубовик опубліковано у 2000 році у книзі „Львівська дер-

жавна академія ветеринарної медицини", де читач міг дізнатися про такі важливі факти з наукового життя Ірини Дубовик: два роки завідувала кафедрою фізіології, була спеціалістом у галузі ендокринології і що за розробку методик дослідження гіпофіза у жаб була рекомендована на стипендію фонду Рокфеллера, зрештою, за схиляння перед західною наукою зазнала гоніння.

Ширшу інформацію про життєвий шлях Ірини Дубовик, зокрема про її намір попробувати себе на літературній ниві у 2006 році у надзвичайно цікавій статті „Це лише стара, давно відома істина…" опублікував у Харкові І.Я. Лосієвський – доктор філологічних наук, завідувач відділу рідкісних видань та рукописів Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Короленка, де він детально аналізує три листи письменника Володимира Короленка (українця за походженням) як відповіді на листи до нього від Ірини Андріївни Дубовик, які вона писала – один у 1914 році і два у 1915 році, котрі, на жаль, не збереглися, але про їх зміст можна здогадатися з відповідей Володимира Короленка. У газеті „Світ Університету" за січень-лютий 2016 року доц. Олег Слобода повторив всі основні думки Ігоря Яковича Лосієвського з цієї статті.

На початку 2015 року в науковому довіднику „Вчені університету: 1784–2014" проф. Головач П.І. подав огляд наукової діяльності Ірини Дубовик без вказування дати та місця її смерті.

І нарешті, навесні цього року на запит ректора університету, професора Стибеля В.В. з Пермської сільськогосподарської академії надійшли копії особової справи Ірини Дубовик, яка працювала там у 1937–1945 роках. Серед чисельних копій є також власноруч написана об'ємна біографія Ірини Дубовик, її фотографія, список наукових праць тощо. До архівних документів додана теж коротка довідка Г.І. Жаворонкової, головного бібліотекаря академії, про життєвий та науковий шлях професора Ірини Дубовик.

**Сім'я і дитинство.** Ірина Дубовик народилася 18 березня 1895 року в родині Андрія Логвиновича Дубовик і Марії Петрівни, з дому Корхова. Батько Андрій, 1857 року народження, за походженням був сином дворового кріпака, чи дворака, грамоти навчився у віці 18 років, був надзвичайно здібним і наполегливим, закінчив середнє сільськогосподарське училище і працював агрономом Кулібінської економії на Сумщині Харківської губернії, мав особисте почесне громадянство, що давало йому право належати до привілейованого прошарку міського населення царської Росії. Мав важкий характер, був непоступливим, погано зживався з родичами і підлеглими.

Дочка рано втратила маму. До хати прийшла мачуха. Маленька Ірина опинилася між двох вогнів. З одного боку, був батько, який не ладив з дочкою, намагався підчинити її своїй волі і виховувати її відповідно до свого розуміння, яким повинно бути її майбутнє життя, але зіткнувся з рішучим супротивом дівчини: виявилося, що вона теж має свій характер, незалежний і волелюбний. З іншого боку, мачуха теж намагалася по-своєму виховувати пасербицю. Батько більше часу проводив на службі, а вдома господарювала мачуха Змалку дівчина любила читати, і ця пристрасть приносила їй багато біди. Мачуха зі своєю примітивною психологією вважала, що пасербиця повинна стати тільки домашньою господинею. А дівчина, із книжкою за пазухою, втікала в поле, вилазила на верхівку дерева і жадібно читала до пізнього вечора, за що мачуха не раз її суворо карала. Дівчина у відповідь все частіше їздила до своїх харківських родичів: у сім'ї бабусі Зінаїди Петрівни Корхової вона завжди знаходила спокій, притулок і ласку. За домашніми переказами, Зінаїда Петрівна була позашлюбною дитиною рідного брата знаменитого адмірала П.С. Нахімова, який мав українське коріння.

Ірина закінчила жіночу гімназію і почала думати про можливість навчання на Курсах у Києві (Жіночі курси у Києві давали вищу освіту для дівчат). Коли мачуха дізналася про наміри пасербиці, то за спогадами самої Ірини, сказала: „Краще мені тебе бачити в могилі, ніж курсисткою. Виходи заміж!"

Після цієї розмови з мачухою Ірина втекла з дому, почала працювати сільською вчителькою, склала іспити за чоловічу гімназію, щоб мати право навчатися на Вищих жіночих курсах у Києві, як згадує Ірина, здається, лише тоді батько звернув увагу на її існування. Він приїхав до дочки в село. Для вступу на Курси потрібно було дозволу батька, адже їй тоді щойно виповнилося 17 років, батько обіцяв давати гроші на навчання. Це було в 1912 році, а в 1914 році Ірина вступила на біологічний відділ фізико-математичного факультету Вищих жіночих курсів у Києві.

**Листування з Володимиром Короленком.** Вже після закінчення гімназії молода Ірина почала гостро відчувати потребу знайти своє місце у житті. Як зауважує І. Лосієвський, у середині 1910-х роках, Ірина, допитлива дівчина з гострим аналітичним розумом, вже виявляла серйозне зацікавлення наукою, особливо зоологією. На той час вона прочитала багато книжок про тварин – художніх і науково-популярних творів, була знайома з класичними науковими працями Ж. Бюффона і К. Бера, братів О.О. та В.О. Ковалевських, І.І. Мечникова.

Іншою її пристрастю була художня література. Вона добре знала світову літературу і вражала своїх близьких умінням барвисто, художньо переказувати прочитане, вільно володіла пером. Їй дуже була потрібна порада професійного літератора, котрий зумів би об'єктивно оцінити її можливості як автора. Тому вона

й звернулася до Володимира Короленка – видатного письменника і наставника молодих літераторів, який тоді був редактором петербурзького журналу „Русское богатство”.

У березні 1914 року Ірина Дубовик з Києва, де вона навчалася, надіслала Короленкові до Полтави першого листа разом з рукописом свого літературного твору „Забытый дневник”. Хоча цей лист не зберігся, але, треба думати, що вона просила письменника оцінити її твір, який пропонувала для публікації в журналі „Русское богатство”. Тим часом Короленко був цілий рік на лікуванні за кордоном, і коли він влітку 1915 року повернувся до Полтави, то ще застав тут рукопис Ірини Дубовик. Короленко прочитав його і надіслав відповідь до Ірини за старою київською адресою, де вона давно вже не проживала. І щойно пізніше, з іншого листа Короленка ми дізнаємося: „У відповіді я писав, що щоденник цікавий, можливо, для осіб, близьких до автора, але загального інтересу він не має”. І далі: „Надрукувати ніде не можна. У листі своєму, на київську адресу, я писав, що частково літературним є тільки вступ”.

На тему літератури Ірина Дубовик більше ніколи нічого до Короленка не писала. Був ще один її лист до Короленка, коли в її житті сталося велике нещастя – помер її наречений, дорогий і коханий. Ірині тоді ледь виповнилося 20 років, їй здавалося, що її життю настав кінець, нікому вона не потрібна, не залишилося навіть промінчика надії. Як видно, вона вже забула про свій „Щоденник”. Її епістолярний діалог з Короленком у 1915 році – зовсім про що інше. Залишившись сам на сам зі своїм горем, вона не була впевнена, що витримає це страшне випробування, а тому звернулася за допомогою до людини, в духовну силу якої вірила. Думається, що лист Короленка, який ми наводимо нижче, одне з тих послань до людини, які прилучають її до людства; у ньому в короткій формі викладені загальнолюдські ідеали, котрі освічували все життя великого гуманіста, просвітителя. Цей лист рятував від трагічної самотності.

Ірина Дубовик нічого не забула з цього листа. У цьому ж 1915 році помер її батько, вона оплакувала також його. Недовге своє життя вона прожила без сім’ї, без дітей, але завжди – з людьми і ради людей.

Отже, 2 липня 1915 року Короленко з Полтави надіслав Ірині Дубовик щирого листа, який ми наведемо тут повністю:

*Вельмишановна Ірино Андріївно.*

*Я цілком розумію спокусу, яка змусила Вас звернутися до мене, і я часто отримую такі листи. Так багато горя завжди, а тепер особливо. Але що ж я скажу Вам у Вашому великому горі? Одна моя молода знайома, дочка одного з моїх друзів, в якого трапилося це горе, і яке їй видалося зовсім нестерпним, знайшла деяке заспокоєння у праці для інших, стражденних, яких тепер так багато. Вона стала сестрою милосердя. Не сприймiть це за пряму пораду і вказівку. Я особисто Вас не знаю і не можу Вам щось радити. Це є лише стара, давно відома істина, що варто перенести хоч частину уваги від свого горя на чуже, у будь-якій формі, – і воно стає легшим.*

*Бажаю Вам сили, щоб знайти бодай якесь заспокоєння. А там – молодість велика сила. Забувати – не треба, але заспокоїтися для дальшого життя треба, і можливо у самій пам’яті дорогих людей можна знайти джерело цієї сили.*

*Вол. Короленко. Полтава, Мала Садова, № 1.*

Ірина вибрала інший шлях у житті – шлях у науку.

**Важкий шлях у науку.** У 1918 році закінчила біологічний відділ Вищих жіночих курсів у Києві. Під час навчання на Курсах помер батько, довелося додатково працювати: давала приватні уроки, працювала у шпиталі. Після закінчення Курсів влаштувалася препаратором у майстерні шкільного унаочнення, а вечори проводила в зоотомічному кабінеті Харківського університету, де вивчала порівняльну анатомію під керівництвом професора Сушкіна П.П. У 1920 році „залишена для підготовки до професорського звання зі стипендією” при Харківському університеті. Стипендії для проживання не вистачало, пробувала працювати вчителькою, зате не залишилося часу для наукової праці. У сусідстві з Іриною жила сім’я візника: старий із хворою дружиною. Якось чоловік ліг до лікарні – і Ірина запропонувала себе виїхати замість чоловіка. Майже два місяці їздила легковим візником. Коняка була добра, Ірину вважали „веселим парубком”, онуком старого і по-своєму любили його. Заробіток вийшов непоганий.

Незабаром професор Сушкін виїхав із Харкова, не було в кого вчитися, і Ірина вирішила за всяку ціну

заробити грошей на фонд, щоб продовжити навчання. На той час на Пархомівському цукровому заводі платили цукром. Поступила чорноробом. Працювала на фермі: зі сходом сонця бігла „на наряд", додому приходила після заходу сонця. Похапцем умивалася і сідала за книжки. Почала вивчати німецьку мову, готувалася до магістерських іспитів.

Зібрала 4 пуди цукру і звернулася до Наркомосвіти України з проханням відрядити її для наукової роботи в Москві. В 1921–1923 роках працювала в Московському порівняльно-анатомічному інституті під керівництвом академіка О.М. Сєверцова. На фунти продавала цукор і так жила. Примістили її в Будинку З'їздів, де майже не опалювалося, тому грілася танцями. Інколи на ніч вставала кілька разів, щоб танцювати.

Сєверцов був прекрасним керівникам, за його керівництва Ірина Дубовик знаходила задоволення у праці і переживала, що в неї не вистачить сили довершити свою тему. Порівняльну анатомію вона так любила, що коли генетик О.С. Серебровський запропонував Ірині квартиру, пайок і інше за умову, що вона перейде на генетику, то вона відмовилася.

У 1923 році Дубовик повернулася до Харкова, тут була зарахована штатним аспірантом кафедри зоології Харківського університету. За 1924–1926 роки склала магістерські іспити, захистила наукову (аспірантську) працю „Розвиток органів кровообігу хребетних", прочитала дві пробні лекції на звання приват-доцента. Ця остання частина роботи, щоб стати приват-доцентом, натрапила на великі перешкоди. На той час вважалося у науковому світі, що жінка і пробні лекції є речі майже не сумісними. Протягом цілого року перед кожним засіданням Ради професорів (нині – вчена рада) вона подавала заяву на дозвіл прочитати пробні лекції. Законних підстав відмовити не було, але кожного разу рішення відкладали до наступного засідання. Нарешті декан факультету на власну відповідальність призначив пробні лекції. Все відбулося добре, і, як згадувала сама Ірина Дубовик, стіни університету не завалилися, хоч виступала жінка.

Перша лекція на тему, яку вона сама вибрала: „Метамерія голови хребетних" і друга на тему, яку визначив факультет: „Порівняльна анатомія нирок хребетних тварин", за що їй присудили звання приват-доцента.

У 1926 році на засіданні кафедри зоології Харківського університету доповіла свою наукову роботу на тему: „Розвиток кровоносної системи голови хребетних". Як результат, з аспірантів її перевели в наукові співробітники.

Але наукова праця в ділянці чистої морфології перестала її задовольняти, вона шукала нових методів роботи. Читала про нові методи за кордоном. І їй, як кращій випускниці аспірантури, Наркомосвіти України дозволяє виїхати в наукове відрядження до Німеччини, але без грошового супроводу. Вирішила поїхати за власний рахунок. У 1927–1928 роках вісім місяців працювала в Берліні у трьох лабораторіях під керівництвом відомих німецьких професорів. За її спогадами, вся її праця в лабораторіях проходила в дуже напруженому режимі: від 8 до 13 години – у проф. Роди Ердман з культури тканин, від 14 до 18 – у професорів Кайбель і Краузе з гістології ендокринної системи і від 18 до 12 ночі – професора П. Еренделенбурга з фізіології залоз внутрішньої секреції. Заборонили пересилання грошей за кордон, голодувала, до того ще й господиня вигнала з помешкання. Радянське представництво у Берліні частково допомогло виклопотати трохи грошей.

Повернулася в Україну. З 1929 року продовжила працювати в Харківському університеті як науковий співробітник. За сумісництвом влаштувалася в рентгенівський інститут і на кафедру патологічної фізіології Харківського медичного інституту.

**Праця в аграрній науці.** В 1930 році її призначили старшим спеціалістом, завідувала відділом ендокринології Українського інституту тваринництва. Умови праці були злиденні. Лабораторії жодної. Професор В. Лисицький виділив їй на фермі за 20 км від Харкова кілька курей. Все лабораторне майно поміщалося в її маленьку сумку. Оперувала на лавці біля курника. Отримала неймовірні результати: кури втричі збільшили несучість. На деякий час Інститут тваринництва ліквідували, Ірину Дубовик перевели в „бюро", вона продовжує свою роботу в приміщенні зоопарку. Інститут відновили: Ірина отримала на допомогу асистента і лаборанта, знайшли приміщення у „зимовому сараї для птиці". Посеред сараю був великий басейн, де плавали качки, гуси, лебеді, за перегородкою бобри, а в кутку її лабораторія. Температура 4°С. До того, зоопарк запропонував кроликів різних порід і Дубовик вирішила переключитися на прискорення росту молодняка. На основі дослідів написала дві наукові праці: „Прискорення росту молодняка" і „Збільшення стандартного росту породи". Пізніше Ірина в німецькому журналі „Endokrinologie" прочитала статтю німецького професора Мюллера, який цитував її роботи і користувався її методом, працюючи з телятами.

Під кінець 1932 року Інститут тваринництва був ліквідований. Наукових співробітників перевели до

Інституту експериментальної ветеринарії. В 1933 році Дубовик переїхала до Ленінграду, де працювала позаштатним викладачем кафедри фізіології Військово-медичної академії у професора Леона Орбелі.

У 1934–1937 роках Дубовик завідувала кафедрою нормальної фізіології Вологодського ветеринарного інституту (Росія). Особливо важким був перший рік. Начальник навчальної частини інституту переслідував її брудними пропозиціями. Полегшення настало, коли його виключили з партії і з інституту за якісь махінації. За наукову і педагогічну працю вона була нагороджена премією (300 крб.). У січні 1937 року затверджена у званні в.о. професора. У цьому ж році затверджена кандидатом біологічних наук. У зв'язку з ліквідацією інституту перейшла працювати до Пермського (тоді місто Молотов, Росія) сільськогосподарського інституту за конкурсом. З 1 жовтня 1937 року була призначена завідувачем кафедри анатомії та фізіології сільськогосподарських тварин. Кафедра займала дві аудиторії і кабінет. Для дослідження професора Дубовик І.А. інститут закупив рентгенівський апарат, обладнано лабораторію. Захист докторської дисертації перенесли на 1940 рік, бо кафедра була в стадії організації. Велика тема НДР – „Вплив екзогенних факторів на функціональну діяльність передньої частки гіпофіза" стала темою її докторської дисертації.

Захист дисертації Ірини Андріївни Дубовик на науковий ступінь доктора біологічних наук відбувся 6 травня 1941 року в Ленінградському педагогічному інституті імені О.І. Герцена на засіданні вченої ради природничого факультету на тему „Про гормональну функцію передньої частки гіпофіза". На жаль, через початок війни з ВАК СРСР не надійшло підтвердження про присвоєння Дубовик вченого ступеня доктора наук, тому восени 1945 року вона прийшла на кафедру фізіології домашніх тварин Львівського ветеринарного інституту як професор і кандидат біологічних наук. 24 червня 1944 року була затверджена у вченому званні професора на кафедрі анатомії і фізіології тварин.

**Наукові досягнення професора Дубовик І.А.** Була допитливою і наполегливою дослідницею і дала науці низку цінних досягнень. Мала 20 друкованих наукових праць, серед них 9 німецькою і 4 французькою мовами.

Її основні наукові здобутки можна представити так. Найбільший науковий інтерес являють собою праці з ділянки вивчення внутрішньої секреції, у яких вона застосовує оригінальну і досить сміливу методику. Їх результати є новим словом з усього, що на той час було відомо в науці. У працях, присвячених впливові гіпофіза на ріст, вона досягла такого ефекту, якого досі ще не було – подвійне чи навіть потрійне збільшення маси кроликів проти норми.

В експериментах, спрямованих на вивчення ролі гіпофізарного гормону на дозрівання яйцеклітин, І.А. Дубовик через особливості методу, який вона застосувала, добилася різко вираженої стимуляції яйцеклітини у курей і розвитку ікри у жаби і навіть метання ікри у незвичний для цього час.

І нарешті, в серії робіт із внутрішньої секреції, І.А. Дубовик отримала цілком нові дані про взаємозв'язок нервової системи і гіпофіза. Це питання в ендокринології було нове і безсумнівно важливе, тому що воно відкривало широкі перспективи розвитку.

Наукові праці професора Дубовик І.А. були відомі в колі спеціалістів з фізіології як в тодішньому Радянському Союзі, так і в Європі. У 1933 році вони були представлені в Академії наук (Ленінград) на виставці „Досягнення науки за 15 років". Професор О. Немилов у підручнику з ендокринології включив її опис методу дії на гіпофіз як основний, у підручнику наведені також її малюнки. Професор Дубовик І.А. була членом Ленінградського товариства природодослідників. В 1940 році була учасницею Всесоюзної виставки досягнень сільського господарства, а її ім'я занесене в книгу Пошани. На засіданні Паризької академії наук її праця про „гормони росту" була зачитана і подана до друку у працях Академії. Утрехтський університет (Голландія) висунув проф. Дубовик І.А. кандидаткою на Рокфеллерську стипендію за її праці на тему „Про взаємозв'язок вегетативної нервової системи і ендокринної". На конгресі в Лондоні 1933 року вона була обрана членом Міжнародного товариства фізіології клітини – International Society of Experimental Cytology.

**Праця у Львові.** Під кінець серпня 1947 року професора Дубовик Ірину Андріївну звільнили з посади завідувача кафедри фізіології, а згодом в архіві інституту „пропала" її особова справа. Довгі роки про неї взагалі не згадували. А таємниця її звільнення була захована в протоколах партійної (комуністичної) організації Львівського ветеринарного інституту за 1946–1947 роки, що зберігаються у партійному архіві міста Львова на вулиці Буйка, 4.

Причина її звільнення пояснюється збігом двох чинників. З одного боку, це кілька фактів з її наукового життя, а з іншого, поява „Закритого листа ЦК ВКП(б)" у червні 1946 року. Цими фактами, що трагічно вплинули на долю Ірини Дубовик, були: у 1927–1928 навчальному році упродовж 8 місяців вона була на стажуванні у Берліні у відомих німецьких професорів – Еренделенбурга, Кайбля, Краузе і Роди Ердман (жінки); в 1933 році її прийняли на конгресі в Лондоні в члени Міжнародного товариства експериментальної цитології; у 1937 році рішенням ради професорів Утрехтського університету (Голландія) її визначили стипендіаткою фонду Рокфеллера; з 20 надрукованих наукових праць 9 були німецькою і 4 французькою

мовами; у Львові, а перед війною у Молотові (Перм, Росія) зверталася за можливістю виїзду за кордон для проведення наукової роботи. На біду, всі ці пункти з наукового життя виявилися якраз такими, проти чого був спрямований закритий лист ЦК ВКП(б) у справі професорів Клюєвої і Роскіна від 16 червня 1946 року, а це: плазування перед західною наукою, низькопоклонництво перед розтлінною буржуазною культурою, улесливість перед вченими Заходу, друкування наукових статей в західних журналах. В усій країні – в навчальних закладах і в наукових установах – почався масовий акт радянської інквізиції, так звані суди честі. Жертвою такого судилища стала професор Дубовик Ірина Андріївна.

Нижче наведемо кілька витягів зі зборів комуністів Львівського ветеринарного інституту за 1947 рік, щоб читач міг сам уявити собі ту атмосферу люті і злоби, яка панувала в інституті у перші повоєнні роки. Наведемо окремі виступи на закритих партійних зборах партійної (комуністичної) організації Львівського ветеринарного інституту від 3 лютого 1947 року (комуністів – 39, кандидатів – 5):

***Чеботарьов*** (директор): Наш інститут існує всього три роки. Минуле інституту треба відкинути, тому що воно вносить в інститут шкідливі традиції, а шкідливі традиції повинні бути ліквідовані.

Щодо кафедри фізіології, то тут вживаються найбільш рішучі заходи, і я раніше допустився помилки, що згодився з нав'язаною мені кандидатурою професора Дубовик. Тільки відмінна робота доцента Креймера рятує положення на цій кафедрі. Замість професора Дубовик до нас направлять або товариша Петропавловського з Ульяновська, або товариша Павловського з Казані.

*Обговорення закритого листа ЦК ВКП(б) про справу професорів Клюєвої і Роскіна – 4 серпня 1947 року.*

***Кошко:*** На жаль, також у нашому колективі є подібна людина – професор Дубовик. Працюючи в Харкові, вона зводила наклепи на всіх, і в Ленінграді в Орбелі вона працювала тільки 6 тижнів, а не три роки. Як вчений – її репутація сумнівна, а професор Заводський на її докторську дисертацію дав негативну рецензію. Так само вона зводила наклепи на дирекцію і на партійну організацію Молотовського сільськогосподарського інституту, коли там працювала.

**Чеботарьов:** До Львівського ветеринарного інституту товариш Дубовик потрапила випадково з милості політичної близькозорості людей з Міністерства вищої освіти. До нас вона прибула на початку навчального року, і ми змушені були прийняти її до нашого колективу.

В Голландію її запрошували без сумніву не як науковця, а для обпльовування радянської науки. Вона і тут не раз заявляла, що у нас дідівська техніка, а цінними сучасними приладами, котрі є на кафедрі, вона навіть не вміє користуватися.

Оргвисновки про професор Дубовик зроблені: оголошено новий конкурс на завідування кафедри фізіології.

*Закриті партійні збори від 3 вересня 1947 року.*

***Сайчук:*** Дубовик як вчений нічого цінного собою не являє, адже вона навіть апаратури своєї кафедри не знає, а добивалася в Голландію, щоб там займатися наукою. Необхідно припинити переклад наших статей іноземними мовами.

***Василевський:*** Нам треба підняти пильність. У нас є чого навчитися. Ми на цілу епоху випередили капіталістичні країни.

***Креймер:*** Я хочу дещо розповіси про Дубовик. Наша наука є найпередовіша наука. Дубовик, котра плазувала перед буржуазною наукою, писала листи до багатьох урядових установ, у тому числі до міністра товариша Кафтанова з проханням перевести її до Голландії. Їй на території нашої держави не знайшлось жаби для роботи і тому їй треба їхати до Голландії. Мені відомо, що вона кілька разів друкувала свої праці, так би мовити, слабенькі праці в нікчемному журналі в Німеччині, а потім вже тут, у нас в інституті весь час демонструвала ці журнальчики студентам і дуже тішилася з того.

Професор Дубовик заслуговує всякого осуду.

***Чеботарьов:*** Як вчений, як працівник інституту вона не являє собою жодної цінності.

**Останні роки життя у Харкові.** Доктор філологічних наук І. Лосієвський так схарактеризував її останні роки в Харкові: „Вона померла 2 березня 1953 року після тяжкої хвороби за три дні до відходу в інший світ „вождя всіх часів і народів" Й.В. Сталіна, якого вона ненавиділа і не приховувала цього почуття від своїх харківських родичів і друзів. Факт дуже важливий для розуміння особи одного з адресатів Короленка, про це повідомив нам при передачі в Харківську державну наукову бібліотеку імені В. Короленка документів з особистого архіву І.А. Дубовик її двоюрідний брат Петро Костянтинович Корхов. І тепер ми знаємо, що до останніх своїх днів Ірина Андріївна Дубовик залишалася духовною ученицею Володимира Галактіоновича Короленка – непримиренного борця з тоталітарними режимами – і царським, і більшовицьким. Ні, вона не боролася, але й не змирилася зі сталінізмом – цим страшним соціальним злом".

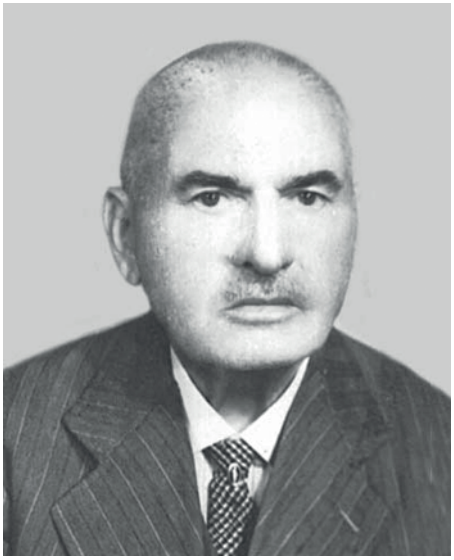
**Висновки.** Професор Дубовик Ірина Андріївна за своє життя (прожила 58 років) пройшла довгий шлях митарств у різних трудових колективах і багатьох навчальних закладах тодішнього Радянського Союзу.

Важке її життя почалося ще у батьківському домі відразу після смерті матері. Потім був пошук свого місця у житті між літературною та науковою працею, вибрала науку. Але перед тим скуштувала ще гіркий смак таких професій, як препаратор, вчителька, візник, чорнороб. Наукову працю після навчання у Києві починала у Харківському університеті, працювала у Москві, знову повернулася до Харкова, була на стажуванні у Німеччині, шукала нових наукових ідей в дослідних установах Ленінграду, а від 1934 року упродовж 13 років завідувала кафедрою фізіології у Вологді, потім у Пермі і нарешті у Львівському ветеринарному інституті. Тут потрапила під нещадний прес радянської репресивної машини, була звинувачена у схилянні перед західною наукою, „затаврована ганьбою" і звільнена з інституту. Одинокою, морально розбитою, важко хворою і забутою провела останні роки свого життя у Харкові.

Довгий час була теж забута у науковому світі. Наші тривалі пошуки фактів із її життя дали результати. По крупинках ми зібрали їх в архіві Львівського зооветеринарного інституту (хоч її особова справа пропала), у державному архіві Львівської області (ДАЛО, партійний архів), у матеріалах Харківської наукової бібліотеки імені Володимира Короленка, і найбільше документів із життя проф. Ірини Дубовик ми знайшли в архіві Пермської сільськогосподарської академії (Росія). І сьогодні ми маємо повну біографію проф. Дубовик І.А., дві її фотографії, кілька копій офіційних документів і достатньо повний список її наукових та науковопопулярних праць.

Ім'я талановитого, наполегливого і допитливого українського вченого відроджується.

# МАР'ЯН-ЛОНГИН СТАХУРСЬКИЙ



Вже давно зникло зі сторінок наукових чи науково-популярних видань ім'я Мар'яна Стахурського, доктора ветеринарної медицини. Якщо б не „Альманах українських ветеринарних лікарів США і Канади", який у 1981 році подав коротеньку інформацію про нього, то нинішнє покоління могло б зустріти це ім'я хіба що на пожовклих паперах архіву. А була ця людина тісно пов'язана з нашим навчальним закладом. За австрійського періоду в історії нашої академії (1881–1918) він був четвертим українцем, який увійшов до складу викладачів академії. Ще студентом другого курсу залучався до праці на кафедрі анатомії і, зрештою, у важкі повоєнні роки був завідувачем кафедри епізоотології у нашому навчальному закладі (1945–1946).

З часом ім'я Мар'яна Стахурського забулося. Нічого конкретного не могли сказати мені нові господарі, які живуть зараз на його квартирі у Львові по вулиці Гіпсовій, 56, коли березневої суботи, маючи трохи вільного часу, пішов я у мальовничий куточок Львова, де трамвай № 2 робить останній поворот, щоб повезти вас у протилежний кінець міста, у бік церкви св. Покрови, мимо Академії ветеринарної медицини, де колись працював Мар'ян Стахурський.

Від кінцевої зупинки трамваю будинок, де він жив, зовсім недалеко, якраз за скверіком, на розі Житомирської і Гіпсової. Повертаючись додому вузенькими вуличками, ступаючи в місиво весняного снігу, я намагався уявити собі цю життєрадісну, вольову, акуратну людину, яка на 70-му році життя могла написати про свій стан здоров'я – „бездоганний".

Мар'ян Стахурський народився 17 лютого 1876 року в селі Ожидові Золочівської округи (теперішній Буський район) на Львівщині. Його батьки – Микола й Альбертина – були народними вчителями в Ожидові. Після початкової школи у рідному селі навчався спочатку у гуманістичній гімназії в Тернополі, а потім у Львові. Восени 1896 року стає студентом цісарсько-королівської Ветеринарної академії у Львові, яку закінчив у жовтні 1901 року і був першим випускником академії, хто здобув диплом ветеринарного лікаря за новою програмою. У такому дипломі змінено назву директора академії на ректора, диплом тепер виписувався тільки латинською мовою (польську мову зняли), знання випускника академії більше не оцінювалися як відмінні чи задовільні, диплом і далі зобов'язував найсумлінніше дотримуватися приписів, які є обов'язковими для ветеринарних лікарів. Іменем Найяснішого Монарха випускник академії визнавався ветеринарним лікарем і уповноважувався тим самим виконувати ветеринарну практику в усьому обсягу і на всіх свійських тваринах у всіх королівствах і краях Австрії.

В академії вчився дуже добре і, маючи великий потяг до науки, вже з другого року навчання починає працювати демонстратором (лаборантом) на кафедрі описової анатомії, ембріології і гістології, а після закінчення академії з січня 1902 року став асистентом цієї ж кафедри у професора Йосифа Нусбавма, де брав активну участь у науковій клінічній роботі. На цій посаді працював до листопада 1907 року, коли професор Нусбавм вихрестився і з новим прізвищем ( Нусбавм-Гілярович) перейшов на кафедру зоології до Львівського університету. Тоді Мар'ян Стахурський захопився рибництвом і птахівництвом. Як державний стипендіат їде на навчання до Австрії (Штирія), там успішно складає іспит німецькою мовою на інспектора птахівництва і рибництва. У цьому ж році покинув викладацьку роботу і до 1927 року був державним службовцем (референтом різних ветеринарних служб).

На початку 1920-х років у Галичині і на Поліссі тодішньої Польщі лютувала чума великої рогатої худоби (pestis boum). Мар'ян Стахурський очолив акцію боротьби проти страшної пошесті. Тоді чумою були уражені 12 воєводств, 68 повітів, 10881 господарство, а всієї худоби – 15626 голів, з них 6487 тварин були вимушено забиті, 7318 – загинули від захворювання і лише 1821 тварина одужала. Чума доходила з російських територій до околиць Львова і Перемишля. Під час трирічної праці (1920–1922) Мар'ян Стахурський зібрав величезний фактичний матеріал, що послужив йому для написання дисертації „Przyczynki do epizootologji pomoru bydła" на здобуття наукового ступеня доктора ветеринарної медицини (1930). Один примірник із вдячністю подарував своєму науковому керівникові (промоторові) проф. Володимирові Кульчицькому). На той час публікує численні наукові та науково-популярні праці польською, німецькою та українською мовами.

Від 1928 року своє життя присвятив українській справі. Від січня 1928 року й до осені 1939 року працював референтом ветеринарної секції при українському господарському товаристві „Сільський господар", де

виступав з лекціями, проводив широку просвітню роботу в ділянці тваринництва і ветеринарної медицини.

Крайова організація „Сільський господар" прагнула поліпшити сільське господарство у Галичині, включно з тваринництвом. Співпрацюючи з агрономами, ветеринарні лікарі докладали багато зусиль, щоб зробити малі селянські господарства більш прибутковими. Для цього, серед іншого, намагалися поліпшити раціональну годівлю практичними заходами безпосередньо в селянських господарствах. Такими заходами були контроль стаєнь, осінній і весняний перегляди худоби, організація пунктів осіменіння тощо. Заслугою ветеринарних лікарів 1930-х років було запровадження на пункті осіменіння (копуляційні пункти) імпортних бугаїв-розплідників симентальської породи.

Важливу роль у поширенні ветеринарних знань відігравало друковане слово. Товариство „Сільський господар" видавало журнал під такою ж назвою, у якому друкували свої праці ветеринарні лікарі, а часто, крім лікарів, сюди залучалися також студенти академії старших курсів, щоб давати поради селянам, як запобігти хворобам тварин і як боротися з певними хворобами. У розділі „Плекання сільськогосподарських тварин" був спеціальний підрозділ „Ветеринарія". Тут більшість праць на актуальні ветеринарні теми належала перу д-ра Мар'яна Стахурського. На сторінках журналу „Сільський господар" можна було знайти також статті ветеринарних лікарів М.Холевчука, А.Моспанюка, С.Сявавка, В.Помірка, Р.Погорецького, Б.Чехута, Я.Кавальця, Р.Лехицького. Заходом товариства „Сільський господар" були видані такі книжки на ветеринарні теми: д-р В.Королів-Старий „Як вибирати коня" і „Крілики"; д-р С.Сявавко „Дещо про лікування тварин"; д-р М.Білинський „Ветеринарна гігієна"; д-р А.Моспанюк „Хвороби вимені". За браку ветеринарних лікарів в галицьких селах такі книжки були незамінною допомогою для сільських господарів.

Основні праці доктора Мар'яна Стахурського: „Przyczynki do epizootologji pomoru bydła", „Основи поборювання пошесних хвороб у звірят", „Про належний догляд за ранами у домашніх звірят", „Хвороби кінських ніг (кінська ортопедія)", „Коли і як помагати коровам при породах", „Фасціоля (мотилиця) у худоби", „Ветеринарний порадник у недугах домашніх звірят".

За спогадами колишнього директора Львівського ветеринарного інституту проф. Івана Чинченка, д-р Мар'ян Стахурський восени 1939 року зголосився до праці на кафедру епізоотології, але, зваживши на політичну ситуацію у місті (арешти польського та українського населення), відмовився від посади викладача.

В 1939–1944 роках працював на різних керівних посадах: був заступником головного ветеринарного лікаря у Львівському обласному управлінні (1939–1941), керівником санітарно-поліційного відділу міського м'ясокомбінату (1942–1944). Першого серпня 1944 року тодішній директор Ветеринарного інституту у Львові проф. Казимир Щудловський своїм наказом призначив його старшим викладачем кафедри епізоотології, а від лютого 1945 до 1 травня 1946 року Мар'ян Стахурський завідував цією ж кафедрою. Звільнений „за відсутністю годин". Його місце тут же зайняв Йосиф Юхимович Голубєв, для якого місце відразу знайшлося.

Доктора Мар'яна Стахурського ще добре пам'ятають зі своїх студентських років наші старші колеги – доцент Володимир Саєвич і доцент Богдан Корж, а також професор Йосип Мельник. На їх одностайну думку, доктор Мар'ян Стахурський був добрим знавцем свого предмета, а поза тим скромною, невтомною, безкорисливою і національно свідомою людиною. Мар'ян Стахурський був добре відомий як у ветеринарних колах, так і серед українського суспільства Галичини. У 1944 році у своєму „Життєписі" він написав: „Я – українець" і цим гордився ціле своє життя.

Д-р Мар'ян Стахурський помер 23 червня 1951 року і похований на Личаківському цвинтарі у Львові, на жаль, його могила не знайдена.

Збираючи матеріал про Мар'яна Стахурського, я думав, як часто разом йдуть талант, слава, бідність і забуття.

# ВОЛОДИМИР КУЛЬЧИЦЬКИЙ



Зоолог, анатом та орієнталіст проф. Володимир Кульчицький – перший українець, що був ректором Львівської ветеринарної академії, загальновідомий вчений у галузі анатомії, довголітній завідувач кафедри, невтомний працівник, авторитетний сходознавець, походив зі старовинного шляхетського українського роду Сас-Кульчицьких.

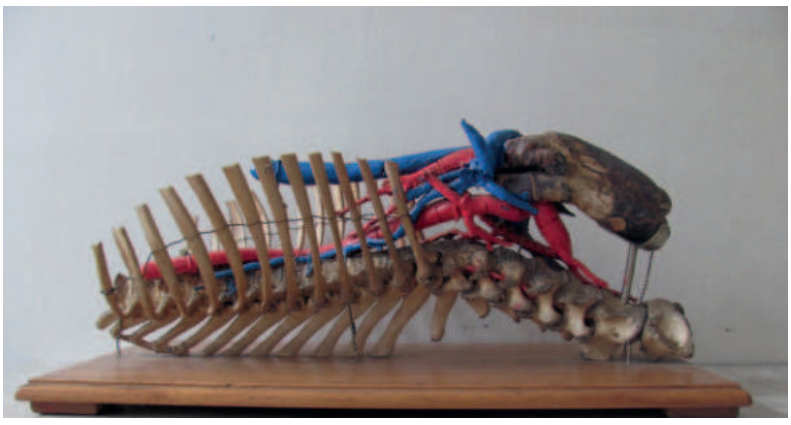
Народився 27 березня 1862 року в місті Перемишлі (Польща) у греко-католицькій родині. У рік заснування Львівської ветеринарної школи закінчив українську гімназію у Коломиї, потім один рік (1882–1883) вчився у Відні на філософському факультеті університету, де вивчав природничі науки, а в 1883–1885 роках продовжував вивчати їх у Львівському університеті. Тут 1887 року здобув ступінь доктора філософії (із зоології, хімії та філософії). Наступного року закінчив з відзнакою трирічні студії у Ветеринарній школі. Вже у студентські роки був асистентом на кафедрі зоології Львівського університету, а від 1887 до 1894 року – асистентом кафедри анатомії свійських тварин в академії під керівництвом проф. Генриха Кадия.

На кафедрі Володимир Кульчицький виявився не тільки сумлінним педагогом, але й майстерним техніком з виготовлення анатомічних препаратів для музею, який тоді створювався. З того часу походить близько його 50-ти сухих препаратів, а також багато інших, які були і є окрасою анатомічного музею академії.

Між 1891–1905 роками займав посаду ветлікаря у Львівському трамвайному (кінному) товаристві й оглядача м'яса і худоби на львівських залізничних станціях. Від 1897/98 навчального року, коли Ветеринарна школа стала Львівською ветеринарною академією, у зимових семестрах викладав загальну зоологію і паразитологію, де дуже ревно взявся за створення зоологічного музею, який був потрібний для практичних занять і продовження наукової роботи.

Написав два підручники польською мовою для студентів із зоології та паразитології: „Комахи, що паразитують у людей і тварин" та „Паразитичні і хвороботворні найпростіші". Особливо цінним для біологів, лікарів і ветлікарів був останній підручник, бо автор розглядає тут найпростіші з погляду їх морфології та впливу на живителя.

Коли у 1900 році філософський факультет Львівського університету виступив із пропозицією призначити звичайним професором порівняльної анатомії в університеті доктора Йосифа Нусбаума, завідувача кафедри анатомії свійських тварин Ветеринарної академії, то академія на посаду, яка мала звільнятися, рекомендувала доктора Володимира Кульчицького, однак Міністерство освіти Австрії не зважило ні на цю, ні на другу пропозицію Ради професорів академії, щоб визнати за Володимиром Кульчицьким „титул надзвичайного професора без оплати". Справу відклали надовго. І тільки восени 1906 року, після того як проф. Йосиф Нусбаум перейшов до університету, Володимира Кульчицького призначили звичайним професором академії. Від того часу він перестав викладати зоологію і паразитологію й обіймав кафедру описової і топографічної анатомії, гістології й ембріології.



**Аномалія положення серця у телят.**
***Препарат Володимира Кульчицького***

Як і в попередні роки, на посаді завідувача кафедри, проф. Володимир Кульчицький залишався шанованим і улюбленим вихователем багатьох сотень ветеринарних новобранців. Велику цінність мають його праці про гомологію кінцівок людини і хребетних тварин, у яких він розвивав теорію проф. Альфреда Штіди із німецького Ростока. Проф. Володимиру Кульчицькому належить пріоритет у дослідженні анатомії птахів у тодішній Польщі.

Першу світову війну і російську інвазію до Галичини проф. Володимир Кульчицький пережив у Львові й ні на день не покидав міста, пильнуючи майно академії за дуже небезпечних умов. Львів, як важливий стратегічний пункт, був тоді ареною багатьох воєнних подій, що наклали свій відбиток на всю діяльність Ветеринарної академії того періоду.

Проф. Володимир Кульчицький 30 липня 1914 року повернувся зі своєї дачі у Косові до Львова, і один із усіх професорів академії, залишався безвиїзно у Львові до закінчення воєнних дій у серпні 1920 року як єдиний свідок усіх тих подій на території Львівської ветеринарної академії.

1 серпня 1914 року, після вбивства у місті Сараєві (Сербія) намісника австро-угорського престолу принца Франца-Фердинанда, почалася Перша світова війна. Вже того самого дня австрійські солдати із сусідніх казарм, ламаючи загорожу, виходили на територію академії, щоб тут вислухати передсмертну польову Службу Божу, перед тим як відправитися на поле битви. Весь серпень тривали бої на східному фронті. І щораз виразніше чувся гул гармат, який свідчив, що російські війська наближаються до Львова. Професори академії зі своїми сім'ями покидали Львів, виїжджаючи до Кракова, Чехії чи Відня.

30 серпня ректор Мечислав Грабовський зібрав засідання Ради професорів, яких залишилося у Львові тільки четверо – Грабовський, Фібіх, Марковський і Кульчицький, щоб обговорити можливі дії на випадок приходу російської армії. Було вирішено: за жодних обставин не покидати міста. Коли ж, однак, у ніч на 31 серпня австрійські війська залишили Львів, у місті почалася паніка. На подвір'ї академії зібралися тільки працівники допоміжних служб із родичами, яким не виплачували заробітної плати. Стало зрозуміло, що останні професори, крім Володимира Кульчицького, виїхали зі Львова. З вересня 1914 року вулицями Зеленою і Личаківською до Львова входили російські війська.

Силою обставин обов'язки керівника академії взяв на себе проф. Володимир Кульчицький. Крім нього, у місті залишилися тільки три асистенти. До академії приходив також д-р Костянтин Лопатинський, який тоді жив у Львові, але працював у Варшаві.

Вміле керівництво і дипломатична поведінка проф. Володимира Кульчицького сприяли тому, що за важких умов анархії та грабежу, зокрема на початку й укінці 10-місячної російської окупації Львова, крім кількаразових спроб російської адміністрації зайняти приміщення академії та клінік для різних військових цілей, вдалося повністю зберегти всі будівлі, кафедри, лабораторії, інструменти й препарати від знищення чи пограбування. До охорони академії в час воєнних лихоліть багато спричинилися також три асистенти, що залишилися у Львові. Рунґе й Щудловський постійно працювали в клініках внутрішніх хвороб, акушерства й хірургічній, проводили лабораторні дослідження і знаходили ще час для заняття науковою працею. Хворобами кінцівок і розтином займався асистент Вайґель. Праця і нагляд над академією не припинялися тут ні на хвилину: ні під час вуличних боїв, ні під кулями, що падали на територію академії. Серед найпоширеніших хвороб того часу були сказ (часто по кільканадцять випадків на тиждень), сап, сибірка і короста. Через брак у місті ветеринарних лікарів наплив хворих тварин до клінік академії був надзвичайно великий. За 11 місяців від серпня 1914 року на клініках та амбулаторно лікувалося 2400 великих тварин і 850 малих, не рахуючи випадків поза академією. Крім мешканців Львова і навколишніх сіл, до клінік зверталися цивільні та військові росіяни зі собаками і кіньми. Плату за лікування асистенти ділили між собою та допоміжним персоналом.

У жовтні 1914 року тричі виникала загроза інтервенції російських військових і цивільних властей у справи академії. 2 жовтня російські військові лікарі прибули до академії з наміром відкрити в корпусах від вулиці Костя Левицького холерну лабораторію і барак. Після розмови з проф. Володимиром Кульчицьким справа закінчилася тільки тим, що з академії російським лікарям позичили на деякий час цейсівський мікроскоп, термостат, автоклав, скельця і барвники, але пізніше все було повернуто. Тоді ж російські ветеринарні лікарі оглядали клініки академії з метою створення в них військової лічниці для коней, але й від цього наміру відступлено, коли проф. В.Кульчицький особисто познайомився з шефом російської ветеринарії проф. Е.Джунковським, який прибув до Львова з Петербурга. Проф. Е.Джунковський відмовився теж від своєї ідеї відновити в часі воєнних дій навчання у Львівській ветеринарній академії. На думку проф. В.Кульчицького, для цього не було насамперед викладачів, крім кількох доцентів, що погодинно працювали в академії до війни (Броніслав Яновський, Теофіл Голобут, Станіслав Немчицький), і трьох професорів університету, які також погодинно тут працювали – Йосиф Марковський, Ігнацій Закшевський і Йосиф Нусбаум-Гілярович. Не вірилося також у саму можливість навчання в академії, оскільки російська окупа-

ційна влада взагалі закрила у Львові всі три вищі навчальні заклади і зрештою не було жодної надії, що знайдеться у воєнні часи відповідна кількість студентів.

Зустрічі і знайомства з представниками окупаційної влади проф. Володимир Кульчицький використовував для потреб академії. Так через ветеринарного генерала інспектора Й.Околовича від губернатора Мельникова академія щомісячно отримувала 600 російських рублів на опалення та ліки. Цих грошей вистачало також, щоб платити за світло, за вивіз відходів, дезінфекцію клінік і прозекторію, ремонт обладнання, як аванс для працівників академії. Частина з цих грошей використовувалася для придбання засобів консервування, щоб врятувати від знищення цінні препарати анатомічного музею академії.

Можна ще зазначити, що взимку 1915 року у приміщеннях академії часто знаходили свій притулок австрійські військовополонені, які приходили сюди з переповнених казарм сусідньої військової частини. Тут вони знаходили нічліг і щось із харчів, за що навіть через три роки до академії ще надходили листи з вдячністю за допомогу від колишніх військовополонених.

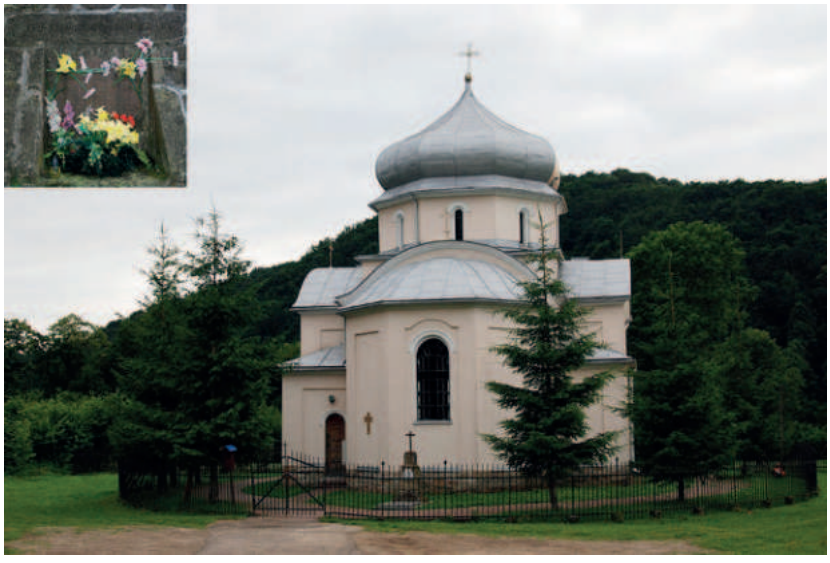
У травні 1915 року над територією академії з'явилися світло-коричневі хмари, повітря наповнилося густим пилом – це у Бориславі горіли нафтові свердловини і сховища, що їх підпалили росіяни перед своїм відступом. 22 серпня російські війська остаточно покинули Львів. Перед їх відступом у місті почастішали вуличні напади, пограбування квартир і пожежі. Сотні відомих українських діячів було вивезено до Росії як заручників, серед них митрополит Андрей Шептицький, ректор університету Адольф Бек. Тисячі людей евакуювали в глибини Російської імперії.

У липні почали повертатися до Львова професори академії. Правда, у перші дні, коли повернулися австрійські війська до Львова, у часі загального психозу і падіння моральних норм, не обминули також проф. Володимира Кульчицького підозріння й гіркі докори, його звинувачували у співпраці з росіянами. І лише Рада професорів належно оцінила його діяльність за перший рік війни, висловивши йому вдячність за врятування академії і повну довіру, доказом чого було обрання його ректором академії восени 1915 року, але через перевтому він не прийняв цієї посади і щойно у 1917 році згодився на повторні вибори і 4 липня 1917 року проф. Володимир Кульчицький знову був вибраний ректором. Його керівництво академією припало на три війни: російсько-австрійську, українсько-польську і польсько-радянську.

Був радий з того, що йому вдалося врятувати обладнання й науковий інвентар від грабежу, вивозу чи знищення. Про причини, що спонукали його залишатись у Львові у 1914–1920 роках, пише сам Володимир Кульчицький, а їх було дві: „... турбота про кафедру анатомії і музейну колекцію майже з 900 препаратами, яким я віддав піввіку життя, і страх за власну колекцію творів мистецтва та пам'яток магометанського художнього промислу, які я збираю вже кількадесят років".

На 1931 рік припала половина віку, як у Львові була заснована Ветеринарна школа. З цієї нагоди 5 червня 1932 року до Академії ветеринарної медицини прибули її вихованці різних років. В актовому залі студентського гуртожитку, що на вулиці Ольги Басараб, відбулося урочисте засідання професорів і гостей академії. Особливо тепло вітали присутні Нестора професорського складу, останнього свідка перших років існування академії – проф. Володимира Кульчицького.

У 1934 році проф. Володимир Кульчицький у зв'язку із погіршенням здоров'я через хворобу (туберкульоз) вийшов на пенсію. Львівська академія ветеринарної медицини високо оцінила його заслуги як відомого вченого, довголітнього працівника і колишнього ректора, надавши йому почесне звання доктора ветеринарної медицини doctor honoris causa.



**Церква у Межиброді і фрагмент піраміди Кульчицьких**

Проф. Володимир Кульчицький помер 10 травня 1936 року у Львові і його похоронили на Личаківському цвинтарі. Згодом його прах перенесли в українське село Межибрід біля Сянока (нині Польща). Які були мотиви такого поступку?

Село Межибрід лежить на правому березі річки Сян, перша згадка про нього датується 1439 роком. Це було типове українське село на Лемківщині. В центрі села красувалася мурована греко-католицька Святотроїцька церква, збудована у 1900 році, з чудовим іконостасом.

Церква має надзвичайно цікаву історію. Її фундатором був місцевий житель, лікар за професією, Олексій Вайцович. За участь у Січневому повстанні проти панування Росії над Польщею він був засуджений на заслання і довгі роки провів у Сибірі (йому тоді було 38 років). На засланні лікареві ніхто не забороняв вести лікарську практику. Завдяки цьому йому вдалося нагромадити чималий капітал, який після звільнення зі заслання він призначив на добру справу: спорудження в рідному селі церкви з повним спорядженням – іконостас виконав львівський митець Богданович, дзвіницею і парафією, а також школи. З вдячності для фундатора за його щедрість, поховано його 1901 року поруч вівтаря, а старанно відреставрована нагробна плита існує й дотепер.

Після 1945 року українці – колишні мешканці села Межиброди і законні господарі церкви були звідти виселені, їхню святиню наглухо забито залізними оковами, руйнувалися українські пам'ятники на цвинтарі. В 1960-ті роки польські мешканці села зірвали колодки й запросили відправляти тут богослужіння польського священника. Потім були сутички з працівниками Служби безпеки, які блокували доступ до святині, накладалися штрафи, але держава таки передала церкву польській громаді.

Щойно у 2010 році колишня церква пройшла широкомасштабний реставраторський ремонт: осушено її фундаменти, відновлено частину інтер'єру, яка вимагала реставрування, додано станції Хресної Дороги, фундаторами яких стали 14 українських родин з Польщі й з-за кордону.

Межибрід сьогодні – лише невелике скупчення польських господарств.

Церква – це не єдина пам'ятка про минуле села Межиброди. Про колишніх її мешканців нагадують теж могили на поблизькому цвинтарі. Серед окремих скромних могил виразно виділяється ефектний пам'ятник: збудована з червоного каменю піраміда триметрової височини. Ця відома від стародавніх часів форма є надгробним пам'ятником і має теж цікаву історію.

Отож, на фронтовій стіні видніє напис, над яким є стародавній символ сонця, і який інформує, що це „Гріб Кульчицьких і Добрянських". Однак, якщо вірити епітафіям, спочивають у ньому три особи: проф. д-р Володимир Кульчицький (1862–1936), його дружина Марія-Людвика з Михаловських Кульчицька (1870–1935) і син проф. д-р Єжи Кульчицький (1898–1974). Про Добрянських тут ані слова…І чому епітафія батька написана кирилицею, українською мовою, а епітафія сина – по-польськи, латинськими літерами? Кульчицькі походили зі шляхетського роду гербу Сас, швидше за все зі шляхти дрібної, ніж заможної. Рід досить розрісся на Підкарпатті. І, як зазвичай тут бувало, одні Кульчицькі признавалися до польської національності, інші – до української, однак Володимир дійсно належав до греко-католицького віросповідання. Українкою натомість вважалася племінниця Володимира, дочка його сестри – Ірина Добжанська, яка теж підписувалася як Ірина Добрянська. Перед Другою світовою війною вона була сяніцькою вчителькою, одна з найактивніших у місті діячок українського суспільно культурного руху, співініціаторка створення музею „Лемківщина" у Сяноку.

І якраз Ірина Добрянська, випускниця львівської гімназії та перемиської вчительської семінарії, придумала, щоб у Межиброді, на мальовничому схилі Сяну, на цвинтарі поблизу церкви створити родинний мавзолей. На власний кошт спорудила нагробний пам'ятник у формі піраміди, а потім переконала кузина Єжи, щоб погодився перенести туди тіла його батьків, які померли не так давно у Львові й там були поховані: ексгумовані останки професорської сім'ї спочили на сільських могилках.

Чи знали Кульчицькі раніше про існування Межиброди? Цього не можна виключити. Батьки регулярно приїжджали до Сянока на лікувальні процедури, щоб поправити здоров'я. Лікувалися теж у приміських Вільхівцях, що на тому ж березі Сяну, що й Межибрід, у приватному санаторії. За кожним разом вони зустрічалися з племінницею професора Іриною Добрянською, отож не можна виключити, що, мандруючи по околиці, не захоплювалися колись гарною церквою та її мальовничим оточенням…

А Ірина Добрянська виїхала до Львова, поселилася у віллі, яку там купила. Під час війни повернулася до Сянока, де вела Український музей, а потім знову виїхала до Львова. Там і померла 1982 року і похоронена у Львові. Піраміда натомість 1974 року прийняла тіло сина професора Володимира, який зізнався колись своїй дружині, що хотів би спочити біля батьків, і вдова виконала його останню волю. До Межиброди вела тоді тільки ґрунтова дорога, практично непроїзна. Отож траурний повіз із тілом померлого доїхав асфальтною дорогою, що веде протилежним берегом Сяну, майже до церкви, а там труну перенесено на плоскодонний човен, один із тих, якими місцеві мешканці переправлялися на другий бік. Усі присутні на похороні однозначно подумали про Стікс і Харона з античної легенди, який перевозив померлих у підземне царство.



**Гріб Кульчицьких і Добрянських. Інформація про батька написана українською мовою – професор доктор Володимир Кульчицький: 1862–1936, інформація про маму і сина – польською мовою. Фото 2000 року**

Проф. Володимир – відомий сходознавець. Східні килими проф. Володимир Кульчицький почав збирати від 1908 року. Поштовхом для цього, як він пізніше згадував, була зустріч із Зиґмунтом Лашовським, головою Львівського товариства ковзанярів, якому належав став Шуманівка, що був біля Ветеринарної школи. Поміщик Зиґмунт Лашовський був колекціонером творів мистецтва, а особливо старовинних східних килимів. З роками Володимир Кульчицький пішов слідами свого знайомого: почав сам збирати старовинні килими, посилався на його колекції у своїх публікаціях, а один з найкращих килимів Зиґмунта Лашовського перейшов до колекції Володимира Кульчицького. І це захоплення Володимира Кульчицького, що стало, власне, його другим фахом, тривало майже до самої смерті.



**Килим ритуальний**



**Східний килим**

**З колекції Кульчицьких**

Збірки східних килимів Володимира Кульчицького були показані на численних виставках, серед них у Варшаві (1926), Львові (1928) і Кракові (1934). Він зберігав ці килими у своєму помешканні, вони вважалися найкращими і рідкісними у Польщі і навіть у Європі. У його колекції були килими з Малої Азії (Туреччина), Ірану (Персія), Кавказу і Середньої Азії (Туркменія). Хронологічно колекція сягала від XVI до XX століть. Свою колекцію килимів він доповнив творами східного народного мистецтва. Вражала палітра зібраних тканин – від вишуканих султанських молитовників (килимів для молитви) до верблюжих сумок степових кочівників. Проф. Володимир Кульчицький славився як визнаний і високоавторитетний орієнталіст. Він автор кількох ґрунтовних публікацій з історії східного килимарства: „Східні килими XVII століття зі Ставропігійського музею у Львові" (Краків, 1910), „Магометанські килими" (Львів, 1928). Започаткував також співпрацю між філологами-орієнталістами, щоб розшифрувати тексти на тканинах.



**Вілла Кульчицьких у Львові на вул. Льва Толстого,
де проф. Володимир Кульчицький зберігав колекцію килимів**

Під час Другої світової війни колекція східних килимів Володимира Кульчицького переховувалася у Львові на Снопківському передмісті у його сина професора археології Юрія Кульчицького. Після війни килими були вивезені до Польщі: у 1964 році 64 килими були продані Національному музею у Кракові (за́мок на Вавелю), де вони складають основу постійної виставки „Схід у вавельській колекції", а 65 килимів ще за свого життя новий власник колекції (син Юрій) за заповітом батька подарував музею у Закопаному в Татрах, тут колись від туберкульозу лікувався професор Володимир Кульчицький.

# ЙОСИФ-БАЛЬТАЗАР ШПІЛЬМАН

Професор Йосиф Шпільман народився 1 серпня 1855 року у містечку Ланьцут (Польща). Навчався у гімназії в Ряшеві, а медицину вивчав у Краківському університеті (1873–1879) за спеціальністю окулістика.



У 1879 році під час подорожі з Варшави через Відень до Швейцарії, куди він їхав на кошт стипендії ювілейного фонду імені цісаря Франца-Йосифа I, Йосиф Шпільман познайомився з протомедиком (головним лікарем) Галичини д-ром Альфредом Бесядецьким, який тоді активно займався справою заснування Львівської ветеринарної школи з польською мовою навчання. Метою нової сучасної Ветеринарної школи у Львові була охорона здоров'я тварин і жителів Галичини, а також розвиток економіки цього краю. На пропозицію д-ра Альфреда Бесядецького працювати у майбутній Львівській ветеринарній школі, Йосиф Шпільман відмовився від обраної спеціальності окуліста і у Берні вивчав ветеринарію, спеціалізуючись з фізіології та експериментальної фармакології під керівництвом проф. Люхзінгера, з лікарської хімії та бактеріології під орудою проф. Марцеля Ненцького. Після двох років перебування у Берні, навчання продовжував у Віденському військовому ветеринарному інституті і в 1883 році отримав диплом ветеринарного лікаря, а в 1883/84 навчальному році працював там же асистентом у клініці внутрішніх хвороб. 3 вересня 1884 року його було призначено ад'юнктом фізіології, фармакології та токсикології Львівської ветеринарної школи. Тут по-справжньому розкрився талант проф. Йосифа Шпільмана як вченого, керівника і громадського діяча.

В 1888 році його призначено звичайним професором фізіології і фармакології. У 1885–1895 роках викладав фізіологію, від 1884 до 1910 року викладав патологію і спеціальну терапію, одночасно керував клінікою внутрішніх хвороб. Деякий час читав лекції з судово-ветеринарної експертизи і ветеринарної поліції. Від 1910 і до кінця свого життя завідував кафедрою бактеріології, гігієни і заразних хвороб і викладав науку про заразні хвороби з бактеріологією і став, таким чином, засновником львівської бактеріологічної школи. Будучи професором Ветеринарної школи, Йосиф Шпільман від 1889 року погодинно як доцент читав ще лекції зі соматології та гігієни у Львівському університеті.

Проф. Йосиф Шпільман користувався великою повагою і прихильністю австрійського цісаря Франца-Йосифа I. У 1907 році він став радником двору цісаря Австрії, а в 1908 році його обрано членом Ветеринарної ради Міністерства рільництва у Відні. За тодішніх умов як директора Ветеринарної школи, так і пізніше ректора академії призначав сам цісар Австрії. Професори призначалися цісарем на основі пропозиції Ради професорів. Доцентів та ад'юнктів призначало Міністерство освіти з подання Колегії професорів. Проф. Йосиф Шпільман був другим директором Ветеринарної школи після Петра Зайфмана. Першого січня 1898 року, після того як школа стала академією, цісар Австрії призначив його довічним ректором. Форма довічного призначення ректора академії викликала незадоволення і збурила професорський склад академії, внаслідок чого за цісарським декретом Австрії від 23 серпня 1909 року Львівська ветеринарна академія отримала повні університетські права з правом обрання ректора з титулом rector magnificus на засіданні Ради професорів академії на два навчальні роки. І проф. Йосиф Шпільман став першим обраним ректором Львівської ветеринарної академії на два навчальні роки (1909–1911). Професор Йосиф Шпільман мав великі заслуги перед Львівською ветеринарною школою, а потім і Ветеринарною академією, за що був відзначений званням почесного доктора (doctor honoris causa). Професор Йосиф Шпільман є автором понад 40 великих наукових праць, опублікованих німецькою – 15, польською –28 і французькою мовами – 1. Помер 1 листопада 1920 року і похований на Личаківському цвинтарі у Львові у віці 65 років у могилі зі скромним пам'ятником.

Різнобічною була його громадська праця. У 1885 році на стипендію уряду Йосиф Шпільман кілька місяців працював у Берліні у лабораторії Роберта Коха, відкривача палички туберкульозу (1882). Повернувшись до Львова, обладнав у Ветеринарній школі бактеріологічну лабораторію, де, крім суто наукових досліджень, вів також приватні курси для медичних і ветеринарних лікарів як цивільних, так і військових і всюди збирав велику кількість слухачів. Тут варто згадати, що ця лабораторія містилася у малому кабінеті фізіології і фармакології. В кабінеті не було вільного кутика, де можна було б спокійно працювати. Всюди панувала

страшна тіснота. В одному приміщення було згромаджено всяке устаткування, потрібне для вирощування і забарвлення бактерій, як парові стерилізатори, термостати і прилади для вирощування бактерій у повітрі та у воді. Були тут зібрані також колекції вирощування хвороботворних бактерій на різних середовищах, колекції мікроскопічних препаратів, фотографії і діапозитиви бактерій, а також їх вирощування і наглядні таблиці для навчання мікробіології.

Дуже дошкуляв також брак газу і води. Каналізацію, водотяги і газове освітлення запровадили тут щойно в 1904–1908 роках, а електричне світло з'явилося у Львівській академії ветеринарної медицини аж у 1924 році. У 1888 році на виставці у Львові з нагоди V з'їзду польських лікарів і природодослідників проф. Йосиф Шпільман отримав срібну медаль за бактеріологічні препарати.

Проф. Йосиф Шпільман був одним із перших мікробіологів Галичини, який у неймовірно примітивних умовах, при гасових лампах і газовому освітленні проводив лабораторні дослідження сапу, сибірки, емфізематичного карбункула (емкар) і сказу, а також бактеріологічні дослідження молока і води, досліджував теж ефективність щеплень, засобів для дезинфекції та інше. На основі досліджень проф. Йосифа Шпільмана в ділянці сказу у Львові була відкрита станція діагностики сказу, яка обслуговувала воєводства – львівське, станіславіське, тернопільське і волинське. Перед Першою світовою війною у Ветеринарній академії почали створювати бактеріологічний інститут, але праця над ним була перервана воєнними подіями 1914–1920 років, для цього інституту проф. Йосиф Шпільман створив бактеріологічний музей.

9 вересня 1894 року відбулося урочисте відкриття медичного факультету Львівського університету. З цієї нагоди до Львова прибув цісар Франц-Йосиф I. До цих святкувань була приурочена велика крайова виставка. В університетському павільйоні, де були представлені наукові досягнення Львівського та Краківського університетів і Львівської політехніки, розмістилися також експонати Львівської ветеринарної школи, яка мала вже досвід міжнародної участі в аграрно-лісовій виставці 1890 року у Відні.

Ветеринарну школу на виставці представляли професори: Антоній Баранський, Генрих Кадий, Станіслав Круліковський, Павло Кретович, Ян Прус і Йосиф Шпільман. Всі експонати, які вони виставляли, були нові, оригінальні і власної конструкції. Може видатися навіть дивовижним, що за тринадцять років свого існування (1881–1894) школа здобулася на такі майстерні й унікальні експонати. На жаль, через лихоліття Другої світової війни та й пізніші негаразди частина експонатів 1894 року не збереглася до сьогодні.

Бактеріологічний відділ представляли експонати проф. Йосифа Шпільмана. Дуже широко на виставці були показані найрізноманітніші види бактерій. Великий інтерес викликали пробірки конструкції Йосифа Шпільмана, зокрема ті, котрі давали можливість вільного фотографування культур з високою якістю знімків, чого до Йосифа Шпільмана ніхто не міг досягти.

Біля шафи з культурами демонстрували два табло, на яких були представлені мікрофотографії бактерій і знімки розмноження бактерій. Посеред першого табло була фотографія трьох осіб (проф. Й.Шпільман, ас. Й.Гайдукевич і лаборант) поруч мікрофотографічного апарата у момент знімків. Навколо були згруповані мікрофотографії різних бактерій у збільшенні 1:500 і 1:1000 (наприклад, дріжджові клітини, коки з повітря тощо). Середину другого табло займав знімок бактеріальної лабораторії проф. Йосифа Шпільмана, а довкола були згруповані знімки розмноження культур. Як доповнення до цих двох табло було виставлено два вітражі з діапозитивами препаратів бактерій і їх розмноження. Діапозитиви були виготовлені за зовсім новою та оригінальною технікою. Знімки були такі чіткі й виразні, що перевищували всі тогочасні спроби інших львівських учених.

Пояснення для цісаря Франца-Йосифа I під час огляду виставки Ветеринарної школи давав проф. Йосиф Шпільман. Історики зафіксували, що цісар на закінчення огляду виставки сказав: *„Я радий, що я це бачив"*.

Відзначався допитливістю і винахідливістю. Від 1893 року упродовж двох каденцій був радником міста Львова. Працюючи у Крайовій лабораторії ради здоров'я, займався аналізом води, яку у 1890-х роках проводили до Львова зі села Волі Добростанської, причому сам особисто сконструював прилад, яким можна було брати проби води з різних глибин. Мав великі заслуги у справі поліпшення гігієнічних умов у місті, а тим самим охорони здоров'я мешканців Львова. З його ініціативи збудовано у місті водопроводи, а в 1901 році відкрито міську бойню (різницю):



**Гарнізонна бойня у Львові, 1901 рік**

У 1902 році Йосиф Шпільман від імені санітарної секції Ради міста Львова подав до магістрату як виконавчої влади пропозиції про зниження цін на продукти харчування у місті, про унормування додатків до чистого м'яса, способу зважування, цін на м'ясо залежно від його ґатунку, про відкриття міської пекарні, про зниження залізничних тарифів на перевезення худоби, м'яса та інших продуктів харчування, які призначалися для споживання у Львові, а також на перевезення вугілля і дров для мешканців Львова.

У 1893 році у Львові відкрита перша станція швидкої допомоги, до чого також спричинився професор Йосиф Шпільман у співпраці з бароном Яромиром Мундом. Першими черговими санітарами на станції були студенти ветеринарії:

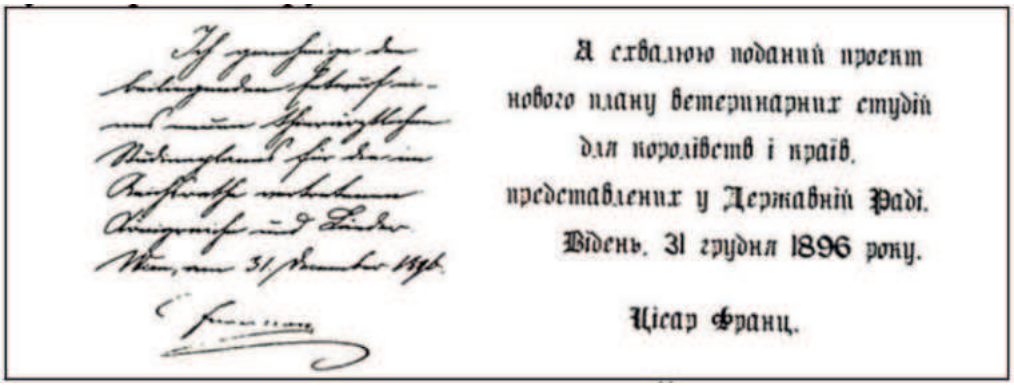


**На станції швидкої допомоги у Львові, 1893 рік**

Проф. Йосиф Шпільман був першим, хто від Львова виступив за потребу реформи ветеринарних студій в Австрійській імперії, а потреба реформи виходила з таких засад.

Від часу, коли у Львові в 1881 році була відкрита Ветеринарна школа, за наступні 15 років (1881–1896) сталися значні зміни як у ділянці ветеринарної науки та в методах навчання, так і в системі всієї освіти, що на порядок денний висунуло потребу реформування ветеринарних студій у Львові, а заодно в цілій Австро-Угорщині. Про це говорили в широких сільськогосподарських колах на місцях, народні посли у віденському парламенті та у Галицькому крайовому сеймі, з професорських кафедр вчені Львова і Відня. Так, на основі ухвали загальних зборів Галицького ветеринарного товариства від 25 липня 1886 року делегат цього товариства проф. Йосиф Шпільман на Першому з'їзді австрійських ветеринарів у Відні (4–6 листопада 1886 року) порушував питання про потребу реформи ветеринарних студій. З часом з'явилися перші публікації на цю тему: „Про потребу реформи ветеринарних студій" проф. Генриха Кадия (1890 року польською мовою у Львові і 1891 року німецькою мовою у Відні), стаття проф. Йосифа Шпільмана у журналі „Przegląd Weterynarski" (1892) під назвою „Сумні часи ветеринарної справи в Австрії. Уваги до потреби реформи ветеринарних студій і реорганізації ветеринарної служби в Австрії" та виступ на Другому з'їзді австрійських ветеринарів у Відні німецькою мовою Йосифа Шпільмана. Львівські професори розуміли, що висококваліфікований професорсько-викладацький склад Ветеринарної школи міг би забезпечувати такий рівень навчального процесу і наукових досліджень, який відповідав вимогам, що ставилися до тодішніх університетів. Вже у 1894/95 навчальному році у Львівській ветеринарній школі працювали: 4 професори, 1 ад'юнкт, 1 викладач підковування коней, 1 помічник професора, 4 асистенти, 1 демонстратор, а також досить поважна матеріальна база (інститути, клініки, лічниця для собак, школа кування коней).

Основні положення такої реформи були скеровані зі Львова до Міністерства визнань та освіти у Відні; згодом Віденський ветеринарний інститут також підтримав пропозиції львівських професорів. Проєкт нового навчального плану був представлений на розгляд цісаря Франца-Йосифа I, і 31 грудня 1896 року на проєкті цього плану цісар власноручно написав:


Я схвалюю поданий проект
нового плану ветеринарних студій
для королівств і країв,
представлених у Державній Раді.
Відень, 31 грудня 1896 року.
Цісар Франц.

**Резолюція цісаря Франца-Йосифа I**
**німецькою мовою і переклад українською**

Зважаючи на своє підвищення до статусу університету, Колегія професорів внесла у попередній проєкт Статуту відповідні зміни, узгодила окремі пункти з Віденським ветеринарним інститутом, і 6 травня 1897 року проф. Йосиф Шпільман як керівник академії подав перероблений проєкт Статуту на затвердження до Відня, проте справу з новим Статутом годі було зрушити з місця.

І знову на офіційне схвалення пропозицій зі Львова треба було чекати ще майже півтора року. 22 жовтня 1902 року цісар Найвищою постановою затвердив Статут академії, чим офіційно було змінено назву „цісарсько-королівська Ветеринарна школа у Львові" на „цісарсько-королівська Ветеринарна академія у Львові", а також у новому Статуті було визнано, що

а) для вступу на ветеринарні студії потрібно представити свідоцтво про закінчення середньої школи (гімназії або реальної школи) з успішно складеними іспитами на атестат зрілості;

б) тривалість навчання встановлюється для ветеринарних студій 4 роки, або 8 семестрів.

Процес повного розгортання статусу Львівської ветеринарної школи як вищого навчального закладу тривав 12 років, тобто надання їй усіх університетських прав. Сюди належать:

а) 4 листопада 1902 року було затверджено новий Статут, тим самим було офіційно змінено назву школи на академію і директора на ректора;

б) 18 вересня 1908 року Ветеринарна академія отримала право надавати ступінь доктора ветеринарної медицини (Doctor medicinae veterinariae, скорочено Dr. med. vet.) і почесний ступінь доктора ветеринарної медицини (Doctor medicinae veterinariae honoris causa, скорочено Dr. med. vet. h. c., або просто doctor honoris causa, скорочено d. h. c.);

в) 23 червня 1909 року Ветеринарній академії у Львові були надані всі академічні права, а головне – право обрання ректора Радою професорів на два роки і надання йому звання ректора вищої школи – Rector magnificus.

Брав участь в інших наукових і гуманітарних товариствах, Природничому товаристві імені Міцкевича, був дійсним членом Галицького лікарського товариства, Товариства викладачів. Проф. Йосиф Шпільман був строгим і вимогливим педагогом, чим залужив собі повагу серед студентів і викладачів академії. Мав великий запал до праці і навколо себе майстерно гуртував таких самих ентузіастів. Умів успішно знайти потрібні гроші для справи, наводячи переконливі аргументи. Любив повторювати, що гроші для певних цілей все можна знайти, лиш би були для цього відповідні люди.



**Стіл, за яким працював проф. Йосиф Шпільман,**
**у музеї історії академії. Фото 2010 року**

Пам'ять про першого ректора академії бережуть у Львові. В музеї історії академії зберігаються його речі: портрет, письмовий стіл, каламар і навіть бінокль:

3 грудня 2010 року в академії відбулася міжнародна наукова конференція з нагоди 90-ліття від дня народження проф. Йосифа Шпільмана за участі гостей із Польщі. У польській катедрі відбулася урочиста меса і покладено квіти на його могилу на Личаківському цвинтарі.

Звичайно, що за 90 років могила проф. Йосифа Шпільмана поступово руйнувалася: осипався пісковик, зникали написи. На реконструкцію могили виділив кошти ветеринарний лікар з Польщі Генрик Шубстарський з ветеринарної діагностичної лабораторії „Biolab". Проєктом і виконанням реставраційних робіт опікувався проф. Антон Гамота зі Львова. Виявилося, що сам надгробок не піддається відновленню, а епітафія нечитабельна. І тільки після пошуків в Історичному архіві Львова проф. Антон Гамота і д-р Збігнєв Врублевський з Польщі знайшли оригінал епітафії, яка короткими словами характеризує постать проф. Йосифа Шпільмана: був професором зразковим, громадянином ідеальним і людиною шляхетною. Могилу накрили новою плитою з хрестом.




**Відновлена могила проф. Йосифа Шпільмана на Личаківському цвинтарі у Львові. Фото 2018 року**

# ПЕТРО ЗАЙФМАН

Професор Петро Зайфман, магістр ветеринарних наук і доктор медицини, як видно, здобув дві вищі освіти – ветеринарну і медичну. Був директором трьох ветеринарних навчальних закладів – Варшавської ветеринарної школи, Казанського ветеринарного інституту (Росія) і Львівської ветеринарної школи, причому двох останніх був засновником і першим директором.



Петро Зайфман народився 1 березня 1823 року в родині службовців у Варшаві, яка з частиною Польщі від 1772 року входила до складу Росії. 1848 року закінчив з відзнакою Ветеринарну школу у Варшаві, отримав диплом ветеринарного помічника і почав працювати у приватному маєтку. 1852 року після курсу природничих наук отримав звання ветеринарного лікаря і був призначений карантинним ветеринаром у Ціханові. За дослідження віспи овець отримав у 1853 році науковий ступінь магістра ветеринарних наук. Від 1858 року він знову у Варшаві як помічник ветеринарного асесора Варшавської губернії. У тому ж році був делегований за кордон. Стан ветеринарної підготовки на той час як у Росії, так і в інших країнах не відповідав вимогам економіки. Справді, крім ветеринарних шкіл при університетах та академіях існували окремі кафедри ветеринарних наук. У таких школах виробилася тенденція приготування спеціалістів-практиків, а науковий напрям відходив на задній план. Ознайомлення Петра Зайфмана зі станом ветеринарної підготовки у Німеччині, Франції та Бельгії переконало його у потребі кардинальних змін у цій ділянці. Він був глибоко переконаний у необхідності організації самостійних ветеринарних закладів наукового напрямку. Для осягнення такої мети, на його думку, потрібно забезпечити глибоку теоретичну освіту однакову з високим рівнем клінічної підготовки майбутніх висококваліфікованих спеціалістів. Зміст програми належало розширити і поглибити. Кількість обов'язкових предметів повинна становити не менше, як двадцять, а побічних не менше, як десять. Глибоке вивчення латини, іноземних мов та суспільних наук повинно стати невід'ємною умовою ветеринарної освіти. Петро Зайфман вважав, що підготовка майбутніх учених повинна починатися вже з перших років їх навчання. Такі ідеї реформи вищої ветеринарної освіти Зайфман старався запроваджувати вже у Варшавській ветеринарній школі, де після повернення з закордону він став викладачем цієї школи, а незабаром заступником директора цієї школи і згодом – її директором. На деякий час ще раз покидав Варшаву, але повернувся знову сюди і працював аж до 1873 року директором Варшавської ветеринарної школи, а від жовтня 1869 року одночасно займав посаду штатного доцента Варшавського університету.

На початку 1874 року Петро Зайфман переїхав до Казані, де дістав посаду звичайного професора і був призначений тут директором новоствореного Ветеринарного інституту. З подиву гідною енергією взявся за створення нового ветеринарного закладу. На його думку, тут не могло бути дрібних проблем: все було важливим. Приступаючи 1 січня 1874 року до праці як директор нового закладу, зумів розв'язати організаційні проблеми: облаштування приміщень для інституту, пошук потрібних приладів, які сам закуповував не тільки в Росії, а й за кордоном, організація роботи клінік з усім необхідним для їх функціонування. Треба зауважити, що клінічній підготовці студентів в інституті приділялася велика увага, адже він сам був прекрасним клініцистом і під його керівництвом та іншими викладачами заняття в клініці щоденно відбувалися від 15 до 19 години.

Петро Зайфман доклав багато зусиль до організації наукової бібліотеки інституту. Книжки напливали сюди з усіх кінців Росії, а також із закордону. Завдяки першому директорові вдалося створити чудову бібліотеку з багатим науковим фондом. Найважливіше, що йому вдалося завербувати до Казанського ветеринарного інституту відомих вчених, як А.Остжендзінський на посаду звичайного професора та І.Ланге на посаду надзвичайного професора. Крім організаційних завдань проф. Петро Зайфман виконував також велику педагогічну роботу. Викладав хірургію, акушерство, операційну хірургію, терапію і фізичну діагностику. До плідної праці він заохочував не тільки сивочолих вчених, а й молодих викладачів. Розуміючи потреби тісних контактів вчених Росії та Європи, запровадив регулярні наукові стажування викладачів інституту в європейських навчальних закладах. Швидко Казанський ветеринарний інститут висунувся на перше місце серед чотирьох ветеринарних інститутів Росії.

За час Петра Зайфмана в інституті діяли вісім кафедр, на кафедрі анатомії та зоології викладачі кафедри створили музей, а також інститутську наукову бібліотеку, окремі наукові кабінети, ботанічний город. При інституті була теж ветеринарна школа, у якій готували фельдшерів. З ініціативи директора створили тісні контакти інституту з місцевим університетом, звідки запрошували талановитих науковців для читання теоретичних лекцій з фармакології, а доктор медицини з Казанського університету І.Наваліхін за рекомендацією Петра Зайфмана виїхав за кордон на два роки для написання дисертації з ветеринарної медицини. До березня 1881 року студенти інституту вивчали загальноосвітні предмети, як історія і теорія літератури, російська мова та іноземні мови в місцевому університеті.

Самовіддана праця проф. Петра Зайфмана давала свої плоди. У 1878 році відбувся в інституті перший випуск ветеринарних лікарів. Серед 37 перших випускників, 16 отримали дипломи з відзнакою. Серед них були відомі у майбутньому вчені. На цей же рік припало також 25-річчя наукової діяльності Петра Зайфмана. До цієї дати йому надано ранг дійсного радника стану, а Міністерство освіти прийняло рішення про „залишення його на займаній посаді ще на 5 років від часу його 25-літньої вислуги, тобто від 24 квітня 1878 року".

Високий рівень професіоналізму, ерудиція, знання іноземних мов – ось риси, які характерні для наукових працівників, запрошених проф. Петром Зайфманом до Казанського ветеринарного інституту. Нормою стало для викладачів інституту володіння науковими ступенями з ділянки ветеринарії і медицини, що позитивно впливало на процес навчання в інституті. Студенти отримували знання не тільки в ділянці професійних знань, а також із загальноосвітніх предметів.

Перші п'ять років праці проф. Петра Зайфмана у Казанському ветеринарному інституті (1874–1878) були найбільш продуктивними. Поза організаційними і педагогічними заняттями проф. Петро Зайфман залишався передовсім вченим. За той час він опублікував сім праць, серед них праця польською мовою, видана у Варшаві, під назвою „Лекції про інфекційні хвороби". Маючи ступінь магістра ветеринарних наук, у 1869 році він закінчив медичний факультет Варшавського університету, а в 1874 році склав там усні і письмові іспити для одержання ступеня доктора медицини. В 1879 році у Варшавському університеті захистив дисертацію на тему „Трихины и трихинная болезнь" і здобув ступінь доктора медицини. Під його керівництвом проводилися важливі заходи у боротьбі з тяжкими епізоотіями, організовувалися наукові експедиції. Велику увагу він звертав на пропаганду ветеринарних наукових знань серед населення.

У науковому світі мав великий авторитет як автор численних публікацій про сибірку, ящур і туберкульоз. Був членом-засновником Галицького ветеринарного товариства, Вюртемберзького ветеринарного товариства, членом Центрального товариства ветеринарної медицини у Парижі (Societé Centrale de Médecine Vétérinaire), ветеринарного колегіуму в Лондоні, почесним членом Товариства практичних ветеринарів у Петербурзі. Його праці публікувалися у Польщі, Росії, Франції, Німеччині, Австрії.

Через вбивство російського царя Олександра II першого березня 1881 року студентів Казані, у тому числі і студентів Ветеринарного інституту, охопив неспокій. На деякий час інститут був закритий, окремих студентів було виключено з інституту. Проф. Петро Зайфман, який вважався людиною ліберальних поглядів, був звільнений з посади директора Казанського ветеринарного інституту. На той час проф. Петро Зайфман вже був дійсним радником стану, кавалером російських орденів Святої Анни третього і другого ступенів, а також ордену Святого Станіслава другого ступеня.

А тим часом у Львові, який тоді належав до Австро-Угорщини, йшли підготовчі роботи до заснування нової ветерина рної школи. Підбором професорів для ветеринарної школи займався д-р Альфред Бесядецький, колишній протомедик (головний лікар) Галичини, професор Краківського університету. Саме йому Львівська ветеринарна школа завдячує вибором перших професорів. У серпні 1879 року проф. Петро Зайфман у Казані отримав приватного листа, чи не згодився б він зайняти місце директора і професора у новостворюваній школі у Львові. А у вересні 1879 року у листі до міністра внутрішніх справ Австрії на посади перших професорів Львівської ветеринарної школи Альфред Бесядецький запропонував якраз тих, кого через два роки затвердить цісар Австрії. Свій вибір д-р Альфред Бесядецький переконливо обґрунтовував. На посаду директора і клінічного професора найкраще б годився, вважав д-р Альфред Бесядецький, тодішній директор Казанського ветеринарного інституту д-р Петро Зайфман, який до того довгі роки був директором Ветеринарної школи у Варшаві. У листі з Казані до д-ра Альфреда Бесядецького Петро Зайфман виявив згоду прийняти посаду директора Ветеринарної школи у Львові. Петро Зайфман мав високий авторитет серед німецьких ветлікарів, був відомий також як автор довідника польською мовою з епізоотології та ветеринарної поліції.

27 грудня 1880 року цісар Франц-Йосиф I підписав Найвищу постанову, якою Львів отримав такий довгожданий навчальний заклад під назвою „Цісарсько-королівська Ветеринарна школа і школа кування коней разом із клінікою для тварин у Львові". Одночасно для школи був затверджений штат викладачів і визна-

чено кошти зі скарбниці держави на заснування та утримання школи. Постановою було передбачено такий професорсько-викладацький склад: 3 професори (з них один мав бути директором школи), 1 ад'юнкт, 2 асистенти, 3 доценти для природничих предметів, 1 учитель кування коней; як допоміжний персонал затверджено: 1 управителя-економа, 2 шкільних слуг, 1 воротаря, 3 сторожів і 3 челядників кузні. Директор, ад'юнкт, асистенти, учитель кування коней, управитель, слуги, воротар, сторожі і челядники кузні забезпечувалися теж безплатним помешканням у будівлях школи, а директор, крім того, мав ще доплату за виконання функціональних обов'язків керівника школи.

На заснування школи держава виділяла 38 876 гульденів і на щорічне утримання школи 16 138 гульденів, з яких 1500 гульденів призначалися на утримання бібліотеки, на музеї, інструменти та інше. І коли 7 червня 1881 року до Львова надійшли всі кошти, виділені на заснування школи, і половина коштів на її утримання, то вже ніщо не стояло на заваді відкриття школи, яке планувалося на початок нового навчального року (1 жовтня 1881 року).

10 липня 1881 року проф. Петро Зайфман листом повідомив Галицьке намісництво, що він прийме запропоновану посаду директора і професора новостворюваної школи у Львові, як тільки буде звільнений з посади директора і звичайного професора Ветеринарного інституту у Казані, про що він уже подав відповідну заяву.

15 вересня 1881 року вийшла Найвища постанова з цісарського двору Австрії, у якій говорилося, що „директор царськоросійської Ветеринарної школи у Казані д-р Петро Зайфман призначається професором медико-хірургічної клініки й одночасно директором Львівської ветеринарної школи і школи кування коней разом з лічницею для лікування тварин з річною платнею 1800 гульденів, з активальною доплатою 240 гульденів і доплатою 400 гульденів за виконання функціональних обов'язків керівника школи; йому ж надається персональна доплата 1000 гульденів, безплатне мешкання і зараховується 15 років службового стажу для вчасного призначення пенсії: крім того, приват-доценти медичного факультету Краківського університету д-р Генрик Кадий і д-р Антоній Баранський призначаються звичайними професорами школи, а саме: перший – професором описової та патологічної анатомії, а другий – професором фізіології та продуктів тваринництва з 1 жовтня 1881 року". Своїм розпорядженням від 22 вересня 1881 року Міністерство віросповідань та освіти надіслало до Львова відповідні призначення професорів й одночасно проінформувало про порядок зайняття інших посад.

26 листопада 1881 року у святковій обстановці у Львові було відкрито навчання у Ветеринарній школі. На інавгурації були присутні представники Крайового відділу Галицького намісництва, ректори університету і політехніки. З промовою виступив директор школи проф. Петро Зайфман. Він вітав перших 92 звичайних слухачів з відкриттям навчального закладу, якому судилося стати важливим науковим центром у Галичині.

Від того часу Львівська ветеринарна школа перейшла у підпорядкування Міністерства віросповідань та освіти.

27 листопада 1881 року відбулося перше засідання ради професорів під головуванням проф. Петра Зайфмана.

У 1881 році, коли була заснована Львівська ветеринарна школа, для навчання слухачів, науково-дослідної праці професорів, а також для проведення практичної роботи в ділянці ветеринарії були організовані такі установи: бібліотека, анатомічний інститут, фізіологічний інститут, клінічний інститут, лічниця для собак, аптека школи та кузня. Для забезпечення усіх видів робіт школа на перших початках мала у своєму розпорядженні чотири будинки: головний корпус (сьогодні тут є деканат факультету ветеринарної медицини), прозекторій, клінічний будинок (стайні) і кузня. На щастя, донині збереглися всі чотири з них, хіба що прозекторій був перебудований ще за Польщі, а будинок кузні перепрофільований двічі – перший раз за радянських часів і вдруге вже за незалежної України.



**Головний корпус Ветеринарної школи у Львові. Фото 1926 року**



**Клінічний будинок (стайні). Фото 1926 року**

Таким чином, від жовтня 1881 року Петро Зайфман у Львові як звичайний професор патології внутрішніх хвороб та клініки внутрішніх хвороб і директор Ветеринарної школи. Пропозицію від Львова прийняв охоче, тим більше, що у Казані на той час склалася несприятлива політична ситуація через вбивство царя Олександра II, хоч платня, яка тут становила 1800 гульденів річно, була нижчою, ніж у Казані. На цій посаді пробув 13 років, плідно працюючи як вчений і викладач, брав активну участь у діяльності наукових товариств, як-от: Товариства природничих наук, Галицького лікарського товариства та Галицького ветеринарного товариства (у 1892 році був обраний почесним членом останнього).

В історії Львівської ветеринарної школи проф. Петро Зайфман залишив добру пам'ять. За нього збільшувалася кількість викладачів, насамперед професорів, поліпшувалася матеріальна база школи, відкривалися нові кафедри, нові музеї, розширювалися наукові зв'язки передусім з Ветеринарним інститутом у Відні, зі вченими Німеччини та Франції, вийшов у світ перший польський фаховий журнал „Ветеринарний огляд", зростала кількість студентів з Польщі та інших країн Східної Європи.

Авторитет Львівської ветеринарної школи зростав з кожним роком. Її директор проф. Петро Зайфман гуртував навколо себе відомих вчених з різних ділянок ветеринарної медицини. До перших трьох професорів – Петра Зайфмана. Антонія Баранського і Генрика Кадия – приєднувалися все нові відомі вчені, як-от: Йосиф Шпільман, Станіслав Круліковський, Ян Прус, Володимир Кульчицький, Йосиф Нусбаум-Гіларович. Від 1881 року у Львівській ветеринарній школі діяла бібліотека. Перший директор школи Петро Зайфман особисто піклувався про створення і розбудову бібліотеки. Він систематично передавав до бібліотеки придбані власним коштом книги. При виході на пенсію у 1894 році проф. Петро Зайфман передав бібліотеці у подарунок свою власну бібліотеку у кількості 438 книг високої наукової вартості.

З ініціативи проф. Петра Зайфмана у Львівській ветеринарній школі було створено стипендіальний фонд імені цісаря Франц -Йосифа I. На фундаційному акті підписані професори Петро Зайфман, Антоній Баранський, Генрик Кадий, Йосиф Шпільман, Станіслав Круліковський, Ян Прус, асистенти Антоній Ступницький, Отто Ґоттліб, Зиґмунт Щудловський, Володимир Кульчицький. У 1894 році майно фонду становило вже 2200 злотих. Це були внески професорів, доцентів і асистентів школи, а також доброчинні пожертвування багатьох ветеринарів Галичини. Створення фонду було дуже на часі, бо до Ветеринарної школи у Львові переважно йшла молодь незаможна, а навіть бідна, з надією, що за три-чотири роки закінчить студії та здобуде посаду, яка дасть утримання і навіть добробут.

Львівська ветеринарна школа за проф. Петра Зайфмана видала свої перші дипломи 19 лютого 1885 року. Серед перших 27 випускників 1885 року є, зокрема, Євсій Нестайко (1857–1902) – перший українець, який у роках 1884–1887 працював асистентом на кафедрі анатомії цієї ж школи. Після цього деякий час був оглядачем тварин і тваринної продукції, помер від туберкульозу на 45-му році життя. Тут варто сказати, що серед учнів школи, на жаль, було небагато українців. Якщо за перших 15 років існування школи на перші курси вступало 178 українців, то за ці ж роки тільки 23 українці отримали диплом ветеринарного лікаря.

З кінцем вересня 1894 року проф. Петро Зайфман готувався на пенсію. У липні, якраз на день його на-

родження (свято св. Петра і Павла), всі викладачі школи прийшли привітати його і принесли як подарунок дві великі фотографії, що були зроблені у Відні, які зображали проф. Петра Зайфмана у колі його колег. Одна фотографія призначалася особисто для нього як пам'ятка про спільну працю упродовж 13 років у Львівській ветеринарній школі, а друга – для залу засідань школи. На жаль, і ця фотографія, і бюст першого директора Львівської ветеринарної школи, що колись зберігалися у її залі засідань, безслідно зникли.

В 1898 році проф. Петро Зайфман переселився до Кракова і читав там лекції з ветеринарії та ветеринарної поліції на аграрному факультеті Яґеллонського університету.

Помер 23 січня 1903 року у Кракові і похоронений на місцевому цвинтарі міста.

У квітні 2012 року, напередодні 190-річчя від дня народження засновника і першого директора Львівської ветеринарної школи, з ініціативи автора цих рядків і за підтримки тодішнього ректора університету проф. Василя Гунчака у вестибюлі біолого-технологічного факультету було встановлено погруддя проф. Петра Зайфмана, скульптор – Володимир Цісарик, син професорки університету Орисі Цісарик.




**На відкритті погруддя Петра Зайфмана.
Скульптор Володимир Цісарик,
ректор проф. Василь Гунчак,
доктор Збігнєв Врублевський (Польща),
професори Антон Гамота, Михайло Падура, Павло Урбанович**



**Погруддя проф. Петра Зайфмана
в Університеті ветеринарної медицини.
Фото 2012 року**

# ІВАН ЧИНЧЕНКО



Іван Чинченко народився 26 березня 1905 року в селі Завадівка на Харківщині (за тодішнім адміністративним поділом, тепер Херсонщина) в родині селянина. Походив з релігійної родини і глибоку віру в Бога проніс через усе своє життя. Після середньої школи закінчив теологічні курси, але в умовах радянської дійсності не міг бути священником. У 1929 році закінчив Молочанський ветеринарний технікум, де здобув кваліфікацію ветеринарного фельдшера. Восени 1929 року вступив на біологічний факультет Харківського університету, який закінчив у 1932 році. У 1934 році в Українській академії сільськогосподарських наук (УАСГН) у Харкові захистив дисертацію на тему: „Міксобактерії Вінницької області" на ступінь кандидата біологічних наук, а в 1935 році після захисту дисертації „До питання будови клітин міксобактерії" йому було присуджено науковий ступінь доктора біологічних наук. У 1936 році справу надання наукових ступенів і вчених звань перебрала до своїх рук Москва, створивши Вищу атестаційну комісію (ВАК) – одну на весь Радянський Союз. Та комісія взяла для перегляду і для переатестації всі справи надання ступенів і звань у союзних республіках. Докторату і професорства, наданих Іванові Чинченку в Україні, ВАК не визнав. Його затверджено лише у ступені кандидата біологічних наук та у званні доцента по кафедрі ботаніки. Причиною було те, що УАСГН була розгромлена в 1935 році першим секретарем компартії України П.Постишевим як „гніздо української контрреволюції". До 1939 року викладав у сільськогосподарських інститутах Кам'янця-Подільського і Полтави. Восени того ж року він був скерований до Ветеринарного інституту у Львові (колишня Академія ветеринарної медицини), де мав завдання реорганізувати цей „буржуазний" заклад на радянський лад. Він по-своєму взявся за цю реорганізацію: почав українізувати цей навчальний заклад, який перед війною мав виключно польський характер, і всіляко сприяв українській молоді вступати сюди на навчання. Працюючи у Львові, він потаємно відвідував греко-католицькі церкви – Святого Юра чи Преображенську – і зауважив: „Куди не повернусь, все бачу там наших студентів". Через доноси його відсунули від керівництва інститутом і перевели з 1 грудня 1940 року на посаду вченого секретаря Політехнічного інституту у Львові.

Один рік ректорування у Львові стало поворотним у житті Івана Чинченка. Про цей час він залишив цікаві спогади.

... Осінь 1939 року застала проф. Івана Чинченка у колишньому гетьманському місті Глухові, де він викладав ботаніку в педагогічному інституті. Саме тоді Сталін з Гітлером стали великими приятелями. До Дня народження Сталіна у грудні 1939 року Гітлер відправив йому таке дружнє привітання:



ПРИВЕТСТВИЯ ИНОСТРАННЫХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ДЕЯТЕЛЕЙ ТОВАРИЩУ СТАЛИНУ

www.istpravda.com.ua
історична правда

Господину ИОСИФУ СТАЛИНУ

Москва

Ко дню Вашего шестидесятилетия прошу Вас принять мои самые искренние поздравления. С этим я связываю свои наилучшие пожелания, желаю доброго здоровья Вам лично, а также счастливого будущего народам дружественного Советского Союза.

АДОЛЬФ ГИТЛЕР.

Пшениця, м'ясо і нафта масово відправлялися до Німеччини, а в місті Глухові годі було дістати буханець хліба.

17 вересня 1939 року радіо принесло звістку, що уряд СРСР вирішив узяти „під опіку" життя і майно своїх однокровних братів у Західній Україні і Західній Білорусії. Загриміли тріумфальні повідомлення, що „збройні сили СРСР перейшли кордон Польщі й успішно просуваються на захід", хоч не було жодної війни, бо польська армія вже була розбита німцями, а преса й радіо далі кричали про успіхи „непереможної червоної армії". По всіх містах почали влаштовувати лекції про Західну Україну. Говорилося про важкий соціальний і національний гніт українців у Західній Україні. Стверджувалося, що українська мова там переслідується, що немає жодної школи з українською мовою. Газети писали, що селяни не мають навіть сірників, убого зодягнені, діти обдерті, виснажені недоїданням.

На початку жовтня 1939 року Міністерство освіти підбирало людей на керівні посади у навчальних закладах Західної України. У міністерстві запропонували проф. Івану Чинченкові провести реорганізацію „буржуазної" Академії ветеринарної медицини у Львові на радянський ветеринарний інститут і він погодився. Понад 10 днів тривала перевірка особи органами НКВД і, нарешті, група працівників освіти вирушила у двох вагонах до Галичини.

На залізниці панував хаос: із Києва до Львова, замість 14–16 годин, поїзд їхав близько чотирьох діб. Перше велике здивування чекало на всіх, коли поїзд приїхав до Підволочиська, першого містечка за межами радянського кордону між СРСР і Польщею. Гості з Києва накинулися на буфети, що були на станції, відштовхуючи одні одних, накуповували білого хліба, ковбаси, цукерок і з виразом великої втіхи на обличчі несли це поперед себе до вагонів. Так люди вперше пізнали ту облуду, в якій вони жили, розчаровуючись у „багатому" і „щасливому" житті в СРСР. Коли біля вагонів діти продавали папір, конверти і зошити, то у київських гостей очі розбігалися, бо не знали, що купувати. Там, у підрадянській дійсності, був просто голод на папір та паперові вироби, а дістати конверт – то була чиста подія. Коли ж повз вагони проходили вчителі народної школи, то радянські професори могли по-справжньому оцінити свій нужденний одяг. У Підволочиську поїзд стояв до півночі, й увесь час пасажири приносили купони матерії, взуття, шкіру, годинники. Їх обличчя сяяли від задоволення і радості так, наче вони нарешті досягли найголовнішої мети у своєму житті.

Наступного дня поїзд їхав повз чепурні галицькі села з білими хатами, покритими соломою, а де-не-де цинковою бляхою, що було повним контрастом до зубожілого колгоспного села на Великій Україні. Дівчата й хлопці були гарно повбирані, зокрема хлопці – в „пумпах", капелюхах і в чистеньких вишитих сорочках. Навколо було чути українську мову.

Першу ніч у Львові гості з Києва провели у великому будинку колишнього польського воєводства (сьогодні обласна рада). У вічі кинулася чистота, охайність, порівняно з тією примітивністю, неохайністю і брудом, що панували в радянських установах.

У шкільній кураторії (обласне управління народної освіти) гості з Києва дізналися, що, хоч українці були позбавлені багатьох прав і можливостей, у Галичині було кілька державних гімназій з українською мовою навчання. Та й у самому Львові було дві такі українські гімназії, а по селах, хоч селяни зазнавали різних переслідувань, все-таки дітей вчили по-українськи.

У перші тижні після приїзду викладачів з Києва їм заборонили мешкати на квартирах, бо, мовляв, радянських людей тут убивають, тому викладачі жили великими групами в різних гуртожитках, але, як виявилося, це була лише пропаганда нової влади.

В академії проф. Іван Чинченко вже застав комісара Вишневського, молодого хлопця років 25-26. Він не мав навіть повної середньої освіти, але керував усією академією. На нього з глузуванням дивилися поважні професори.

Львівський ветеринарний інститут восени 1939 року був першим серед вищих навчальних закладів, який вже у жовтні оголосив про прийом студентів на перший курс. В академії за польських часів було дуже мало українських студентів, понад 90% становили поляки. Доступ українців до академії був обмежений, але й ті, що стали студентами, не були впевнені, що зможуть працювати за фахом, бо поляки давали посади лише тим українцям, що переходили на римо-католицьку віру і таким чином відходили від свого народу.

У листопаді 1939 року число українських студентів значно зросло. За радянськими законами в інституті заснували студентську профспілкову організацію. У її виконавчому органі – профкомі – українці мали більшість, хоч цей комітет небагато міг зробити для українського студентства, бо він був під

пильним оком комісара-комуніста Кошка Л.Т., який постійно нагадував, що „профспілка – це школа комунізму". Деяку ініціативу можна було виявити хіба що у господарсько-житлових та культурних справах, як-от: придбати наряди на ремонт взуття, на харчі і на вугілля, купити квитки до оперного театру, влаштовувати забави, концерти і таке інше.

Дуже незвичним і несподіваним був сам процес прийому студентів до профспілки. Ініціативний комітет скликав претендентів до великої кімнати у Студентському домі на вулиці Стальмаха (Ольги Басараб). Приймали у члени профспілки публічно, тобто кожний присутній міг ставити кандидатові питання, на які той мусив відповідати. Найтрагічнішим було те, що деякі комуністи вимагали від студентів відповіді на питання: „Чи вірите в Бога?" Так ніхто досі ще ніколи студентів не питав. Публічно ніхто не хотів відрікатися від Бога. Для цього треба було бути дворушником або атеїстом, або боягузом, а більшість із тодішніх студентів такими не були.

Особливо активно взялися студенти за організацію хору. Його душею став студент третього курсу Євген Панчишин. На початку навчального року він прийшов до директора інституту проф. Івана Чинченка і просив дозволу створити студентський хор, на що директор радо згодився. Євген Панчишин з молодечим запалом взявся до праці. Серед студентів було багато добрих голосів і він створив хор, який став окрасою та гордістю інституту. До хору, крім українців, належало також кілька поляків і євреїв. Хор скоро здобув славу і ряд нагород, але вершиною його успіху було запрошення до Києва. Виступи хору перед численною аудиторією київських студентів і викладачів викликали надзвичайне захоплення. Приємне враження справляв вже сам зовнішній вигляд співаків: всі були у вишиваних сорочках, у темних піджаках і штанах, всі були молоді й поставні, що було першим кроком до успіху. Хор мав особливо добрі тенори і кілька добрих баритонів. До того ж був гарно підібраний репертуар. Захоплення викликали пісні „Хор підземних ковалів" та „Засяло сонце золоте". Однак, крім успіхів, хористи привезли з Києва також велике розчарування. Вже після переїзду колишнього кордону на Збручі вони побачили у поїзді змарнілі обличчя колгоспників, нужденний одяг на них, серйозні й сумні вирази очей. Здоровий вигляд львівських студентів і їх чепурний одяг викликали у них здивування та захоплення. Та ще більше розчарування чекало на них у Києві – столиці України. Мрією кожного галицького українця було побачити це старовинне українське місто, багате на славну історію, оспіване поетами і письменниками, доторкнутися до тої землі, де жили, боролися за волю і гинули по-геройськи наші предки. Не дивно, що в кожного учасника поїздки до Києва серце почало битися скоріше від вигляду золотоверхих церков та історичних пам'яток. Їм хотілося цілувати ту землю. Але вже після першого дня у Києві на них чекало розчарування, бо на вулицях Києва не гомоніла українська мова так само, як не гомоніла вона голосно на вулицях міста Львова за Польщі. Тут російська, а там польська мови витісняли українську на бічні вулиці й передмістя. І нараз українська мова голосно залунала з уст хористів. Українці Києва були здивовані й захоплені українськими піснями, яких вони не чули на рідній землі.

У відповідь на те, що навесні 1940 року до Києва їздив студентський хор інституту у складі 43 осіб (42 студенти і секретар Пащенко С.В. як керівник групи і наглядач від НКВД), директор Іван Чинченко запросив до Львова на свято Першого травня представників 17 вищих шкіл України. Прибуло понад 100 студентів і викладачів. Прихованою метою цього запрошення було налагодження дружби між навчальними закладами України і Галичини. А крім того, гості могли побачити життя на Заході і порівняти його з радянською пропагандою. Другого травня гості оглядали прадавній український Львів, а третього бігали за мануфактурою, одягом та салом. Гості верталися до Києва з повними валізами.

Незвичними були для галицьких студентів радянські вибори і свята у Львові.

Перед виборами студентів примушували бути агітаторами. Першими були вибори делегатів, що мали їхати від Західної України у Кремль просити Сталіна, щоб Західну Україну приєднали до Радянської України, а отже, й до Радянського Союзу. Опісля виборів було багато: до Верховної Ради СРСР, УРСР, обласних, міських і районних рад. Завданням агітатора було складати списки виборців та агітувати, щоб усі виборці голосували за єдиний список кандидатів блоку „комуністів і безпартійних", що його виставляла єдина у країні комуністична партія. Люди йшли голосувати, бо боялися переслідувань, якщо не підуть. Справжніх результатів виборів ніхто не знав, крім тих, що рахували голоси, але офіційно завжди майже 100 відсотків виборців голосували за єдиний список кандидатів. Від виборів позитивним для студентів було хіба те, що у студентській крамничці було тоді повно товарів, можна було купити навіть апельсини. Цим користалися також інші виборці, бо в будинку інституту була виборча дільниця.

Багато клопотів приносили студентам і викладачам офіційні свята, якими були Перше травня і річниця Жовтневої революції. Ці святкування забирали цілий день. Насправді це не було святкування, а стояння годинами на вулицях із транспарантами для того, щоб пройти перед трибуною, що тривало всього кілька хвилин. Витрачалося багато часу на писання транспарантів, багато паперу і фарби. Потім треба було шукати охочих нести ці транспаранти, а таких було мало, бо тримати такі транспаранти кілька годин – це була мука. Вистоявши на вулиці десь до четвертої години після обіду, всі були втомлені, голодні й сердиті. Були й такі, що зранку приходили на місце збору, якийсь час йшли разом, а потім зникали з колон. Вони мали спокій, бо начальство бачило їх.

Як директор інституту, проф. Іван Чинченко намагався неба прихилити для українських студентів. Але дивлячись на тих молодих людей, серце краялося від того, що чекає їх у тій жахливій дійсності.

Діяльність директора ставала все більш обмеженою. На початку березня 1940 року на кафедру марксизму-ленінізму прислано комуніста Кошка Л.Т., білоруса за національністю, та кандидата в члени комуністичної партії українця, а краще сказати малороса Пащенка С.В., вірного слугу радянського режиму, людину підлу й небезпечну. Кошко, що завідував кафедрою, став диктатором інституту, оскільки він був секретарем первинної комуністичної організації. За його наполяганням в інституті створили „спецбюро" (НКВД на місці), яким керував Пащенко.

Особливо нестерпним моральним стражданням було те, що на всіх зборах, мітингах, засіданнях, нарадах, що відбувалися майже кожного дня в інституті, треба було кривити душею і повторювати обридливу брехню про те, що „в нас все є" і про „щасливе" й „заможне" життя в Україні. Душа роздиралася від господарювання „наших" у Львові: від грабунків населення, масових арештів свідомих українців, нищення надбань української культури. Але люди були безсилі. Одне необережне слово – і за людиною слід пропадав.

Найважливішим предметом в інституті була теорія марксизму-ленінізму. Треба було знати дати всіх з'їздів комуністичної партії і резолюції тих з'їздів, а також твори Маркса, Леніна і Сталіна. Найбільше часу студенти витрачали на бездумне конспектування так званих „першоджерел". Першими викладачами марксизму-ленінізму були С.В. Пащенко і Л.Т. Кошко – не історики, а звичайні агітатори комуністичних ідей, які ледве давали собі раду з предметом, який викладали. Студенти сумнівалися у їх догмах, але ніколи не ставили їм запитань, бо боялися, що можуть потрапити до рук каральних органів НКВД.

Від початку свого існування радянська влада всюди встановлювалася силою – багнетом, кулею і терором. Такі ж методи були принесені також в Західну Україну восени 1939 року. Першими жертвами нового режиму стали політичні діячі, підприємці, чиновники, військові, священники і члени різних молодіжних організацій. Націоналістичним визнано також товариство „Ватра", в якому активно працювали майже всі українці, які навчалися в академії до осені 1939 року. В грудні цього ж року був арештований, а пізніше депортований у Казахстан учасник „Ватри" Володимир Сов'як. Друга черга на українців прийшла після літа 1940 року.



**У Стрийському парку Львова.**
**Зліва направо: студенти ветеринарії Іван Панчишин,**
**Ярослав Ґелета, Євген Панчишин, Роман Навальковський,**
**у центрі ректор Іван Чинченко. Фото 1940 року**

Восени у Львові почалися масові арешти. В інституті заарештовано кількох асистентів і розгорталося полювання на студентів. Дуже активізував свою діяльність Кошко. Він подав до НКВД список професорів і студентів, яких треба арештувати. Між ними були проф. Ґустав Полюшинський, доц. Казимир Мичковський, директор бібліотеки Леонідас Новицький, з десяток студентів, що були старшинами польської армії, і п'ять студентів-українців. Він поінформував також НКВД, що студентський хор на чолі з Євгеном Панчишиним – то контрреволюційна організація в інституті. Через довірених осіб, таких як студент Богдан Климків та проф. Вацлав Морачевський, директор інституту зміг попередити кількох студентів і викладачів про можливість їх арешту, але багато тоді попали до рук НКВД.

Тим часом небезпека нависла над самим директором Іваном Чинченком. На нього подали скаргу до міського комітету партії, що він приймає до інституту головним чином українців. Такий донос не залишився без наслідків. Івана Чинченко звільнено з роботи в інституті, йому заборонено навіть читати лекції. 1 грудня 1940 року його перевели до Політехнічного інституту на посаду вченого секретаря. Перед його відходом з Ветеринарного інституту делегація студентів, а саме: Євген Панчишин, Іван Панчишин та Ярослав Ґелета – передала йому, як подарунок від студентів, гарно вишиту сорочку.

1941 рік став для його життя дуже тривожним і трагічним. У квітні органи НКВД заарештували його рідного брата, якого в липні розстріляли. Іван Чинченко був приготований до арешту, бо в брата переховувалися документи про його дияконські свячення, а також кореспонденція з професорами Харкова і Кам'янця-Подільського, яких на той час було заарештовано. Колишні студенти Ветеринарного інституту запропонували йому переселитися до гуртожитку, що на вулиці Ольги Басараб, і тут він переховувався під їх охороною до початку війни.

30 червня 1941 року проф. Іван Чинченко був свідком й учасником проголошення самостійності України у Львові. 7 липня 1941 року з похідною групою ОУН(б) він виїхав до Києва, щоб там, у серці всіх українських земель, остаточно оформити проголошення відновлення Української держави, але у місті Василькові, недалеко від Києва, його заарештували ґестапівці і перевезли до Львова. Через півтора місяця його кинули до в'язниці на Лонцького (сьогодні вулиця С.Бандери) і присудили до розстрілу. На захист Івана Чинченка стали митрополит Андрей Шептицький, проф. Юрій Полянський, д-р Кость Левицький, з якими німці тоді ще рахувалися, і його звільнили.

У січні 1942 року з рук Іларіона Огієнка він прийняв сан священника.

Від літа 1944 року Іван Чинченко на еміграції: у Німеччині (1944–1948), у Канаді (1948–1956), у США (1956–1965) і знову у Канаді (1966–1993), де був священником, професором біохімії, медичним технологом при шпиталях міста Чикаґо. Був дійсним членом трьох американських академій наук. У 1959 році сенат університету імені Ляволя у місті Квебеку (Канада) признав йому академічне звання Dr. Science in Biology і Ph.D. in Agriculture. 1966 року від Ветеринарного інституту в Ганновері (Німеччина) його нагороджено почесною грамотою за ботанічне вивчення грибка Stachybotris alternans, що був причиною не тільки масової смертності коней і великої рогатої худоби в Україні, але й фізичної страти сотень українських ветеринарних лікарів і фельдшерів у 1930-х роках.

У 1985 році з нагоди його 80-річчя міська управа Вінніпега вручила йому грамоту почесного громадянина міста та золотий ключик.

У 1967 році була опублікована бібліографія його праць: вже тоді він мав 42 наукових і 62 науково-популярні праці.

Наприкінці життя він одержав додаткове визнання: у 1991 році вчена рада Зооветеринарного інституту у Львові надала йому титул „Почесний професор", а його портрет поставили між ректорами академії, бо за радянських часів він був „persona non grata". Отже, щойно 1991 року його ім'я вперше офіційно згадали в інституті, а у 1997 році в Академії ветеринарної медицини відкрито й освячено аудиторію імені Івана Чинченка.

Помер 28 травня 1993 року у Вінніпезі (Канада) і похований на цвинтарі Ґлен Іден.

Проф. Іван Чинченко за радянських часів постійно цікавився політичними подіями України і громадськими справами української діаспори. Писав статті до газет і журналів, особливо багато статей надрукував в „Інформативному Листку" Об'єднання українських ветеринарних лікарів і був членом редколегії цього журналу.

Від 1976 року опікувався українськими політв'язнями, що були в радянських концтаборах. Він висилав різдвяні та великодні картки, а також пакунки з одягом для багатьох в'язнів та їхніх родин і заохочував до цього інших. Серед таких політв'язнів були Ірина та Ігор Калинці, В'ячеслав Чорновіл, Стефанія Шабатура, о. Василь Романюк, Василь Стус, Олекса Тихий, Іван Світличний.

Про колишнього директора інституту Івана Чинченка як про людину великої, щирої і благородної душі свідчить хоча б той один лист, який хочемо навести з 1978 року, написаний ним з Канади до тодішнього

політв'язня, письменниці Ірини Калинець у концтабір в Мордовії („антирадянська агітація і пропаганда"). Лист подаємо з ласкавого дозволу родини Калинців.

*Вінніпег, 7 листопада 1978 року*

***Мої Шановні Приятелі!***

*Щойно-щойно одержав Вашого так очікуваного листа, на 2-х картках. Сердечно дякую. Не знаю, з чого починати.*

*У Вас сьогодні велике свято (7 листопада за комуністів святкували день так званої жовтневої революції. – М.П.), нас інформують і по радіо, і на телебаченні. Ваш лист датований 14.X. – то для мене знаменна дата. То день мого „воскресіння". В той день я вийшов із в'язниці ґестапо при вул. Лонського, у Львові на старання святої пам'яті Митрополита А.Шептицького і святої пам'яті д-ра Костя Левицького, проф. Юрія Полянського та д-ра Костя Паньківського. Я був призначений до розстрілу. Правда, ще три тижні перед 14.X. мене мали звільнити, але ... чекали, поки зійде опух та трохи заживуть рани після тортур. Те, що я вийшов тоді із тої в'язниці, то відбулось модерне біблійне чудо. Тоді я склав приречення: „Господи! Врятуй мені життя, довіку Тобі буду служити!" Я є ще священник.*

*Не величайте мене батьком. Нічого особливого я не роблю і не зробив. Виконую лише євангельську раду: „ув'язненого і хворого відвідати". Хоч не маю можливості фізично відвідати Вас і таких „каторжників", як Ви, то бодай відвідати писемно, по-моєму, це обов'язок кожного справжнього християнина. Вашу творчість „Танець свічників" опубліковано у одному нашому двомісячнику. Вирізочку із заголовка надсилаю. Не витрусіть. „Кобзаря" – другу частину теж надіслав до того журналу, думаю, що теж буде надрукована. Першу частину „Кобзаря" надіслав до архіву „Слова". Дуже жалую, що не надіслав до журналу саме тоді. Мав листа із „новоселья" (місце заслання. – М.П.) з 2-ма фотокартками, і одну із них у мене відібрали „для загального добра". Вимагали і Твою, Ірцю, фотокартку „для загального добра", але я відмовив, бо після використання вони не повертають. Запитували мене і про фотокартку Ігоря (Ігор Калинець, чоловік Ірини Калинець, політв'язень, правозахисник, письменник. – М.П.), я відповів, що поки що не маю. Правда, в газетах появились фотографії із Вашої Трійці (Ірина Калинець, Ігор Калинець та В'ячеслав Чорновіл. – М.П.), але, як видно із Вашого листа, те фото старе, ще з перед ... (ув'язненням. – М.П.). Маю відомості, що Вам вислано кілька посилок і тепер обіцяли висилати для Ігоря. Ну, то доводиться „заздрити" Ігореві з його роботою, не буде мерзнути взимі (жарт – сміх крізь сльози). Маю повідомлення із Лондону, що дві харчові посилки (одна моя), котрі були вислані для Твого вусатого кума (В'ячеслав Чорновіл, політв'язень, правозахисник, політичний діяч. – М.П.) через висилкову фірму у Лондоні, завернули. Митр. Мс-в (Митрополит Мстислав, тоді патріарх Української автокефальної православної церкви. – М.П.) був вислав коштовну посилку через свою доню у Швейцарії, для Романюків (Василь Романюк, священник, у незалежній Україні перший патріарх Української православної церкви Київського патріархату. – М.П.) у Косові, завернули. Взагалі, листи до них і від них губляться. Щось довгенько нема відповіді від нашої „килимниці" С.Ш. (Стефа Шабатура. – політв'язень, правозахисниця, художниця. – М.П.). З Детройту мені писали, що вислали Вам пару пакунків.*

*З Вас. Овс. (Василь Овсієнко, політв'язень, правозахисник. – М.П.) тяжко зв'язатись. На мої два листи відповіді не одержав. Хотів вислати йому виклик до мене, як племінникові, синові моєї сестри. Я був у цій справі в імміграційному урядові, але потрібно деякі відомості, дату і місце народження, про освіту і про працю перед ... (ув'язненням. – М.П.), дві маленькі фотокартки, місце народження батька, дівоче прізвище його мами (мусить бути Чинченко). Може, перешле через Вас. Звичайно, коли він того хоче. Ага! З Детройту мені писали, що для Тебе, Ірцю, вислали посилку з моїм ім'ям та з моєї адреси. Вони висилають кілька посилок. Імена тих осіб, що Ти згадуєш у листі, мені невідомі. Ліді Рубан (дружина політв'язня Петра Рубана. – М.П.) можна було б вислати пігулки проти туберкульозу, які негайно припинили б процес, якщо ще тканини легень не зовсім зруйновані. Нехай попробує прислати рецепту від місцевого лікаря. Ліків до Вас не приймають. Може з тиждень тому, мав листа від одної пані з Лондону, вона листується з Вами, прізвища не пригадую, вона писала, що має фото від Вас і вірші. Я їй радив переписати вірші на машинці і переслати до того журналу. Вона може написати Вам. До Рубанів (Ліда і Петро Рубани; Петро Рубан – політв'язень, художник. – М.П.) напишу, з Тарасовою справою – „мій дорогенький внучок", поки що нічого невідомо. Просив Павла Кампіва (політв'язень, правозахисник. – М.П.) в Ужгороді та мою сестру в Кіровограді, щоб написали до нього і довідались, як є справа? Щоб написали, що дідусь ніяк не може дочекатись свого внучка. (Вже одного внучка маю!!!)*

*Відносно відповіді. Ірцю, прошу тим не перейматись, з відповідями прошу не спішити. Життя Ваше устабілізовалось. Це не то, що я не хочу мати від Вас листів, а просто, щоб Вас не перевантажувати. Маю орієнтацію, що до Вас пишуть багато осіб. Відносно Вашої куми, Над. Св. (Надія Світлична, по-*

*літв'язень, правозахисник, філолог. – М.П.), вже тижнів три маю відомості, що вона з 2-ма синами є в Римі, ніби чекає на оформленні на переселення до США, але від неї не маю жодної вісточки.*

*Відносно мого рукописьма (почерку), то я особа мстива, відповідаю: „око за око і зуб за зуб", бо моє письмо є жахливим. Мене інформували, що адресу і листи до Вас краще писати від руки, ніж на машинці. Я маю дві машинки з українськими та англійськими черенками.*

*Ну, мабуть, треба кінчати цього мого чергового „бюлетеня". Зоставайтесь щасливі та здорові. Бажаю Вам спокійно дочекатись надходячих Різдвяних Свят та перевести Їх в тих умовах з повним душевним вдоволенням.*



*Остаюсь*
*з належною пошаною та низьким поклоном*
*о. Чинченко.*

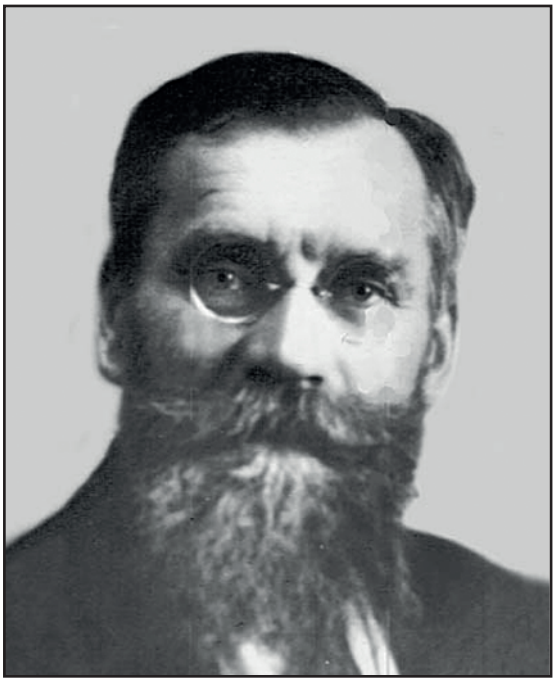
Проф. Іван Чинченко – великий український патріот, науковець, трудівник у Христовім винограднику, ректор Ветеринарного інституту у Львові, почесний член Об'єднання українських ветеринарних лікарів – жив Україною і все мав надію, що повернеться на Батьківщину. Сьогодні сюди повернулося його добре ім'я.

Отже, то що ж залишилося у Львові на спомин про Івана Чинченка як першого керівника українського (хоч ще радянського) Ветеринарного інституту? На жаль, небагато. На мою пропозицію, перше – у 1991 році вчена рада проголосувала за те, щоб надати Іванові Чинченку звання Почесного професора, друге – у 1997 році в академії відкрито й освячено авдиторію імені Івана Чинченка з його художнім портретом, третє – у книжці „Львівська академія ветеринарної медицини", 2000 рік, поміщено його біографію і його спогади про перебування у Львові в 1939–1940 роках, четверте – у Довіднику „Вчені університету", 2016 рік, подано про нього біобібліографічну інформацію, п'яте – у 2005 році до 100-х роковин народження Івана Чинченка в газеті „Світ Університету" надруковано мою статтю „Раз добром нагріте серце", шосте – в моєму комп'ютері зберігаються чотири його фотографії (анфас, на його 80-річчі за 1985 рік, фото у Стрийському парку зі студентами інституту за 1940 рік і фото з перебування студентського хору інститут разом з Іваном Чинченком у Києві навесні 1940 року – коло пам'ятника Богданові Хмельницькому), два маленькі документи з підписами Івана Чинченка як директора інституту, знайдені мною в архіві університету (все інше, що було пов'язане з особою Івана Чинченка в інституті, було знищено разом з особовою справою), копія листа, написаного Іваном Чинченком у 1978 році з Вінніпегу до в'язня радянських таборів Ірини Калинець.

Крім того, в бібліотеці Університету ветеринарної медицини зберігається „Альманах Об'єднання українських ветеринарних лікарів", – Чикаґо – Нью-Йорк – Вінніпеґ, 1981, а також повний комплект журналу „Інформативний листок Об'єднання Американсько-Українських Ветеринарних Лікарів" за 1946–1984 роки. А в архіві кафедри біохімії проф. Віктор Галяс знайшов дарчий підпис Івана Чинченка на книжці М.Гартмана „Общая биология", 1936 рік, подарованій ним проф. Вацлаву Морачевському.

# ВАЦЛАВ-ДАМ'ЯН МОРАЧЕВСЬКИЙ

Проф. Вацлав Морачевський займає особливе місце в історії Львівської академії ветеринарної медицини, бо був відомим ученим-біохіміком, талановитим педагогом, активним громадським діячем, літературним критиком, знавцем мистецтва й музики і, нарешті, спортсменом.



Вацлав Морачевський народився 27 вересня 1867 року у Варшаві, походив зі старовинного шляхетського роду, коріння якого сягало XIV століття. Від батьків успадкував обов'язковість й одержимість у науці та праці, любов до природи і всього прекрасного.

19-річним юнаком приїхав до Цюриха (Швейцарія), де здобув вищу освіту хіміка й лікаря (1886–1894). Ще студентом університету працював асистентом (1891–1892), а згодом керував хімічною лабораторією (1892–1895). У 1895–1898 роках працював лікарем міської лікарні у Кракові. Тут у 1895 році він познайомився зі студентом медицини, майбутнім українським письменником Василем Стефаником, і ця дружба тривала до кінця життя Василя Стефаника. Проте у Кракові Вацлав Морачевський не зміг отримати наукової посади. У 1898 році разом із дружиною Софією Окуневською і сином Юрієм поселився знову у Цюриху, де завідував хімічною лабораторією медичної клініки в університеті. Від 1899 року його життя пов'язане зі Львовом: деякий час він був асистентом у фізіологічній клініці університету, але тут довго місця не загрів. Як викладач народного університету імені Адама Міцкевича, він виголосив доповідь про роман Генрика Сенкевича „Quo vadis" і за єресі, які він, мовляв, висловив в ній, його засудили на 12-денне ув'язнення. Сенкевича він не любив і не вважав його за великого письменника. Хоч цей вирок був анульований, його наукова кар'єра була надщерблена. Потім Вацлав Морачевський розпочав лікарську практику, виїжджаючи на більшу частину року до Карлових Вар (Чехія), а взимку працював у клініках і наукових установах Львова, Цюриха, Палермо. Під час Першої світової війни Вацлав Морачевський був в австрійській армії гарнізонним лікарем у місті Лінці (Австрія).



**Василь Стефаник і Вацлав Морачевський. Фото 1890-х років**

В „Автобіографії” за 1926 рік Василь Стефаник так писав про свою першу зустріч з родиною Морачевських: „Тут я зазнайомився з Вацлавом Морачевським і його жінкою Софією з Окуневських. Вони приїхали з Цюріху, обоє високоосвічені, і я від них користувався широким європеїзмом. Вони ж і мали на університеті на мене глибокий вплив”.

Постійна наукова діяльність Вацлава Морачевського почалася щойно 1921 року у Львівській ветеринарній академії, де він спочатку завідував кафедрою загальної патології і лікарської хімії, пізніше кафедрами біохімії і патологічної фізіології. Був довголітнім проректором, в 1925–1927 роках обирався ректором. В академії працював аж до смерті, самотній, бо дружина померла у 1926 році, без дітей, бо дочка Єва трагічно загинула у 18-річному віці, а син Юрій, людина гострого розуму, неймовірної працьовитості, великої доброти й справедливості, помер у 1935 році, без онуків, бо невістка Марія Кромпець із дітьми Софією та Адамом покинули Україну у 1944 році через воєнні лихоліття, занесені хвилею політичної еміграції аж до США.

Вацлав Морачевський спричинився до єднання двох культур – польської та української. Виявляв інтерес до української культури, популяризував творчість Тараса Шевченка, Івана Франка, особливо Василя Стефаника. Вацлав Морачевський увів Василя Стефаника у краківське середовище видатних польських письменників, що остаточно відшліфували талант Василя Стефаника. І Вацлав, і його дружина, а одно покоління пізніше і їх син Юрій були великими шанувальниками цього письменника, вони й зробили все, що могли, аби, не без успіху, пропхати його твори передусім на польський літературний ринок. Вацлав Морачевський переклав польською мовою тринадцять оповідань Стефаника і написав про його творчість п’ять статей, помістивши їх у тодішніх передових польських газетах і журналах. Вдячний Стефаник зізнавався, що „Вацлав Морачевський – моя дорога у світ”. А в автобіографії Вацлав Морачевський так написав про свої взаємини зі Стефаником: „Про прекрасне ми розмовляли завжди, але часом у мені вибухало бажання вчити когось, бо і тоді вірив і тепер, що є справжня краса, незмінна від Гомера до Оскара Вайлда”. А далі ще й така щира сповідь у листі 1926 року: „Пам’ятаю, коли Ваші слова, яких не забуду ніколи..., відкрили для мене Ваш письменницький талант і Вашу здібність робити з мови музику і зброю. З того часу я не розставався з Вами ніколи і ніколи не ослабла моя повна подиву пошана до Вас, ні пам’ять, ні моє почуття. Ви, може, не знали про те, що Ви були сонцем мого життя і серцем мого серця”.

А ще у тій же автобіографії Морачевського ми знаходимо й таку аналітичну увагу про його приязнь зі Стефаником: „На питання, чому Стефаник вибрав мене поміж іншими приятелями, важко відповісти. Адже ніхто не знає, на чому ґрунтуються симпатії та антипатії. Але якщо вже треба пояснити ту дружбу, то слід сказати, що то була взаємна пошана з дуже багатьох поглядів. Стефаник поважав мене за мої знання, за легкість похвал і за неустанну боротьбу і повчання. Причини моєї пошани до Стефаника були більш слушними. Я завжди більше цінував уроджені здібності, ніж набуті, і в Стефаникові бачив ту красу, яка не досягається наукою і досвідом, а яка скоріше є чудом і ласкою долі. Усі мої знання лише допомогли мені зрозуміти і оцінити ту красу”.

Вацлав Морачевський був близьким приятелем всесвітньо відомої співачки Соломії Крушельницької, підтримував добрі стосунки з такими відомими українцями, як Володимир Старосольський, Іларіон Свєнціцький, Олекса Новаківський, колекціонував твори мистецтва.

Вацлав Морачевський був талановитим педагогом, що видно з того, як він виховував своїх двох дітей та з його ставлення до студентів. Пам’ятаючи своє дитинство, постановив свого сина до школи не посилати – в тодішній Швейцарії примусового навчання не було. Як свідчить його внука Софія Темницька, „він сам учив своїх дітей спершу, потім радив, що мають вчитися, що читати”, бо вважав, „що приватно можна більше навчитися і що на сміття людське не можна дитину пускати”. В родині Морачевських панував культ мов. Так син Юрій ще в Швейцарії вивчив десять мов. Мати, як українська патріотка, навчила його української мови, від батька він вивчив польську, а далі німецьку, італійську і французьку, які були розмовними мовами Швейцарії. До того батьки, що були виховані на античній культурі, вважали, що знання старогрецької і латинської мов конечне для кожної культурної людини, також знання іспанської і російської мов. Всі ці мови Юрій вивчив без великої напруги, користуючись своєю непересічною пам’яттю. А ще пізніше, вже сам, вивчив ще й іврит (староєврейську мову). Про своє навчання вдома син Юрій згадує: „Ті зимові пополудні, коли упродовж трьох годин ми переходили від грецької мови до математики, від „Пана Тадеуша” до геології, стоять перед моїми очима. І я розумію, що їм завдячую можливість сприймати всі проблеми з погляду різних наук і їм завдячую, що в університеті в Цюриху вважав своїм обов’язком читати і слухати більше, ніж вимагали, де, від людей і з людьми, я вчився незліченних речей, вартість яких я, може, аж тепер розумію”.

Як майстерний педагог, відзначався батьківським ставленням до студентів, розумів їх інтереси і прагнення, був завжди вимогливим і справедливим. Він не заразився польським шовінізмом, вважав, що укра-

їнський народ має право на самостійне культурне й політичне життя. Допомагав українським студентам академії відновити товариство „Ватра”, був його куратором, а після 1934 року – його почесним головою. Як згадував колишній студент академії Корнель Триліх, що на одних зборах „Ватри” студенти скаржилися на погане ставлення до них і професорського складу, і колег поляків. Морачевський, що був присутнім на цих зборах, засудив таке ставлення і ствердив, що бодай половина поляків у Західній Україні хворіє на „затьмарення розуму”. На знак любові і пошани до проф. Вацлава Морачевського, цієї добродушної людини, члени „Ватри” вручили йому пам’ятну грамоту, виготовлену художником Павлом Ковжуном.

Але приватне життя Вацлава Морачевського склалося нещасливо. Його дружина Софія Окуневська одружилася з людиною іншої нації, людиною шляхетною, дуже талановитою, народила вона двоє талановитих дітей – сина Юрія і дочку Єву, отже, здавалося, що повинна була прожити своє життя нормально, без великих потрясінь і катастроф. Але так не сталося! Чоловік Вацлав, якого вона дуже любила, помалу віддалявся від неї, жив окремо, аж врешті вони цілком розійшлися. Яка була причина їх розлуки, ми не знаємо. Чи між ними стався зудар двох видатних індивідуальностей, що не могли разом жити, чи інша жінка в житті Вацлава? Здається, що це останнє більш правдоподібне. Однак треба думати, що на їх розлучення вплинули і інша жінка – графиня Марія Водзицька, коханка проф. Вацлава Морачевського, і події листопада 1918 року, коли українці на руїнах Австро-Угорщини створили Західноукраїнську Народну Республіку, яку українка Софія Окуневська щиро вітала, а одночасно Польща відновила свою незалежність, окупувавши Західну Україну, і Вацлав Морачевський щиро вітав відродження Польщі. Вогонь і вода не могли з’єднатися між собою.

Це і стало останньою краплею у сімейних відносинах між Софією і Вацлавом, котрі також досі не були тривкими. А їх розлука принесла ще одну трагедію: їх 18-літня дочка Єва, студентка архітектури, за висловом Кобилянської, „з надзвичайним співацьким талантом”, закінчила своє молоде життя самогубством. І так помалу Софіїне життя завершувалося трагедіями, біля неї залишився тільки її „хлопець”, так вона звала свого єдиного сина Юрія. Незабаром ще молодою помирає мати, а за нею і син Юрій.



**Родина Морачевських:**
**син Юрій, невістка Марія, онука Софія, батько Вацлав.**
**Фото 1934 року**

Багатогранна була наукова й науково-організаційна діяльність Вацлава Морачевського, і насамперед тут треба вказати, що він мав вплив на виховання відомого українського академіка Степана Ґжицького. У цілому ж Вацлав Морачевський підготував сім докторів наук, котрими були Вікентій Сковронський, Степан Ґжицький, Едуард Гамерський, Ричард Сливінський, Генрих Янковський, Тадей Садовський, Зиґмунт Еви, та одного кандидата наук – Сергія Романова.

За свої наукові праці мав міжнародне визнання: був дійсним членом Товариства російських лікарів, членом Московського терапевтичного товариства, членом Товариства фізіологів у Варшаві та Львові. Він очолював делегацію від Польщі на всесвітніх конгресах з фізіології у Парижі, Ленінграді, Цюриху, Вісбадені.

За заслуги перед наукою та академією у листопаді 1934 року йому надали почесне звання доктора (його диплом *doctor honoris causa* зберігається в музеї історії академії).

У перекладі з латинської мови текст диплома звучить українською мовою так.

**Хай буде добро, щастя й удача!**

ВІД ІМЕНІ НАЙВИЩОЇ ВЛАДИ

## НАЙЯСНІШОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ПОЛЬСЬКОЇ

МИ, РЕКТОР MAGNIF1CUS І ПРОФЕСОРИ
ЛЬВІВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ,
ЯСНОВЕЛЬМОЖНОМУ ПАНОВІ

## ВАЦЛАВУ-ДАМІАНУ МОРАЧЕВСЬКОМУ,

ДОКТОРУ ФІЛОСОФІЇ, ДОКТОРУ УСІХ МЕДИЧНИХ НАУК І ЗВИЧАЙНОМУ ПРОФЕСОРУ-ЕМЕРИТУ ЛЬВІВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ, ЯКИЙ ЗБАГАТИВ НАУКУ ЧИСЛЕННИМИ ФУНДАМЕНТАЛЬНИМИ ПРАЦЯМИ, ЯКИЙ ПІД СВОЄЮ ОПІКОЮ ЗГУРТУВАВ ТІСНЕ ГРОНО МОЛОДИХ І, ТРИВАЛИЙ ЧАС ЛЮБ'ЯЗНО БУДУЧИ ЇХ НАСТАВНИКОМ, ПІЗНАВ РІДКІСНЕ ЩАСТЯ СТАТИ ЇХ ПРОВОДАРЕМ І БУДИТЕЛЕМ,
ЩОБ В АКАДЕМІЇ ПАЛАВ ВОГОНЬ ЗНАНЬ, ДО ТИТУЛУ

## ДОКТОРА ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ

ДОДАЄМО ЩЕ ЗВАННЯ

## HONORIS CAUSA

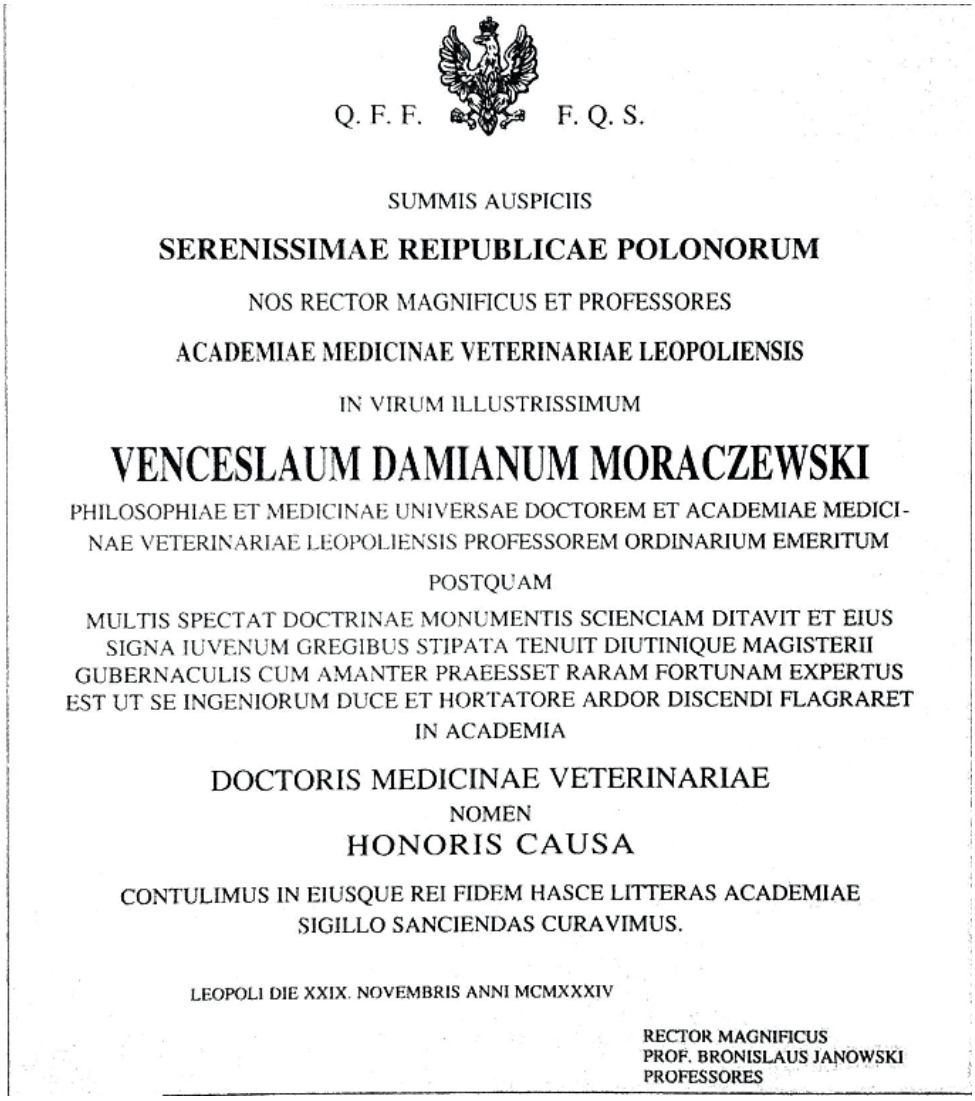
І НА ЗНАК ЦЬОГО НАШІ ПІДПИСИ СКРІПЛЮЄМО ПЕЧАТКОЮ АКАДЕМІЇ,

У ЛЬВОВІ, ДНЯ 29 ЛИСТОПАДА 1934 РОКУ

Ректор magnificus

ПРОФ. БРОНІСЛАВ ЯНОВСЬКИЙ

ПРОФЕСОРИ



Q. F. F. F. Q. S.

SUMMIS AUSPICIIS

**SERENISSIMAE REIPUBLICAE POLONORUM**

NOS RECTOR MAGNIFICUS ET PROFESSORES

**ACADEMIAE MEDICINAE VETERINARIAE LEOPOLIENSIS**

IN VIRUM ILLUSTRISSIMUM

**VENCESLAUM DAMIANUM MORACZEWSKI**

PHILOSOPHIAE ET MEDICINAE UNIVERSAE DOCTOREM ET ACADEMIAE MEDICINAE VETERINARIAE LEOPOLIENSIS PROFESSOREM ORDINARIUM EMERITUM

POSTQUAM

MULTIS SPECTAT DOCTRINAE MONUMENTIS SCIENCIAM DITAVIT ET EIUS SIGNA IUVENUM GREGIBUS STIPATA TENUIT DIUTINIQUE MAGISTERII GUBERNACULIS CUM AMANTER PRAEESSET RARAM FORTUNAM EXPERTUS EST UT SE INGENIORUM DUCE ET HORTATORE ARDOR DISCENDI FLAGRARET IN ACADEMIA

DOCTORIS MEDICINAE VETERINARIAE

NOMEN

HONORIS CAUSA

CONTULIMUS IN EIUSQUE REI FIDEM HASCE LITTERAS ACADEMIAE SIGILLO SANCIENDAS CURAVIMUS.

LEOPOLI DIE XXIX. NOVEMBRIS ANNI MCMXXXIV

RECTOR MAGNIFICUS
PROF. BRONISLAUS JANOWSKI
PROFESSORES

**Диплом почесного доктора проф. Вацлава Морачевського**

У науковому доробку вченого виділяються три напрями досліджень. Перші його наукові роботи стосувалися розроблення й удосконалення методів визначення мінеральних речовин у сечі та калі, характеристики мінерального обміну за інфекційних хвороб, лейкемії, анемії, раку. Частина робіт цього періоду була присвячена методам дослідження речовин за діабету. Цими працями Вацлав Морачевський започаткував новий напрям у науці – клінічну біохімію, основні положення якого викладені у посібнику „Хіміко-клінічні дослідження" (1904).



**Вацлав Морачевський і Степан Ґжицький**

Другий напрям досліджень – це вивчення білкового обміну, зокрема утворення ідолу та індикану. Цими дослідженнями була показана роль печінки в детоксикаційних процесах.

Третій напрям наукових досліджень припадає на час праці Вацлава Морачевського у Львівській академії ветеринарної медицини. Його роботи цього періоду були присвячені вивченню обміну речовин залежно від режиму харчування людей і годівлі тварин, від мінеральних солей та різних внутрішніх факторів.

Окремі праці проф. Вацлава Морачевського були присвячені вивченню патогенезу за міоглобінемії та колік у коней. Дальший розвиток цих досліджень та розроблення методів терапії здійснив його учень – проф. Степан Ґжицький.

Проф. Вацлав Морачевський помер 30 вересня 1950 року у Львові і похований на Личаківському цвинтарі разом з урною із прахом дочки Єви. Після її трагічної смерті він постійно зберігав цю урну на своєму робочому столі.

Не дивно, що, довідавшись про смерть Вацлава Морачевсько-

го в 1950 році у Львові, колишні студенти Об'єднання американських українських ветеринарних лікарів помістили в газеті „ Америка" некролог „ Посмертна згадка", який наводимо повністю: „З Польщі наспіла сумна вістка, що в жовтні (насправді у вересні. – М.П.) 1950 року помер всім нам відомий проф. доктор Вацлав Морачевський. Блаженної пам'яті проф. д-р Морачевський був професором Академії ветеринарної медицини у Львові і в роках 1926-28 ректором Академії (насправді у 1925–1927 роках. – М.П.). На тих становищах визначався він небуденним знанням свого предмету, дуже високою культурою, батьківським відношенням до студентів, вирозумінням їх молодечих поривів та голубиним серцем і щедрою рукою для убогої студіюючої молоді.

Бл. п. проф. Морачевський був теж лікарем медицини і двері його прийомної кімнати все були відкриті для безплатних порад та грошова допомога на купно ліку не була рідкістю. Бл. п. проф. Морачевський був у відношенні до студентів-українців їх щирим приятелем й опікуном.

Львиною його заслугою було визнання й затвердження Студентської ветеринарної громади „Ватра", якої покійний був довгі роки куратором.

Навіть у часі найбільш напружених польськоукраїнських відносин бл. п. проф. Морачевського все стрічалося на українських виставах і концертах, де зі захопленням прислухався і подивляв красу нашого мистецтва. Проф. Морачевський говорив українською літературною мовою, як теж французькою, німецькою й російською. Був любителем української літератури й малярства. Проф. Морачевський був товаришем і приятелем під час студій нашого найбільшого новеліста Василя Стефаника і мав деякий вплив на його письменницьку творчість.

Як великий любитель малярства був теж приятелем митця Олекси Новаківського, в якого дуже часто перебував цілими годинами, подивляючи його архітвори. Він одинокий був втаємничений митцем у секрет тривалости його фарб.

Багатьом нам, теперішнім ветеринарним лікарям, поміг покійний проф. Морачевський дістатись на Академію в часі „нумерус клявзус". Він одинокий прийняв на асистента українця Степана Ґжицького, допомагав йому в науковій праці і якщо тепер кол. Ґжицький є науковцем, то це заслуга проф. Морачевського.

Одружений був з українкою, з дому Окуневською, а одинокий син був людиною великого, всестороннього знання та великої науки, так що слушно називали його студенти ходячою енциклопедією.

Хай ця посмертна згадка буде виявом нашої вдячности як бувших студентів Ветеринарної академії у Львові та доказом належної пошани і вічної пам'яти про Нього".




Пам'ять проф. Вацлава Морачевського увіковічено в академії двома актами: 30 вересня 1997 року на фронтальній стіні старого головного корпусу колишньої академії з ініціативи автора цих рядків і за кошти внучки Софії Морачевської-Темницької було відкрито пам'ятну таблицю роботи скульптора Ярослава Мотики, того ж дня у головному корпусі нинішньої академії було відкрито й посвячено аудиторію імені професора Вацлава Морачевського. А на кафедрі біохімії і біотехнології академії у 1997 році з ініціативи доц. Віктора Галяса відкрито кабінет-музей С.З.Ґжицького, в якому є багато експонатів, пов'язаних з життям проф. Вацлава Морачевського, зокрема тут міститься диплом про закінчення хіміко-технологічного факультету Політехнічного інституту у Цюриху. У Львові збереглися також два портрети Вацлава Морачевського роботи Марії Водзицької: один – у музеї історії академії, а другий – в Національному музеї у Львові.

З іменем Вацлава Морачевського пов'язані в академії цікаві і веселі пригоди, які майстерно відобразив у своїх гумореcках проф. Панас Столярчук, людина з багатьма талантами, зокрема знадзвичайним відчуттям гумору, і зібрав їх у циклі „Ляси від діда Панаса" під назвою „Вацлав Морачевський".

**Загальне.** На мармуровій плиті, встановленій в 1931 році при вході в академію в честь її 50-річчя, випускники викарбували такі слова: …„Для вшанування тих, яких уже немає серед нас, для заохочення тих, які є, і тих, які будуть, щоб і надалі осягати найвищі здобутки…" Нині ж немає вже й тих, хто встановлював пам'ятну плиту. А життя не зупиняється, академія діє, студенти і викладачі поспішають до праці по тих же вулицях і сходах, в ті ж аудиторії і практикуми…

І хочеться знати, якими ж були наші попередники, особливо їх характери, я би навіть сказав „дивацтва”, оскільки про наукові заслуги написано вже чимало.



**І знову заняття у музеї через 30 років.**
**Проф. Панас Столярчук (в центрі з указкою) і**
**куратор Наталія Ваврін (праворуч). Фото 2007 року**

Розповіді про славетного біохіміка, лікаря та громадсько-культурного діяча 30-40 років XX століття, професора Вацлава Морачевського (1867–1950) почуті мною від старших колег, оскільки я, ставши студентом, вже не застав його серед живих.

Однак, як не дивно, саме з іменем впертого дідуся („дзядка”) пов’язано найбільше різних дивацтв і потіх. Це, я думаю, зумовлено тим, що відомий професор, вихованець західноєвропейської демократії та науки, на старості літ не вписувався в адміністративно-партійну систему, в якій основним видом роботи було сидіння на безконечних зборах, чергування в гуртожитках, а також виїзди в колгоспи з політичними нікому не потрібними лекціями замість наукової роботи у своїй лабораторії.

**Професорова експрес-діагностика.** Славетний доктор професор Морачевський щодня до початку робочого дня проводив на кафедрі прийом хворих і часто ставив наукові експерименти. За його переконанням, першим дзеркалом, де можна побачити хворобу, є людська сеча.

Не встигне хворий на прийомі розповісти про свою недугу, а доктор вже підсовує йому тонкостінну лабораторну склянку, щоб той вже здавав сечу. Пацієнт обертався у куток до груби і пнувся. Труднощі були в тому, що кожен ще вдома звільнився від шлаків і треба було тепер відшукувати резерви.

Не раз при напинанні лунав підозрілий звук. Це радувало професора і він задоволене говорив: „О, пан єст богатерем!”

Доктор розглядав сечу проти світла, нюхав, а при потребі капав пару краплин на тацю, чи будуть смакувати її мухи, а значить, чи є у ній цукор. Метод відомий ще з часів Гіппократа. Після такого аналізу все це багатство виливав у раковину і, сполоснувши склянку водою з крану, ставив свій „стерильний” посуд на тацю. Вона була вже підготовлена для діагностики наступного хворого. Покінчивши з сечею, професор „бадав” язика, очі, температуру і пульс та виписував рецепт або сам задавав приготовлені ліки.

З рецептом виходило не завжди добре. Почерк професора був абсолютно не розбірливим. Відомий літератор і критик Федір Погребенник, що досліджував творчі зв’язки Василя Стефаника з Вацлавом Морачевським і часто бував у нашому інституті, невдоволено крутив головою: „Оце в архівах є зшиті пачки листів Морачевського, в т. ч. до Стефаника і ніяк до них не доступишся, одні круцяхи і все. Цікаво, як читали їх ті, до кого вони були писані? Із підклеєних списків видно, що не я один брався за цю невтішну справу і відкладав „на потім, як буде більше часу”. Ще гірше були написані доктором рецепти. Тому деякі аптеки їх інколи вертали. Доктор дуже сердився за це і називав їх сафандулами.

Чимало людей були свідками, коли після прийому хворих професор сідав пити чай. Він користувався склянками із таці. Не раз при цьому повчав присутніх : „Хто бридиться, той не може бути доктором”.

Для наукових досліджень професор регулярно брав на аналіз сечу від співробітників своєї кафедри. Він наказував: „Сьогодні прошу цілий день, а завтра зранку не споживайте солі, я буду брати у вас „моч”. Або

не ласуйте два дні м’ясом і таке інше”.

Хто жив поблизу, той ще встигав донести сечу на кафедру, іншим було важче. Особливо страждав лаборант чорний Юльцьо – любитель пива. Він був затятим холостяком і, знаючи, що вдома ніхто не буде йому читати „псалми”, запропадав вечорами в кнайпах, споживаючи „гальбами” львівське пиво. Його вранішня „моч” збивала професора з пантелику, хоч Юльцьо запевняв, що цілий день терпів без солі або без м’яса. Професор крутив головою: „Ну й циган! Як не брехне, то й не дихне!” А Юльцьо справді не дихав, щоб професор не принюхався до вчорашніх випарів львівської броварні. Після таких відповідальних досліджень сідали з професором за чай. Всі кафедральні донори чомусь приходили в кабінет професора з власними горнятками, хоча тут на таці стояло чимало склянок.

**Дзиґарок Морача.** Професор Вацлав Морачевський, біохімік і лікар, вихованець швейцарської (Цюрих) медичної школи не полишав лікарської практики. Курацію бідних людей і студентів проводив безоплатно.

Чутка про доброго лікаря, якого фамільярно називали – Морач, ширилась довкруж. Оповідали, як колись Морач у Швейцарії вилікував одного банкіра і той, як вияв щирої подяки, подарував рятівникові свого кишенькового годинника. Банкір тоді сказав: „Ви будете прославленим, як цей дзигарок швейцарської роботи. Таких є всього два. Перший у прісної пам’яті колишнього намісника Галичини графа Бадені”. Десятки років дзигарок вірно служив докторові Морачевському. Золотий ланцюжок від нього, що звисав із кишені камізельки професора, говорив, що тут все в порядку, все по-швейцарськи точно.

Морачевський не раз сварився зі своїми працівниками за неакуратність в роботі. Особливо перепадало лаборанту Юльцю, який полюбляв спізнюватись, оскільки вечорами засиджувався у львівських кнайпах у товаристві, від якого професор кривив носа. Щоправда, сам доктор Морачевський постійно проповідував „ідеї соціалізму” і людську рівність.

І ось одного дня професор відміняє прийом хворих, оскільки не може зміряти пульсу. Всі помітили, що у професора вже не звисає золотий ланцюжок. Виднілась тільки кругла дірочка на кишеньці від застібки. Професора дивувало одно: „Ну як вдалося зняти дзигарок, коли застібка у нього так тісно замикалася? Робив, напевне, великий спец, бігме”.

Доктор нудьгував, ніби за втратою старого друга, і не знаходив собі місця… Про курації не було й мови. Професор не міг навіть читати лекції. Вісті з поліції були невтішні.

І ось той матолок Юльцьо насмілився підійти до знервованого професора. Він пообіцяв, що годинника повернуть, але йому, Юлькові, треба зо два дні відлучитися і не виходити на роботу. Він повинен поговорити з деякими надійними людьми – батярами, тамтешніми завсідниками кнайп. На кафедрі посміялися і ще раз пересвідчилися, що колезі дійсно щось бракує, бо меле „буйду на ресорах”. Що може зробити отой чорний Юльцьо, коли безсила сама поліція?..

Через два дні Юльцьо вернувся на роботу і повідомив, що повинно бути все якнайкраще. Йому вдалося здибатися з самим генералом. Реготали всі, бо де знайти такого генерала, щоб захотів вести бесіди з матолком.

Одного дня зранку до професора прийшов дивний відвідувач, у якого дуже бігали очі і здавалося, що він встигає заглянути у кожний закамарок.

– Пане докторе, – почав відвідувач, – я прийшов до вас не на курацію. Тому щиро вибачаюся, що віднімаю ваш дорогоцінний час. Я приніс ваш дзигарок. Повірте, я його не зіпсував. Він цокає, як і цокав. Відвідувач часто кланявся і вибачався…

– Наш генерал зібрав усіх і оголосив: „Хто позичив у професора Морача дзигарка? Я питаю хто? Ви знаєте, що професор Морач є відомим соціалістом у Польщі! Він заступається за бідних і знедолених!”

– Всі накинулися на мене. З тих пір дзигарок мені пече в кишені. Та й продати його не вдається, бо вельми вже значний. Всі зглядуються: „О, то дзигарок зацного пана. Видать, крадений”…Одне слово, генерал наказав віддати його тому, в кого позичив і попросити пробачення, бо ми також люди.

Гість положив на стіл свою носову хусточку, подібну на стару онучку, звідки добув годинника з довгим золотим ланцюжком і подався геть…

Професор радів і постійно похваляв Юльця, прощаючи йому запізнення на роботу. „Такий світ, – говорив професор, – всякі люди потрібні”.

Внучка Вацлава Морачевського, лікар із США – Софія Морачевська-Темницька – не раз в останні роки відвідувала музей історії академії, в якому багато матеріалу присвячено дідусеві. На знак вдячності за це вона запропонувала передати нам відомого годинника. Я завагався, бо музей не має ґрат на вікнах. А сучасні львівські батяри, як „позичать”, то вже навічно. Однак настирлива пані Софія вирішила привести його з-за океану.

… І ось у вересні 2001 року привезли не годинника, а, нажаль, прах самої господині. Вона упочила на Личаківському цвинтарі в колі родини.

**Гострий шпіц професорового мешта.** Професор Морачевський був надійним опікуном української справи. Він усіляко допомагав Василеві Стефанику, у ветеринарній академії був куратором об'єднання студентів-українців „Ватра", не раз заступався за них. Разом з дружиною, дочкою галицького священника (пізніше лікаря), Софією Окуневською, яка була першою жінкою в Галичині, що одержала диплом лікаря, виховали в українському дусі свого сина-поліглота, юриста і критика Юрія.

Проте, в радянський час професор читав лекції лише російською мовою. Читав тихо, „в бороду". Їх записували лише студенти перших двох рядів, інші користувалися їхніми конспектами.

Тепер в інститут прийшла на навчання колгоспна бідося. Нові студенти жили за рахунок стипендії. Вони не мали часу належно освоїти дисципліни, необхідні ветеринарному лікарю, оскільки 60% навчальної програми займали предмети з марксизм-уленінізму, гаяли час на конспектування праць вождів, а ще всілякі суботники і комсомольські збори, чергування в місті як дружинників і так до безконечності.

Змінився частково і професор Морачевський. Якось оголосили, що оцінки зі зданих „при німцях" предметів недійсні і треба їх перездати. Тоді до професора прийшло з десять студентів на перездачу. Вони до 1944 року після декількох заходів нарешті одержали з біохімії бажані трійки. Професор без опитування виставив усім по п'ятірці. Він сказав: „Якщо ви тоді здали на трійку, то тепер це рівнозначно п'ятірці. Вам треба не знань, а стипендії".

В інших же ситуаціях професор поступався мало.

Якось декан попросив Морачевського поставити позитивну оцінку студентові-спортсмену, який на міських змаганнях зайняв друге місце з бігу на довгі дистанції.

– Я вам, декане, порадив би замість того студента прийняти коня. Знання у нього були б ті самі, але на змаганнях зайняв би, напевне, перше місце.

Секретар партбюро звернув увагу, що професор не ходить на збори і не був на останніх відкритих партзборах.

– Якби я знав, що вони дійсно останні, то я бігме прийшов би.

– Ми їх назначили на 17 годину, в позаурочний час, щоб всі прийшли…

– А у мене в цей час заняття музикою аж до 18-ї години.

– Ну, то могли би запізнитись і прийти на 18 годину.

– А о 18 годині я маю заняття з англійської мови. Потім пишу листи. А як я був молодим і здоровим, то ще мав у цей час кінну їзду. Ви, напевне, знаєте, що для цього я тримав власного скакуна…

Якось один студент старшого віку вирішив перехитрити професора.

Декан оголосив: „Хто добре не знає хімічних термінів польською або російською мовою (були в 1946–48 роках і такі), той хай іде здавати іспит з біохімії С.З. Ґжицькому українською мовою".

– Я, – розповідає колишній студент, – добре володів польською і, думаю, Морачевський на це зважить і, напевне, запише мені у матрикул (залікова книжка) добру оцінку, бо таких „поляків" лишилося в інституті одиниці. Вчити хімію я не збирався, бо давно все позабував.

Ось я у кабінеті професора і чистою польською мовою прошу прийняти іспит.

– Приходьте у середу до обіду, я вас записую, – говорить професор.

– Ой, „єстем не бардзо здрув". Хочу раніше здати, бо може прийдеться іти до шпиталю.

– О, то пан єст хори ?

Доктор Морачевський підвів мене до вікна і подивився на язик та очі, помацав пульс і сказав мочитися в якусь баночку. Я зі страху припустив, але попав трохи поза краєм на професорську грубку. Доктор оглянув мій продукт і сказав мені зігнутися головою до дверей, що я й зробив.

– І тут професор щосили копнув мене в гузницю своїм гострим напуцованим носком туфля („шпіцом мешта", як тоді казали). Я полетів, відкривши лобом двері.

– Пан єст здрови, як бик! – лунав позаду діагноз розсердженого доктора.

Я спочатку навіть подумав, що професор сердитий за грубку, яку я обпісяв, але почув про подібну його розправу з іншими хитромудрими за обман. Отже, грубка тут ні при чому.

– Ну, що ж, прийшлось хоч в загальному підучити біохімію і піти здавати до С.З. Ґжицького. Тоді я ще раз переконався, що обман до добра не приводить. Про це я постійно нагадую собі, лишень побачу у когось гострого „шпіца на мешті".

**Портрет Вацлава Морачевського.** У музеї історії академії увагу відвідувачів привертає велика писана у старій манері картина – портрет бородатого з високим чолом чоловіка, що піднісся над далекими пасмами гір і хмар. Ліва рука чоловіка стискає бороду. На неї опирається бадьоро піднята голова. Міцний кулак правої руки прикладений до боку. У всьому вгадується велична людина у хвилину піднесення і душевного пориву. Прикриті пенсне очі в задумі та смутку.



**Вацлав Морачевський. Худ. Марія Водзицька**

Це портрет вченого європейської слави, біохіміка і громадського діяча Вацлава Морачевського роботи відомої львівської художниці, польки, графині Марії Водзицької (1878–1966). Портрет був написаний на початку 1940-х років під час спільної мандрівки професора і художниці в австрійських Альпах. Збереглися також альбоми з ескізами (шкіцами), зроблені Марією Іполитівною, де зображений професор у різних ракурсах. Їх могла виконати, як і портрет-картину, лише людина зі щирим люблячим серцем.

Дружина Вацлава Софія відійшла в інший світ ще в 1926 році і 59-річний професор залишився вдівцем. Правда, ще декілька років перед цим спільне життя у сім'ї Морачевських не клеїлось, обоє ж бо були вельми здібними, мудрими, і, на жаль, непоступливими… Додала горя ще й рання трагічна смерть 18-річної доньки Єви, урну з прахом якої професор постійно тримав на своєму столі в кабінеті.

А спрацьована і спрагла широка чоловіча душа так прагнула теплого слова. І воно пролунало з уст графині-художниці, майже сусідки, – Марії Водзицької. Графиня була власницею кам'яниць.

Морачевські, крім кам'яниці, мали свій чудовий дім-віллу в мальовничій місцині південної околиці Львова, де гори вкриті лісом, а обставлена старезними деревами долина вела до двох чарівних озерець – „зелене око". Але там професор не жив постійно.

Красою графиня не вийшла: була худою, надто високою з важкими чорними, як в циганки, очима. Але мала вишукані шляхетні манери і тепле щире серце, особливо до такого ж самотнього і вельми справедливого у житті шляхтича Вацлава Морачевського.

Будучи багатою, вона могла собі дозволити добре обставлену мандрівку по романтичних місцях Альп. Любов до природи їй прищепили художні школи Відня і Парижу, про закінчення яких засвічує диплом, одержаний в 1924 році.

Та романтично-платонічне захоплення швидко закінчилося. Ніби страшний фатум зіграв свою жорстоку роль над Вацлавом. В 1935 році помирає в 39-річному віці син Юрій (Єжи). Дві окупації Львова першими совєтами і фашистами зруйнували усталений спокій людей.

У 1944 році виїжджають за кордон невістка із внуками – Софією та Адамом. Самітного професора розбиває параліч, і він може пересуватися лише на візочку.

Продуктові картки після війни видавали лише тим, хто був прийнятий совєтською системою на роботу.

Вацлав продовжує працювати у ветеринарній академії (тепер вже інститут), очолює кафедру біохімії, отримує зарплату і ці ж продуктові картки. У Марії Водзицької експропріюють кам'яницю і вона лишається без засобів до існування. Не могла графиня виїхати у Польщу, адже у Львові залишався спаралізований друг.

Відомі роботи художниці зі станкового і монументального живопису на гуцульську тематику мало цікавлять партійних бонз. І ось, як стверджують львівські панії, сусідки Водзицької, Марія приймає єдине рятівне рішення та у швидкому темпі створює живописне полотно про комуністичного вождя Сталіна. Дотримано той же монументальний стиль.

Сталін, в розстібнутому плащі і з великим червоним бантом, твердо крокує по планеті. Картина на виставці була високо оцінена партійним керівництвом і поміщена в центральному залі Львівського головпоштамту. Авторку прийнято у спілку художників УРСР і виділено кошти на прожиток, як кожному спілчанину. На цьому відома художниця й доживала віку.

І ось кінець вересня 1950 року. У зооветеринарний інститут прийшла звістка, що професор Морачевський вмер.

Першими відвідати усопшого поспішили кадровик Тимофій Долматов зі своїм другом від профспілки С.Предтеченським. Зайшовши у квартиру, вони жахнулися: квартира виявилася порожньою. Відомо було, що величезну і вельми цінну бібліотеку та деякі картини на українську тематику Морачевський передав сім'ї Семена Стефаника. Цим викликав незадоволення учнів і друзів – Степана Ґжицького та Вікентія Сковронського. Але де ж знамениті килими? Де чудові вироби з фарфору? Де срібний посуд, статуетки, картини відомих європейських майстрів? Де бронзові вироби? Не було навіть білизни і різного полотна.

Кадровик розповідав: „Він переконаний, що за ніч або й раніше всі ці цінності перетягнула собі сусідка…" Може, це так, а може, це було сказано, щоб відвести підозру від справжніх винуватців-перетягувачів.

У дев'яностих роках, згідно з посмертним заповітом офіцера КДБ Островєрхова, величезна кількість речей високої художньої цінності передавалась зі Львова у музеї Москви. Запротестувала громадськість Львова. Адже кам'яницю, яку він, знищивши господарів, захопив у центрі Львова, а також награбовані тим же шляхом художні вироби і навіть гробницю на історичному Личаківському цвинтарі, на якій його „кориші" збили букви – все це робила волохата і ненаситна рука нечисті, якій було все дозволено. Лише одні відправляли награбоване „домой", а новий меценат від мистецтва забивав творінням свій просторий котедж, де влаштовував, як писали пізніше газети, веселі оргії з дорогими подарунками.

У Львові була організована виставка награбованого. Багато знавців мистецтва старшого віку пізнали на ній цінні речі Морачевських.

Книги іноземними мовами повернув Семен Стефаник, який швидко просувався у Львові по адміністративно-керівній службі, і їх передали у старий фонд бібліотеки нашого інституту. Їх, разом з іншими книгами, переглядала спеціально створена комісія, яка більшість з них облила бензином і спалила у дворі бібліотеки на тодішній вулиці В. Брюсова (нині вулиця Ольги Басараб).

Після смерті Семена Стефаника, сина відомого письменника, подзвонив жіночий голос і сказав, щоб забрати з їх квартири деякі картини, які заважають. Пішов я, як завідувач інститутського музею, зі ще одним представником. Старша жінка вказала на запилену, прорвану у двох місцях картину, яка стояла у коридорі. Вона, очевидно, довго валялася десь на горищі.

– А інших картин немає?

– Ні. Ця для ветеринарів, тут Морачевський. Інші не для вас.

Тепер це полотно Марії Водзицької є окрасою нашого музею…

Але повернемося назад. Кінець вересня 1950 року. В актовому залі зооветеринарного інституту (колишньому костьолі) стоїть домовина з тілом видатного вченого. Цілу ніч тут несуть службу декілька груп студентів. Групи міняються. Незмінною була лише одна старенька пані, вся в чорному. Вона не відходила від тіла і ні з ким не розмовляла.

На другий день велика процесія потяглася на Личаківський цвинтар. Хоронили Морачевського біля могили дружини Софії, де була також в 1935 році похоронена урна з прахом сина Юрія. В труну Вацлава Морачевського, згідно із заповітом, поклали на його серце урну з прахом доньки Єви. Виступали на громадській панахиді учні доктора професори Степан Ґжицький та Вікентій Сковронський, прибулі друзі з Польщі, від профспілки постійно виявляв ініціативу згадуваний вже С.Предтеченський. Він зранку зі своїм другом вже наперед прийняли поминальну дозу, надворі ж бо холодно. І коли після закінчення громадської панахиди проголосили: „Тіло віддати землі на вічний спочинок", профспілковий діяч ступив необережно і полетів у яму раніше покійника. Пролунала команда стриматись і не опускати домовину, а підняти, бо з ями линули людські звуки: „Падажді", очевидно звернені до усопшого.

І тут повітря розрізав жіночий крик відчаю: „Єзу! Цо сєм стало?"

Всі звернули увагу на стареньку, сухеньку, високу пані в чорному. Вона, видно, не збагнула, чому вимають назад вже забиту цвяхами домовину. Пішла чутка, що це відома художниця, знайома професора.

Надовго пережила Марія Водзицька своє пізнє захоплення. Лише велична картина – портрет у музеї історії академії є пам'яттю про двох видатних людей, що колись мешкали, веселились і сумували у стародавньому місті Лева.

# ЯКИМ ЯРЕМА



Яким Ярема – талановитий український вчений і невтомний громадський та культурно-освітній діяч першої половини XX століття в Галичині. Для Університету ветеринарної медицини це ім'я є близьким ще й тому, що упродовж дванадцяти років (1950–1962) він завідував кафедрою іноземних мов нашого університету, тодішнього Зооветеринарного інституту. Поза навчальною роботою в інституті, де він вів заняття з німецької мови, він заслужив нашої шани своїми трьома науковими працями: за той час дослідив літературні взаємини Василя Стефаника і Вацлава Морачевського, уклав Російсько-український ветеринарний словник і завершив у чернетці ґрунтовну працю про життя і творчість Івана Франка.

Нашим пошануванням пам'яті вченого є ухвала вченої ради університету від 9 грудня 2014 року на пропозицію автора цих рядків назвати кафедру, де колись працював Яким Ярема, його іменем, а маленькою квіткою у вінок його пам'яті послужила колективна праця „Яким Ярема – вчений і воїн. Збірник наукових праць до 130-ліття від дня народження / Автор-упорядник Михайло Падура.

– Львів, 2015. – 310 с."

## Відродження імені українського вченого Якима Яреми

До відомих людей, котрі своїм життям і працею спричинилися до прослави рідного народу, належить Яким Ярема – український вчений: психолог, педагог, філософ, літературознавець, лексикограф, культурно-освітній діяч першої половини XX століття, чия творчість тісно пов'язана зі Львівським університетом ветеринарної медицини, колишнім Львівським зооветеринарним інститутом.

Яким Ярема народився 23 вересня 1884 року у селі Арламівська Воля, тоді Мостиського повіту, що на Львівщині. Батько, теж Яким, працював в Арламівській Волі на залізниці, був родом зі села Дроздовичі біля Городка. Його старший син Володимир був суддею у Яворові й Бібрці, пройшов всю українсько-польську війну сотником Української Галицької Армії. Помер на тиф 1919 року у Кам'янці-Подільському. Мати Францишка з дому Чутка – німкеня, народжена у Відні, донька дрібного урядовця, якого доля закинула в Галичину. Славилася як зразкова господиня.

Традиційним для синів у роді Ярем було йти до міста здобувати освіту. Після початкової школи у Городку малий Яким у 1896 році пішов відразу до другого класу Перемиської української гімназії. Батьки віддали хлопця під опіку дядька Олекси (1855–1930), професора гімназії. Щоб зрозуміти, в якому середовищі виховувався хлопець, треба бодай кілька слів сказати про того дядька Олексу. Він закінчив Львівський університет, вчителював у Львівській українській гімназії, потім в українській гімназії у Перемишлі, а від 1909 року керував українським жіночим ліцеєм. Брав активну участь у тодішньому

громадському житті українців: був керівником і рядовим працівником різних українських установ і товариств, а в 1918 році він активний учасник листопадових подій, коли Перемишлем заволоділи українці, за що його пізніше поляки ув'язнили в таборі Домб'є.

Похорон Олекси Яреми у листопаді 1930 року перетворився на велелюдну маніфестацію, в якій взяли участь сотні українців з Перемишля, Львова, всього краю, щоб провести на вічний спокій його труну за старовинним звичаєм: шестеро сивих коней везли на селянському возі труну, покриту червоною китайкою. Співав перемишльський хор. Слово про покійного виголосив посол до сейму, доктор Володимир Загайкевич. За кілька років на могилі спорудили пам'ятник із темно-рожевого теребовлянського пісковика.

Гімназист Яким вчився дуже добре і багато читав, особливо захоплювався творами Івана Франка. Самотужки вивчив французьку мову, читав в оригіналі французьких письменників. Від 1903 року навчався на філософському факультеті Львівського університету, де вивчав німецьку мову й літературу та античні мови. За добрі успіхи в навчанні дістав стипендію і міг продовжити студії в Австрії в університеті міста Ґраца.



**Яким – учень гімназії.**
**Фото 1899 року**

Після закінчення університету у 1908 році мав право викладати німецьку мову й літературу, а також старогрецьку й латинську мови в гімназіях з українською, польською та німецькою мовами навчання. Спочатку працював учителем Самбірської гімназії, а від 1911 року – професором української гімназії у Тернополі. Тут особисто познайомився з Іваном Франком, про що він так згадував. *З 1895 по 1903 рік я вчився в українській гімназії в Перемишлі. У 1905, 1906 і 1907 роках туди не раз приїздив Іван Франко у справі виборів, і ми, учні, не мали можливостей бачити Франка та послухати його слово, хоч ми вже добре знали Франка як автора художніх творів, які нас дуже захоплювали і глибоко зворушували. Коли в 1903–1906 роках я перебував у Львові, я часто зустрічав Франка в бібліотеці університету, а також у бібліотеці Оссолінеум, тепер Науковій бібліотеці Академії наук імені Василя Стефаника. Особисто я познайомився з Іваном Яковичем у кінці грудня 1911 року, будучи вчителем української гімназії в Тернополі. Знаючи, що Франко перебуває в матеріальній скруті, учителі Тернополя вирішили йому допомогти. Якось ніяково було посилати поштою гроші Франкові, тому з ініціативи місцевої профспілки – Учительської громади ми запросили його до себе. Одного дня Франко завітав до столиці галицького Поділля. Як у багатьох інших західноукраїнських містах, які в ці роки часто запрошували Франка до себе в гості, так і тут, у Тернополі, приїзд Франка був небуденною подією в житті широких кіл української громадськості і був приводом до масового, стихійного вияву любові й пошани до великого Каменяра.*

*Франка вітали дуже тепло. У залі, де він виступав, не було жодного вільного місця, учні повилазили на підвіконня, щоб побачити поета. Він читав свого „Мойсея". Читав спокійно, виразно (а Яким Ярема гортав йому сторінки книжки, бо страшна хвороба рук давалася Франкові взнаки. – Автор). Після його виступу ми організували обід на честь письменника. За столом розмова зайшла про карпатську флору, і я здивувався, які великі, докладні і глибокі знання має Франко про рослинність Карпат.*

*Наступного дня ранком я зайшов до Івана Яковича в готель і, оскільки до від'їзду залишилося доволі вільного часу, а надворі прекрасно сяяло зимове сонце, я запропонував йому прогулянку саньми. Іван Якович охоче погодився. Я замовив візника, який незабаром під'їхав, ми сіли в санки і години півтори їздили по Тернополю і його околицях. Ми рушили в напрямі до Білої і назад через місто, на став і річку Серет через міст на так звану Загребелю, де в 1898 році виступав Іван Франко, бо у Тернополі йому не дозволили виступати. Не знаю, чи пригадував собі Франко цю подію, споглядаючи тепер на Загребельські хати. Говорили ми про різне, але в нашій розмові він особливо цікавився тим, що діється по селах Тернопільщини, велику кількість яких, а також видатніших селян він добре знав з колишніх власних поїздок. Після прогулянки ми провели Франка до поїзда, посадили у вагон. Почував він себе погано, хвороба давала себе знати. На прощання я поклав йому в кишеню 300 корон, ми попрощалися, і більше я його не бачив.*

*Уже в 1912 році намічалося святкування сорокаліття творчості письменника на 1913 рік і мені бажалось ушанувати чимось цю знаменну дату. Я готував тоді свою статтю про поему „Мойсей". У 1912*

*році вона вийшла друком у Тернополі у формі брошури, один екземпляр якої я, переборюючи великий страх у серці, вислав ювілярові з урочистою та щирою присвятою.*

Про цей приїзд Івана Франка до Тернополя згадує також Пилип Гайда:

*Приїхало на це свято дуже багато селян з довколишніх сіл, не лиш з Тернопільського, але й сусідніх повітів, головно із Збаразького. Приїхали возами теж з далеких сіл, щоб побачити та послухати свого духового провідника – Прометея. Заля Міщанського Братства, де мав виступити Франко, заздалегідь виповнилась по береги народом. Усі бічні кімнати та ґалерія були теж переповнені, а багато людей залишилось надворі.*

*І ось піднялась завіса, і з-за куліс показалася постать схорованого, втомленого подорожжю і постарілого поета. За ним виступив д-р Ярема, підтримуючи одною рукою поета, а в другій тримаючи книжку „Мойсей". Підходять разом до стола, накритого вишиваним обрусом, він обережно садовить поета на крісло, подає йому розгорнену книжку та сідає поруч. Тут зривається ґураґан оплесків та овацийного „слава". Слава поетові, слава Мойсеєві! Не часто трапляється бути свідком такого одушевлення. Тому незабутнім воно лишиться в людській пам'яті.*

*Після грімких оплесків дався чути тихий, слабкий і ніби несміливий, дрижачий голос. Це Франко читав уривки зі свого „Мойсея". Заля слухала з поважним і набожним настроєм. А Мойсей, цей знесилений і вже тоді охоплений паралічем, останками сил своїх читав і читав, попавши у патос. Було враження, що дійсний Мойсей розмовляє із своїм народом.*

У 1913 році Яким Ярема одружився з Марією-Феліцією Савчек, родом зі Стрия, що вчителювала коло Тернополя. Її батько був управителем маєтку, мати походила зі старого українського роду Горницьких. Через дружину Яким Ярема порідднився з поетами Петром Карманським і Василем Пачовським, які були одружені з її сестрами. Дружина створила чоловікові у важкі часи еміграції, воєнного та післявоєнного лихоліття домашній затишок та умови для наукової праці.

Першу світову війну Яким Ярема розпочав у чині лейтенанта артилерії австрійської армії. У березні 1915 року у складі залоги Перемиської фортеці попав до російського полону і два роки провів у таборі коло Саратова. Тут вивчив російську й англійську мови. У листопаді 1917 року, після Жовтневого перевороту у Петербурзі, був звільнений з полону, приїздить до Києва, вступає в українську армію і захищає Центральну Раду Грушевського під час більшовицького Січневого повстання.



**Яким – учень гімназії.**
**Фото 1899 року**

Тільки-но повернувся до Тернополя, як його знову призвали до війська, і від 3 листопада 1918 року він бере участь у встановленні влади Західноукраїнської Народної Республіки у Перемишлі. Згодом керує у чині сотника гарматною батареєю 12-ї Гірської бригади III корпусу Української Галицької Армії. 15 травня 1919 року бригада була відтята від головної армії, яка відступала на схід. Опинившись у горах сама, бригада перейшла на Закарпаття, щоб обійти фронт і з'єднатися з армією. Але чехословацькі війська роззброюють та інтернують українські частини, вважаючи їх більшовиками, бо повірили фальшивій польській пропаганді. Так понад два роки Яким Ярема провів у таборі інтернованих у Німецькому Яблонному на півночі Чехії. Тут він весь віддається громадській і освітній праці: виступає з лекціями та доповідями на різних урочистостях, організовує школи, гімназійні та матуральні курси, видає таборові часописи – „Голос табора" і „Український стрілець". У таборі він пише свої спогади („Над Сяном", 1921) про листопадові події у Перемишлі, в яких описує й аналізує тривожні події напередодні (кінець жовтня) та під час української влади в Перемишлі (до 12 листопада 1918 року). Як психолог, Яким Ярема глибоко аналізує поведінку українців та поляків в екстремальних умовах – під час українсько-польського протистояння в листопадові дні 1918 року.

Отже, четвертого листопада українці встановили свою владу в українському місті Перемишлі. І того ж дня д-р Загайкевич, як один із трьох голів Української Національної Ради, викликав до себе Якима Ярему і повідомив його, що вони йдуть до польського генерала Пухальського, який був уночі інтернований українською владою. Яким Ярема мав залишитися комендантом залоги будинку, де перебував

полонений Пухальський. І перше слово, яким д-р Загайкевич промовив до полоненого генерала, було: „Ексцеленціє!" та ще й поставив по команді „Струнко!" українського вояка, який охороняв генерала. Розмову Загайкевич вів спочатку по-українськи, потім для кращого розуміння по-польськи, і нарешті на пропозицію генерала – по-німецьки. Загайкевич пообіцяв, що інтернування є тимчасове і його випустять на волю, як тільки дійде до замирення двох сторін – польської та української. Генерал тут же згодився дати своїм військам наказ перестати стріляти і відступитися за Сян. Через українських парламентарів наказ Пухальського було доручено польській військовій команді на другому березі Сяну. Проте нова команда лише висміяла такий наказ генерала і далі воювала на власну руку.

Фактом є те, що українці Перемишля більше дбали про полонених поляків – старшин і вояків – (бо так вимагали закони ведення війни!), ніж про своїх. Ось як змальовує Яким Ярема цю ситуацію у ворогуючому Перемишлі. Тоді, коли наші бійці стояли без зміни ніч і день, не маючи теплої страви, бо харчове діло ще не було як слід наладжене, польські полонені старшини отримували правильні обіди, вечері й снідання з приватних українських кухонь чи просто ресторанів. Пухальський мав обіди із трьох або чотирьох страв на срібному сервізі. Коли третього дня, тобто 6-го листопада, було підписане перемир'я з поляками, то УН Рада зараз випустила всіх інтернованих на волю. Та не минуло й тижня, як воєнне щастя змінилося на нашу некористь, і ці самі поляки, яких українська м'якість пожаліла і звільнила, ішли наступом на безборонне українське населення міста й повіту, ріжучи, спалюючи, грабуючи – на подобу дикої орди Чінгісхана.

Може, найяскравішим свідченням поведінки двох народів – українців та поляків – є опис Якимом Яремою двох паралельних інтернувань, які провели в проміжку одного тижня українці 4-го листопада та поляки 11-го листопада. Але перед тим ще повернемося до громадського життя у місті Перемишлі за час української влади.

Польському цивільному населенню не було заподіяно жодної кривди, нікого не арештували, нічиєї волі не обмежували. Польська Національна Рада збиралася щодня на свої засідання. Перемишль за української влади навіть не знав, що таке воєнний стан. Коли було оголошено про військово-польові суди для грабіжників, убивць і бандитів, то поляки наробили такого крику, мовляв, українці заводять терор і абсолютизм, що українська влада відкликала свою постанову. Крім прилюдних зібрань нічого не заборонялося. У місті панував увесь час лад і порядок, не було ніяких грабунків чи нападів. Українське військо дбало про безпеку життя й майна поляків, коли на другому боці Сяну українці не мали спокою ні вдень, ні вночі. Тут нападали на селян, часто й вбивали, а одного разу навіть під час богослужіння зневажено українську церкву. А ось що робили поляки 11 листопада в Перемишлі, коли захопили владу у місті. Послухаймо самого автора: „Тепер наближалася хвиля гіркої розплати. Перше привітальне слово, яке зібрані в будинку доктора Загайкевича почули з уст польських переможців, було „Marsz!" Легіонери вивели людей гуртом на подвір'я і, кинувши для пострашу декілька бомб, повели просто в тюрму на Засянні, де їх морено голодом, поки не від'їхали в Домб'є. Д-р Загайкевич не міг вийти разом з ними, бо лежав у гарячці.

Та зараз надбігла друга ватага з криком: „Де є доктор Загайкевич?" Майор, проводир ватаги, заверещав: „Псяча кров... лайдаку, то тобі захотілося України, ... марш мені з ліжка, там будеш будувати Україну... То ти, лайдаку, їздив по селах збирати селян..."

У хаті знявся лемент, діти заголосили: „Тату! Тату!" Мати впала навколішки перед лютим звіром і зі сльозами в очах благала милосердя для свого чоловіка й батька дітей. Одначе благання тільки роз'юшували ворога. Він, лаючи добірними польськими словами, прискакував раз у раз до хворого й, поколюючи вістрям багнета, старався вицькувати його з ліжка. А коли нарешті Загайкевич підвівся, простягнув руку по своє вбрання, дикий майор, наставившись багнетом, закомандував: „Марш голий!" Його виштовхали в одній сорочці й підштанцях на двір, а коли жінка закинула йому в той час кожух на плечі, то один із вояків відкинув кожуха з такою силою, що вона впала на землю. Хворого чоловіка, що тремтів у гарячці, погнали на сам край міста до касарень. По дорозі на нього нападала озвіріла польська публіка.

Помешкання д-ра Загайкевича було аж до самого білого дня видовищем польських грабіжницьких оргій. П'яні та тверезі банди надходили одні за одними і, шукаючи за зброєю, забирали все щонайцінніше майно... У цю ніч по цілому місті відбувалися страшні грабунки. Польські вояки пролазили до склепів, головно золотникарських, і виносили все дочиста. Так поводилося польське лицарство. Його дикість була безмежна. Над містом розпростер крила польський хижий і кровожадний орел".

Ще в таборі Яким Ярема починає наукові дослідження, які інтенсивно продовжує у Празі, куди переїхав влітку 1920 року. У Карловому університеті у жовтні 1922 року захищає дисертацію на тему „Чеський романтизм і відродження української літератури в Галичині" і здобув науковий ступінь доктора філософії.

У липні 1923 року у Празі був утворений Український педагогічний інститут імені М.Драгоманова, у якому Яким Ярема працював спочатку професором кафедри філософії, а з липня 1925 року завідував кафедрою педагогічної психології. Одночасно організовує й очолює українську гімназію у Ржевницях під

Прагою. На цей час припадає його плідна наукова діяльність: пише монографію про філософські ідеї Томи Масарика, наукові праці, підручники з психології та філософії.

Улітку 1930 року із-за зменшення числа студентів і скорочення дотацій від чеського уряду діяльність Педагогічного інституту починає згортатися. Яким Ярема повертається на батьківщину, в Тернопіль, де вчителює у приватній українській гімназії для дівчат.

Після закриття української хлоп'ячої гімназії, колишня гімназія для дівчат стала коедукаційною (зі спільним навчанням дівчат і хлопців) і водночас єдиною українською школою у Тернополі. Тут він продовжує творчу наукову, педагогічну і громадсько-освітню працю. У травні 1932 року засновує „Подільський музей", яким займається аж до початку війни. У 1936 році колекція музею налічувала вже 2340 предметів, часто набутих за свої гроші. Серед своїх колег-вчителів, а також серед учнів гімназії він був „недоторканим авторитетом", про що свідчать спогади патріарха Йосифа Сліпого, голови Українського національно-демократичного об'єднання В.Мудрого, діяча Української соціалістично-радикальної партії В.Лисого, колишніх гімназистів Павла Джуля зі США, Остапа Хоміцького зі Львівського університету ветеринарної медицини та інших.



**Яким Ярема серед учениць Тернопільської гімназії.**
**Фото 1931 року**

Науковий працівник Массачусетського технологічного інституту (Кембрідж, США) Р.Миколаєвич, який викладав фізику у Тернопільській гімназії за часів Якима Яреми, згадував: „Яким Ярема стояв намного вище від всіх нас, учителів, своїми знаннями, досвідом і працьовитістю. Він був наче нашим директором". Р.Миколаєвич згадує також, що Ярема завжди вів себе поважно і незалежно, про що свідчить зустріч учителів гімназії з комендантом Тернополя Кудеревичем:

*Одного разу викликав він учителів нашої гімназії до себе. Для цього не було тоді жодної причини, жодної справи, якою поліція мала б цікавитися, і тому нас, учителів, дивувало це. Згодом ми зрозуміли, що в той спосіб він хотів попросту показати нам свою владу, а нас якось принизити, упокорити. Прийшли ми, а він підійшов до нас і почав вітатися, подаючи руку. Привітався з першими двома та приступив до проф. Яреми, але той руки не подав, дивлячися просто перед себе. Кудеревич зорієнтувався, і, як опарений, скоро взяв руку назад та ні з ким більше не вітався. Ми всі бачили те й зрозуміли ситуацію. Ярема поставив справу ясно і гідно: ми прийшли на його офіційний виклик, проте не були зобов'язані до якихось форм товариського спілкування, і такого зближення собі не бажали. Зрозумів це також Кудеревич, змішався, як цуцик, що підібгав хвіст під себе, відступив від нашої групи.*

Дуже ймовірно, що ця подія була останньою краплею, що переповнила чашу терпіння польських властей. Яким Ярема під час праці в гімназії був під таємним наглядом поліції, а цей випадок тільки підсилив таємний нагляд, про що свідчить такий факт.

28 серпня 1934 року керівництво кружка „Рідної Школи" звернулося до Львівської окружної шкільної кураторії з проханням прийняти до відома, що доктора Якима Ярему пропонується на директора (управителя) української приватної гімназії у Тернополі і просило затвердити його на цій посаді. Тоді ж до кураторії прийшов таємний лист, у якому комендант поліції пише:

*При цій нагоді нагадую, що велике застереження викликає особа вчителя доктора Гірняка. Крім Гірняка дуже сумнівною є постать Яреми, який є улюбленцем молоді і чинить на неї великий вплив. Сам він є в*

*дуже приятельських стосунках з Гірняком. Вони обидва вносять націоналістичний дух у колектив закладу.*

Чим більше керівництво „Рідної Школи" підтримувало Якима Ярему перед польською владою, щоб поставити його на посаду директора Тернопільської гімназії і чим більше цього хотіла громадськість міста, тим більше влада розуміла небезпеку від такого кроку: спочатку влада не давала згоди на призначення Якима Яреми на посаду директора, а потім вирішала взагалі позбутися від нього, тобто звільнити його з праці у гімназії.

Воєвода Марушевський у листі до кураторії звинувачує Якима Ярему у тому, що *„від часу, як він обійняв посаду вчителя гімназії, тобто від 1930 року він спілкується тільки з особами, що радикально налаштовані до Польської держави і заангажовані в націоналістичному русі. Доктор Ярема як вихователь молоді впливає на неї в націоналістичному дусі, в результаті чого в гімназії доходить до створення юнацтва ОУН і тим послаблюється дисципліна у школі.*

*Як активний член багатьох українських громадських організацій, він має досить значний вплив на українську інтелігенцію, а поширюючи націоналізм, він згубно впливає на державне виховання української молоді.*

*Саме з того приводу вважаю недопустимим надання докторі Якимові Яремі посади керівника гімназії, більше того, вищенаведені докази промовляють краще за протилежне – за його звільнення із займаної посади вчителя у школі".*

І 29 травня 1935 року його звільнили з посади вчителя Тернопільської гімназії.

Протягом семи місяців (червень 1935 – січень 1936) Яким Ярема не працював у Тернопільській гімназії. На його захист стала громадськість Тернополя, Львова і всієї Галичини. З'явилися статті в тогочасній українській пресі. З часом під тиском української інтелігенції кураторія мусила піти на певні поступки: Якима Ярему повертали на попереднє місце праці на посаду вчителя, але не дозволили йому стати директором Тернопільської гімназії. Йому підрізали крила.

Після приходу червоної армії (восени 1939 року) Ярема стає директором першої Тернопільської середньої школи, створеної з української гімназії.

14 січня 1940 року під примусом відбулися загальні останні збори Товариства імені Шевченка, які ухвалили „займенувати Якима Ярему дійсним членом Товариства", а також ухвалили ліквідувати Наукове Товариство імені Шевченка і передати все майно та допоміжні установи НТШ Академії наук УРСР, хоч поступова ліквідація проводилася вже від жовтня 1939 року. Насамперед приставили комісарів до книгарні і друкарні, така ж доля спіткала потім музеї, бібліотеку і все НТШ.

У 1940 році Яким Ярема виїжджає на запрошення Львівського університету на посаду професора педагогіки, але він просить, поки підготує лекції, зарахувати його на кафедру німецької мови. Але справи різко міняються, коли Михайло Возняк запрошує його на посаду старшого наукового співробітника в Інституті літератури імені Тараса Шевченка Академії наук. Треба відзначити, що в списках праць за радянських часів до війни і після неї Ярема не подавав своїх попередніх публікацій, за винятком деколи праць, друкованих до 1914 року. Можливо, це спасло його від репресій.

Прийшли роки німецької окупації. Ярема на прохання Українського видавництва укладає німецько-український словник. В цей час його дружина з головою поринає у громадську роботу. Очоливши секцію Жіночої служби України, вона несе допомогу радянським полоненим, які масово вмирали від голоду й пошесті тифу в таборі у Львівській цитаделі, а щоб прожити, неділями їздять у села обмінювати одежу на харчі, а професор Яким Ярема викладав німецьку мову на Державних технічних фахових курсах, як тоді називався Політехнічний інститут. Але й раніше у матеріальних достатках родина ніколи не жила. Дружина часто була без роботи, а батько значну частину своєї платні віддавав на користь „Рідної школи", згадував син Степан Ярема.

Після Другої світової війни Яким Ярема категорично відмовився їхати на Захід. Від серпня 1944 року Яким Ярема, крім того, що займав посаду доцента на кафедрі німецької філології Львівського університету імені Івана Франка, почав працювати у відділі Інституту літератури у Львові, який радянська влада створила на місці Наукового товариства імені Шевченка, але у лютому 1946 року окремі львівські відділи Інституту були ліквідовані, наукових співробітників розігнали, а шестеро найбільш „підозрілих" вчених депортували до Києва на „почесне заслання", як-от: Іван Крип'якевич, Михайло Возняк, Володимир Огоновський, Олена Степанів, Іван Карпинець, Яким Ярема. Їх відірвали від Львова, перевівши до зросійщеного Києва, бо Львів ввижався владі „центром буржуазного націоналізму".

Після повернення з Києва у 1950 році Яким Ярема прийшов на кафедру іноземних мов тодішнього Львівського зооветеринарного інституту. Можна допускати, що було найменше дві причини, які спонукали Якима Ярему прийти сюди після Києва. По-перше, цей заклад вважався порівняно з іншими дещо „політично спокійнішим" (тут не було гуманітарних факультетів, які були під особливою увагою органів КГБ), а за

плечима Якима Яреми була активна участь в Українській Галицькій Армії, і по-друге, в інституті працювали його добрі друзі – Вацлав Морачевський і Степан Ґжицький (перший українець, що за польських часів здобувся на посаду доцента академії, і було це завдяки сприянню проф. Вацлава Морачевського).



**Яким Ярема – завідувач кафедри. Фото 1950 року**

Але й в інституті на той час підозріння та цькування українців обходили рідко кого. Не минуло це лихо також Якима Ярему. Вже через неповний місяць після затвердження на посаді завідувача кафедри Яким Ярема мусив давати директорові інституту Миколі Сьомушкіну письмову відповідь на безглузді звинувачення, що містилися в доносі одної комуністки кафедри, нібито він „запретил жене своего сына посещать его дом, потому что она не говорит местным языком", що, звичайно, тримало людину у постійній нервовій напрузі, бо він був тепер під постійним підозрінням спецвідділу в інституті, що шкодило його здоров'ю і професійній справі, якій міг би себе повністю присвятити. Яким Ярема добре розумів серйозність звинувачення проти нього, бо на основі такого звинувачення можна було легко приписати йому „український буржуазний націоналізм", що загрожувало б його звільненням з роботи або й арештом. Природно, що він обрав дуже дипломатичну відповідь на кафедральний донос, яку написав російською мовою як вагомий аргумент для свого захисту.

Нижче подаємо відповідь Якима Яреми мовою оригіналу на звинувачення проти нього, яку він написав 29 жовтня 1950 року, тобто через 28 днів праці в інституті:

Директору ЛВИ Семушкину Н.Р. ЗАЯВЛЕНИЕ

*Отвечая на заданные вопросы, заявляю: Утверждение, как будто я „жене моего сына запретил посещать мой дом, потому что она не говорит местным языком", надо считать бессмысленной шуткой или злой клеветой.*

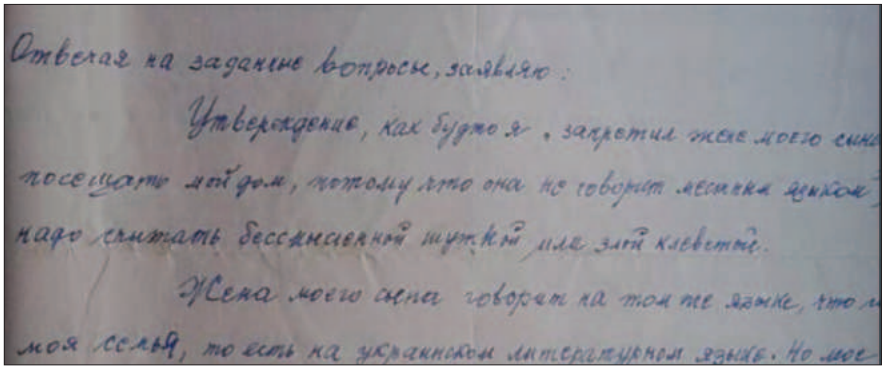
*Жена моего сына говорит на том же языке, что и моя семья, то есть на украинском литературном языке. Но моё отношение к ней не изменилось бы, если бы она говорила на русском или каком-либо другом языке.*

*Я и моя жена слишком любим своего сына, чтоб относиться к его жене недружелюбно или пренебрежительно. Она бывает у нас почти каждый день после работы и целые выходные. Во время болезни была у нас и моя жена ухаживала за ней. Моя жена во многом помогает ей по хозяйственным делам.*

*Для того, чтоб не осталось ни тени неясности, я вынужден еще сказать, что между нами – родителями и сыном были некоторые разногласия относительно самого брака. Принимая во внимание его слишком молодой век (23 г.), мы советовали подождать и испытать свои и её чувства. Но они решили иначе и без ведома нашего и её матери заключили брак.*

*Всё-таки эти прошедшие расхождения не имели ни в коем случае острого и тем более принципиального характера. То, что невестка до сих пор не жила у нас постоянно, объясняется тем, что молодые хотели стать самостоятельными. Однако получить квартиру сейчас очень трудно и потому ввиду предстоящей зимы было решено, что мы будем жить вместе.*

*Канд. фил. наук Ярема Я. Львов, дня 29/X 1950 г.*



Отвечая на заданные вопросы, заявляю:

Утверждение, как будто я „запретил жене моего сына
посещать мой дом, потому что она не говорит местным языком"
надо считать бессмысленной шуткой или злой клеветой.

Жена моего сына говорит на том же языке, что и
моя семья, то есть на украинском литературном языке. Но мое

**Початок відповіді на кафедральний донос**

І все-таки Яким Ярема знаходив сили, щоби продовжувати свою невтомну працю. Крім низки наукових статей, з цього періоду окремо треба виділити дві великі його праці: Хронологія життя і творчості Івана Франка і Російсько-український ветеринарний словник.



**Колектив кафедри 1962 року:**
**ст. в. Каліст рат Добрянський, ст. в. Омелян Білевич,**
**доц. Яким Ярема (завідувач),**
**ст. в. Остап Хоміцький, ст. в. Тетяна Круглова.**
**Стоять: Євстахія Семенів, Ірина Джала,**
**Богдан Мединський, Ганна Кошель**

Наукові дослідження про життя і творчість Івана Франка займають у житті Якима Яреми особливе місце. Цю роботу він почав у 1950 році. В день своєї раптової смерті, 15 грудня 1964 року, вчений працював якраз над „Хронологією" – переписав начисто текст до 1876 року у житті Івана Франка, а вся праця обіймала 673 сторінки, які потім були надруковані на машинці дружиною автора та його колишньою ученицею з Тернопільської гімназії Ольгою Сліпою з рукописних матеріалів.

Останньою працею Якима Яреми, яка вийшла друком у рік його смерті, був Російсько-український ветеринарний словник (Київ, 1964). Це була перша ластівка такого роду в українській лексикографії: цей словник був і є одночасно фаховим, орфографічним, етимологічним і тлумачним довідником у ділянці ветеринарної медицини.

На могилі Якима Яреми на Личаківському цвинтарі у Львові, де й спочивають його дружина Марія-Феліція і син Степан, стоїть пам'ятник-саркофаг з чорного граніту (скульптор Роман Палюх).



**На могилі Якима Яреми на Личаківському цвинтарі у Львові:**
**невістка Єлизавета, син Степан і внучка**

На жаль, понад 50 років замовчувалися наукові надбання українського вченого Якима Яреми, вони не пасували до політичної ідеології радянського ладу, і щойно в 1990-х роках у незалежній Україні науковою громадськістю, насамперед зусиллями і завдяки активній допомозі сина вченого, Степана Яреми, почалося повернення в науковий обіг імені Якима Яреми. Зокрема, видано бібліографічний покажчик з описом життя та діяльності Якима Яреми (автор Степан Ярема, 1995), надруковано його спогади з українсько-польської війни (Над Сяном, 1997), видано збірник його праць з психології та педагогіки (2003), вийшли друком його багатостраждальна „Хронологія життя і творчості Івана Франка" (2006) та „Франкознавчі студії" (2007). До 120-х роковин вченого кафедра української та іноземних мов Львівського університету ветеринарної медицини провела Вечір пам'яті та виставку наукових праць свого колишнього керівника. У Львові, де мешкав Яким Ярема (вул. Івана Франка, 37) була встановлена пам'ятна дошка на його честь, а ще в 1991 році іменем Якима Яреми названа у Львові колишня вулиця Гайдара-Бічна.




**Пам'ятна таблиця на будинку № 37,**
**вул. Івана Франка у Львові, де жив і помер Яким Ярема**

І нарешті, з ініціативи автора цих рядків вчена рада Львівського університету ветеринарної медицини ухвалила 9 грудня 2014 року назвати кафедру української та іноземних мов іменем Якима Яреми, а в травні 2015 року в університеті була проведена наукова конференцію з нагоди Пам'ятних днів відомого українського вченого Якима Яреми.

Для написання статті автор використав працю упорядників С. Яреми і Л.Ярошевської „Яким Ярема: 1884–1964. Бібліографічний покажчик." – Львів, 1995, архівні документи Львівського зооветеринарного інституту, державного архіву Львівської області, а також фотографії, які син Степан Ярема подарував кафедрі української та іноземних мов.

У пам'яті рідних, учнів та друзів Яким Ярема залишив про себе щирі спогади, деякі з них наведемо нижче, зокрема Петра Тимочка, який був товаришем сина Степана, самого сина та дослідження родоводу Якима Яреми автором цієї статті.

Петро Тимочко згадує:

Хоч д-р Ярема й не викладав у нашому класі, усі ми знали його і хто свідомо, а ми, хлопчиська, більше несвідомо, ставилися до нього з великим респектом. Бо пошану до цієї людини викликало все: і його задумливість, і внутрішній спокій із мудрістю, що дивилася на вас крізь цвікери своїми добрими, проникливими очима. Усе в ньому імпонувало: і охайний, скромний одяг, і середнього зросту постать з дещо нахиленою напівлисою головою, і навіть вуса, що дивним чином підкреслювали його інтелігентність та людську незвичайність. Бувало деколи, що професор приходив на уроки в наш клас, підміняючи відсутніх із якихось причин викладачів німецької, латинської чи української мов. Таких годин було небагато, але вони були для нас вельми цікавими і пам'ятними. Мені ж особисто поталанило ще й тим, що ми зі Степаном дуже скоро подружили, хоч дотепер не второпаю, що єднало мене, тоді юного селюка, з підлітком, що виростав та виховувався у високоінтелігентній сім'ї, але щось єднало, тому я часто бував у їх домі в Тернополі при тодішній вулиці Жвірки (нині Весела), 1. Сім'я винаймала там досить просторий особняк, оточений невеликим садком. Цей будинок зберігся донині, але його так перебудували та розширили, що він утратив, на жаль, не

на краще свій колишній вигляд. Не стало й саду. Від будинку рукою подати до парку, що тоді теж більше надавався для відпочинку, тож бували ми часто і в ньому.

Настала осінь 1939 року. Війна. На наші землі прийшли зі сходу „визволителі". Навчання в гімназії почалося значно пізніше, і вона ще деякий час залишалася гімназією. Саме з тої пори запам'ятався мені один урок літератури, вести який неочікувано прийшов проф. Ярема. Перші його слова, вимовлені спокійно та розважливо, після того, як ми піднялися для привітання і сіли, були: „У квітні цього року минуло 130 літ з дня народження великого українського письменника Миколи Гоголя. Йому ми і присвятимо сьогоднішнє заняття". Здавалось би, нічого особливого. Ми, патріотично настроєні учні, в чому немалу роль зіграли літературні образи знаменитого українця, що писав російською мовою, надавши їй, до речі, краси за допомогою української, сприймали цю заяву як щось нормальне. Згадуючи цей урок по роках, не раз думав, що треба було мати мужність, аби вести таку мову перед учнями, бо твердження, що Гоголь – український письменник, розцінювалось як „буржуазний націоналізм".

Теплі і щирі є спогади сина Степана під назвою „Про моїх батьків". Я хотів би сказати про те, що батько так би ніколи не міг працювати і так ніколи не міг би розвивати свої таланти, якби був не мав такої жінки, як моя мама. Це була жінка, яка повністю брала на себе всі турботи за сім'ю. Батька вдома не цікавило практично нічого, він був надзвичайний педант, вдома він любив раз допомогти, наприклад позамітати чи інше щось зробити, але не більше. Все інше клалося на плечі моєї матері. Вона ціле своє життя присвятила саме батькові і родині. Авторитет батька в родині був надзвичайно високий. Завжди було так: тато, то святе, я знав і завжди мене вчили, навіть як я провинився, що мені було дуже прикро – йди перепроси тата, не себе, а тата.

Часи, зима в 1941 році і весна 1942 року під час німецької окупації, були дуже важкі, голодні у Львові, зовсім холодні, але тим не менше батько сидів за бюрком і працював, а мама збирала речі і їздила по селах вимінювати щось на продукти, щоб було щось їсти вдома. І в перших часах за німців, як я згадую, мама працювала в Українському Комітеті, вона добивалася певних приділів, як тоді це називалося, щоби можна було щось дістати їсти, і все було на її руках. Так само дуже важкі часи були в 1945–1946 роках, може, найгірші часи, коли зарплата старшого наукового працівника, ким тоді був мій батько, була 800 карбованців, а хліб на базарі – 3 карбованці – і попробуй жити. Це все було на плечах моєї матері. Саме матері я би хотів віддати честь. А про батька. Батько був людиною надзвичайно організованої праці. В нього все йшло законно. Все було заставлено, не було періоду життя, щоб він не працював науково над тою чи іншою темою: чи то над лексикографією, чи в психології, чи в літературознавстві, чи в інших ділянках. Він завжди був за бюрком, завжди працював і працював дуже багато. Працьовитість батька у поєднанні з високою самодисципліною та чітким розподілом часу допомагали йому відносно багато зробити в різних ділянках науки за таких малосприятливих умов. До віку 60-ти років батько зберіг звичай робити рано фізичні вправи й умиватися до пояса холодною водою. Повернувшись із гімназії, прилягав після обіду на якихось 20 хвилин, після чого порався близько години в садку біля дому. З четвертої до десятої працював за письмовим столом, а перед сном ще звичайно читав.

Практично щороку за Польщі виходила з-під його пера якась наукова робота. І коли він лягав спати, я не знаю, бо я вже давно спав, в кожнім разі значно пізніше, як я.

Його учень, а від 1953 року співробітник кафедри іноземних мов Остап Хоміцький наголошував на ретельності та точності Якима Яреми, як у німецького філософа Іммануїла Канта, за яким можна було перевіряти годинника.

Згадують про діяльність батька в Зооветеринарному інституті. Я би сказав, що тут дійсно була його велика діяльність упродовж 12 років, де він керував кафедрою іноземних мов. Батько в гімназії і в інституті викладав німецьку мову. Але навіть коли мама просила, як я пам'ятаю, навіть за Польщі були ще такі розмови між батьками, ще до 1939 року, мама все до тата: „Та говори зі сином по-німецьки, та навчи його по-німецьки говорити", – то тато завжди відмовлявся, казав: „Маю того досить у школі, щоб я ще вдома по-німецьки говорив". Так що практично ніколи не цікавився тим, що я роблю. Як я прийшов з гімназії і сказав: „Тату, прочитай моє завдання з німецької або латинської мови", – то згодився прочитати, але не більше. Ніколи мене не питався про справи у школі. Навіть у Львівській академічній гімназії, яку я вже закінчував, вчитель німецької мови був нашим класним керівником і одного разу казав таке: „Як добрий господар свиней пасти виганяє, то час до часу він заглядає, що свині там роблять, а ваші батьки навіть не прийдуть в гімназію й не спитають, як ви вчитеся". Я прийшов додому і татові то розказав і кажу: „Тату, та піди хоч раз в гімназію", – ну тоді він вже пішов. А як я був молодший, перші шість класів нормальних, то мама часом ходила до гімназії, а тато – ніколи. Тато давав мені абсолютну свободу. Якщо була якась потреба, то тоді висловлював свою думку. Можливо все це було так тому, що, як мені здається, я був досить доброю дитиною, як то кажуть, і нічого такого поганого не робив. У цьому відношенні тато був надзвичайно толерантний, давав

мені можливість самостійно вирішувати свої шкільні проблеми. Так я й самостійно одружився. Можливо, тато на все це збоку дивився, але мені давав можливість вільно розвиватися. За все я щиро вдячний моїм батькам, особливо матері.

**Родовід Якима Яреми**

Та обставина, що батько Якима Яреми (теж Яким Ярема) був родом зі села Дроздовичі, спонукало автора цих рядків вивчати всі метричні книги церкви святого Миколая названого села від найдавніших часів, щоб по крупинках зібрати родовід Якима Яреми. Додамо, що всі метричні книги з церкви Арламівської Волі, на жаль, сьогодні зберігаються у Республіці Польща.

Греко-католицькі священники Галичини, яких у старих метричних книгах називають священниками грецького обряду (Ritus graeci), почали ретельно вести записи у метричних книгах про народження парафіян (liber natorum), шлюби (liber copulatorum) та про смерті (liber mortuorum) щойно від 1785 року, бо така була офіційна настанова нової австрійської влади, яка прийшла до Галичини восени 1772 року. На основі патенту австрійського цісаря Йосифа II від 20 лютого 1784 року в усіх греко-католицьких церквах метричні книги треба було вести латинською мовою, хоч проти цього були окремі протести. Ці метричні книги досі зберігаються в обласних архівах, чимало з них є в архівах Варшави, Ряшева (Жешува) та Кракова, і значна їх кількість навічно пропала в роки різних воєнних лихоліть.

Серед старих метричних книг зі села Дроздовичі Городоцького району, що на Львівщині, які містять відомості від 1785 року, є тільки дві: книга про одруження парафіян за 1785–1874 роки і книга померлих за 1785–1853 роки, і зовсім немає відомостей про народження у Дроздовичах від 1785 року (книга про народження парафіян у Дроздовичах починається щойно 1834 роком). До того ж треба ще додати, що в окремих метричних книгах часто відсутня інформація про цілі місяці, а то й про цілий рік, особливо це стосується початкових записів кінця XVIII століття. Тому зрозуміло, що наша інформація про рід Ярем у селі Дроздовичі може бути не завжди повною.

Почнемо з імені Яким. У всіх метричних книгах зі села Дроздовичі ми знайшли лише два мешканці села першої половини XIX століття, що мали таке ім'я: це син Миколи Яреми (того, що народився 1815 року), і господар Долінський. Греко-католицька церква 22 вересня відзначає день святих і праведних богоотців Йоакима і Анни, і якраз 22 вересня 1845 року в родині Миколи й Анни Ярем народився хлопець, якого назвали Якимом на честь його небесного патрона Йоакима. Цікаво, що в родині того ж Миколи Яреми ще народиться один хлопчик зовсім близько до цієї дати: онук Яким Ярема – 23 вересня 1884 року.

Першими представниками роду Ярем, яких ми знайшли у книзі про одруження, є Микола Ярема (але це не той, що народився у 1815 році, а старший), Антон Ярема та Андрій Ярема. Про них ми маємо дуже скупу інформацію, вже більше дізнаємося про їх нащадків – синів чи дочок, а через Антона Ярему та його нащадків ми доходимо аж до наших днів.

Отже, третьою лінією роду Ярем у Дроздовичах є лінія Антона Яреми. Її нащадки, за метричними книгами, відомі з першої половини XVIII століття і доходять до наших днів, і сьогодні вони творять вже восьме коліно.

З книги померлих у Дроздовичах маємо дещо повнішу інформацію про Антона і його дружину Анну і зовсім невелику інформацію про їх батьків – Петра і Пелагію. Першим з них помер Петро у віці 73 трьох років – 7 лютого 1792 року, звідси можна вирахувати, що він народився у 1719 році, і ця дата є найстаршою, куди сягає рід Ярем, що зафіксовано у церковних книгах.

Пелагія померла 29 лютого 1802 року у віці 70 років, отже вона народилася у 1732 році. Про їх дітей немає прямих відомостей, можна тільки здогадуватися на основі методу виключення, що Антон був їх сином. Від Антона його родова лінія є цілком ясною, бо підтверджується записами у метричних книгах. Антон помер 5 липня 1820 року у віці 70 років, його дружина Анна померла 25 листопада 1826 року теж у віці 70 років. Вони мали чотирьох дітей – Максима і Марію, а син Максим Яремців помер у віці 8 років, донька Варвара померла у віці 17 років. Донька Марія, 1800 року народження, молодою вийшла заміж за Івана Шаргу, який трагічно загинув, і Марія, вже як вдова, у віці 43 років вдруге вийшла заміж за Теодора Хитрого з Городка, молодшого від неї на 4 роки.

Максим, син Антона, 1793 року, у віці 19 років одружився з п'ятнадцятилітньою Марією Пилип. У шлюбі вони мали трьох дітей – старшого сина Миколу, доньку Катерину і середульшого сина Семена, 1817 року народження, який 22 листопада 1836 року втопився разом з двома іншими товаришами. Його тіло випливло щойно 3 грудня, а 5 грудня його поховали як утопленика. До Максимового сина Миколи рід Антона Яреми був дуже непевним: він будь-якої миті міг перерватися по чоловічій лінії, адже дідусь Петро мав тільки одного сина Антона, а син Антон мав тільки одного внука Максима. Дальшою опорою лінії роду Антона Яреми став правнук Микола. Він мав шестеро дітей: трьох хлопців – Івана, Якима і Олексу і трьох дівчат –

Марію, Анастасію і Параскевію.

Від синів Миколи Яреми лінія роду Антона Яреми роздвоїлася: розвинулася лінія Якима Яреми, батька нашого Якима Яреми, і більша лінія Івана Яреми: → Іван → Михайло → Степан → Ігор.

Нижче подамо інформацію про Миколу Ярему, дідуся нашого Якима Яреми, та його дітей так, як це записано у церковних книгах села Дроздовичі, що зберігаються у Львівському історичному архіві:

– 13 листопада 1836 року Микола, син Максима Яреми, селянина, 21 року, одружується з Анною, донькою Андрія Барана, селянина, 19 років. Хресні батьки: Матвій Стасюк і Данило Ярема – селяни.

– 20 листопада 1842 року Дем'ян Юсів, 24 років, одружується з Катериною, донькою Максима і Марії Яреми, 19 років, селян, із дому № 48, грецького обряду.

– 22 лютого 1857 року Григорій, син Петра Штойка, 26 років, одружується з Марією, донькою Миколи Яреми і Анни Баран, селян, 19 років, грецького обряду.

– 24 лютого 1867 року Євстахій, син Теодора Бонка і Марії Добуш, селян із Кам'яноброду, 28 років, одружується з Анастасією, донькою Миколи Яреми і Анни Баран, селян, 17 років.

Про доньку Миколи Яреми Параскевію відомо лише, що вона народилася 14 січня 1858 року. Щодо трьох синів Миколи – Івана, Якима та Олекси, то ніхто з них не залишився мешкати у селі Дроздовичі. Іван (27.05.1887–1934) одружився до села Галичани. Олекса (14.1.1854–21.11.1930) навчався у Львові, закінчив класичну філологію Львівського університету, учитель українських гімназій у Львові та в Перемишлі, громадський діяч, голова низки українських культурних і економічних товариств, опікун нашого Якима Яреми. Яким Миколайович Ярема (22.09.1845–1.10.1915) переїхав до села Арламівська Воля, де працював на залізниці будочником. Тут одружився з Францишкою Чуткою, німкою. Мали двох синів – Володимира і Якима. Володимир після закінчення юридичного факультету був суддею у Яворові та Бібрці, брав участь в українсько-польській війні у складі УГА, захворів на черевний тиф у чотирикутнику смерті, помер у 1919 році в Кам'янці-Подільському. Син Яким (23.9.1884–15.12.1964) – український вчений. Одружений з Марією-Феліцією Савчек, мали одного сина – Степана. Народився 19 жовтня 1926 року у Празі. Помер 9 липня 2008 року у Києві, похоронений у родинному склепі на Личаківському цвинтарі у Львові. Мали двох дочок – Ольгу і Ліду. Виїхали з України з мамою Єлизаветою і живуть в Америці.

## РОДОВІД ЯКИМА ЯРЕМИ

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| **I** | | **Петро**<br>*1719<br>†7.02.1792 | + | **Пелагія**<br>*1732<br>†29.02.1802 |
| **II** | | **Антон**<br>*1750<br>†5.07.1820 | + | **Анна**<br>*1756<br>†25.11.1826 |
| **III** | **Максим + Марія Пилип**<br>14.02.1808<br>*1789 ?<br>†7.10.1852 ? | | **Іван Шарга + Марія, д. Антона**<br>22.02.1818<br>*1796 *1800<br>†? †? | |
| **IV** | **Микола + Анна Баран**<br>13.11.1836<br>*1815 *1817<br>†? †? | | **Дем'ян Юсів + Катерина, д. Антона**<br>20.11.1842<br>*1818 *1824<br>†? †? | |
| **V** | **Яким + Францишка Чутка**<br>?<br>*22.09.1845 ?<br>†1.10.1915 ? | | **Григорій Штойко + Марія, д. Миколи**<br>22.02.1857<br>+1831 *1838<br>†? †? | |
| **VI** | **Яким + Марія-Феліція Савчек**<br>10.08.1913<br>*22.09.1884 ?<br>†15.12.1964 †1.02.1967 | | **Володимир + ?**<br>*1876 * ?<br>†1919 †? | |

**Степан + Єлизавета**

**1949**

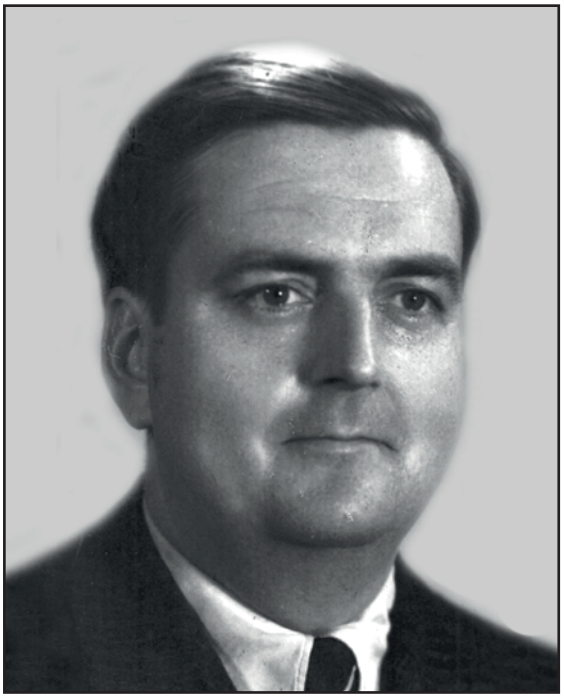
**VII** ***19.10.1926 ?**

**†9.07.2008 ?**

**Ольга Ярема, Ліда Ярема**

**VIII**

# ЛЕВ ЗАЯЦ



Наприкінці червня 1914 року Львів сколихнула звістка про вбивство у Сараєві на Балканах ерцгерцога Фердинанда Габсбурзького, намісника австрійського престолу. Незабаром вся Європа поринула у страхітливу війну, в яку були втягнуті мільйони людей з 33 країн світу. Тому й відома вона під назвою Перша світова війна. Ареною багатьох кровопролитних битв була теж Галичина, котра належала тоді до АвстроУгорщини. Українці, роздерті між двома імперіями (австрійською та російською), тисячами гинули на полі бою за чужі інтереси. Сумною була також доля українців поза межами фронту, коли „брат йшов на брата". У вересні 1914 року російські війська зайняли частину Галичини. Місцеві русофіли з великим піднесенням зустрічали росіян, виявляли і видавали їм українських діячів, яких ті арештовували і депортували до Росії. Подібно й українофіли видавали перед тим русофілів австрійцям. Так жертвами обох ворогів України ставали українці і, на жаль, часто з вини самих українців.

Улітку 1914 року львівський адвокат Феодосій Заяц через поганий зір був звільнений від військової служби, але вже у грудні 1915 року його мобілізували до австрійського війська. Дружина Софія з п'ятьма малими дітьми залишилася на Рогатинщині, куди сім'я тимчасово переїхала до її батька – священника Івана Мащака, щоб перебути там війну. Тут, у селі Верхня Липиця, 25 лютого 1915 року народився ще один син, якого назвали Левом. Після війни батько, демобілізований з австрійської армії, забрав родину до рідного Львова, котра вже більше ніколи не розлучалася зі столицею Галичини.

У вересні 1921 року Лев почав навчання у приватній німецькій школі (Evangelische Schule) у Львові, що на вулиці Кохановського, 18 (тепер – вулиця Костя Левицького). Через 12 років отримав атестат зрілості з правом складання вступних іспитів до будь-якого вищого навчального закладу Польщі (тоді Галичина після поразки українців у польсько-українській війні 1918–1919 років стала вже частиною Речі Посполитої). У вересні 1933 року Лев Заяц склав вступні іспити і був зарахований студентом Львівської академії ветеринарної медицини як один із кількох українців відповідно до квоти для неполяків, яку було встановлено польським урядом – так званий *numerus clauses.* Вибір майбутньої професії значною мірою був зумовлений його перебуванням на селі, де радо допомагав у праці на плебанії свого діда – в городі, на полі і коло корів та коней. Однак вирішальним було тут слово, „замовлене" за нього перед ректором академії професором Броніславом Яновським. Це була так звана „фартушкова" протекція, яку зробила йому ігуменя вірменського латинського монастиря бенедиктинок у Львові, бо українців так просто до вищих шкіл Польщі не приймали. 25 березня 1938 року одержав абсолюторій, чи свідоцтво про те, що виконав всю навчальну п'ятирічну програму з ветеринарної медицини і мав право готуватися до складання випускних іспитів, ставши таким чином абсольвентом академії. 4 травня цього ж року після державних іспитів отримав диплом ветеринарного лікаря.




**Цією брамою 5 років ходив на навчання в академії Лев Заяц**

1 вересня 1939 року почалася Друга світова війна. Тепер син повинен був повторити долю свого батька: в середині вересня, як військовозобов'язаний, ветеринарний лікар Лев Заяц був мобілізований до польського війська. І знову син мав воювати проти росіян, як колись воював його батько у 1914 році. Але доля розпорядилась інакше. Під могутнім натиском німецьких військ польська армія розпадалася. Мобілізуючи громадян своєї держави, польська військова адміністрація не встигала до 17 вересня 1939 року видати всім мобілізованим військову форму. А якраз того дня радянські війська перейшли польський кордон і вирушили на Захід. Тут, на Тернопільщині, мобілізований Лев Заяц, який ще носив цивільний одяг, потрапив до радянського полону. Під час перегону польських полонених через село Верхня Липиця місцеві селяни, які добре знали Лева, переконали радянського командира, що полонений є внуком місцевого священника і ніколи не був польським військовим, і що його тільки що мобілізували до польського війська як громадянина польської держави. Лева було звільнено. Так він уник заслання в радянські табори або й самої смерті, яка потім судилася багатьом тисячам польських військовополонених у Катині.

Після повернення до Львова йому не вдалося знайти місце праці за фахом. Щойно 1 листопада 1939 року був зарахований лаборантом кафедри патології і терапії внутрішніх незаразних хвороб академії, котра на той час вже була перейменована на Львівський ветеринарний інститут. Від першого лютого 1940 року до 21 червня 1941 року (до часу початку німецько-радянської війни) був аспірантом тієї ж кафедри, до речі, один серед перших дванадцяти аспірантів академії. Темою його дисертації було *„Morbus maculosus equorum" (Кровоплямиста хвороба коней).*

27 червня 1941 року під час другого бомбардування території інституту німецькою авіацією чудом уцілів у зруйнованому будинку кафедри. Тоді власне був убитий д-р Рудольф Скурський, смертельно поранений д-р Збігнєв Августин і тяжко поранений директор інституту доцент Опанас Носик.

З першого липня 1941 року вищі навчальні заклади Львова були офіційно закриті німецькою владою, але академія все одно готувалася до майбутньої праці. У 1941 році Лев Заяц був прийнятий асистентом кафедри терапії, а з серпня 1942 року, після того як інститут був офіційно перейменований на Львівські державні ветеринарні фахові курси (Staatliche tierärztliche Fachkurse in Lemberg), був призначений асистентом кафедри хірургії, яку очолював професор Казимир Щудловський, колишній ректор польської академії. Після звільнення Львова від німців (липень 1944 року) залишився далі працювати на кафедрі хірургії.

Реорганізація Львівської академії ветеринарної медицини, почата у 1939 році і перервана війною, тепер знову набирала широкого розмаху. Диригентами запровадження нового дійства, що розгорталося в інституті, були начальники відділу кадрів та спецчастини – вуха й очі інституту, організатори масових репресій в інституті проти українських студентів та викладачів.

У 1949 році у Львові був загадково вбитий письменник-комуніст Ярослав Галан. Його вбивство стало приводом для проведення у місті широкомасштабних і жорстоких репресій комуністичної влади проти українців, передусім серед студентів та викладачів. У Ветеринарному інституті теж знайшлися жертви комуністичної розправи. Вишукувалися різні нагоди. Тоді ж хтось доніс в адміністрацію інституту, що недавно одружився і вінчався у церкві асистент Лев Заяц. На допиті у заступника директора інституту з навчальної і наукової роботи доцента Степана Баранецького Лев Заяц не заперечував факту шлюбу у церкві. Незабаром на спеціальних профспілкових зборах інституту було виявлено „злочин" викладача, який не може виховувати „прогресивних радянських студентів". Лева Заяця було звинувачено у підпільних зв'язках з Ватиканом, хоча шлюб відбувався у православній церкві міста Рівного, і за ухвалою зборів він мав бути звільнений з посади асистента. Тоді ж в інституті проводилися теж студентські збори, на яких багатьом студентам інкримінували політичні злочини і неблагонадійність до нової влади. До цього списку була також занесена студентка п'ятого курсу Ніна Пінчук, котра недавно стала дружиною асистента Лева Заяця і брала шлюб у церкві. У наслідку таких заходів багато студентів було тоді відраховано з інституту, чимало арештовано, згодом засуджено на різні роки ув'язнення чи навіть знищено фізично.

Поступово політичні репресії в інституті затихали. Асистента Лева Заяця залишили працювати на кафедрі, але ще довго виповідали йому його „зв'язок з Ватиканом", особливо славився цим полковник Володимир Василевський, начальник кафедри військової підготовки в інституті (за національністю хахол, як він сам висловлювався).

У кінці 1952 року Лев Заяц подав до захисту кандидатську дисертацію на тему „Вплив аутогемотерапії у поєднанні з розчином новокаїну на загоєння ран і картину крові". 29 червня 1953 року одноголосно захистив її у Казанському ветеринарному інституті (Росія) і 1 вересня 1954 року був зарахований виконувачем обов'язків доцента кафедри хірургії Львівського зооветеринарного інституту. Рівно через рік (1955) за конкурсом був обраний на посаду доцента кафедри загальної хірургії цього ж інституту. На цій посаді працював там же до виходу на пенсію за віком 1 липня 1975 року.

Доцент Лев Заяц брав активну участь у науково-дослідній діяльності інституту, був учасником всеукраїн-

ських та союзних наукових конференцій. У хірургічній практиці добре відомим є безперервний вузлуватий шов (за Заяцем), він запропонував також медіанний розріз за гнійного глибокого бурситу потилиці. Значний інтерес викликала його доповідь на конференції з питань регенерації і трансплантації органів і тканин у ссавців, де він виступав з доповіддю „Застосування шкірної автопластики при лікуванні опікових виразок" (Єреван, 1968). Опублікував коло 50 наукових праць.

У своїх наукових дослідженнях був вимогливим до себе. Висновки робив лише на основі проведених дослідів і не дозволяв собі користуватися неперевіреними даними. Жартома любив повторювати: професор Стеля нам тут не допоможе. Або ще й так: Я не піду позичати даних до професора Стелі, натякаючи тим, що не буде висмоктувати фактів із пальця, тобто не буде брати їх зі стелі.

Упродовж усіх років праці в інституті Лев Заяц передавав, як умів, свої знання й уміння студентській молоді і колегам по кафедрі. Для цього не шкодував ні часу, ні сили.

У повоєнні роки (1944–1945), крім навчання, разом зі співробітниками кафедри, а особливо з Володимиром Саєвичем, власноручно ремонтував приміщення кафедри і наочні засоби навчання. Надзвичайно шанував наявний інвентар кафедри. Буквально врятував цінну, збирану довгими роками і багатьма попередниками, колекцію підків, яку хотів викинути на металобрухт тодішній молодий асистент кафедри Микола Тищенко. Як студент, а згодом й асистент на кафедрі видатного польського професора Казимира Щудловського, Лев Заяц добре знав хвороби кінцівок сільськогосподарських тварин, тому розумів значення і вмів цінувати роль підкови. На практичних заняттях зі студентами у кузні інституту він сам своїми руками виготовляв підкови із заготовки заліза і сам підковував коней.

Значну роботу за своїм фахом проводив також поза кафедрою. Надавав професійну допомогу селянським господарствам області. Вмів надати кваліфіковану як хірургічну, так і терапевтичну допомогу різним видам тварин в умовах інститутської клініки чи на виробництві. Доводилося застосовувати свої фахові знання і на полонинах, де любив бувати під час літньої відпустки. Крім свійських тварин, його пацієнтами були канарки, папуги, приручений ведмідь, циркові тварини – верблюди, тигри, слони. Професійний обов'язок звів Лева Федосійовича навіть з родиною Ярослава Галана, правда, було це вже після вбивства останнього. Лікував того собаку, котрого у жовтні хтось навмисне зачинив на балконі, а тепер його підстрілив якийсь солдат з військової частини КҐБ, що прилягала до будинку, де мешкав Галан. Цей випадок зблизив родину Заяця з удовою Галана – Марією Кротковою.

Маючи добре світське виховання (у родині були священники, адвокати, художники), Лев Заяц прищеплював студентам інституту правила культурної поведінки, чим продовжував давню традицію академії, яка йшла від професорів Зиґмунта Марковського, Вацлава Морачевського, Юрія Александровича, Степана Ґжицького та інших викладачів інституту.

Як ентузіаст туризму, організовував й особисто проводив походи студентів по Карпатах, до Берестечка на козацькі могили, до Олеського замку, Брестської фортеці та інших місць. Проводив багато екскурсій по Львову, який добре знав і любив. На своєму туристичному рахунку мав походи від Карпат до Сахаліну і Камчатки, був на Кавказі, Уралі, в Середній Азії, на Памірі і Байкалі. Мабуть, за всі роки існування Львівської академії ветеринарної медицини ніхто зі співробітників не пройшов пішки стільки кілометрів гірськими, відомими і невідомими, стежками від Карпатських гір до Камчатки на Далекому Сході!

Все бачене у походах документував фотографіями й аматорськими кінострічками. У наслідку зібрав великий туристичний фотоархів. Своїми враженнями від походів щедро ділився зі студентами та колегами інституту, часто виступав на туристичних зустрічах міста Львова.

У праці був обов'язковим, відзначався зразковою виконавською дисципліною. На кафедрі хірургії, якою за час його праці тут керували професор Казимир Щудловський, доцент Олександр Макаров, професори Леонід Ганімедов та Євген Малішевський, ніколи не мав службових зауважень чи особистих конфліктів. Тому у 1975 році дуже боляче сприйняв незаслужену, як на його погляд, адміністративну догану, яку виніс йому проректор з наукової роботи доцент Кім Секретарюк. Як відповідь на таку дію адміністрації, будучи у цілком задовільній фізичній і педагогічній формах, подав заяву про вихід на пенсію, належну йому за віком. Ректор інституту проф. Степан Стояновський пропонував йому забрати заяву і далі працювати на кафедрі, проте рішення піти з інституту було незмінним. На засіданні вченої ради інституту проф. Степан Ґжицький дуже тоді вболівав, що вперше у своєму житті проводить на пенсію свого учня. Після виходу доцента Лева Заяця на пенсію професор Степан Ґжицький ще упродовж одного року залишався в інституті єдиним довоєнним випускником академії, що тут працював (Степан Ґжицький помер 19 серпня 1976 року).

Але, як гласить латинська мудрість, Tempus vulnera et dolores sanat *(Час лікує рани і болі)*. Тому Лев Заяц ніколи цілком не поривав своїх стосунків з інститутом. До 1979 року, відповідно до положення про вищу школу, ще по два місяці на рік працював доцентом кафедри. Поза тим, брав участь у ювілейних і святкових заходах академії. Його привітно зустрічали друзі, колеги і студенти, серед яких він завжди був бажаним,

шанували його товариство, любили його цікаві розповіді, вдалі дотепи, щирий сміх.

Іноді, коли я йшов до академії вулицею Чехова, я міг зустріти Лева Федосійовича, бо жив поруч з академією. Був уже на пенсії. На привітання завжди відповідав усмішкою і любив додати, що зараз працює на посаді *тиби*. І пояснював це так: коли людину вже ніщо не зобов'язує в академії, то замість декана повне право над тобою отримує дружина, яка й каже щодня: *Ти би*, дорогий, купив на базарі молока і сметани. Через якийсь час знову: *Ти би*, любий, приніс хліба та кілька смачних булок. А після обіду ще раз: Ти би, коханий, пішов до аптеки за ліками. І так кожного дня. Оце і було тоді його основним заняттям, за що йому надано почесне звання *тиби.*

Пам'ятаю ще, що іноді для жарту, коли представлявся невідомій людині, повідомляючи своє прізвище, то міг додати: То нічого, що моє прізвище Заяць, але я сам Лев. Тут він робив маленьку паузу і через кілька секунд називав себе: Лев Федосійович. Це відразу створювало добродушну атмосферу.

У повоєнні роки йому дуже придався досвід, якого набув ще за часів німецької окупації Львова. До цього спричинився проф. Костянтин Лопатинський. Кожного дня той стояв на дверях своєї клініки і заманював до себе усіх пацієнтів, забираючи тим самим хліб від молодих асистентів. Щоб якось дати собі раду, Лев Заяц ходив у навколишні села Львова шукати заробітку. Звідти завжди ніс щось з продуктів додому. Такі „екскурсії" були, правда, дуже небезпечні, бо німці за це карали й відбирали всі продукти.

Володів чотирма мовами – українською, польською, німецькою і російською. Згадував, як знання німецької мови врятувало йому життя або й відвернуло від великої небезпеки. Якось у 1942 році натрапив на німецьку облаву. Поліцейські оточили трамвай, у якому їхав, і забирали усіх ненімців для праці до Німеччини. Чистою німецькою мовою порозумівся з поліцейським і той відпустив його, а ще порадив переховуватися наступні дні, бо облави будуть продовжуватися.

Лев Федосійович любив і вмів шанувати старовинні речі, що іноді сьогодні можуть видатися вже старомодними. Багато що з того, що було у його помешканні ще на початку XX століття, зберігається тут до сьогодні. На стінах висять старі картини, в кімнатах стоять старі фігури, збереглися меблі від довоєнного часу. А чого варта підвісна лампа, що була призначена під нафту, згодом перероблена під електрику. А коли у квітні 2002 року у його ж домі на фотографії 1938 року я побачив Лева Федосійовича у модних тоді штанах на „помпи", то мусив легко усміхнутися, бо ще зовсім недавно, десь на початку 1990-х років, я бачив його на вулиці у таких же штанах. Я міг тільки додумуватися, як це нагадувало йому його молодість і навіювало йому стільки приємних спогадів!

Доцент Заяц Лев Федосійович помер 3 вересня 1994 року на 80-у році життя. Був першим працівником Львівської академії ветеринарної медицини, кого після 1944 року поховали за греко-католицьким обрядом зі стін рідної академії. Колеги і студенти академії на руках віднесли домовину з прахом покійного до родинного гробівця на Личаківському цвинтарі у Львові. Парастас удома відправив доцент Львівського медичного інституту отець Василь Боянівський. Панахиду і жалобну процесію до цвинтаря провів колишній студент академії, тоді настоятель храму св. Преображення Господнього отець Ярослав Чухній.

Майже 60 років життя (навчання і праця) Лева Заяця, кандидата ветеринарних наук, доцента, ветеринарного хірурга і терапевта, минули у стінах alma mater, яку він щиро любив і для блага якої старанно працював.

Своє помешкання, що на вулиці Верхрадського 4/6, Лев Заяц успадкував від свого батька-адвоката. Сьогодні тут залишилася його мила дружина Ніна Микитівна. Живе сама, бо не мали дітей. Останнім часом вона пильно упорядковує архів покійного чоловіка і вже вкотре переживає спільно прожиті роки, то важкі і тривожні, то радісні і веселі, але завжди щасливі.

# ОЛЬГА КУЛАКІВСЬКА



У 1989 році я запропонував професорці Ользі Кулаківській виступити в актовому залі академії на вечорі, який ми проводили в рамках заходів Товариства української мови до Дня пам'яті жертв голодомору в Україні 1932–1933 років. Я був вражений від почутого, що пережила ця тендітна жінка, від якої я досі не чув нічого подібного. Та й звідки ж було чути, коли ми жили за залізною завісою, що відділяла нас від решти світу, а страшну владу від людей. Згодом я попросив її подати про себе, тобто про її життя та працю, якусь інформацію, щоб я міг включити це до книжки „Портрети з академії", яку я задумав написати. Незабаром я одержав таку інформацію, котра лежить в основі мого есе про неї, що подається нижче, але її вступ до цієї статті я хотів би навести повністю в оригіналі:

„Я дякую Богові, що послав мені таки щасливу долю. Долаючи чималі труднощі, які вже від самого дитинства супроводжували мене ціле життя, я пізнала радість і насолоду, що їх приносить висока наука. Я вчилася у Храмі науки і знань – Київському державному університеті імені Тараса Шевченка, про що я, як здавалося, колись і мріяти не могла. Моїми вчителями були відомі видатні вчені світової слави. І завдяки їм я досягла високих наукових позначок. Я захистила дві дисертації, написала понад 200 наукових праць, в яких обґрунтувала два роди тваринного світу й описала п'ять нових видів. Моя наукова робота була пов'язана з вивченням паразитів риб, а це їх систематика, біологія, цикли розвитку, поширення, господарське значення.

Майже 50 років моєї творчої роботи пройшли у прекрасному місті Львові при тісному зв'язку і співпраці з Києвом, з київськими науковими академічними інститутами зоології та гідробіології. Я завжди жила величчю двох столиць України – адміністративної, якою є Київ, і духовної, якою був Львів".

**Дитинство.** На світ Божий Оля народилася 9 червня 1920 року в селянській сім'ї, яка проживала в невеличкому поліському селі Жміївка Іванківського району на Київщині. Воно було оточене гарними сосновими і дубовими лісами і лежало за 35 кілометрів од найближчої залізничної станції.

В цьому маленькому селі була тільки початкова чотирирічна школа з двома класними кімнатами. В одній вчилися діти першого і третього класів, в іншій – другого і четвертого. В школі було лише два вчителі, які виховували в дітей чемність, повагу до батьків, до старших, любов до навколишньої природи: до рослин, тварин. А батьки навчали різної домашньої роботи: полоти грядки, пасти гусей та корів, копати картоплю і інше.

В 1932 році Оля закінчила початкову школу, а до семирічки ходила разом з іншими дітьми в сусіднє село Сидоровичі, що за п'ять кілометрів від Жміївки. Цей період навчання якраз співпав зі страшним голодом в Україні, який тяжко позначився на житті її родини. Від голоду тоді вмирало багато людей. Спасалися, хто як міг. Для цілої родини настали тоді тяжкі часи. Діти, а це Оля, її менший брат та ще менша сестричка, влітку цілими днями в лісі збирали ягоди – суниці, малину. Об'їдали солодкі квіти акації. Інколи їли таке, що потім в голові паморочилося. Навесні збирали мерзлу картоплю, вимивали з неї крохмаль і варили кисіль або галушки. А коли йшла до школи, то мама дивилася їй услід, бо боялася, що вона вже не повернеться, десь на дорозі помре, як це часто тоді бувало. Дорога до школи пролягала через соснову посадку, де кожного дня можна було бачити мертвих людей. Тоді ж помер її наймолодший братик, якому ще не виповнилось й року. До школи ходили босі аж до самих морозів.

У 1935 році за важких описаних тут і неописаних труднощів закінчила сім класів. Дуже хотілося вчитися далі, але ж десятирічка була аж за 12 кілометрів, у селі Розважеві. Пішки ходити далеко, а за квартиру не було чим платити. Прийшла думка вступити до Київського педагогічного технікуму, куди набирали учнів після сьомого класу. Там вона одержувала б хоч маленьку стипендію. Вже й виклик на вступні іспити прийшов, та не було як дістатися до залізниці. Аж увечері вантажною машиною, що їхала зі сусіднього господарства, дісталася до станції Малин. Ні потяга, ні залізниці досі ще не бачила. Згадала, як розповідали їй, що потяг – це багато з'єднаних маленьких хаток на колесах. Купила вже квиток і їде, дрімаючи після денної втоми. З того часу часто згадує такий епізод. Незнайома жінка, що сиділа напроти неї, поцікавилася, куди їде, чого, з ким. Розмовляла якось лагідно й спокійно. А коли почула, що ночувати збирається на вокзалі,

сказала, що забере її зі собою, бо на вокзалі можуть образити, обібрати та ще й познущатись над нею. На станції Ворзель забрала її зі собою. На ранок чоловік незнайомої жінки відвіз Олю до Києва і відпровадив її аж до технікуму. Цим людям все життя вона вдячна, бо справді все могло трапитися з 14-річною дівчиною, яка перший раз одна-однісінька опинилася у великому місті. На жаль, цих людей вона більше ніколи не зустрічала, хоч вони запрошували її приїжджати до них у гості.

Вступні іспити склала успішно, її зарахували студенткою технікуму, де готували вчителів молодших класів та вихователів дитячих установ.

**Навчання в Києві.** Від 1935 до 1938 року навчалася в педагогічному технікумі, жила лише на стипендію, з дому допомоги не було ніякої, бо там ще було двоє менших дітей, а батько поїхав на заробітки. Мати залишилася сама на господарці, то й ледве зводила кінці з кінцями. Як студентка, жила в тимчасовому будинку барачного типу, де поміщалося по 12–14 осіб у кімнаті. Та всі негоди забувалися, коли приходили у класні кімнати. Тут панувало царство знань. Висококваліфіковані викладачі давали ґрунтовні знання з усіх дисциплін, по-батьківськи ставилися до своїх підопічних і вимагали знань, тому були вимогливі, але справедливі. Особливо стали в пригоді знання української мови, які одержала в технікумі, коли довелося писати дисертації. За радянських часів в умовах тотальної русифікації і кандидатську, і докторську дисертації вона написала і захищала українською мовою.

Випускники технікуму отримували призначення на роботу, куди треба було обов'язково їхати, і тільки п'ять відсотків випускників кожного року мали право вступати до інститутів без трудового стажу. Це право було дано й 18-літній Ользі як кращій студентці технікуму. Тут варто зазначити, що випуск 1938 року вважався сильним за рівнем знань, про що може свідчити хоча б те, що один з цього випуску – Лисиця М.П. зараз є академіком відділення фізики й електроніки НАН України.

А перед Олею знову виникла проблема: вступати до вищого навчального закладу чи йти працювати, бо вдома були тяжкі матеріальні умови. Батько на заробітках захворів на туберкульоз і приїхав додому хворий. Сестричка простудилася і захворіла на остеомієліт, то й залишила навчання в школі.

І все ж, за порадою викладачів технікуму вирішила вступати до Київського університету імені Тараса Шевченка. Це було дуже відповідально. Подала документи на біологічний факультет, хоч дуже боялася. Директор і викладачі технікуму допомагали консультаціями і чим могли. На час іспитів їй дозволили жити в гуртожитку технікуму і користуватися бібліотекою.

Пригадує, що вступні іспити складала в одній групі разом з Юрієм Божком – сином професора цього ж університету (про це довідалася лише через рік навчання). Він здавав іспити, як і всі абітурієнти, нічим не видавав своєї вищості. Як це було благородно і справедливо і з боку Юрка, і з боку батьків!

На той час треба було складати сім вступних іспитів до інституту. Все йшло добре, та перша трудність сталася в неї на вступному іспиті з іноземної мови, якої не вивчали в технікумі. Умовно їй поставили трійку: якщо решту іспитів з умовною трійкою здасть на прохідний бал, то її зарахують в студенти, а тоді іспит з іноземної мови повинна буде складати через рік. Це її зобов'язувало настирливо готуватися, щоб з умовною трійкою досягти прохідного бала. Велике щастя відчула тоді, коли в списку прийнятих абітурієнтів знайшла своє прізвище.

Тепер Оля стала студенткою біологічного факультету славетного Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Жила в гуртожитку, одержувала стипендію, наполегливо вчилася. В університеті панувала атмосфера високої науки, яку створювала численна професура. В університеті працювали, навчали і виховували відомі професори, академіки. Для студентів працювали консультації, колоквіуми, наукові диспути, наукові гуртки. Більшість вчених мали свої школи, виростали нові, молоді спеціалісти.

Але вже через рік, у 1939 році, ситуація якось раптово змінюється. Студентів позбавляють стипендії, її призначають лише круглим відмінникам, запроваджують плату за навчання. Погіршується політична атмосфера у країні. Це було перше відлуння фінської кампанії, коли така велика і, як всюди кричали, непереможна червона армія не могла дати собі ради з маленькою країною, якою була Фінляндія. Видно, що й вони знають нашого Шевченка: Борітеся, поборете, вам Бог помагає. За вас правда, за вас сила і воля святая! До всього ще й додалося родинне горе: помирає її батько. Олі, як і багатьом студентам, треба було або залишати університет, або, крім навчання, треба було ще десь працювати. Хто влаштовувався прибиральницями, хто вантажниками. Оля, за порадою декана факультету, найнялася лаборантом у протозойній лабораторії санітарно-бактеріологічного інституту на таких умовах: до 14.30 на заняттях в університеті, а з 15.00 до 22.00 на роботі (повний семигодинний робочий день). Після 17 години, коли співробітники лабораторії закінчували роботу, вона одержувала завдання і працювала одна. Втомлювались очі, бо працювала з мікроскопом, так що перед очима все розпливалося: люди, будинки, транспорт. Але поступово звикала, пристосувалася, і знову було добре. У цей період виходить з друку її перша наукова стаття у співавторстві з доцентом Любинським Г.А. під назвою: „Интенсивность инвазии и изменчивость *Opisthorchis felineus*" в

журналі „Медицинская паразитология и паразитарные болезни” (т. IX, 1940). В університеті з захопленням слухає лекції знаменитих професорів. Біохімію тоді читав відомий біохімік, академік О.В. Палладін, член Польської і Болгарської академій наук, засновник українського біохімічного журналу, президент Всесоюзного біохімічного товариства. Біохімію вчили за його підручником. Яка це була гордість для неї, що могла бачити, слухати і вчитися у такого великого вченого!

Незабутнє враження зберегла від лекцій зі зоогеографії й орнітології, які читав професор Артоболевський В.М. Він був вчителем і вихователем у першу чергу фауністів України. Його блискучі лекції зачаровували студентів своїми художніми розповідями і користувався у студентів великою любов’ю і заслуженим авторитетом як широко відомий й ерудований вчений.

Зоологію хребетних і порівняльну анатомію читав на другому курсі професор Воскобойніков М.М. – учень О.М. Северцова. Його науковий напрямок в морфології – функціональний. Морфологічні дослідження він будував на принципі вивчення єдності форми і функції вісцерального апарату круглоротих і риб. Нам на лекціях він подавав детальний опис своїх досліджень зябрових сердець, пояснював принципи пристосувань, що сприяють проштовхуванню крові під час її проходження через зябра. Якраз цьому матеріалові було присвячено багато його яскравих за формою і глибоко змістовних лекцій, а щодо іншого програмного матеріалу, то професор посміхаючись казав: всі інші розділи порівняльної зоології вивчите самостійно на основі навчальних посібників. Цей оригінальний в морфології функціональний напрямок широко застосовували учні створеної ним школи (П.П. Балабай, К.Л. Татарко та інші). Найвидатнішим учнем М.М. Воскобойнікова був професор Балабай П.П. Від 1946 до 1948 року він працював директором науково-природознавчого музею АН УРСР у Львові, де пізніше також працювала Ольга Кулаківська. Професор Балабай П.П. вивчав філогенетичний розвиток групи безщелепних. Учні зі школи професора Воскобойнікова М.М. завжди з великою вдячністю згадували свого вчителя.

Та найбільше контактів мала з кафедрою зоології безхребетних, якою завідував професор, пізніше академік АН УРСР Маркевич О.П. Він читав курс зоології безхребетних. На лекціях зачаровував студентів глибиною своїх знань та цікавими розповідями з життя безхребетних тварин. Великим задоволенням було працювати в науковому гуртку при цій кафедрі. Олександр Прокопович умів зацікавити роботою всіх, він ставив вимоги так, що його завдання якось ніби легко і з успіхом виконувалися. Академік Маркевич – це український вчений світового рівня. Він відомий своїми працями з проблем філогенії, еволюції тваринного світу, історії цієї науки, філософських проблем біології. Він багато часу приділяв іхтіопаразитологічним дослідженням у різних водоймах України. Як відомий спеціаліст і педагог, його запрошували для читання лекцій в зарубіжні університети, зокрема в Софійський і Каїрський. Понад 70 його учнів здобули наукові ступені кандидатів і докторів.

Заслужений діяч науки академік Маркевич створив і обґрунтував нові наукові напрямки – паразитоценологію і гідропаразитологію. Він був незмінним президентом Українського наукового товариства паразитологів, заснованого з його ініціативи, членом Академії зоології Індії, почесним членом паразитологічних товариств багатьох країн світу.

У навчанні і вихованні студентів, що спеціалізувалися на кафедрі професора Маркевича, багато допомагала його тодішня аспірантка й одночасно асистент кафедри Коваль В.П., яка потім стала відомим трематодологом риб. Вже тоді Віра Павлівна була автором багатьох іхтіопаразитологічних статей, а пізніше була запрошена академіком Скрябіним К.І. до співпраці у великих розділах багатотомної монографії „Трематоды животных и человека” (т. 13, 18, 15, 22, 24). Доктор біологічних наук Мазуркович Б.М. з цієї ж кафедри керував літньою практикою студентів після третього курсу на Чорному морі. Від цієї практики студенти одержали багато знань про тваринний світ моря. Науковим напрямком діяльності Б.М. Мазурковича було дослідження з історії вітчизняної зоології. Лабораторні заняття з зоології безхребетних вів доц. Совинський В.В. – спеціаліст з метеликів. На цій кафедрі довгі роки працював також проф. Кришталь О.П., що виховав велику школу ентомологів-екологів.

Фізіологію тварин і людини слухала у проф. Ємченка А.І. Він був одним з організаторів науково-дослідного інституту фізіології тварин Київського університету. Це прекрасний лектор, його легко було слухати. На екзамені він довідався, що Оля вчиться і працює одночасно, то й сказав до неї слова, яка пам’ятає ще й сьогодні: люблю, каже, працьовитих студентів, я сам, коли вчився, то теж працював.

Тодішні викладачі біологічного факультету – це було справжнє сузір’я відомих учених, у яких приємно було вчитися. Професура вирізнялася особливою інтелігентністю, порядністю, високим поняттям честі, людської гідності, чистоти і святості науки, чого вчили і молодих.

Так би вчитися і далі, та прийшло велике лихо на нашу землю: Друга світова війна, яка від осені 1939 року котилася Європою, прийшла й на Україну. Київський красень-університет був зруйнований. Серед студентів розгубленість, роз’їжджаються хто куди. Біля 500 студентів зібрали для евакуації і негайно піш-

ки вирушили на схід. План був такий: дійти до Харкова, і почнуться заняття в Харківському університеті. Йшли в дощ і в негоду, маси знедолених, голодних і обірваних в день і в ночі тягнулися у невідомість, йшли розбитими мокрими дорогами, більшість були босі, бо в дорозі взуття знищилося. Студенти по дорозі зупинялися в колгоспах, допомагали збирати врожай. Ночували в кращому випадку в школах, а то в клунях, в непристосованих будівлях. Харчувалися чим прийдеться. Частіше на колгоспних городах збирали помідори, моркву, капусту, картоплю і на вогнищах варили їжу. А слідом вже наступали німці. Дорогою багато студентів розгубилося, до Харкова дійшла невеличка горстка. Про початок навчання не могло бути і мови. Університет також готувався до евакуації. Викладачі виїжджають. У місті паніка. Студентів розподілили по роботах: хлопців на заводи демонтувати для евакуації верстати й цінне обладнання, а дівчат в основному в торгівлю. Оля працювала в гастрономі, інші в хлібних магазинах. Іноді навідувалися до університету, але там відповідали: попрацюйте ще трохи, скоро почнуться заняття. Так працювали, що у Харкові їх захопили німці. Почалася німецька окупація. Цей жах важко передати словами. В місті всюди стрілянина, рвалися снаряди, німці грабували населення, вішали на балконах партизан. Страшно було вийти з хати. А вже наступали осінні холоди. Студенти розбіглися хто куди. Оля і ще двійко вирішили повертатися додому до Києва. Йшли пішки. Було страшно і тяжко. А вдома мама з братом і сестрою. Брат щойно закінчив десять класів і мав надію вчитися в авіаційному інституті. Вдома не можна було залишатися, бо німці забирали молодь до Німеччини на роботи. Оля поїхала до Луцька, де жив її дядько. Там вивіз молоді до Німеччини вже закінчився, і вона пробула на Волині аж до звільнення України від німців. Брата теж вдалося врятувати від Німеччини. Після звільнення Іванківщини його мобілізували на війну, і через кілька місяців він був убитий під Шепетівкою. Для усієї родини, а особливо для мами, це було несказанне горе – втратити сина, єдину надію в житті.

Після звільнення Києва й цілої України життя поступово почало відновлюватися. Запрацював університет, більшість викладачів повернулися з евакуації. Збиралися і студенти. Восени 1944 року на четвертий курс приїхала також Оля. Проте багато студентів не повернулися: загинули на війні, потрапили в полон і т.д. В Олиній групі з 20 осіб залишилося лише 2 хлопці. Один із них – Костюк Платон Григорович, що потім став академіком, а зараз директор інституту фізіології імені О.О. Богомольця Академії наук України.

Повоєнний Київ не можна було впізнати: вщент був зруйнований центр міста – Хрещатик. Вже згодом ми дізналися, що при відступі з Києва червоні заміновували будівлі на Хрещатику, залишали тут підпільників, котрі після приходу сюди німців, підміновували будівлі – і колишні неповторні будинки перетворювалися в якусь мить на руїни, купи цегли і тиньку. Всюди на той час була повна розруха. Майже дотла був зруйнований університет. Заняття проходили частково в школі, що неподалік, а переважно в господарських будівлях Ботанічного саду, просто неба – на садових лавах. Всюди холод, замерзала вода і чорнило. Час від часу професор припиняв читати лекцію і пропонував потупати ногами, порухатися, щоб хоч трохи зігрітися. В гуртожитку, де тоді жили, що на вул. Героїв революції (нині Трьохсвятительська), в неопалюваних, наскрізь промерзлих кімнатах мешкали по десять-дванадцять осіб. Про воду чи світло не було й мови. Вчилися при каганцях. За період навчання так закоптилися легені, що ще довго відкашлювалася кіптява, якою дихали. А в кімнаті, що називалася читальнею абочервоним кутком, стояло піаніно. Там часто влаштовували танці, щоб трохи зігрітися. Було складно і з харчуванням. Студенти одержували пайковий хліб – 500 грам на день і бідний обід у студентській їдальні.

Місто лежало в руїнах. Почалася відбудова головної артерії Києва – Хрещатика. Його відновлювали всі: робітники і службовці, в тому числі і студенти. Кожній групі була визначена певна територія і після занять треба було розчищали її від каміння, розбитої цегли, різних уламків. Возили тачками, носили руками, старалися, щоб скоріше почалося будівництво нового Хрещатика. На будівництво масово почали посилати німецьких полонених, їх охороняли озброєні наглядачі.

А тим часом в університеті треба було визначитися зі спеціалізацією, розподілом по кафедрах. Ольга спеціалізувалася на кафедрі зоології безхребетних і паразитології. Влітку 1945 року після екзаменаційної сесії за четвертий курс групою поїхали на навчальну базу університету в Каневі на переддипломну практику. На той час база являла собою барак із дикти, який самі студенти ремонтували, обмазували його глиною, білили. Внизу розміщувалися лабораторії, де розбирали, обробляли, фіксували зібраний матеріал, а на горищі розміщували сіно, на якому спали студенти.

Темою її дипломної роботи була „Систематика трематоди риб Дніпра роду *Asymphylodora*". Рибу одержували в риболовецькій бригаді сусіднього села. Методику збору і фіксації матеріалу викладала молодий асистент В.П. Коваль, про яку згадувалося раніше. Зібраний матеріал вже обробляла в науковому студентському гуртку. В березні 1946 року виступила на науковій студентській конференції з доповіддю „Мінливість діагностичних ознак *„Asymphylodora dnjeproviena (Trematoda digenea)* та її положення в системі". Це була частина дипломної роботи. Ця доповідь включена в програму міської студентської наукової конфе-

ренції, за яку Оля одержала премію 500 карбованців. Дипломну роботу виконувала під керівництвом проф. О.П. Маркевича. Захистила на „відмінно". Частина цієї роботи з описом нового для науки виду надрукована в 1947 році у „Збірнику праць з паразитології АН УРСР".

До аспірантури вступити не довелося, хоча іспити склала на відмінно і конкурентів у неї не було. У висновку написано: приймальна комісія не вважає за необхідне зарахувати в аспірантуру. Причина була та, що Ольга Кулаківська перебувала під час війни на окупованій німцями території.

**Праця у Львові.** Восени 1946 року з дипломом на руках поїхала за призначенням на роботу до Львова, до Львівського ветеринарного інституту. Працювала лаборанткою на кафедрі паразитології, якою керував проф. Роман Чеботарьов. Наступного року її перевели асистенткою кафедри зоології, якою тоді завідував доцент Кордуба П.Ф. Незабаром в кінці 1947–1948 навчального року її звільняють ніби за скороченням штатів. Справжня причина та, що не зі своєї волі перебувала під час війни на окупованій території України, а тому, як вважали представники влади, не мала права працювати зі студентською молоддю. А приводом для звільнення з роботи був таємний донос на неї її колишнього однокурсника, який після війни також виявився у Львові. В інформації до Києва керівництво інституту повідомляло, що „колектив виявився засміченим політично чужими елементами", до яких віднесли доцента Рудька, асистентів Романа, Кулаківську, Смоляк та ін.

Треба було шукати роботу, але не в навчальному закладі. Її зарахували молодшим науковим співробітником Львівського науково-природознавчого музею АН УРСР. Директором музею на той час був згадуваний вже професор Балабай П.П., який знав Ольгу ще студенткою з університетських років. Поряд з виконанням планової музейної роботи, за порадою проф. Маркевича О.П., працювала над темою „Паразити риб верхів'я Дністра". Водойми західних областей України під цим оглядом не були вивчені.

На початках, разом з професором Захваткіним В.О., який працював тоді у музеї, вивчала паразитів риб водойм Закарпаття: їх видовий склад, біологію, екологію, поширення. Слід відмітити, що Карпати для деяких видів паразитів виступають як природний бар'єр між західними і східними видами. Це був цікавий і захоплюючий період роботи. В цей час надрукувала багато статей про паразитів риб Карпат і Закарпаття.

З часом перейшла на вивчення паразитів риб верхів'я Дністра. Зібраний матеріал був оформлений у вигляді дисертації, яку захистила в 1955 році в інституті зоології АН УРСР. Одержала науковий ступінь кандидата біологічних наук і звання старшого наукового співробітника.

Робота в музеї продовжувалася. Треба було проводити екскурсії, будувати нові експозиції, збирати нові музейні експонати, налагоджувати зберігання фондових колекцій. Одночасно працювала над науковою темою „Цестоди риб України: їх систематика, біологія, цикли розвитку, географічне поширення". Всі ці дані згодом увійшли в докторську дисертацію „Цестоди прісноводних риб Української РСР", яку захистила в тому ж інституті зоології АН УРСР в 1970 році. Консультантом роботи був академік Маркевич О.П. Олександр Прокопович любив працювати з молоддю, своєю невтомною, напруженою працею запалював до роботи молодь. Це доброзичливий, чуйний і вимогливий керівник і порадник, який багатьом допоміг знайти правильний шлях у науці.

У дисертації вперше докладно висвітлено паразитофауну прісноводних риб річкових басейнів Полісся, західних областей України, Прикарпаття, Українських Карпат, дельти Дунаю та низки інших, досліджено видовий склад, описано нові для фауни України види та особливості життєвого циклу представників цестод риб, зокрема родини *Caryophyllaeidae*, їх сезонні зміни, екологію, закономірності географічного поширення, на підставі чого розроблено обґрунтовані рекомендації для практичного виробника.

З часу заснування Українського наукового товариства паразитологів, зокрема Львівського філіалу, з 1950 року була вченим секретарем філіалу, з 1996 – його почесним членом.

У квітні 1974 року за пропозицією директора Львівського зооветеринарного інституту професора Стояновського С.В. взяла участь у конкурсі на посаду завідувача кафедри біології, а з 1983 до 1989 року завідувала кафедрою зоології. Читала курс зоології – одну з фундаментальних і професійно орієнтованих дисциплін студентам першого курсу ветеринарного факультету. Разом з доцентами зоологами писала методичні вказівки до вивчення курсу зоології. Є співавтором останньої програми з курсу зоології для зооветеринарних інститутів. Керувала двома аспірантами, які захистили кандидатські дисертації з паразитології. Разом з В.П. Коваль видала монографію „Паразитофауна рыб бассейна Дуная", а з доц. Сеник А.Ф. написала і видала підручник „Зоологія з основами екології", який вийшов з друку у 2000 році у видавництві „Урожай". Не один раз призначалася офіційним опонентом кандидатських і докторських дисертацій.

Вся її наукова робота у Львові була тісно пов'язана з Києвом – з науковими академічними інститутами зоології та гідробіології. Коли природознавчий музей переводили тимчасово у відання Міністерства культури, її залишали як співробітника інституту зоології АН з місцем роботи у відділі екології і біоценології.

В 1989 році кафедру зоології об'єднали з кафедрою ботаніки і знову утворили кафедру біології. Завідува-

ти відновленою кафедрою призначено проф. Берка Й.М., а Ольга Петрівна працювала як професор цієї кафедри. З виходом на пенсію аж до 1997 року працювала за контрактом в Академії ветеринарної медицини.

В 1997 році професор Ольга Кулаківська залишила роботу у Львові і переїхала до Києва – міста її молодості, її труднощів і навчання, де починався її нелегкий, але цікавий і неповторний шлях в науку, де ще й зараз багато друзів і співробітників тих років.

Але і тут не відійшла від наукової роботи. У відділі паразитології інституту зоології АН в міру своїх сил допомагає писати каталог паразитів риб України. Завжди сумує і пам'ятає про Львів, чарівне місто, де знайшла своє особисте щастя, місто, де відчула солодкий смак Свободи, яка прийшла у 1991 році на українську землю.

Проф. Ольга Кулаківська – відомий вчений у галузі паразитології та іхтіопатології в Україні та за кордоном. Вона автор понад двох сотень наукових праць, частина з яких опублікована в престижних вітчизняних та закордонних наукових журналах. Брала участь у роботі багатьох наукових конференцій різних рівнів, виступала з доповідями на виробничих семінарах з питань профілактики паразитарних захворювань риб перед працівниками виробництва.

Свою біографію від 16 серпня 2002 року підписала словами Ольга *Кулаківська*, а не Кулаковська, чим засвідчила, що її історичне прізвище було зрусифіковане, яке знали ми в академії і знали її в науковому світі, бо не хотіла нічого брати чужого зі собою у вічність.

Ольга Кулаківська померла 25 квітня 2005 року і похована в селі Жміївка на Київщині. Спочиває там, де народилася, де лежать могили тих, кого знала і любила.

# АННА СЕНИК



Народилася 17 квітня 1933 року на самий Великдень. Циганка, коли Анна ще була маленькою, наворожила їй щасливу долю. Не знає, чи можна вважати цю долю щасливою, якщо дитинство і юність припали якраз на воєнні і тяжкі повоєнні роки, а також роки визвольної національної боротьби за волю України.

Батьки – Сеник Теодор Михайлович і Анастасія Федорівна рано одружилися і походили із багатодітних родин. Мати (по матері) була зі старовинного багатого роду. В обох родинах моїх бабусь по материнській і батьківській лініях глибокого віку досягли по дев'ятеро дітей. Рідний брат бабусі Параски був Січовим стрільцем. Дуже шкода, що не записала його розповіді про той воєнний період, про відхід Січових стрільців на Велику Україну, про те, як його хворого, при смерті під тином, забрали добрі люди, і він лежав довго без пам'яти з високою температурою десь у сінях. Врешті його молодий організм переміг і він одужав без ліків і спеціального догляду. Батько знав добре кравецьку справу, мав гарну швейну машину, що на той час було не таким вже звичним явищем на селі.

Рідне село Новосілка Тлумацького району Станіславської (зараз Івано-Франківськ) області розкинулося на лівому березі Дністра. Перша писемна згадка про село в архівних матеріалах датується 1597 роком. Тоді воно було розташоване, як розказували столітні старожили, на правому березі Дністра. Одного разу вночі Дністер затопив село так, що вдалося врятуватися небагатьом людям. Вони поселилися на горах, на лівому березі, а потім почали спускатися в долину, бо на гору воду приходилося довозити кіньми. Звідси їх називали новоселами, а село – Новосілки. І зараз часто Дністер виходить зі своїх берегів, а в 1940 році він розлився був так, що від будинків виднілися тільки верхівки димарів. Село лежить на відстані одного кілометра від того місця, де річка Золота Липа впадає в Дністер – на межі Поділля і Передкарпаття. Тут Подільське плато стрімкими схилами спускається до Дністра, до яких в час літньої практики приїжджають студенти-геологи. В руслі Дністра діти знаходили скребки з кремнію, оброблені первісною людиною, а на відстані 3–4 кілометрів вище по руслу Дністра, в селі Буківна, була знайдена стоянка первісної людини. Морський скам'янілий молюск-устриця із Дністра свідчить, що колись на тій території було море. На дні Дністра лежать стовбури товстелезних дубів, які колись росли тут. Ще за часів її дитинства серед поля росли декілька таких дубів. З лівого берега Дністра Подільське плато прорізане чисельними глибокими ярами, які після кожної зливи стають ще глибшими. Тут знаходили бивні мамонтів.

До школи пішла у шестирічному віці, тому що вже добре читала і рахувала. Навчив батько – активний член „Просвіти", який виконував головні ролі в аматорських виставах, співав у „народному хорі" в читальні села. Дітям читав довгими зимовими вечорами про Кармелюка, про Запорізьку січ, про Січових стрільців.

В селі була тільки чотирирічна початкова школа і мало дітей, тому вчитель в четвертому класі навчав дітей протягом двох років. Не навчалися діти і в час війни, бо в школі розташувався німецький штаб. Німецьку мову почала вивчати в другому, а може в третьому класі, що дуже вплинуло на її знання мови у майбутньому навчанні – в школі та в університеті.

Роки до сьомого класу припадають на період українського визвольного руху, період облав і братовбивчої війни між поляками і українцями. Не раз біля школи скидали з возів убитих повстанців – молодих хлопців на впізнання їх людьми. При цьому матері відрікалися від рідних синів, бо москалі, притаївшись десь збоку, тільки того й чекали, щоб їх заарештувати. Тоді зійшла з розуму Красій Настя, яка побачила мертвим свого єдиного сина. Ночами була загроза, що в село прийдуть поляки і вбиватимуть українців. Тому на ніч дорослі збиралися до однієї хати. Жінки пряли, а чоловіки сторожили кругом села, „озброєні" косами, вилами, сокирами. Малі діти звичайно вкладалися на спання поперек ліжок і повинні були спати. Не всім, правда, вдавалося заснути за таких надзвичайних умов.

Одного разу вночі сусід крикнув з вулиці, бо домашній вівчур його не впустив на подвір'я: „Втікайте – поляки". Мама схопила постіль і веліла дітям бігти в пивницю, яка залишилася посеред саду від зруйно-

ваної хати. Анна схопила за ручку молодшу сестру і обоє побігли тільки в сорочечках в темноту, якої сама дуже боялася, але тоді переміг більший страх. Діти через отвір поскакали в цю яму, на каміння. Сюди прибігла сусідка з грудною дитиною Любою, була з 1943 року. Мама вкинула туди подушки і перини. Батько разом зі сусідом закрили дошками отвір, а зверху накидали снігу. Через деякий час сніг від людського тепла став топитися, мала Люба почала плакати і всі боялися, що своїм криком вона присутніх видасть. Батьки в той час сторожили на горі, яка піднімалася відразу за хатами і була вкрита густими кущами ліщини.

Дорогою, попри хати, проходила воєнна колона німців. Батьки зорієнтувалися, що то не поляки і зійшли з гори, забрали переляканих дітей до хати. Світало, зодягнений батько сидів коло столу, Анна заховалася під ліжко, а мати вийшла на подвір'я тому, що почав дуже гавкати вівчур. На подвір'я влетів з автоматом німець, який відокремився від колони і почав бігати по подвір'ю, щось шукав з криком „рус-рус партізани". Якби в нього було більше часу і він забіг би до хати, то, напевно, застрелив би тата, який був ще зодягнутий. На щастя, йому треба було бігти, щоб не відстати від колони. Після цього батько викопав у сухому березі із глини на високому схилі яру яму, вхід до якої не було видно знизу, наніс туди сухого сіна, і всі у випадку небезпеки бігли туди. Потім там переховувався від німців один єврей, який часто приходив на подвір'я за хлібом чи молоком.

А які то страшні були облави енкаведистів! Пам'ятає, як одного разу під вечір страшно почав рватися на ланцюзі їх улюблений великий вівчур – і раптом пролунала автоматна черга. Діти почали плакати, бо зрозуміли, що собаку застрелили. До хати увірвався з автоматом облавник, почав бігати по кухні, забіг до другої кімнати, схопив там банку з медом і почав змушувати дітей і маму, щоб вони пробували мед, мовляв, чи він не отруєний. Діти плакали і навідріз відмовлялися, мама також, бабуся просила, що вона попробує, але оскільки вона була стара, облавник наполягав, щоб попробувала мама. На щастя, його покликали, він випустив автоматну чергу у стелю, забрав мед і побіг. На цей раз все обійшлося.

Тоді вже тата не було вдома: його забрали німці. Молоді хлопці зі села вступили до девізії СС „Галичина", щоб боротися за волю України, пропонували і батькові вступати, але він відмовився, „бо в мене немає хлопців, а лише двоє малих дівчат".

У 5–7 класах, до 1949 року, навчалася в Петрилівській семирічній школі. 6 клас припав якраз на час, коли в Петрилові розташувалася повстанська дивізія, і діти не ходили до школи. Іноді радянська пропаганда поширювала чутки, що повстанці вбивали прибулих учителів. Насправді, ніколи повстанці не вбивали вчителів, які прибули з Великої України чи Росії, а це були Віра Овчаренко – вчителька географії, Женя – вчителька української мови і справжня росіянка – вчителька російської мови. Із прибулими повстанці вели роз'яснювальну роботу, пояснювали, що їх ворогами є не вчителі, а москалі зі зброєю, які прийшли сюди як загарбники, що вбивають наших людей і вивозять на Сибір. Адже серед повстанців було багато освічених хлопців. Був випадок з новим вчителем російської мови і літератури, який скрізь все винюхував і випитував, очевидно, був засланий в село для розвідки. Його „попросили" забратися зі села. Він все зрозумів.

Запам'ятався страшний період насильницької колективізації, коли побитих, понівечених людей закривали поруч зі сьомим класом в невеликій кімнаті зі скляними дверима, і діти бачили, як побиті люди лежали на долівці.

У 8–10 класах навчалася в селі Нижнів над Дністром, за 8 кілометрів від Новосілок. Це час, коли хлопців-однокласників забирали з-за парти і судили за зв'язок з українськими повстанцями. Так, з восьмого класу забрали Ляховича, з дев'ятого – Майстришина. Обидва доходили до Нижнівської школи зі села Буківни, яка розташована на горі над Дністром і звідки, нібито, Тарас Бульба керував переправою запорожців. Нова небезпека прийшла, коли у школі організовували комсомол (молодіжна організація комуністичної партії). Учнів, що досягли 14 років, посадили на вози і повезли в район і всіх гуртом записати в цю організацію, чого учні не хотіли.

Після закінчення школи в 1952 році вступила на біологічний факультет Львівського університету імені Івана Франка. Більшість викладачів на факультеті були приїжджими, але лекції і лабораторні заняття переважно проводили українською мовою. Запам'ятався, як проф. Лазаренко Андрій Созонтович відважився на той нелегкий час давати студентам певні поняття про гени, хромосоми, критикував погляди Лисенка на видоутворення. За свої погляди він був гнаний, переслідуваний і врешті-решт звільнений з університету.

5 березня 1953 року помер кривавий Сталін. На факультеті серед студентів панувала гнітюча атмосфера. Комсоргом факультету був Нікітін, який ревно проводив сталінську політику – звітні комсомольські збори тривали інколи до 12 години ночі, постійні обговорення на комсомольських зборах „ненадійних студентів". Анна добре пам'ятає, як знущалися над Тамарою Беркутою, батько якої був засуджений. Нікітін дуже старався, ніби спокутував якусь вину. Серед студентів ходили чутки, що він при німцях був офіціантом в ресторані і, замаскувавшись, хотів бути „святішим за Папу". Того дня весь курс проливав „гіркі сльози" за батьком Сталіним, а цілу ніч біля портрета Сталіна стояла почесна варта, і увесь факультет цілу ніч перебу-

вав у практикумах факультету. Двоє дівчат з групи – Босенко Тамара і Неля Гордієнко поїхали додому, щоб привезти картоплі і негайно, вже на другий день, були виключені з комсомолу.

Але після смерті „вождя" Сталіна стало легше дихати і потекло нормальне студентське життя з практиками в Чорноморському заповіднику, Нікітському ботанічному саду, Севастопольській біологічній станції та на Білому морі.

Закінчила університет в 1957 році. Тоді відкрилася вакансія асистента в Івано-Франківському медичному інституті, на її Батьківщині, але направили туди активну комсомолку. У 1957–1958 навчальному році працювала вчителькою хімії і біології у Вишнівській середній школі Букачівського району Станіславської області. Прийняли її тут тепло, після приїзду районного начальства – інспекторів, завідувача райвно Чорновуса Анні дали оцінку як майбутньому педагогу, який „подає гарні надії". Проте побутові умови у Вишневі були тяжкі, якщо не сказати жахливі. Школа розмістилася у великому двоповерховому панському будинку, який стояв на околиці села. Добиратися до неї треба було вузькою глибокою дорогою, на якій майже ніколи не просихало болото. Продуктів годі було купити – селяни не продавали, а до районного центру було одинадцять кілометрів. Поселилася в окремій кімнаті, через сіни жили господарі. Треба було опалювати кімнату, а дров не було і ніяких пристосувань до господарювання. Зі школи приходила пізно, зварити їсти можна було тільки на керогазі, який страшенно димів і господиня не дозволяла запалювати його в приміщенні, доводилося годинами варити суп або під хатою, або в стодолі на долівці. На вчителях тоді, крім роботи в школі, висіла ще пропагандистська робота в селі, збирання молока, яєць та інше. І тому, коли закінчився навчальний рік, вирішила повертатися до Львова. Хоч зустріла там в районі свого односельчанина – директора банку, який давно їй симпатизував і пропонував руку і серце, але Анна зрозуміла, що не зможе жити в атмосфері, де єдиною розвагою в житті були вечоринки до Нового року чи якісь іменини і похід до ресторану з нагоди перебування у районному центрі.

Остаточно вирішила звідти вибиратися. Поїхала до Львова. Тут в політехнічному інституті на архітектурному факультеті працював її кузен Микола Іванович Кузик. Зупинилася в його родині і почала шукати роботу. Знайшла тимчасову роботу на кафедрі біохімії в медичному інституті – в декрет пішла Тетяна Гладишевська – дружина майбутнього проректора університету професора Романа Гладишевського. Кафедрою біохімії тоді керував проф. Собчук Богдан, добрий старий товариш Степана Ґжицького. Пам'ятає, як він часто приходив на кафедру, і вони звертались один до одного по імені на ти: Стефку чи Богдане.

На той час для роботи у Львові треба було мати львівську прописку, а вона, як на зло, виписалася зі Львова, хоч її дуже просили не робити цього. Анна не послухала їх, „бо хотіла бути вчителькою, а не лаборанткою у Львові". Отже потрібна була негайна прописка, бо на це місце, яке знайшла, вже претендувала протеже сина ректора медичного інституту. Благородний професор Собчук відмовив йому, і сказав, що вже прийняв документи і пообіцяв роботу їй. Де зараз таке видано?! Правда, за неї замовив слово проф. Подільчак, хірург і сусід її доброго ангела – пані Гахової, яка і допомагала їй з пропискою через Стефаника Семена. Він був тоді головою обласної ради.

Цікава історія, як вона познайомилася зі Стефаником. А було це так: вона працювала за німців секретаркою в Станіславові у міській раді. До них з проханням видати її документи зайшла молода жінка. Пані Гахова впізнала в ній Ірену Вільде, бо читала її і знала вже як письменницю. Тоді німці розстріляли її чоловіка Полотнюка разом з іншими учасниками українського підпілля. А сама Ірена хотіла виїхати з дітьми зі Станіславова, зникнути із очей німців. Їй відмовили у видачі документів. Вона зі сльозами на очах вийшла із магістрату, і тоді молода ще пані Гахова (в неї на руках були також стара мама і дві малолітніх донечки, чоловік загинув на війні у 1939 році) вийшла непомітно з кабінету і пішла слідом за Іреною. Догнала її в місті і сказала, що допоможе з документами, хоч сама також піддавала ризикові своє життя і життя своїх дітей. І вона таки допомогла Ірені, і та виїхала з синами до Львова. При зустрічі і передачі документів Ірена сказала, що не забуде цей вчинок ніколи. І коли в Станіславові знову відновилася радянська влада, і в будинку пані Гахової поселилися енкаведисти, а їй загрожувала висилка на Сибір, то вона забрала маму і своїх дівчаток, залишила все і поїхала до Львова, розшукала Ірену, яка зустріла її радісними обіймами. Ірена познайомила її зі Семеном Стефаником, просила його допомоги в одержанні квартири у Львові, що в скорому часі і сталося.

Так Стефаник за проханням пані Гахової допоміг в прописці і Анні. Це сталося протягом тижня, що дуже здивувало проф. Собчука, бо тоді в 1958 році майже неможливо було одержати прописку у Львові.

Отже в Анни була вже робота і прописка, але не було відкріплення зі школи, що в той час також було проблемним. Поїхалав у Букачівці, розшукала завідувача районного відділу освіти Чорновуса, який якраз приїхав зі жнив, бо тоді вчителі і працівники відділу освіти змушені були брати участь в „ уборочній кампанії". Спочатку відмовляв, але потім сказав: „Їдь, дитино, щоб ти не мучилась так, як ми тут".

Почала працювати в медичному інституті в спектрофотометричній лабораторії при кафедрі біохімії, а

через рік, коли вийшла з декрету пані Гладишевська, перейшла до проф. Туркевича, завідувача кафедри фармацевтичної хімії, на наукову роботу. Досліджувала вплив синтезованих на кафедрі препаратів на метаморфоз личинок земноводних. Це була цікава робота, і навіть в журналі „Фармакологія" вийшла її стаття у співавторстві.

Тут доходять до неї чутки, що її однокурсниці, серед них і пізніший доцент кафедри біології Львівської ветеринарної академії Черевко М.В., вступають до аспірантури. Пробує також свої сили і Анна. Проф. Туркевич пропонував їй наукову роботу на його кафедрі, але в неї не лежала душа до хімії. Хотіла до себе на біологічний факультет університету, на свою кафедру. Вступні іспити до аспірантури були призначені на весну 1961 року. Потрібно було ще раз вивчати всю зоологію, порівняльну анатомію, екологію. Питань, які будуть на іспиті, тоді ніхто не рекомендував. Треба було знати все – відповіді на основні і несподівані додаткові питання членів комісії. Вийшла з екзамену. Питають як? Каже, здається, що могло бути краще. Виходить її колега, який також складав іспити, питають і його. Він каже, що дуже добре. В результаті в нього – 3, в Анни – 5. Отже, склала вступні іспити на відмінно, своїми силами.

Керівником її дисертації був нині покійний, всесвітньо відомий орнітолог, проф. Страутман Федір Йоганович, німець за походженням. Тема дисертації „Комахоїдні ссавці західних областей України" вимагала систематичних експедиційних виїздів на Поділля, Полісся, Закарпаття і Карпати. Для постійних стаціонарних спостережень у Карпатах, у Рахівському районі Закарпаття, вище межі лісу, на полонині Менчул, під горою Шешул був розташований стаціонар. Завідувач стаціонару вів постійні спостереження на метеостанції за роботою. Аспіранти і наукові співробітники вели протягом усіх сезонів року спостереження і збір матеріалів для дисертації. Разом з Анною працювала тоді аспірантка, а згодом старша лаборантка кафедри біології академії Чвак Тамара Василівна, часто приходив сюди майбутній чоловік Анни, геолог, аспірант ректора університету Євгенія Костянтиновича Лазаренка. Він збирав матеріали для дослідження рідкісних мінералів Карпат. Всі області західних районів України треба було об'їздити з рюкзаком за плечима, заповненим матеріалами, необхідними для зоологічних досліджень і опрацювання матеріалів. Нелегка то була для жінки праця, але була молодість, оптимізм і бажання вчитися і працювати.

Після закінчення аспірантури в 1963 році – робота в природознавчому музеї АН УРСР молодшою науковою співробітницею. Згодом музей переводять в Міністерство культури і її призначають головним методистом з надання допомоги природничим відділам краєзнавчих музеїв України в побудові експозицій. Знову поїздки в музеї Одеси, Криму, Запоріжжя, Черкас, Бердянська, Остра та інші. В літній період були експедиції на Азовське, Чорне море, Крим з групою співробітників як керівник експедиції з ночівлями на розкладачках, в наметах або просто неба, у степові заповідники України – „стрілецький степ" з його колоніями байбаків, які занесені в Червону книгу України, „Кам'яні могили" з виходом на поверхню українського кристалічного щита у вигляді гранітних глиб в заповіднику (Михайлівська цілина), в якому ковила при пориві вітру хвилюється наче море, в Кримські заповідники, Нікітський ботанічний сад. Всі ці експедиції залишили неповторні згадки і приємні враження. Сумно було тільки, що вдома її виглядав маленький синочок і його татусь.

Між тим у 1968 році представила до захисту дисертацію і їй запропонували перейти до Львівського зооветеринарного інституту. Не відразу вирішила перейти на педагогічну роботу, тому що треба було читати курс лекцій з еволюційної теорії, а досі в інституті читали курс дарвінізму з позицій лженауковця Лисенка. Не було програми, не було підручників. Все треба було починати з чистого аркуша. Коли тодішньому ректору інституту Стояновському С.В. запропонували її кандидатуру, він з недовірою запитав, а чи буде з неї користь студентам. І дійсно, якщо проаналізувати ті кадри, які набрав ректор Степан Стояновський на початку своєї діяльності, то видно, що то були прекрасні спеціалісти, яких прийняли разом з Анною: на хімію – Гривнак Люба, Кирчів Галина, на біологію – Берко Й.М., пізніше Черевко М.В. і Батюк І.Ф., на іноземні мови – Падура М.Ф. та інші.

Пам'ятає, коли прочитала першу лекцію, вийшла з аудиторії, якраз проходив коридором покійний вже сьогодні ректор Стояновський С.В. і запитав її, чи задоволена своєю лекцією, відповіла, що не дуже. Він тоді сказав: „То добре. Розраховуйте на мене, якщо буде потрібна моя підтримка". Відповіла, що сама буде захищатися. Як потім не раз шкодувала за цими словами, тому що пізніше в інституті панувала така сама атмосфера, як і в державі. Хто був ближче до начальства, той був великим і знаменитим, інші, особливо безпартійні, то всі були „ніякі", або як сказав покійний Гордієнко, – просто ваньки. Як би ти не старався працювати, все одно існували два списки – одні на подяки, інші – на критику.

Одного разу, пригадує, на партійних зборах комуністів вичитав заступник секретаря парткому Богдана Гайдука, що викладачі Сеник і Гелемей не ходять зі студентами в музей Леніна (тоді це було обов'язково, навіть якщо ті студенти вже кілька разів були там). А вони якраз і відвідали зі студентами музей Леніна і навіть записали в книзі відвідувачів, але треба ж було тих безпартійних „ваньок" якось покритикувати,

адже вони були в списках для критики. Але слава Богу і ці часи, і порядки канули в Лету. Настали роки незалежності, волі. Голодували студенти в Києві, а навпроти Оперного театру і студенти львівських вишів. Пішли їм на підтримку аж четверо викладачів нашого закладу, серед них також Анна Сеник. Партійні ж вожді інституту прийшли на перевірку: а ну хто там насмілився? Були це ще непевні часи, можна було „полетіти і не пікнути". Анна відчула, що треба щось робити для своєї держави. Доцент Надія Рудковська кликала на пікетування до Києва, але Анна вирішила написати підручник із зоології для студентів аграрних вишів українською мовою, тому що в усіх вишах України зоологію викладали російською, отже якщо не вона – то хто ж?

Взялася до праці. Почала агітувати Ольгу Петрівну Кулаківську, коли вже був готовий перший варіант – характеристика всіх типів тваринного світу. Ольга Петрівна запропонувала розділ порівняльно-анатомічний огляд всіх систем органів. Потім разом ще додали два розділи: охорону тваринного світу і екологічний розділ. І вже в 1995 році здали підручник у видавництво „Урожай", бо ректор інституту Роман Кравців порадив видати його краще на республіканському рівні. Хоч це видання коштувало багато здоров'я і нервів, але все-таки добре, що підручник вийшов в Києві для всіх аграрних вишів України. Був чудовий намір (задум) видати ще практикум із зоології українською мовою, але підійшла пенсія, смерть коханого чоловіка – і все полетіло шкереберть.

Що ж залишає доц. Анна Федорівна для майбутніх зоологів? Об'єктами її досліджень були 9 видів комахоїдних ссавців західних областей України. У результаті була описана нова форма крота, поширеного в Чорногорі та Бескидах Українських Карпат, дві морфологічні форми кутори – малої і звичайної. Для вивчення ролі комахоїдних ссавців у трансмісивних захворюваннях досліджувалася їх паразитофауна. При цьому було виявлено нові види кліщів: один для фауни колишнього Союзу і два для фауни України.

Особливо цікавими були її дослідження Борозубки альпійської, поширеної в гірських масивах Європи. Цей вид зустрічався в Українських Карпатах. Невідомими були стації їх поширення, тому відомості про них були фрагментарними. Анна Федорівна виявила їх на схилах вологих карпатських потоків та описала їх у трьох статтях в журналі „Вісник зоології". Для вивчення видів, пов'язаних зі свійськими тваринами, досліджувала інфузорії рубця жуйних, панцирних кліщів, ґедзів Прикарпаття як переносників інфекційних захворювань ссавців (з Катериною Згерською), а також нозематоз бджіл й індикаторів забруднення водойм – волохокрильців. Опублікувала 42 статті і вперше видала підручник українською мовою для студентів аграрних вишів (у співавторстві з Ольгою Кулаківською).

…Недавно відсвяткувала своє 90-ліття. Від туги рятують читання і вишивка. Особливо любить низинку, якою вишивають на її малій Батьківщині. Зрозуміло, хрестиком вишивати легше, вишивка низинкою тяжча, але зате речі, вишиті низинкою, елегантніші. Охоче допомагає у вихованні внуків, радіє за їх успіхи. Надіється, що їх доля буде кращою, ніж її покоління, що народилося за часів гонорової Польщі, жорстокого німецького фашизму і страшного російського комунізму…





**Родина доц. Анни Сеник на випускному внука Романа при врученні золотої медалі за школу: син Тарас, невістка Тетяна, внук Роман та бабуся Анна.**
**Фото 2023 року. Праворуч невістка зі старшим сином Миколою**



**Доц. Анна Сеник (нижній ряд у центрі) із підопічною групою студентів 4-го курсу біолого-технологічного факультету. Фото 1980 року**

# ЙОСИП МЕЛЬНИК

Йосип Мельник народився 18 січня 1920 року на Бойківщині в селі Хащів Турківського повіту в родині греко-католицького священника.



Був це час, коли після розпаду Австро-Угорщини, під якою досі була Бойківщина, українці у Львові проголосили свою державу – Західноукраїнську Народну Республіку, яку радо вітало також місцеве українське населення. Але сили були не рівні. Поляки за підтримки західних держав, насамперед Франції та Америки, захопили владу в Галичині. Якраз того 1920 року закінчувалася українсько-польська війна. Польські жовніри жорстоко поводилися з місцевим населенням, яке всіма силами допомагало українським воякам, що окремими групами ще довго блукали по горах, рятуючись від полону і висилки в табори. А тим часом українське жіноче населення ховалося в лісах, брали зі собою дітей, тягнули і худобу, яку польські жовніри насильно забирали на своє харчування.

Отож мати разом з п'ятирічним сином і трирічною донечкою подалася до хати лісника і там чекала закінчення воєнної розрухи. Батька вдома не було, його інтернували ще два місяці раніше за те, що підмовляв населення саботувати і не підкорятися польській владі. Там, у хаті лісника, і народився маленький Йосип, і вже з перших днів почалася для нього життєва Голгофа.

Не раз мама розповідала, що пелюшками для сина служило грубе бойківське полотно, а харчова суміш складалася з одного вівса. Тут потрібно нагадати, що у Турківському повіті овес був єдиним зерном, яким харчувалися люди і тварини, бо жита і пшениці там не знали, то й вівсяний хліб був основою всього харчування. Крім того, у 20-х роках в обігу ще були австрійські гроші – ринські, які катастрофічно втрачали ціну, так, наприклад, якщо за австрійських часів за 100 ринських можна було купити дві корови, то у 20-х роках спочатку за них можна було купити ще вівцю, а через декілька місяців – курку, і зрештою тільки одне яйце.

Батька, як молодого священника, церковна влада переводила часто з одного села в інше, і тільки в 30-х роках родина переїхала в Добромильський повіт, у село Папортно. А все через те, що перемишльський єпископ Йосафат Коцеловський не злюбив батька, бо той поховав убиту православну людину, вихідця з Великої України, який вийшов з австрійського полону і не бажав вертатися додому. Батько, незважаючи на заборону греко-католицьким священникам давати релігійну допомогу не католикам, похоронив нещасного. За цей чин єпископ Коцеловський усі роки тероризував батька, надавав йому парафії лише в бідних гірських селах.

У селі Папортно закінчив чотирикласну вселюдну школу. Вчителькою була полька, яка ні разу не сказала, що учні – українці, а вчила дітей польських пісень і щороку проводила прогулянку до костела слухати органну музику. Після початкової школи навчався в гімназії у Перемишлі, яка офіційно називалася „Державною гімназією з руською мовою навчання". Слово *українець* було заборонено вживати, хоча в розкладах занять значилася українська мова, українська література. Тут варто згадати, що у всіх державах-сусідах з Галичиною існував аналогічний наказ. Пізніше від гімназійного товариша із Закарпаття Йосип дізнався, що у Варшаві десь на початку 20-х років відбулася нарада міністрів закордонних справ Польщі, Румунії, Чехословаччини і Угорщини, на якій засудили слово *українець* і в згаданих державах вживали слово руський замість український. Ця мета ясна: не дати можливості всім українцям думати про возз'єднання з матір'ю Україною.

В руській (українській) гімназії на загал панувала атмосфера „угодницька", щоб не образити вчителів польської національності, але все ж таки національне виховання було. Святкували дні Шевченка, Франка, св. Миколая, Маланки. В гімназії був український хор, оркестр, спортивне товариство тощо.

Більшість учнів проживала в бурсі св. Миколая і в так званому „гімназійному інституті". Такі інститути були аналогом теперішніх гуртожитків. Якщо в гімназії була заборонена українська символіка, то в бурсі та інституті вона була: при вході висіли два прапори жовто-блакитних (тоді в Польщі визнавали український жовто-блакитний прапор) і тризуб. До речі, поліція без дозволу прокуратури не мала вступу до бурси чи гімназії. Там українські гімназисти отримували все цінне, що потрібно українському патріотові. Раз на тиждень відбувалися лекції з історії України, які проводив звільнений з посади учителя Василь Пачов-

ський, поет-футурист. Це він прищепив гімназистам любов до України, ненависть до ворогів, починаючи від царя Петра І, Катерини ІІ, Потьомкіна – ворогів Мазепи, Хмельницького, Петлюри, Коновальця та інших. В день битви під Крутами всі учні голодували, а гроші за харчування віддавали товариству допомоги арештованим патріотам.

Класична гімназія мала свої плюси та мінуси. До других відносилися такі дисципліни, як математика, фізика, хімія, які викладали незадовільно. Викладання української мови було на досить високому рівні, вчитель Євген Грицак запрошував професора Іларіона Огієнка з Варшави, який відвідував години української мови та літератури. Усі учні виписували місячник „Рідна мова", яку він видавав у Варшаві, але і тут були білі плями, так, наприклад, учні вивчали тільки поезію Шевченка, а що він був великим художником, то Йосип довідався лише, коли вже став викладачем, купуючи п'ятитомник „Тарас Шевченко: мистецька хроніка", видана Академією наук України 1964 року.

У 1938 році склав державні іспити – матуру і восени подав заяву до Академії ветеринарної медицини, але не був прийнятий через numerus clausus – обмеження для українців за польських часів. Після приходу в Галичину червоної армії, коли академія стала інститутом, вступати до інституту не наважився, бо був сином не трудящого, а дітей священників до вищих навчальних закладів не приймали. Два роки був учителем чотирикласної школи в селі Кропивник Добромильського району.

І щойно в 1942 році, коли за німців замість інституту були відкриті так звані „ветеринарні фахові курси", про що повідомляла газета „Українські вісті", подав заяви до двох інститутів (так званих фахових курсів) – один екземпляр документів до медичного інституту, а другий – у ветеринарний. Був прийнятий в обидва. Два місяці вагався, в якому інституті залишитися і нарешті вирішив стати студентом Ветеринарної академії. До такого вибору спонукали дві причини. Перша залежала від слів матері, яка хотіла, щоб син був ветеринарним лікарем. На канікулах у 30-х став свідком нещасного випадку з домашньою коровою, яка загинула при родах, малий Йосип тримав тоді корову за роги, а четверо чоловіків витягували плід. Все це закінчилося розривом плода і сильною кровотечею, тоді прийшла мама і плачучи сказала: „Ой, сину, будь ти ветеринаром". Друга причина – у Ветеринарній академії був створений студентський хор і гімназійні товариші загітували його до цього хору. Тому Йосип, який дуже любив українські народні пісні і музику, залишився у Ветеринарній академії.

Умови і обставини на фахкурсах були важкими. Спочатку професори викладали німецькою мовою, а потім за згодою директора німця Юрґена Вітте дозволили читати лекції або польською, або українською. Політична обстановка з кожним днем погіршувалася. Після загарбання Польщі німці створили на цій території генеральне губернаторство (ГГ) зі столицею Краків. На території генеральної губернії було заборонене навчання в загальноосвітніх середніх та вищих школах. А коли німці зайняли Галичину і Правобережну Україну, люди думали, що Галичина буде належати до України з містом Рівне, але гірко помилилися, німці приєднали Галичину до складу генеральної губернії. Це був політичний трюк німців, бо вони уважали галичан найбільш свідомими і їм потрібно було трохи пригальмувати їх політичні бажання щодо самостійності України. З цією метою німці дозволили полякам вчитися у вищих навчальних закладах, і до Львова з'їхалося багато колишніх студентів польських навчальних закладів.

А далі німці діяли за старим випробуваним методом: *поділяй і володарюй!* (divide et impera). Щоб легше управляти населенням української та польської національностей, вони нацьковували одних проти інших: то домовлялися з членами польської Армії Крайової (АК) про вороже ставлення до українців, а з іншого боку, нацьковували членів ОУН-УПА проти поляків. У результаті такого цькування одних проти інших у Львові почалися вбивства інтелігенції обох національностей. Першою жертвою став замісник ректора медичного інституту професор Андрій Ластовецький, а через три дні вбили польського професора. Так продовжувалося протягом 8 місяців. Професори і лікарі-українці мусили тікати з роботи, ховаючись по селах. Наприклад, професор Мар'ян Панчишин, якому сьогодні побудовано пам'ятник на території медичного інституту, майже рік жив неподалік Львова, ховаючись від помсти. Одночасно аналогічні вбивства були в політехнічному інституті, на фабриках та різних організаціях. Страшно було дивитися, як кожного дня у Львові відбувалися похорони вбитих членами АК або ОУН.

У Ветеринарній академії наступили трагічні дні, адже смерть кожного дня чигала на когось із професорів. Тоді члени товариства „Ватра" на чолі з головою Василем Лужецьким (псевдонім „Шувар") вирішили активно втрутитися в оборону професури. Лужецький разом з двома товаришами звернулися до керівника АК у Львові, завідувача кафедри годівлі Владислава Германа і заявили, що настав час зупинити страшну різню і охороняти професорів. Цей чин зберіг від вбивства наших професорів Вацлава Морачевського, Вікентія Сковронського, Степана Ґжицького.

Щодо рівня навчання на ветеринарних фахових курсах можна сказати, що він був високим і повністю відповідав програмі колишньої польської академії. Іспити проходили в стислі строки, поблажок ніхто нікому

не давав незалежно від важкого воєнного часу.

Навесні 1944 року студенти четвертого курсу поїхали на виробничу практику в Познаньщину для вакцинації свиней від рожі та чуми, але через просування фронту на захід вони вже не могли повернутися до Львова і всі залишилися в Німеччині, закінчили там різні вищі ветеринарні школи, а після війни з американської зони окупації від'їхали до США або Канади.

Доля цих людей на еміграції була важкою. Два роки вони працювали фізично, найчастіше мили вікна (чоловіки ззовні, жінки – зсередини) у висотних домах, і тільки через два роки їм вдавалося нострифікувати там дипломи і отримати роботу ветеринарного лікаря. Більшість з них працювала на м'ясокомбінатах та в м'ясних цехах. Як студент третього курсу, до цієї групи студентів Йосип не попав.

. Після закриття німецьких фахових курсів Йосип поїхав до батьків. Тут ще панувала німецька влада. Потайки допомагав молодим людям, котрі готувалися до партизанської війни з більшовиками. Членом ОУН він не був, але числився її симпатиком і виконував обов'язки зв'язкового між окремими групами підготовки воїнів. З тих часів добре запам'ятав один випадок, коли зі штафетою (таємним дорученням) проїздом від Старого Самбора до Самбора потрапив на групу поліцаїв, яка складалася з одного німця та трьох азіатів з армії генерала Власова. При арешті в поліції врятував його один товариш з гімназії, який був полковником української поліції.

У липні 1944 року поїхав до Перемишля відвідати наречену і там пробув до моменту визволення міста від німців червоною армією. Після відходу німців з Перемишля місцеві жителі пережили важке бомбардування. А через кілька днів воєнний комендант міста оголосив, щоб всі чоловіки до 1926 року народження повинні з'явитися для обліку. Йосипа, як і багатьох ровесників, було призначено на будову мосту через ріку Сян. Правда, після роботи щоденно дозволяли вертатися додому. Але після закінчення всієї будови мосту додому вже не пустили, а взяли у військову частину і оголосили радянським воїном.

Підготовку до фронту проходили в селі Сусідовичі Самбірського району. Чи можна було назвати підготовкою до фронту те, що фактично відбулося. Цілий день ходили з палицями (так імітували зброю), вчилися маршерувати і співати військові пісні. І лише за чотири дні до переходу на передову лінію фронту кожному солдатові дали три набої до гвинтівки і три набої до автомата-фінки. Так почалися стрільби. Ніхто не перевіряв, чи попадали в мішень, чи ні. Вночі перед відходом всім дали гвинтівки без набоїв і зі села Сусідовичі без перерви пройшли 40 км аж до міста Лісько. Там „купили" (забрали) їх офіцери-фронтовики, посадили на вантажні машини і відвезли через Балигород до гірських місць. По приїзді вийшов до новобранців полковник, привітався, говорив дуже коротко і закінчив словами: „Щоб жити, ховайте якомога нижче голови".

Після цього були вже різні „купці", які з'ясовували, хто столяр – чотири кроки вперед, а далі, хто швець, хто коваль, слюсар і фрезерувальник, санітар, лікар, фельдшер. Йосип Мельник вибрав останню. З полку вийшло 12 осіб. Цю групу забрала жінка-капітан, лікар-медик, начальник ротової служби. На питання, що вміє зі санітарної роботи, відповів, що закінчив три курси ветеринарного інституту. Зраділа і взяла його в ротний санітарний відділ. Так він став санітарним інструктором. Його завдання було давати хворим таблетки, робити підручні роботи, а потім на фронті робив ін'єкції. Ця лікарка фактично зберегла йому життя, бо санітарний загін був не менше як півтора-два кілометри від лінії фронту.

На фронті його обов'язками було давати першу допомогу пораненим, виносити їх на носилках в санітарну роту, організовувати захоронення убитих з ідентифікацією кожного. На спочинку організував польову лазню, давав чисту білизну солдатам, контролював закладку в харчовий котел продуктів і дозволяв готову страву видавати військовим.

Із фронту залишилися в пам'яті два випадки, які вирішили його подальшу долю. Перший трапився в жовтні 1944 року, в районі Виноградово (Закарпаття). Він отримав наказ переплисти човном на другий берег Тиси, де лежав важкопоранений капітан „Смершу". Човен був з діркою, але незважаючи на це, Йосип переплив через бурхливу ріку, знайшов пораненого, з допомогою солдатів перенесли його у човен і Йосип перевіз його на берег. Потім на санітарній машині відвіз пораненого до медсанбату. Переночував у палатці з пораненим і коли йому стало трохи легше, він дав Йосипу записну книжечку, в яку той вписав своє прізвище і адресу свого села Добромильського району. Цей колишній хворий у 1948 році допоміг Йосипові залишитися в інституті. Як пізніше довідався, він був вже в чині полковника та займав пост начальника КДБ у Вінницькій області.

Другий випадок стався у квітні 1945 року, на кордоні Польща-Чехословаччина, коли його полк форсував ріку Одер в районі Муравської Острави. При переправі уплав ріки з його полку живими вийшло коло 100 осіб. Тоді отримав наказ надати допомогу замісникові начальника батальйону, якого було поранено на передовій. Дістався по-пластунськи через мінні поля, доповз до пораненого. Став на коліна для перев'язки живота, коли гримнув скорострільний – німецький кулемет. Приліг за тілом пораненого і це врятувало Йосипові життя, тому що черга куль прошила на смерть нещасного. Його ноги трохи виставали за корпус пораненого

і дві кулі попали йому в ногу з переломом двох пальців. Йосип відчув, що німецький солдат був від нього не більше як на 30–40 метрів. Тому вдав неживого. Так пролежав біля трьох годин до сумерків і тільки тоді кульгаючи прийшов у частину.

Так закінчився його фронт, попав у польовий госпіталь в місті Хиб'є Краківського воєводства. У червні його прийняли в запасний полк і ходом упродовж двох місяців прийшов у Галичину та зупинився у Бориславі, де працював на ремонті дороги Борислав-Дрогобич. Після ремонту ще відправили його до Львова в дорожній батальйон , який містився на вулиці Личаківській біля дріжджового заводу. Тут його основна робота полягала в несенні служби регулювальника на перехрестях вулиць Личаківської, Князя Романа та біля кінотеатру „Україна".

В листопаді вийшов указ про звільнення зі служби заангажованих студентів. Одного разу попросив свого друга постояти замість нього на службі, а сам без дозволу прийшов до Ветеринарного інституту і там отримав довідку про студентство (довідку підписав проф. Вікентій Сковронський, що виконував обов'язки декана). Радісний вийшов з інституту і на вулиці Маяковського зустріла його військова сторожа, а без документів про звільнення забрала його у військову комендатуру. За кару веліли помити підлоги у всіх 12 кімнатах будинку, де тепер прокуратура Львова. Це забрало чотири і пів години. До своєї частини повернувся вже пізно вночі з довідкою, що був у комендатурі. Через два дні його звільнили з армії, і він став студентом.

Після шести триместрів при німцях на фахових курсах, мав право вступити на четвертий курс, але злякався, коли сказали перездавати всі іспити за перші–треті курси, тому попросився на третій курс (до речі, ні один професор при перездачі не питав його, а автоматично записував оцінку). На курсі було 19 студентів, з них 6 дівчат та 9 колишніх фронтовиків.

З кінця 1940-х років зберіг у пам'яті один випадок, який стався тоді у Львові. Після вбивства у 1949 році отця Гавриїла Котельника, ініціатора переходу греко-католицької церкви на московське православ'я, в інституті наказували старшим агітаторам студентських груп відвідати Преображенську церкву, де лежав покійний священник. Перед тим була така настанова: до церкви іти без головного убору, не сміятися, дозволено, хто хоче, хреститися, молитися та підійти близько до покійника, побачити дві рани від куль на голові.

Взимку 1948 року студентів п'ятого курсу розподіляли на роботу. Йосип одержав скерування в місто Городенку Станіславської (нині Івано-Франківськ) області. Але під час державних іспитів сталася подія, яка була зв'язана з виносом капітана „Смершу" з поля бою. З лекції його викликав директор інституту до свого кабінету, де Йосип побачив, що за столом сидить полковник в уніформі КДБ. В перші секунди злякався, а потім полковник завдав такі питання: „Ваше прізвище", в якій дивізії та полку служив чи брав участь у взятті Мукачева, Чопа, Виноградова. Коли Йосип відповів ствердно, полковник став, обняв його, тричі поцілував, кажучи: „Мій спасителю". І тільки тоді Йосип все пригадав собі, як врятував його на човні. Полковник запропонував піти з ним в ресторан, багато оповідав про фронтові справи, про себе і на прощання запитав, що я потребую. Йосип йому розповів, що він жонатий, що дружина народила сина, який, на жаль помер, і чи не може той зробити йому протекцію, щоб замінити Станіславську область на Львівську. При прощанні дав Йосипові ще шість тисяч карбованців (тодішня зарплата завідувача кафедри).

Після державних іспитів Йосипа викликали у відділ кадрів, сказали віддати скерування в Городенку і на здивування написати заяву про прийняття на роботу ординатором клініки внутрішніх хвороб інституту. Це було великою несподіванкою, і фактично це вирішило його долю як наукового працівника. Викладачі, знаючи хто є його покровителем, ставились до нього коректно і ніколи не переслідували його як сина не трудящого. На роботі постійно працював на одному місці: один рік був ординатором, чотири роки асистентом, 14 років доцентом, а решта професором. Назагал в інституті панувала злагода, не було конфліктів, які б виходили поза стіни навчального закладу, користувався авторитетом, але так тривало тільки до кінця 1960-х років.

Перші хмари над ним в інституті нависли, коли генеральним секретарем Радянського Союзу став Леонід Брежнєв. Йосип на той час був керівником студентського наукового товариства та підготовляв програму до конференції, яка мала відбутися в інституті у грудні. Проєкт програми затвердили ректор, проректор з наукової роботи, секретар парткому, завідувач кафедри марксизму-ленінізму. З таким дозволом розіслали ці програми до багатьох навчальних закладів СРСР. А доля хотіла, щоб якраз тоді з Москви прийшла телеграма з наказом робити на місцях все можливе, щоб підняти авторитет нового генерального секретаря партії. Тоді ж в обкомі партії глянули на програму, в якій не було і не могло бути „геніальних праць" Брежнєва. Серед ночі викликав Йосипа ректор інституту, в кабінеті якого вже був представник відділу науки Кучерявий, і тут почалася ганебна „нагінка", що ніби він зігнорував таку особу, як генеральний секретар. Той наполягав на негайному звільненні Йосипа з інституту, нарешті дав, за його словами, останній шанс послати студентів до 16 вищих навчальних закладів України та Росії, які повинні були забрати назад програми, що одержали зі Львова. Наступного дня Йосип особисто і 8 студентів одержали відрядження в різні міста

країни. Через три дні після цього, Йосип і проректор з науки (Сергій Романов) одержали сувору догану, а ректор, секретар парткому і завідувач кафедри марксизму-ленінізму одержали попередження. Але на цьому справа не закінчилася. Йосипа наказом ректора звільнили з керівника наукового товариства, виключили з обох вчених рад інституту, а залишили членом вченої ради факультету без права вибирати і бути вибраним. Одночасно звільнено з роботи проректора. Цей випадок дав початок його табу як сину греко-католицького священника на науковий та кар'єрний ріст.

Йосипа Мельника називали в інституті професором-маригіналом, бо доктор наук і професор, а не завідувач кафедри, професор, але не член комуністичної партії і інше. Одне мав щастя, що документи для захисту докторської дисертації підписував ще ректор Данило Василенко, який по-родинному до нього ставився і поважав його. За інших ректорів навряд чи міг би захистити докторську дисертацію.

З довголітнього існування академії Йосип Мельник був у ній 59 років: 54 роки працював і 5 років навчався. Разом з ним збагачувалася також академія, він був свідком всіх добрих справ, які творилися в академії і творили співробітники академії поза її стінами. Незважаючи на деякі „підводні рифи", виконував обов'язки солідно, доказом чого є не лише понад 40 випусків лікарів ветеринарної медицини, але і публікації його праць, яких мав 160. Радів, що в приміщенні, де висить напис Hic mortui vivunt et muti loquuntur, тобто в бібліотеці не лише академії, а і в інших навчальних закладах є три підручники, монографія, один посібник, чотири наукові брошури, два довідники і два томи української сільськогосподарської енциклопедії з його прізвищем. Думає, що студенти ще пару десятків років будуть користуватися цими книжками.

Йосип Мельник не був завідувачем кафедри, але підготував через аспірантуру 6 кандидатів наук, чотири з яких працюють на кафедрі внутрішніх хвороб на посаді доцентів.

Нарешті хотів би поставити запитання, чи партійна організація завжди була атеїстичною і боролась з релігійними звичаями. Тому розповів один випадок, як комуністи змушували його святкувати Різдво мимо його волі. Сталося це в 1960-х роках, тоді на першому курсі студентом ветеринарного факультету був африканець з Гани, син міністра. Жив він у гуртожитку по вулиці Брюсова разом з однокурсниками. Вони були свідками його глибокої релігії, бо бачили, як він молився рано та ввечері і святкував всі римо-католицькі свята. 20 грудня Йосипа Мельника викликали в деканат і комуніст Сутягін запропонував, щоб він на святвечір запросив цього студента додому і з ним святкував Різдво. Це мало статися 24 грудня. Йосип Мельник категорично відмовився, кажучи, що він святкує Різдво, але за юліанським календарем, а африканець належить до англіканської церкви (Різдво 24 грудня). Наступного дня його викликали в партком і сказали, що ми вже не просимо, а наказуємо взяти африканця на свята до себе, тобто перенести Різдво. Вдома родина Йосипа Мельника підготувалася до святвечора 24 грудня, але на відміну від пісних страв купили індика, щоб святкувати Різдво за звичаєм англіканської церкви. І справді, увечері 24 грудня студент з Гани в товаристві ще двох африканців з медичного інституту прийшли, поздоровили господарів зі святами і самі відправляли всі релігійні функції, а по тому була музика та танці з дочкою.

Йосип Мельник завжди вважав, що задоволений тим, що спричинився до росту своєї альма матер, до випуску сотень лікарів ветеринарної медицини, більшість з яких наші галичани, що був в складі професорсько-викладацького складу, зжився з ними, любив їх як своїх колишніх учнів.

Професор Йосип Мельник помер 2 серпня 2009 року і похований на Голосківському цвинтарі. Про смерть свого дідуся повідомив мене його внук Любомир Ковальов, мій колишній улюблений студент факультету ветеринарної медицини. І я зміг покласти квіти на могилу великої Людини.

Проф. Йосип Мельник зберіг добру пам'ять до останнього дня свого життя. Часто виступав в інституті з цікавими спогадами про військову службу, студентські роки за Польщі і Німеччини, про перші повоєнні часи своєї alma mater, про своїх вчителів і колег. Для нашої кафедри він був особливо дорогий тим, що залишив щирі спогади про українського вченого і завідувача нашої кафедри проф. Якима Ярему, які ми наводимо у цій книжці.

Шановані пані і панове!

Я хотів би подякувати кафедрі іноземних мов за таку пам'ять про людину – нашого викладача. Я не хочу нікого звинувачувати, але в нашій академії, краще Вашої кафедри того ніхто не робить, за винятком хіба кафедри біохімії. Звичайно своїх старших викладачів-покійників на кафедрах абсолютно не вважають, а за вашу пам'ять Вам велике спасибі. І коли я був на цвинтарі, і віддав отой маленький букет квітів, я компенсував всі ті роки, що я просто забував за Якима Якимовича. І скільки буду жити, я завжди туди буду ходити. За то Вам також велике спасибі.

Відносно проф. Якима Якимовича. Я познайомився з ним у 1955 році як молодий асистент. Що мене тоді інтересувало: кандидатська дисертація, німецька мова. В той час ВАК дозволив прийом іспитів з іноземної мови тільки в політехніці, мединституті, університеті і в нашому інституті. А це є доказ, що у ВАКу авторитет Якима Якимовича був величезний. З нашого інституту тоді не було ні одного аспіранта. Нас було трьох,

але це були шукачі. Можу Вам сказати: Іванський, Голуб`єв і Мельник. От коли зібралися 12 чоловік, то з нашого інституту було трьох, а решта з лісотехнічного, консерваторії і інше. І ось на перше заняття приходить Яким Якимович, він справив на мене надзвичайне враження. Він сказав, що Ви не студенти, а Ви є мої колеги і будемо працювати разом. Давав завдання. Були навіть і смішні випадки: один старший чоловік, підполковник у відставці, хотів зробити кандидатську дисертацію. Дали йому читати німецький текст, то було просто страхіття. Я бачив, як лице Якима Якимовича скосилося, мене трясло зі сміху. Артикль die читав як di-є, ü читав як iber, а як було слово, що починалося з h, то читав так: haben [аш-абен]. Через чотири заняття Яким Якимович викликав нас обох з Іванським і каже: Ви на заняття не ходіть, два рази на тиждень почитайте собі одну сторінку німецького тексту спеціального або з журналу. А з підполковником Яким Якимович вів заняття: той мав 20-літній стаж КПРС і заступник директора був заінтересований в тому, щоб той склав іспит з німецької мови, і дійсно, через три роки він якось склав цей іспит.

Друге. Коли я довідався, що Яким Якимович закінчив Перемиську гімназію в 1903 році, тому що в 1935 році в Перемиській гімназії вийшло звідомлення про 50-ліття гімназії, то я подивився на список і дійсно знайшов Якима Якимовича. І що Ви думаєте: 5 професорів, які вчили мене, їх батьки вчили його. Наприклад, Малиновський вчив німецьку мову його, а син його Степан – мене.

Коли я дивився на Ярему, мені пригадалося таке: ми в гімназії ділили вчителів на дві групи. Перші вчителі – то людяні вчителі, ми їх називали ангелятками, а других ми називали бельферами. Я зауважив, що Яким Якимович не міг бути бельфером.

Одного разу, коли ми готувалися до німецької мови, мені Яким Якимович розказав таку історію, що я в гімназії її не чув. Ходило то про талант Овідія. Він запитав мене, чи ви знаєте, що Овідій народився поетом, а я того не знав. І він сказав: у трирічному віці Овідій нормально говорив віршем. Мама його не зауважила цього, а сусідка зауважила і сказала: знаєте, ваш син розмовляє якось ненормально. А щоби говорити віршем, то у словах треба змінювати наголос. Коли читається гекзаметром, то наголос є іншим. І мама побачила, що дійсно син наголошує слово інакше. Вона взяла прутика і до нього: Ти перестань говорити віршем. Знаєте, що він сказав тим самим гекзаметром: я вже більше не буду говорити віршем, моя найдорожча мама, що по-грецьки звучить так: iam, iam, non faciám versús, carissima mater. І він не міг інакше говорити, а тільки віршем. Оце мені Ярема сказав, я цього з гімназії не знав. А які інші могли бути зв'язки між викладачами. Ви знаєте, що в радянському союзі занадто близьке життя з кимось було небезпечним. Тепер, коли я був в Закарпатті, там є мій однокурсник, нині вже покійний. Він закінчив гімназію в Чехословаччині, і він дав мені документ, що там Яким Якимович був директором школи три місяці. Я навіть того не знав (з місця син Степан підказує, що не три місяці, а цілий рік тато був директором гімназії у Чехії).

Ми обидва з ним закінчили гімназію і на таблиці було написано: по-польськи, а потім, по-українськи: державна гімназія з руською мовою навчання. І мені Яким Якимович прямо сказав: у 1925 році міністри таких держав, які після війни повстали на територіях Австрії, то є Чехословаччина, Польща, Румунія, Мадяри, зібралися в 1925 році в Варшаві і договорилися: не дозволимо українця називати українець, тільки руський, щоб раз назавжди відокремити Галичину від Наддніпрянської України. І я дивуюся: мій колега закінчив гімназію в Чехословаччині, другий – на Мадярщині, я в Польщі – і всюди були гімназії з руською мовою навчання. От щоби ви знали: договорилися (з місця чути голос Павла Урбановича – окупанти).

Нарешті, що я можу Вам сказати? Професор Ярема був людина з великої букви. Він, мені видається, мав характер флегматичний, я не знаю, чи він міг піднести на когось голос. Мало того, він студенту навіть наймолодшому говорив „Ви". Я не хочу перед присутніми ганьбити наш інститут. А що там в нашому інституті робиться: доценти собі дозволяють до студента говорити на „ти". Приходить якось студентка п'ятого курсу, жінка вагітна на дев'ятому місяці, просить викладача прийняти іспит, бо я скоро буду родити, а він каже: та ти така, а ти така. Я трохи не впав, студентка має 25 років, вагітна і доцент, що старший на 5 років від неї, каже їй на „ти". Стид і ганьба. Я пам'ятаю: в університет Івана Франка поступив хлопчик тринадцятилітній, і на вченій раді професор Вакарчук як ректор сказав: – Я прошу Вас, щоб його не називали „ти", а тільки Ви. А що робиться в нас? Це просто скандал, я не раз просив нашого проректора з виховної роботи порушити питання виховання серед викладачів. Дальше тикають і тикають, тикають. Це є проти характеру Якима Якимовича. Ну і на кінець хотів би, щоби пам'ять про Якима Якимовича не гасла ніколи.

Тож хай також ніколи не згасне пам'ять про проф. Йосипа Мельника, людинолюба, природника, який рівною мірою любив тварин і людей!

# ПАВЛО УРБАНОВИЧ

З'явився на світ Божий пізньої осені, 19 листопада 1928 року, в працьовитій хліборобській сім'ї Павла і Віри Урбановичів у місті Берестечку на Волині. Через тиждень чи два його охрестили і дали ім'я Павло.



З розповідей свого діда Федора Лукича, а про це йому розповів його дід Данило, їх предок Урбанович прибув на Волинь і поселився в Берестечку. Очевидно, що на цей час він був досить освіченою людиною і, маючи почуття обов'язку захищати покривджених та невинних людей, від їх імені писав листи, послання, скарги у високі інстанції, за що й одержав прізвисько Письменний. Тому його сім'ю в Берестечку й околицях навіть до середини XX століття називали Письменними, а не як Урбановичами.

Можна думати чи припускати, що цей „перший" Урбанович у Берестечку був нащадком Урбановича – „канцелярського службовця", про якого згадує французький дипломат-історик кінця XVIII століття Ж.-Б. Шерер (Jean-Benoit Scherer) у своїй книзі „Літопис Малоросії, або Історія козаків-запорожців та козаків України, або Малоросії", який працював у канцелярії гетьмана Петра Дорошенка (1666). За даними В'ячеслава Липинського, полковник Новгород-Сіверського полку (1668) Олександр Урбанович після поразки Петра Дорошенка перейшов у Кальницький полк (1671–1674).

Павло виріс в оселі, яка була на околиці Берестечка над річкою Стир. Від шосейної дороги, що сьогодні веде до Національного історико-меморіального заповідника „Поле Берестецької битви", відомого також як „Козацькі Могили", місце вшанування пам'яті тисяч козаків і селян, що брали участь у Берестецькій битві 1651 року під час національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, їх садибу відділяв великий сад з городом. Вуличка від дороги до річки з обох боків була огороджена щільним зеленим плотом. З протилежного боку вулички був великий панський сад з кількома мурованими будинками, що згоріли під час Першої світової війни, а далі тяглися поля і луки.

Павлова сім'я була досить величенька: дід Федір з бабою Яриною, батьки та й п'ятеро дітей – старший брат Петро, Павло, молодший брат Федір, Ганна і наймолодший брат Василь. Всі вони гармонійно і дружно жили. Дух благородства, християнської моралі і працьовитості панував у сім'ї поряд з любов'ю до свого краю, до рідної мови, пісні. Пригадує, як емоційно і аргументовано його мама „висповідала" сусідського парубка, який звернувся до неї російською мовою, бо за два роки служби в совєтській армії „забув" рідну.

Мама походила зі селянської національно свідомої сім'ї Гачеків зі сусіднього села Пляшева, де власне і є заповідник „Козацькі могили". Мабуть, цей козацький патріотичний дух передався його працьовитій, справедливій, добрій, мудрій і ніжній мамі, яку всі вони дуже любили. Мамин батько (дід Василь Гачек) був заможним господарем, користувався пошаною земляків і не тільки в своєму селі, бо під час російсько-турецької війни в Болгарії (1877–1878) був нагороджений Георгіївськими хрестами 3 і 4 ступенів та медаллю „За оборону Шипки" (нагороди зберігаються в заповіднику-музеї „Козацькі могили"). Мама розповідала, що коли дід Василь переїжджав через тодішній російсько-австрійський кордон (возив мамину старшу сестру Ксеню до пастерівського лікувального пункту у місті Броди, що належало тоді до Австро-Угорщини), то прикордонні військові застави з обох боків кордону ставали „на струнко", поки дід, з Георгіївськими хрестами на грудях, не перетнув кордону.

Його батько теж Павло, як і мама, був людиною прогресивною, передплачував українські газети, діставав заборонений в цей час на Волині сільськогосподарський журнал „Золотий колос". У хаті була невеличка бібліотека, книжка в родині шанувалася. Батько був освічений, мав дуже гарний почерк і, очевидно, тому став писарем при штабі полку під час Першої світової війни. На батьківських плечах лежала вся важка праця по господарству, хоча всі сільськогосподарські роботи виконувалися дружною сім'єю, а під час жнив винаймали допоміжних робітників.

Перші уроки виховання діти отримували в батьківському домі. Щоденна праця у господарстві й навчання були обов'язковими для всіх дітей. А любов батьків до народної пісні, особливо хорового співу, а також релігійні почуття були причиною того, що Павла зі старшим братом Петром залучили до дитячого церковного хору, чим діти дуже гордилися, бо співали на крилосі.

Батьки все робили, щоб виростити дітей на засадах християнської моралі добрими, чесними і порядними громадянами. З особливо глибокою повагою усіма членами сім'ї сприймалася думка і слова-настанови дідуся Федора. Як людина достатньо освічена, глибоко віруюча та з багатим життєвим досвідом, він усіх своїх онуків переконував у тому, що щоб чогось досягнути в житті, а не тільки вижити, необхідно вчитися і тільки вчитися.

Коли Павлові минуло шість з половиною років, батько записав його до Берестечківської народної школи, що була досить близько їхньої садиби. Навчання в школі велося польською мовою, але на перервах у шкільних коридорах і подвір'ї звучала українська, не зважаючи на те, що серед учнів було багато єврейських дітей і невелика частка польських. Усі вони вільно розмовляли українською мовою. Та й дух серед учнів був український, бо як можна пояснити такий випадок: у третьому класі всі хлопці-українці під час перерви на вилогах своїх шкільних маринарок кольоровою крейдою намалювали собі блакитну і жовту смужки. Уроки було зірвано, а наступного дня їхні батьки змушені були виправдовуватися перед директором школи.

Навчання в школі проходило досить успішно, але скоро настали бурхливі воєнні роки, і всі учні якось відразу ж подорослішали. Тривожно розпочався день Першого вересня 1939 року – новий навчальний рік. Вже через тиждень навчання припинилося, школу закрили. У місті з'явилися перші втікачі із західних і центральних „теренів" Польщі, потім прибули польські військові частини. А якогось дня наїхало дуже багато польських офіцерів. Говорили, що це штаб генерала Сікорського. Якраз того дня на Берестечко налетіла німецька ескадрилья з 12-ти літаків, і вже тоді мешканці невеликого містечка добре відчули, що таке війна. Були спалені і зруйновані людські оселі, з'явилися перші жертви Другої світової війни.

А ще через два тижні зустрічали совєтську червону армію. Пам'ятає, як цього теплого вересневого дня на дорогу, звідкіля чекали „визволителів", вийшло досить багато людей. Кілька жінок мали квіти. Звичайно, що для більшості українського населення Берестечка, як і для всієї Волині, польська влада вважалася окупаційною. У цей же час багато хто ще пам'ятав події Першої світової війни і революції в Росії та визвольні змагання 1917–1921 років в Україні, знав про репресії і голодомор, колективізацію і руйнування церков більшовиками в Україні, тому сприймали прихід „совєтів" по-різному. Але коли люди побачили зблизька совєтське військо – худих, заморених коней і таких же, в обмотках замість чобіт, совєтських солдат, які курили смердючу, скручену в клаптиках газетного паперу махорку, ще й пригощали нею, ніби чимось дуже дорогим, усіх чоловіків, жінок і навіть дітей, які стояли попри дорогу, почала у людей зникати з очей гостинна усмішка, люди мовчазно і якось розгублено споглядали на це дійство.

Пригадує, як на подвір'я, а потім у хату до них зайшов високий в обмотках червоноармієць. Розмовляв по-українськи. Мама пригостила його хлібом і молоком. Поївши, просив, щоб нікому не казати, що був у них. Батьки жахнулися, почувши його пораду: „Ліквідуйте господарку, худобу, реманент, бо вас зарахують до куркулів і виселять у Сибір". Позбутися всього досягнутого, здобутого важкою працею? Не вкладалося в голові не тільки батьків, а й у кожної нормальної людини. Але час ішов, майже кожного тижня або й двічі на тиждень проводилися мітинги, на яких прийшлі політруки пояснювали, яке щастя принесла їм червона армія, від чого визволила їх і яке щасливе життя чекає на них за совєтської влади. Це була чиста пропаганда, або, інакше кажучи, брехня. І з такою брехнею ми жили ще довгі роки.

Приблизно у середині вересня цього ж 1939 року знову почалося навчання в школі, але вже українською мовою. Правда, за декілька днів перед навчанням на шкільному городі представники нової влади спалювали цілі купи книжок зі шкільної бібліотеки. Братові Петру навіть вдалося „викрасти" з однієї призначеної до спалення купи товсту книжку в гарних обкладинках. Був це другий том „Энциклопедического словаря" Брокгауза. Цю книгу в 2013 році Павло повернув школі, додавши при цьому майже сотню книжок з власної бібліотеки.

З'явилися нові совєтські вчителі, переважно жінки. У школі часто проводилися різні збори, мітинги, на уроки приходили агітатори. Поступово життя ніби налагоджувалося, люди пристосовувалися до нової совєтської системи. Однак невдовзі настали нові тривожні часи: поповзли чутки про арешти „ворогів народу". Були це в основному представники української інтелігенції, а вже взимку почалися перші виселення в Сибір. Вивозили як українські, так і польські родини. Посилювалась агітація, а згодом і радикальніші заходи для організації колгоспу. У цей же час почали поширюватися чутки про неминучість совєтсько-німецької війни.

Узимку 1941 року, десь після Різдвяних свят, з-за кордону, що проходив по ріці Буг, приїхав мамин племінник Якуб Чернявський. Він був членом ОУН, політв'язнем польської тюрми, і вже не вперше переходив совєтсько-німецький кордон. Ночами на лижах у білому халаті добирався до рідного краю. Він також підтверджував, що наближається війна. А вже навесні 1941 року про війну говорили майже всі, та й це було видно по діях влади. Біля Берестечка споруджувався військовий аеродром, була проведена реєстрація всіх коней, систематично проводилися мітинги, на яких лунали патріотичні заклики. Дух війни витав скрізь. І

сталося. Уже на другий день війни, тобто 23 червня, десь в обідню пору, у Берестечко ввійшли передові німецькі відділи. А вже в кінці червня в Берестечку, поряд з німецькою комендатурою, сформувалась українська районна адміністрація на чолі з членом ОУН Іваном Филиповичем. Фронт швидко просувався на схід, і мирне життя почало налагоджуватися. З'явилися великі надії на свою Українську державу. Урочисто і радісно більшість українського населення, особливо молодь, зустріла проголошення у Львові 30-го червня 1941 року відновлення Української державності. В Берестечку відбувся парад з українськими прапорами й піснями, відбувалися спортивні забави.

Невдовзі на базі середньої школи відкрилася гімназія, і вони з братами та сестрою продовжували навчання. Але досить скоро німці почали наводити свої порядки. Ввели контингенти на збіжжя, м'ясо, молоко тощо, а також на робочу силу для Німеччини, встановили ряд обмежень і заборон. Між Галичиною та Волинню з'явився кордон з колючого дроту, за перехід якого без дозволу – концтабір або розстріл. Швидко зникла надія на те, що німці підтримають Українську державність.

Уже через рік гімназію німці закрили, а дозволили відкрити рільничу школу, де Павло зі старшим братом Петром вчилися господарювати. Учні школи мали броню, тобто були захищені від можливості потрапити на примусову роботу до Німеччини. Але незабаром німецька адміністрація вирішила всіх учнів послати на практику до Німеччини. Передбачалось усіх там залишити на різних роботах. Проте ніхто нікуди не поїхав, бо всі зрозуміли, що це за „практика", і рільнича школа припинила свою діяльність.

Репресії окупаційної німецької влади посилювалися. Найбільше це відчуло єврейське населення Берестечка. Декілька тисяч євреїв зігнали в гетто, звідкіля без дозволу не можна було виходити. За порушення режиму – розстріл. Згодом (1942 рік) прибув відділ гестапо, усіх євреїв вивезли за межі міста та розстріляли. Почастішали арешти і серед українського населення. Військова німецька поліція заарештувала більшу частину українських керівних працівників районної виконавчої влади та активістів місцевої ОУН, пізніше їх вивезли до тюрми міста Рівного і усіх розстріляли.

На початку осені 1942 року майже вся призначена німецькою владою українська берестечківська районна поліція (близько 100 осіб) забрала в комендатурі зброю і перейшла в УПА. На її місце німецька адміністрація сформувала поліцію з місцевого польського населення, в основному з так званих „осадників" польських колоністів, переважно офіцерів і капралів з армії Пілсудського, які після війни залишилися на Волині і яким тодішня польська влада наділила кращі землі, дала пільгові державні кредити. Вони мали дозвіл на зброю і часто конфліктували з місцевими селянами. По суті, це була опора колишньої польської влади на українських землях, які ця влада офіційно називала „східними теренами Польщі". Німці разом з польською поліцією часто проводили наїзди на близькі українські села й хутори, що супроводжувалося грабунками, підпалами й жертвами серед населення.

На початку грудня 1943 року відділ УПА провів акцію проти німців і польської поліції у Берестечку. Опрацювали і здійснили цю операцію командир артилерійського відділу УПА „Береза" (колишній радянський офіцер) і курінний Максим Скорупський („Макс"). Після цієї акції населення навколишніх сіл мало спокій від нападів польсько-німецької поліції.

Якось навесні 1943 року однокласник Василь Барабасевич, з яким Павло близько товаришував, запропонував йому приєднатися до підпілля і допомагати УПА в боротьбі з окупантами. Давши згоду, Павло отримав псевдо „Сокіл" і протягом 1943–1944 років виконував певні завдання й доручення (розповсюдження листівок, розклеювання антинімецьких плакатів, збір і передача інформації про дії німців та інших осіб, про рух і кількість німецьких військових об'єктів, збирання, чи, краще сказати, викрадання та передача за призначенням зброї, амуніції та іншого військового спорядження, рисування детальних схем вулиць, провулків та інших об'єктів), які давав йому Василь. За правилами і законами конспірації він не мав права знати, тому й не знав, кому підпорядковувався Василь.

Закінчувалася зима 1944 року. Наближався фронт. З тривогою всі очікували військових подій. У березні—квітні лінія фронту на декілька тижнів затрималася на річці Стир. Річка Стир розділяє Берестечко на дві частини: Правобережна (східна) частина, де жила Павлова родина, має ще назву Піски, а Центр містечка був з лівого боку річки.

Одного дня, коли довкруги вже добре лунала тріскотня кулеметів, почули, що по їхньому подвір'ї, саду, вуличці ходять німецькі солдати і розмовляють між собою по-російськи. Один з них навіть постукав до хати і гукнув мамі: „Уберите собаку, а то я её пристрелю". Це були власовці. Під час наступної атаки всі заховалися на підготовлені місця у лісі. Але після короткого затишшя знов почули: „Кто там сидит, а ну выходи!". Брат Петро виглянув, а це вже були совєтські солдати. Правобережна частина Берестечка (Піски) була звільнена. Але з лівого боку річки за 200–250 м укріпилися німці.

Через декілька днів після звільнення Пісків від німецьких окупантів усе військовозобов'язане чоловіче населення, в т.ч. і брат Петро, було мобілізоване до лав совєтської армії. Батько залишився на господарстві,

а Павло з мамою поселилися на хуторі біля села Пляшева у маминого брата Никанора, син і зять якого були в УПА. Хутір був на околиці лісу, де розмістився совєтський військовий обоз, і де Павло з двоюрідним братом Дмитром продовжували діставати зброю, амуніцію та інше військове спорядження та передавати в запасники УПА.

Влітку 1944 року Павла, як і багатьох допризовників, покликали до військкомату, і розпочалася щоденна військова підготовка до служби в армії. Одночасно, за погодженням з військкоматом, НКВД почало використовувати допризовників для охорони мостів та інших об'єктів у Берестечку, а також для проведення певних акцій проти місцевого населення.

Так, наприклад, у грудні 1944 року, з дозволу військкомату і за розпорядженням районного відділу НКВД, дванадцятьох допризовників озброїли гвинтівками і передали під команду співробітника НКВД для виконання якогось завдання, про яке вони нічого не знали, не дозволивши навіть зайти додому й повідомити батьків. Надвечір допризовники добралися до села Нижній Голятин (12 км від Берестечка), де й заночували. Ранком, коли вони вийшли з хат, то побачили великий військовий відділ, що рухався у напрямку до Берестечка. До них на конях під'їхало двоє військових (офіцер і рядовий), й офіцер чистою російською мовою почав „обзивати" допризовників бандерівцями, бандитами і тому подібне. Командир допризовників, виправдовуючись, сказав хто вони, усе розповів про себе, хто він у НКВД, яке виконує завдання, де й коли мав сутички з УПА і як бив бандерівців. Офіцер пообіцяв відвести всіх до району, тобто назад до Берестечка, і там в усьому розібратись. У всіх забрали зброю, посадили на сани та відвезли не до Берестечка, а в село Верхній Голятин до одної хати, де після відповідних допитів (в першій кімнаті російською мовою, в другій – українською), а в кінці дня, ще й після виховної політгодини про боротьбу УПА за незалежність України, їх відпустили разом із трьома спійманими совєтськими солдатами та з десятком працівників районних установ і військкомату, звичайно, крім їхнього „командира" з НКВД. Вони зрозуміли, що потрапили до військового відділу Української Повстанської Армії. На ніч їх розмістили у сімох хатах на окраїні села і попередили, щоб не виходити вночі, бо тоді не будуть відповідати за їх життя.

Зранку наступного дня їх знову затримали, але це вже був відділ військ НКВД. Знову допит, але брутальніший, з матюками. Їх звинуватили у зраді, хоча вони не приймали присяги, й обіцяли покарати тюрмою за віддачу зброї повстанцям. Але якось минулося.

Серед усіх допризовників, як вважали у військкоматі, найкраще писав Павло – і йому запропонували секретарську роботу. Відтоді він вже не ходив на щоденну муштру, а займався різними паперовими справами. І коли у військкомат надійшов лист, щоб направити кількох допризовників на навчання у Рожищенську однорічну сільськогосподарську школу, Павло, без вагання, з приятелем Іваном Станкевичем, залишив військкомат і Берестечко.

В школі вони подружилися з Костиком Шаєм (українцем, переселеним з Польщі), стрільцем УПА. Десь через рік після закінчення школи Костик був заарештований, а зустрілися через 45 років, вже в незалежній державі, Костик відшукав Павла. Яка то була зустріч!

У липні 1946 року Павло з Іваном Станкевичем та братом Петром, тоді вже студентом Львівського учительського, а пізніше педагогічного інституту, приїхали до Львова. Тут вони вступили на перший курс Львівського технікуму комунального будівництва, бо в інші технікуми набір вже закінчився.

Жили на вулиці Валовій під номером 3, де мешкав брат Петро з приятелем Іваном Вороною. Після занять вони більшу частину вільного часу використовували для навчання, але частенько вечорами тихенько співали. Не раз і сусіди просили їх поспівати. Можливо, цим вони й викликали підозру у МГБ, бо чим пояснити, що одного весняного вечора до них на кілька секунд заскочила сусідка, молода єврейка Дора, яка мешкала на другому поверсі під ними, і тільки сказала: „Хлопці, ховайте, що маєте, бо зараз у вас буде обшук". І десь через хвилину до нас зайшло троє співробітників МГБ. За відносно короткий час вони перетрусили все у кімнаті, в одязі, взутті, за винятком коробки зі сміттям, куди брат встиг заховати том „Історії" Михайла Грушевського, який кілька днів тому придбав. А в цей час „Історія" Грушевського вважалася підпільною літературою. Вони були врятовані.

Провчившись у технікумі вісім місяців, Павло за значної підтримки свого брата, діставши відповідні довідки, таємно від дирекції технікуму склав екстерном іспити на атестат зрілості у Львівській школі робітничої молоді №1. Іспити пройшли успішно. У наказі директора технікуму його виключили „за хуліганство".

Одержавши документ про середню освіту, готувався вступати до Львівського університету імені І.Франка – на математику. У той час прибув до Львова, щоб вступити кудись на навчання, його приятель і сусід з Берестечка Петро Лагодюк (майбутній доктор біологічних наук, академік і директор Львівського науково-дослідного інституту фізіології і біохімії). Удвох завітали у Львівський ветеринарний інститут. Тоді стояла гарна сонячна червнева погода. На подвір'ї інституту біля клініки терапії вони побачили прив'язаних п'ять прекрасних скакових коней з Львівського іподрому. Для них кінь – це тварина, з якою було пов'язане

і дитинство, і юнацькі роки. Їздити верхи і не тільки сидячи, а й стоячи, навіть лежачи чи купатись разом з кіньми – було буденною справою. І рішення було остаточним. Успішно склали вступні іспити, і разом з Петром Лагодюком 1 вересня 1947 року стали студентами Ветеринарного інституту.

На першому курсі було близько 140 студентів при плані набору 100. Позапланові були кандидатами, тобто мали право тільки відвідувати лекції і лабораторні заняття. Вчитися їх не треба було змушувати, вони старалися, бо хотіли бути добрими фахівцями. Навчання більшої частини дисциплін проводилося російською мовою, що на першому курсі утруднювало розуміння й засвоєння матеріалу. На старших курсах цього вже так не відчувалося. На третьому курсі Павло записався в науковий гурток при кафедрі клінічної діагностики, а вже на п'ятому курсі за кращу студентську наукову роботу на обласному конкурсі вони з однокурсником Борисом Котляром отримали першу премію, і їхня робота була опублікована в Наукових працях інституту. Перша наукова праця Павла була присвячена дослідженню кровообігу у коней.

Під час навчання в інституті Павло ділив мешкання з Петром Лагодюком. Дружили вони зі студентами Педагогічного інституту. Близькі їм студенти мали зв'язок з українським підпіллям, і через них вони часто діставали нелегальну літературу. Не можна не згадати про один випадок, коли весняного вечора 1948 року брат Петро відносив підпільну літературу колегам з Педагогічного інституту (Арсенові Полянському). На вулиці Зеленій напроти районного відділу міліції його раптом зупинили, запитали прізвище, запхали в машину і повезли в КДБ на колишній вулиці Дзержинського (нині вулиця Вітовського). Мало було часу на обмірковування ситуації, адже за пазухою була бандерівська брошура. Як тільки зайшли в будинок, брат попросив дозволу в туалет. Йому дозволили – і брошуру довелося викинути в каналізацію. Під час арештів у Львівському педінституті фактично з рук кагебістів вислизнула студентка Володимира Мазепа. На прохання Павлового приятеля і земляка, студента того ж інституту Арсена Полянського, його наречена Володимира прийшла до їхнього помешкання під іменем Петрової сестри Олі, щоб на декілька днів заховатися. Господар квартири Олександр Іванович Селівестров (економіст заводу, член КПРС, але який щовечора слухав „Голос Америки") знав, що у Петра Лагодюка є сестра Оля. Вони йому пояснили, що Оля закінчила середню школу, збирається вступити в якийсь інститут, тому приїхала до Львова, щоб підготуватися до вступу. Так Володимира майже два тижні „готувалася до вступу", а від них виїхала на Івано-Франківщину, вийшла заміж за Арсена Полянського, змінила прізвище і стала сільською вчителькою.

Протягом першого року навчання у Ветеринарному інституті студенти вже непогано запізналися між собою і більш-менш знали, кого треба остерігатися, коли і перед ким слід „тримати язика за зубами". Але мало хто знав, чому дехто із студентів залишив інститут. На першому курсі навчання у неділю студенти часто цілими компаніями ходили переважно до Преображенської церкви. Але так довго не могло бути. Почалося перевиховування їх. Особливо активно розпочалися репресії проти студентів та деяких викладачів після вбивства письменника Ярослава Галана (1949 року). Майже кожного тижня проводилися курсові збори, що нерідко затягувалися до першої-другої години ночі. Багатьох студентів звинувачували і ганьбили за „відсталі", не радянські погляди, за дотримання народних традицій, релігійні свята, буржуазний націоналізм, за те, що не вступають до комсомолу, що не агітують за колгоспи тощо. Тільки з курсу Павла виключили чотирьох студентів (Ігор Гринів, Ганна Воронецька, Марія Шептура, С.Гуменюк). Пізніше трьох з них поновили. А влітку вже наступного 1950 року були заарештовані Ніна Бусол і Юрій Голіат. Протягом навчання на третьому і четвертому курсах більшість однокурсників стала комсомольцями. На четвертому курсі Павло також мусив вступити до комсомолу і до кінця навчання в інституті був редактором і „редколегією" курсової газети.

Швидко минали студентські роки. Були веселі, радісні і щасливі дні, були й тяжкі, сумні дні, що вкарбувались у пам'ять. Пригадує, як студенти першого курсу навесні 1948 року під час практичних занять з ботаніки в інститутському саду очищали та білили яблуні. А сад інститутський межував з концтабором (колишній монастир Сакраменток), в якому утримувалися неповнолітні дівчатка віком приблизно 9–14 років. Тепер це приміщення гуртожитку № 2, де кафедри інформатики та іноземних мов і церква Святої Трійці. Весь концтабір був обгороджений двома рядами колючого дроту висотою не менше від трьох метрів, а по кутах височіли чотири наглядові вишки, з яких виглядали вартові з автоматами. За 10–15 м до огорожі було заборонено підходити. Ніколи не забуде того епізоду, коли студенти в білих халатах обробляли фруктові дерева близько табірної огорожі, а з другого боку, з табору до колючого дроту підійшло двоє дівчаток-сестричок віком десь біля 9–11 років та, плачучи, просили допомогти їм повернутися додому, до мами. А були вони родом зі села (назви, на жаль, не пам'ятає), що недалеко від міста Черкаси. Розказували, що бригадир колгоспу спіймав їх на колгоспнім полі, коли вони вже після жнив збирали колоски. Але скоро підійшла наглядачка і на „общепонятном" накричала на них, обізвала лихим словом та й забрала їх. Не в силі таке забути.

Крім навчання, різних побутових турбот, була потреба й розважатися. Тому вже в кінці першого курсу,

переважно студенти молодшого віку, збиралися в компанії, долучалися до інших і брали участь у забавах, гаївках, танцях. Найчастіше ходили на танці у відому серед львівської молоді середню школу № 1, де був гарний великий зал і грав джаз-оркестр „Не журись". Тут збиралася в основному студентська молодь, грали й співали українські мелодії, а на Різдвяні свята навіть колядували. Все це не вкладалося в комуністичну ідеологію, тому через деякий час танці в цій школі були заборонені.

Якось на другому курсі разом з Петром Лагодюком познайомилися ближче зі студентом першого курсу, своїм земляком Валентином Яблонським (у майбутньому професор, членкореспондент АН, народний депутат ВР України). Це знайомство переросло в міцну дружбу, яка триває й по сьогоднішній день. Вони співали в інститутському хорі, найчастіше утрьох ходили на концерти, в театри, на танці та різні святкові забави, товаришували з дівчатами зі студентського гуртожитку університету Івана Франка. Інколи до них приєднувався і його земляк Ілля Гузь, який працював на заводі.

Як більшість тодішніх студентів, жили небагато, грошей ніколи не вистачало, і харчувалися в основному тим, що привезли з дому. Тому через кожні два-три тижні, в суботу чи перед якимись державними святами, потягом Львів–Ковель, з квитками чи без них, добиралися до станції Горохів, рідше до станції Сенкевичівка або іншим напрямком до станції Броди. Звідти вдвох з Петром Лагодюком чи більшим товариством, переважно студентами інших навчальних закладів (Арсеном Полянським, Петром Цибульським та ін.), з піснями, жартами досить легко пішки здобували тих 25 км до Берестечка. Складніше було добиратися назад до станції Горохів чи станції Броди, бо набиралося харчів не на один день. У ті часи дорогою траплялись різні ситуації й випадки, інколи смішні і кумедні, часом небезпечні та ризиковані. Якось в одному селі уночі їх зупинили кілька озброєних людей. Вони їм розповіли, хто вони і звідки, куди й чого йдуть, і їх відпустили. Складніше було, коли затримували енкаведисти. Ці тримали завжди до ранку, потім будили свого начальника і тільки після перевірки документів та бесіди відпускали. Був випадок, коли люди їх попередили, що в селі облава і вони мусили обійти це село.

Якось перед закінченням інституту Павла викликав ректор Сьомушкін Микола Романович (професор направлений ЦК КПРС із Москви; він поважав місцеві кадри за їх працьовитість, чесність і „як непитущих") і запропонував науково-педагогічну роботу в інституті. Павло надав перевагу аспірантурі (тоді було місце на фізіології і патологічній анатомії) і 1 грудня 1952 року за конкурсом був зарахований на кафедру патологічної анатомії до професора Мєшкова Миколи Васильовича, який лише рік тому як прибув також з Москви.

Протягом студентських років Павло не стояв осторонь громадського і культурного життя інституту. Але дещо іншим був status quo аспіранта. Аспірант – це вже фактично член наукового й викладацького колективу інституту, в якому тоді працювали такі яскраві особистості, як професор Ґжицький С.З., професор Сковронський В.А., доцент Ярема Я.Я., доцент Баранецький С.Ф., звичайно, і його керівник Мєшков Микола Васильович. Було на кого орієнтуватися чи наслідувати. Ставши аспірантом, треба було увійти в колектив кафедри та й інституту, що йому легко вдалося. А отримавши від наукового керівника тему дисертації, необхідно було не тільки вивчити літературу, зібрати матеріал, а й оволодіти досить складними методиками патоморфологічних досліджень. Тут йому допомогла доброзичлива Вечеркова З.С. – старший лаборант кафедри патанатомії. Всю аспірантську роботу Павлові вдавалося виконувати за планом.

Поряд з напруженою науково-дослідницькою працею Павло знаходив час, щоб поїхати в Берестечко до батьків або відвідати сестру Ганю, яка вчилася на біологічному факультеті університету імені Івана Франка, чи молодших братів: Федора – студента Політехнічного інституту, а пізніше Василя – студента Торгово-економічного інституту, щоб зустрітися з друзями. Петро, потім теж Павло, подружився з Володимиром Терезовим, який після закінчення Київського університету імені Тараса Шевченка був направлений на кафедру політекономії Ветеринарного інституту.

Після смерті Сталіна (1953) злегка повіяло демократизацією, пожвавилося культурно-політичне життя суспільства. Через Степана Кусеня, аспіранта професора Ґжицького С.З., який оселився в аспірантському гуртожитку Академії наук, що на вулиці Академічній, 10 (нині проспект Т.Шевченка), Павло познайомився з Юрієм Сливкою, аспірантом професора Крип'якевича І.П., молодими науковцями Богданом Яремчишиним, Федором Заставним, солістом Львівської опери Олегом Вітиком (через декілька років вони стали кумами), поетами Дмитром Павличком, Миколою Петренком та багатьма іншими відвідувачами гуртожитку на вул. Академічній. Цей непоказний ззовні гуртожиток, що містився у дворі напроти лазні, став осередком вільнодумства, тобто, як згадує про цей період у своїх спогадах „Неакадемічні розмови на Академічній" відомий історик професор Юрій Сливка, це був типовий дискусійний клуб молоді. Юрій Сливка найдовше мешкав у цьому гуртожитку, і його величали начальником штабу. Крім постійних і тимчасових мешканців, тут можна було зустрітися, поспілкуватися, послухати, подискутувати, а ще й поспівати з багатьма цікавими молодими людьми, в майбутньому відомими поетами й письменниками, діячами культури, митцями, науковцями, незалежно з якої частини України вони походили. Дмитро Павличко, який там певний період

також проживав, надзвичайно емоційно читав І.Франка і Т.Шевченка, але найчастіше свої, ще не опубліковані твори. В цей час завжди панувала абсолютна тиша. Більшість цих віршів увійшла в збірку „Правда кличе", яка ще не встигла з'явитись у більшості книгарень, як раптом була вилучена з продажу й знищена. Правда, всі члени клубу встигли придбати на цей час дорогу для них усіх книжечку. Поети Микола Петренко (в'язень німецьких і радянських концтаборів), подолянин Василь Колодій (був покараний за переклад українською мовою вірша В.Маяковського „Долг Украине"), Борис Бобинський (син „ворога народу" поета Василя Бобинського) не тільки знайомили зі своїми творами, але й розповідали про тернисті життєві шляхи. Цікавими були зустрічі з Андрієм Патрус-Карпатським. Цей старшого віку симпатичний чоловік, поет і в'язень радянських концтаборів у 1938–1939 роках співпрацював з Президентом Карпатської України Августином Волошиним. Незабутньою залишилася перша зустріч з письменником Григорієм Тютюнником. Їх 6–7 чоловік стояло на вул. Академічній перед входом у двір („в баню"). Звідкілясь з'явився Григорій Тютюнник. Після коротких вітань він вигукує: „Хлопці, треба гострити сокири, ми мусимо бути готовими до всього"— і пішла мова про події, пов'язані з XX з'їздом КПРС.

Ініціатором співу завжди був Олег Вітик. Він дуже гарно виконував старовинні пісні, думи й особливо кант про Почаївську Божу Матір, а інші хором йому підспівували. Пізніше значно збагатила пісенний репертуар товариств Павлова дружина Марійка. Були це переважно стрілецькі пісні, пісні карпатського краю. З інституту „дискусійний клуб" відвідували Володимир Терезов і Михайло Демчук (пізніше професор Ветеринарного інституту). У 1960 році „Дискусійний клуб" припинив своє існування, але дружні стосунки між однодумцями, як і спогади про цей прекрасний період у житті кожного, залишаються назавжди.

Працюючи над кандидатською дисертацією, Павло частенько ходив на обід у кафе (нині „Ялинка"), що на розі нинішніх вулиць І.Франка і В.Шухевича. Якось улітку 1955 року Павло з одним земляком – випускником інституту присів за вільний столик, де поруч на кріслі лежали книжки, зошити та якісь речі. Незабаром на це місце присіла володарка цих речей. Не маючи багато вільного часу та заклопотаний своєю роботою (тоді писав огляд літератури до дисертації), Павло спочатку не звернув уваги на свою сусідку, бо квапився якнайшвидше закінчити трапезу та й до праці. В цей час раптом линув дощ. Довелося перечекати у кафе. І так Павло познайомився з Марійкою, студенткою математики ЛДУ імені І.Франка. З кафе він вже не пішов до праці на кафедру, а провів свою майбутню дружину на її тимчасову квартиру. Оскільки строга господиня квартири не дозволяла квартиранткам приводити гостей, то вони, ніби як земляки, що у Львові випадково зустрілися, змушені були вже з першого дня знайомства у присутності господині звертатися між собою на „ти". І ця чарівна, весела й життєрадісна студентка глибоко запала йому в серце. Він вже не міг спокійно працювати. Поруч з роботою була усмішка його коханої. Через пів року вони одружились. Отримали кімнату у студентському гуртожитку № 1 на вулиці Брюсова (нині вулиця Ольги Басараб). Дружина продовжувала навчання в університеті, після закінчення – однорічне вчителювання в Крехівській школі, потім – аспірантура і праця на кафедрі математики в Політехнічному інституті. Через два з половиною роки в них народилася донька Богдана, а ще через чотири – син Олег. З гуртожитку вони перебралися в інститутський будинок на вулиці Льва Толстого, 35, потім отримали квартиру на вулиці Енгельса (нині вулиця Є.Коновальця) й через декілька років остаточно зупинилися на вулиці Запорізькій. Тут на Новому Львові вони подружилися з родинами Бобиків, Калагурських, Чорних, Скрипців, хоча не втрачали дружніх зв'язків з давніми друзями Демчуками, Гузями, Ремешилами, Сливками та іншими.

І хоч не судилося йому стати математиком, зате дружина частково компенсувала його колишні плани, бо більше як 25 років пропрацювала асистентом і доцентом кафедри математики Львівської Політехніки. Та й син закінчив математику у ЛНУ імені І.Франка, аспірантуру при Білоруському університеті, захистив кандидатську дисертацію з теоретичної кібернетики, але надав перевагу бізнесу. Донька Богдана – архітектор, працювала керівником одного із п'яти відділів Українського регіонального спеціалізованого інституту „Укрзахідпроєктреставрація". Закінчила аспірантуру в Інституті народознавства НАН України, захистила дисертацію з народної архітектури Покуття, була одним із п'яти засновників і довший час працювала вченим секретарем Українського національного комітету міжнародної ради з охорони пам'яток та історичних місць ІКОМОС та президентом фонду „Центр адаптації архітектурних та історичних пам'яток міст України". Представляла Львів на щорічній сесії ЮНЕСКО в японському Кіото, де наше місто було прийняте до списку міст всесвітньої спадщини.

Павлова посилена праця в аспірантурі завершилася позитивним результатом. У лютому 1956 року захистив кандидатську дисертацію і був зарахований на посаду асистента спочатку кафедри нормальної анатомії, а через рік – кафедри патологічної анатомії. В період аспірантури і праці асистентом був членом профкому інституту і комсоргом аспірантів та асистентів. Якось навесні 1957 року секретар парткому інституту Анастасьєв Г.М., у зв'язку з тим, що перебування в комсомолі закінчується, запропонував йому вступити в КПРС, пообіцяв рекомендацію парткому, що вважалося великою честю для того, хто вступав

до партії. Павло суб'єктивно оцінив ситуацію і відмовився від пропозиції секретаря парткому, за що незабаром поплатився. Через три місяці, за скороченням штатів, лише він один був звільнений з інституту. З великими труднощами через чотири місяці після звільнення був поновлений на роботі. Захистив його голова профкому інституту, завідувач кафедри фізики професор Понирко Н.В. Однак у 1962 році, за порадою однокурсника, вже нового секретаря парткому, доцента Мороза І.Г., Павло об'єктивно оцінив ситуацію і вступив у КПРС, хоча комуністом не став, але вже незабаром був представлений до вченого звання доцента.

У 1961 році проф. Мєшков М.В. повернувся до Москви. На завідування кафедрою влітку 1962 року прибув з Риги професор Альмєєв Х.Ш. Старий партієць, людина низької культури і мізерних фахових знань, він за плагіат в 1968 році був звільнений з інституту. Рішенням вченої ради і ректорату інституту виконувати обов'язки завідувача кафедрою було доручено Павлові, що значно покращило можливості та умови праці над докторською дисертацією, бо вже більш ніж 5 років збирав матеріал і досліджував патоморфологію та патогенез лістеріозу овець. У 1972 році перейшов у докторантуру, а керівництво кафедрою передав досвідченому доцентові Гевкану І.І. У 1975 році захистив докторську дисертацію „Патоморфологія і деякі питання патогенезу нервової форми лістеріозу у овець" у Вітебську. Через три роки йому присвоєно вчене звання професора.

В 1973 році кафедра патологічної анатомії була об'єднана з кафедрою гістології і завідувачем став гістолог професор Лемішко О.М., а проф. Павло Урбанович відповідав за курс патологічної анатомії. Після смерті професора Лемішка О.М. (1992) Павло Павлович знову очолив об'єднану кафедру патологічної анатомії і гістології.

За період праці під керівництвом проф. Павла Урбановича на кафедрі основна увага колективу була скерована на навчально-виховну роботу серед студентів та науково-дослідну й методичну роботу. За цей період члени кафедри значно розширили навчально-методичну базу кафедри: збагатили й обновили музей та навчальну гістоколекцію кафедри, організували навчальну слайдотеку, першими в інституті розробили і впровадили елементи модульно-рейтингової системи навчання на III—IV курсах ветеринарного, а пізніше й санітарно-технологічного факультетів.

Тематика науково-дослідної роботи колективу кафедри базувалася на актуальних проблемах тваринництва. Вивчали патоморфологію, патогенез та діагностику таких хвороб, як стахіботріотоксикоз і туберкульоз худоби, лістеріоз овець, ензоотичний енцефаломієліт свиней, міксоматоз і вірусна геморагічна хвороба кролів, хвороби новонароджених телят тощо. В цей час під керівництвом Павла Урбановича двоє працівників кафедри (Коцюмбас Г.І., Хміль Є.П.) та аспірант Цимбалюк П.І. підготували й успішно захистили кандидатські дисертації.

Крім того, в цей період проф. Павло Урбанович брав активну участь у всіх Всесоюзних наукових конференціях ветеринарних патологоанатомів (Воронеж, 1960; Москва, 1963; Ленінград, 1966; Казань, 1969; Тбілісі, 1972; Таллінн, 1975; Львів, 1978; Вітебськ, 1981; Каунас, 1984; Саратов, 1987; Харків, 1990); був делегатом трьох з'їздів медичних патологоанатомів (IV, Кишинів, 1965; VI, Іваново, 1977; VII, Ташкент, 1988); налагодив наукові контакти і зв'язки з вченими – патологоанатомами більшості вищих ветеринарних навчальних закладів і науководослідних інститутів колишнього Радянського Союзу, а також Болгарії, Чехословаччини та Югославії. У 1975 році на конференції в Таллінні був обраний членом бюро Всесоюзного товариства ветеринарних патологоанатомів. У 1996 році на конференції ветеринарних патологів у Києві був обраний членом правління Українського товариства ветеринарних патологів, був ініціатором і засновником Львівського осередку цього Товариства. У 1986–1992 роках був членом вченої спецради Львівського медичного університету, тривалий час – членом двох вчених спецрад Ветеринарного університету.

Опублікував понад 150 власних наукових і навчальнометодичних праць. Окрім того, є співавтором трьох посібників („Патологоанатомическая диагностика болезней свиней". – 1984. – 335 с.; „Патологоанатомическая диагностика болезней крупного рогатого скота". – 1987. – 400 с.; „Раціональне ведення мисливського господарства", – 1987. – 181 с.) і довідника („Справочник по патологоанатомической диагностике болезней сельскохозяйственных животных". – 1983) для ветеринарних спеціалістів і підручника з патологічної анатомії („Патологическая анатомия сельскохозяйственных животных". – 1980. – 440 с.; 1995).

Протягом усього періоду праці в інституті (потім академія, а тепер університет) поряд з науковою і педагогічною роботою та фаховою допомогою ветеринарним спеціалістам на виробництві (часто виїжджав у господарства західних областей України), не полишав активної участі у громадсько-політичному житті. Будучи у профкомі інституту чи партійному бюро ветеринарного факультету, на лекціях, лабораторних заняттях намагався працювати чесно і по можливості приносити користь у підготовці не тільки висококваліфікованих фахівців, а й національно свідомих, активних і чесних громадян – патріотів свого краю.

Йому не раз доводилося ставати на захист студентів, які інколи активно проявляли національні і релігійні почуття, за що могли бути непередбачувані покарання. Пригадується випадок з 1966 чи 1967 року, коли

представник райкому партії за участі секретаря парткому інституту під час нічного рейду по гуртожитках „спіймали” чотирьох студентів четвертого курсу, які в гуртожитку № 2 святкували Різдво Христове (справляли Святвечір і колядували). Постало гостро і чітко питання про відрахування їх з інституту. Йому, як члену партбюро і відповідальному за ідейно-виховну роботу на факультеті, на противагу вказівці райкому партії вдалося їх відрахування з інституту звести до „догани із занесенням до особової справи по комсомольській лінії”. Вони закінчили інститут і не здогадалися, хто їх захистив від виключення з інституту.

Національне і духовне відродження спонукало до активної громадсько-політичної діяльності не тільки в межах інституту. У 1988 році починалися несанкціоновані мітинги. Перший багатолюдний мітинг, учасниками якого були проф. Павло Урбанович з однокурсником проф. Володимиром Скороходом і на якому виступав В’ячеслав Чорновіл, відбувся біля пам’ятника Іванові Франку 13 червня 1988 року через те, що влада не допустила до зібрання в клубі будівельників на вул. Стефаника і народ рушив до пам’ятника І.Франкові.

Збори, виступи громадськості на захист української мови, участь у створенні в інституті осередку Товариства української мови імені Т.Шевченка (1989), підтримка Студентського братства, ініціювання заснування в інституті осередку Народного Руху України: викладач кафедри іноземних мов Горбовий Богдан, завідувач кафедри фізики проф. Гайда Роман і проф. Павло Урбанович зібралися на кафедрі фізики, склали протокол, яким засвідчили про створення осередку НРУ. Протокол підписали: голова осередку Роман Гайда, член осередку Павло Урбанович і секретар Богдан Горбовий. Цей протокол Богдан Горбовий відніс у міський центр НРУ. Через декілька днів до трійки засновників осередку приєдналися Володимир Когут, Леонід Коляса, Михайло Демчук, Любов Терналь, Ігор Щур, Галина Кирчів, Михайло Падура, Мирослав Тимочко та ряд інших співробітників. На розширеному зібранні головою осередку був вибраний Ігор Щур, Павло Урбанович – заступником голови, а секретарем – Люба Терналь. Ще через декілька днів осередок розширився до кількох десятків осіб, які брали активну участь у проведенні Всеукраїнського референдуму 1991 року, а також у виборах до місцевих рад і до Верховної Ради України.

Очевидно, тому студенти на своєму зібранні навіть без згоди проф. Павла Урбановича висунули його кандидатом до обласної, міської і Червоноармійської (нині Личаківської) районної рад народних депутатів. Від обласної та міської професор відмовився і балотувався тільки до районної, на виборах переміг і став депутатом Личаківської районної ради м. Львова. Більшість депутатів Личаківської районної ради були рухівцями і працювали з патріотичним почуттям, що щось робиш для своєї, вже незалежної держави. Депутати не мали якихось привілеїв чи матеріальної вигоди. Проф. Павло Урбанович працював в комісії з освіти і був ще й членом виконкому районної ради, а потім членом окружної комісії на виборах до Верховної Ради і місцевих рад народних депутатів. Чесно відпрацював свої повноваження депутата Личаківської районної ради і повернувся на „круги своя”.

В 1994 році на кафедрі була відкрита аспірантура і під його керівництвом розпочався новий етап у науковій роботі. Професор не міг стояти осторонь проблем Чорнобильської катастрофи, коли значна частина території України була забруднена радіонуклідами, а там жили люди, велося сільське господарство, вироблялися і споживалися продукти тваринництва. Залучив колектив кафедри до вивчення морфофункціональних змін в організмі худоби, яка постійно перебувала на місцевості з підвищеним рівнем радіаційного забруднення. При цьому значну увагу приділяв і вихованню молодих науковців. Першим його аспірантом став Адріан Попатенко, потім Микола Жила, Юрій Стронський і Роман Данкович. Усі вони – прекрасні, перспективні, з високим науковим потенціалом, молоді науковці, своєчасно підготували кандидатські дисертації й захистили їх. Під його керівництвом Г.І. Коцюмбас завершила й захистила докторську дисертацію і сьогодні успішно керує об’єднаною кафедрою нормальної та патологічної морфології і судової ветеринарії.

Крім завдань науково-педагогічної роботи, існувала проблема з навчальною літературою. В Україні не було підручника з патологічної анатомії сільськогосподарських тварин. Щоб заповнити цю прогалину в підготовці лікаря ветеринарної медицини, за дорученням Методичної ради при Міністерстві агропрому, проф. Павло Урбанович разом з доцентом Київського національного аграрного університету Миколою Потоцьким сформували робочу групу, підготували і видали в 2008 році навчальний посібник „Патологічна анатомія тварин” для підготовки фахівців в аграрних вищих навчальних закладах (Київ, 2008. – 880 с.). Професор також є співавтором підручника „Патологічна фізіологія і патологічна анатомія” (І–ІІ рівнів, 2008).

За науково-педагогічну працю у 2012 році вчена рада Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. Ґжицького надала Павлові Урбановичу звання „Почесного професора”. Згідно з Указом Президента України № 858/2014 у листопаді 2014 року він став стипендіатом державної стипендії, що призначається видатним діячам науки.

Любить свій край, любить свою сім'ю, дружину, дітей, онуків. Любить також свій кафедральний колектив, до формування якого також доклав свої зусилля, любить свій університет, з яким пов'язана більша частина його життя. З приємністю йшов до праці на кафедру до останніх днів життя, хоча й усвідомлював, що існує віковий чинник. На все Божа воля.

Доктор ветеринарних наук, професор Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, багатолітній завідувач кафедри патологічної анатомії, Почесний професор університету помер 19 жовтня 2023 року і похований на Личаківському цвинтарі у Львові.

# ПАНАС СТОЛЯРЧУК

Про Панаса Столярчука мову треба вести якось незвично. А й справді, тож почнімо.



Почну хіба з того місця в академії, де його завжди можна було зустріти, – це Музей історії академії, який розмістився у лівому крилі колишнього головного корпусу академії. Тут, на другому поверсі, господарює директор музею, професор Панас Столярчук, якого в академії колеги здебільшого називають просто Панасом. Чи випадково так є, чи це, може, від того, що таке ім'я в наш час дуже рідкісне, бо ж ні серед викладачів чи інших працівників навчального закладу, ні серед студентів ніхто інший не має такого імені. Сьогодні воно хіба що відлунюється в особі великого українського майстра художнього слова про волів, що опинилися перед порожніми яслами. Це Панас Мирний. А 1937 рік, коли народився Панас, за східним гороскопом якраз і є роком Вола. Незвичним є й походження самого прізвища професора – Столярчук. У дереві його родоводу є шляхетське прізвище Тиш. Тиші були родичами Гулевичів із Затурців, власником яких у 1570 році став шляхтич, володимирський войський, Василь Гулевич. Тут у давньоруські часи було побудоване городище. Залишки феодального замку в народі ще й досі називають „городище". В далекій родині Панаса був легіонер війська Тадеуша Костюка на ім'я Тиш, що по-німецьки означає стіл. Нащадки зукраїнізованих німців стали Столярчуками.

Незвичним є не лише ім'я професора, незвичним є вся його особа. Його бороду обрамлюють довгі козацькі вуса, таких в академії теж ніхто не відростив. Якщо ще додати, що й на голову йому потрібно 63-й розмір шапки, то ні такої голови, ні такої шапки теж ніхто в академії не носить. А ще його незвична ковінька, якою він часто користується, так нагадує нам ситуацію про славного Довбуша, що вирушає на Кути „і на ногу налягає, й топірцем ся підпирає". Ось із-за стола якраз і виглядає знаменита Панасова ковінька з якоюсь дивною головою цапа, по ній в'ється змія, а до того тут ще повно якихось гострих зубців. Це офірний цап, на якого в давнину іудеї зганяли всі гріхи і провини, виганяючи цапа в пустелю.

Зрештою, не тільки особа професора, а й уся обстановка навколо нього в кімнаті є теж незвичною, бо ж як часто за обстановкою в хаті чи на подвір'ї ми легко можемо судити про самого господаря. Ось я наближаюся до столу, за яким господарює професор, він подає руку і просить сісти. О Боже, а на письмовому столі на мене дивляться різні дивовижні речі. Це порепаний сірий камінь, що відразу асоціюється з формою людського мозку, і який, на переконання професора, забирає всякий біль, якщо прикласти камінь до голови, а це ось справжня лапа якогось гігантського птаха. А виявляється, це лапа того міфічного птаха Сиріна, що чарував своїм співом аргонавтів, котрі пропливали біля берегів древньої України. Очевидно, жителі коло моря (коломорійцікімерійці) багато пісень вивчили від того Божого диво-птаха, якого прикували за ногу, щоб не відлітав. Коли ж появився біля моря народ азійського кореня, Сирін відрікся прикутої ноги і відлетів. Він не хотів співати диким чужинцям. А українці зберегли від нього понад 300 тисяч народних пісень. Це як у всій Європі, взятій разом. Он там камінь кремінь для очищення води, котра має вже цілющі властивості, у що професор досі твердо вірить. А ось кресало і кремінь. Так ще недавно наші прадіди добували вогонь. А ось гострий зуб кременю – це наконечник прадавньої добронзової стріли.

Але й не самим столом закінчуються дива у цій кімнаті. Незвичними є малюнки і портрети тут, у цьому переддвер'ї до музею. Ось на стіні бачу обриси лелеки, що стилізовані під наш національний герб – Тризуб. Чи кожний може так легко віднайти зв'язок між тими двома поняттями: лелекою і тризубом? Може, але лише тоді, якщо бути Панасом. А ось портрет великого польського українця, земляка професора, волинянина В'ячеслава Липинського зі сусіднього села Затурці (бо за річкою Турією). Тут же портрет другого В'ячеслава – вже Чорновола. Це свого часу саме професор додавав також свої думки до моєї пропозиції—звернення до Президента України для обґрунтування заслуг, щоб надати звання Героя України великому борцеві за Волю України. І таки дали! А ось зі стіни на мене дивляться брати Клички. Що вони тут роблять? І на це професор має вагомі аргументи. В грудні 2007 року вчетверте названо українців найдужчою нацією світу. Це лицарі-гіганти брати Клички, а за ними боксери Вірчіс, Дмитренко, Біденко, знаменитий богатир-тягач Вірастюк з командою, це олімпійський чемпіон Білонога, іменем якого названа в Афінах

вулиця і школа (Геракл нового часу). За легендами, має прийти час відродження Аратти, на світ прийдуть дужі оріони. Може, це вже початок! Але ж диво! Над столиком, що біля вхідних дверей ліворуч, є ще портрет російського царя Миколи ІІ. І для цього є своє пояснення! До роду Романових ставиться негативно, але історики виводять рід Романових від Андрія Кобили, вихідця з волинських земель. І друге, за Миколки Другого друкувалися все-таки українські книжки, часописи, ставилися п'єси. Його мати, – розповів професор, – ще молодою ходила з людьми пішки у Берестечко на Козацькі могили, а потім вони долали ще такий же шлях на богомілля в лавру до Почаєва. Це польовими стежками від села до села набирається до 150 км дороги. Створення музею-пам'ятника Берестецької битви у селі Пляшева було зорганізоване і частково профінансоване царем. Мати в 1913 році бачила тут царську сім'ю, яка поволі проїжджала до Козацьких могил каретою. Романови розсипали мідні гроші в народ, що палко вітав високих гостей. Мамі дістався від хворого Олексія срібний „полтинник" – 50 копійок, який досі носить зі собою, як дорогу пам'ять.

А в шафах позаду мене знову свій світ, та ще який! Тут книги, тут бутлі з водою, а на дні їх уламки кременю, а далі – якісь згортки, зшитки. Ось багнет Січового стрільця, багато з яких були нашими студентами чи випускниками (ветеринарні лікарі кінноти), а ось „кварта абзольвента" – 550 років. Випускник, який закінчував школу коновальства і ковальства (у Львові діяла від 1457 року), ставив таку кварту іспитовій комісії з добрим угорським вином і належною закускою (шмат сала і капуста зі смаженою гускою). Та найбільше зачаровує кожного, хто хоч раз заходив сюди, розмова з професором. Краще сказати, це не розмова, а це мова одної особи до вас, його гостя. Ви вже заінтриговані ходом його думки, фактажем, що постійно наростає, і ви стаєте в'язнем тої магічної сили слова, що лине з його уст. Тут, у передсінях до власне самого музею, панує особлива аура для „розмовислухання" професора Панаса Столярчука.

Своє життя Панас Столярчук ділить на два етапи: менший, або волинський, де народився, навчався у школі і де працював викладачем зооветеринарного технікуму у Рожищі, і великий, або львівський, де здобув вищу освіту, найвищі наукові ступені і звання та державні нагороди і став тим, хто нині знаний як професор Столярчук Панас Зиновійович – доктор сільськогосподарських наук, заслужений діяч науки і техніки України, академік Академії наук Вищої школи України, завідувач кафедри годівлі тварин і технології кормів, Почесний професор університету, директор музею історії Львівської національної академії ветеринарної медицини імені С.З. Ґжицького, голова вченої ради із захисту докторських дисертацій, Людина енциклопедичних знань, поет і письменник.

Панас Столярчук народився 8 лютого 1937 року в невеликому типовому волинському селі Семереньки, далекому від доріг, в якому значну частину земель займали луки і болота. Про своє місце народження згадує, що виріс у селі (вірніше хуторі) на Волині в оточенні лісів, заростих лозами боліт, звідки жебонить річечка Стохід, поспішаючи до очеретів поліської Прип'яті. Жителі села – українці з прадавніми, може, язичницькими звичаями та законами. Природно, що навколишні, непрохідні пущі-нетрі породжували численні легенди і розповіді про нечисту силу – Болотного Діда, Лісовика, дідька Антипка, Цаплака, страшну відьму Мару, що вночі бродять по болотах. Малий Панас жадібно слухав розповіді про цей дивний, загадковий світ.

Основні моральні засади малого хлопця формувалися в батьківській хаті на принципах народної педагогіки, як це було прийнято в українських родинах, котрі ще не знали комуністичної ідеології. В основі цих засад лежали гуманні положення: пошана до батьків і старших людей, до яких обов'язково зверталися тільки на „ви", віра в Бога, чесність, працьовитість, любов до рідної землі, мови і традицій. Носієм таких моральних засад у рідному домі був насамперед батько, добрий господар і до того ще церковний староста. Ще за царя він закінчив церковноприходську школу, любив читати. Мати була дуже працьовитою, ткала чудові килимки, мала чарівний голос і співала у церковному хорі. В маму вдалися і Панасові сестри – Настя та Антоніна. Вони вміли орати, сіяли, косили і жали. Батько брав участь у Першій світовій війні. Тут він познайомився зі своїм земляком зі сусіднього села Затурці – В'ячеславом Липинським. За гетьмана Скоропадського батько перейшов служити в кавалерію. З армії батько привіз Біблію українською мовою, яка була єдиною на все село. Любив, коли десь писали про українців, котрі чимось проявили себе в науці, мистецтві чи спорті. Ці батькові риси повністю передалися синові.

До школи малий Панас почав ходити з вересня 1944 року. Вся школа містилася в одному великому приміщенні хати його дядька Марка Слодкевича, котрого після війни заарештували і вислали на заслання у Магадан. На всі чотири класи була одна вчителька і один буквар. Будучи у першому класі, малий Панас одночасно вивчав вірші за третій клас, бо перший і третій класи навчалися разом в одній кімнаті. Легко розв'язував також задачі з арифметики, швидше, ніж учні третього класу. Переростки заздрили йому й прозивали його „професором". Від п'ятого класу ходив до школи у сусіднє село Затурці, що лежало за шість кілометрів. Щодня треба було долати дванадцять кілометрів по бездоріжжю.

У дев'ятому класі від травми пролежав у луцькій лікарні вісім місяців у гіпсі. Додому повертався на

милицях. У школі вчителі вирішили перевірити його знання. Маючи добру пам'ять, він вивчив у лікарні підручники майже напам'ять, в тому числі розділ з математики про натуральні логарифми, хоч тоді за новою програмою цей матеріал опускали. Дев'ятий клас закінчив на відмінно. У десятому класі Панас жив в інтернаті, бо важко було ходити пішки додому. В інтернаті на суботу й неділю залишався сам. Це був час наполегливої праці над собою: по радіоточці в коридорі прослухав тоді відомі опери „Запорожець за Дунаєм", „Аскольдова могила", п'єси „Назар Стодоля", „Наталка Полтавка", „Мартин Боруля", захопився українськими народними піснями. У директора позичав енциклопедії, читав їх і виписував цікаві місця, – звичка, що залишилася на все життя. Середню школу закінчив на відмінно – був кандидатом на золоту медаль у школі. І ще сьогодні в його великій бібліотеці зберігаються книги, підписані директором школи і класним керівником, де засвідчується: „Найкращому учневі середньої школи – Афанасію Столярчуку".

Пробував було вступити до Київського університету на фізичний факультет. Не вийшло. Потім вибрав Львівський зооветеринарний інститут і в 1950 році став студентом. Сільський хлопець у вишитій сорочці, поселений у другий гуртожиток, в кімнаті на 25 осіб. Пізніше підсилили ще восьмеро (майбутня світлиця). Це був його перший дім у рідному Львові. Але рідного тоді виявилося зовсім мало. Майже всі предмети на першому курсі читалися російською мовою. А виступи тодішнього керівництва: ректора Калініна, проректора Ізмайлова, декана Дреля та „іже з ними" „українською мовою" були хіба глумлінням над нею. Тоді він ще не знав, що через рік-другий прийдуть лекції професорів Степана Ґжицького, нового директора Данила Василенка, доцента Володимира Терезова – його життєвих наставників. Отож настрій був гнітючий, і вже було думав покинути інститут, де все було йому чужим, ніщо його тут не радувало.

Першу сесію склав все на відмінно, отримав підвищену стипендію, був призначений старостою курсу. Так було протягом усього часу навчання. А поза навчанням, як і колись у школі, багато працює над собою: ходить в оперний театр, відвідує виставки в музеях, дні поезії, зустрічі з відомими поетами, що тоді були гостями Львова – Максимом Рильським, Дмитром Павличком, львівськими поетами – Ростиславом Братунем, Володимиром Лучуком і інше.

На старших курсах виступав в інституті з доповідями про Тараса Шевченка. А студентський гуртожиток, колишній монастир сакраменток, де жили студенти обох факультетів, ставав тоді своєрідним дискусійним клубом. Героєм таких дискусій, а найчастіше цікавих розповідей був Панас Столярчук. В центрі його інтересів були література, поезія, мистецтво, музика, театр, історія.

Як сам згадує, у студентські часи на формування його світогляду найбільший вплив мали два викладачі тодішнього інституту: доцент Володимир Терезов – викладач політекономії, та викладач німецької мови – Остап Хоміцький. Це Остап Васильович вперше в інституті назвав Афанасія Столярчука (бо так було записано в усіх його документах) українською формою цього грецького імені – *Панасом*. Так у вересні 1956 року він був „охрещеним" вдруге, тепер вже Панасом, чим завжди пишався. У вільні хвилини Остап Хоміцький цікаво розповідав студентам про особисте життя Івана Франка. Про це тоді у підручниках не писали. Панас згадує, що розповідь Остапа Хоміцького плила захоплююче, образно. Здавалося, згадує Панас, що наш викладач щойно розмовляв з безсмертним Каменярем. Ми обступали на перерві оповідача і благали розповісти ще пару слів про дружину, дочку, синів Франка. Ці розповіді міг пізніше повторити слово в слово, так вони западали у юні спраглі душі. Нагадує, що про поетового сина Петра – командира летунів Української Галицької Армії, репресованого більшовиками в 1941 році, та про доньку Анну – емігрантку, оповідати було вельми небезпечно. У групах були донощики-сексоти (секретные сотрудники). Дивувало, що Остап Васильович як учасник війни залишався безпартійним, що особливо контрастувало з ситуацією в тодішньому інституті. Він же був також єдиним джерелом про життя старої галицької інтелігенції – Шашкевича, Черемшини, Мартовича, Маковея, а також Грушевського. Багатьом студентам, що були виховані на радянській напівправді, а часто на цілковитій брехні, він відкривав очі. Остап Хоміцький був для Панаса також зразком, як треба володіти українською мовою. Це було повним контрастом до тодішньої атмосфери в інституті, де майже всі предмети викладалися російською мовою, і лише з часом прийшли лекції українською мовою професора Степана Ґжицького, ректора Данила Василенка, доцента Володимира Терезова, котрі разом з Остапом Хоміцьким стали його життєвими наставниками.

У 1961 році закінчив інститут з відзнакою і за наказом ректора був скерований на Волинь у відстале господарство зоотехніком Ковельського району. Через рік роботи в господарстві почав працювати викладачем Рожищенського зооветеринарного технікуму, де викладав спеціальні дисципліни із зоотехнії, а ще через рік перейшов до своєї альма матер на посаду асистента кафедри годівлі, де завідувачем був тодішній ректор інституту професор Данило Василенко, його вчитель і науковий керівник кандидатської дисертації. Одночасно з переходом до Львова Панас одружився, взявши за дружину красуню Тамару Кудінцову, котра подарувала йому двох синів – старшого Зиновія та молодшого Ярослава.

У Львові почалася його постійна наукова і педагогічна праця. У Львові він прожив до самої смерті, і мо-

гила також навічно залишилася на галицькій землі. Своїм життям і смертю він підтвердив єдність славного Галицько-Волинського князівства.

У 1966 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук, а в 1984 році захистив докторську дисертацію на тему „Підвищення використання поживних речовин кормових сумішок при інтенсивній відгодівлі молодняку ВРХ". Розробляв технології, завдяки яким вдається значно збільшити інтенсивність росту молодняку на відгодівлі і поліпшити якість яловичини. Технологію сухих кормових сумішок у вигляді брикетів представляв у 1982 році на Виставці досягнень сільського господарства у Москві. Згодом при різкому подорожчанні цін на пальне, сухі сумішки були замінені на напівсухі з використанням зерносінажу. Подібні дослідження ніде не проводилися. Панас Столярчук був першим.

Опублікував 165 наукових статей, отримав 4 патенти. Поза тим надрукував 38 статей з культурно-історичних питань. Видав 11 книг, деякі у співавторстві.

За наукові розробки і впровадження науки у виробництво неодноразово нагороджувався грамотами Міністерства аграрної політики, а також нагрудними знаками. У 1997 році йому присвоєно звання „Заслужений діяч науки і техніки України", а в 1999 році його обрано академіком Академії наук Вищої школи України (секція національного відродження), а в 2011 році отримав диплом Почесного професора університету з номером 2.

Як ініціативний, енергійний та компетентний працівник, займав поважні службові посади. Від 1966 до 1978 року був заступником декана і деканом зооінженерного (нині біологотехнологічного) факультету. Одночасно у 1976–1978 роках був обраний головою профкому інституту, а 6 березня 1978 року Міністерством сільського господарства СРСР призначений проректором з науково-дослідної роботи інституту, де працював до1985 року.

Від грудня 1976 року до самої смерті в 2011 році (35 років) завідував кафедрою годівлі тварин та технології кормів. Крім того, був членом Західного наукового центру та ради Будинку вчених. Од вересня 1966 року (45 років) очолював музей історії університету, у створенні якого сам брав активну участь, був постійним екскурсоводом музею. У жовтні 1997 року за свою діяльність музей одержав статус народного. За цей час у музеї побувало понад 30 тисяч відвідувачів, про що повідомлялося у пресі. Ось два окремі записи у книзі відвідувачів:

„Щира подяка Панасові Зиновійовичу за те, що Він є, бо Він сам – це велике диво. Палка любов до України, її історії заслуховує на найбільшу пошану". Група викладачів ХДЗВА, м. Харків.

„Надзвичайно цікаве і патріотичне представлення нашої культури й історії в музеї" (12 вересня 2005 року. Христина Сивенька-Бейлі, голова Союзу Українок Австралії, дочка Юрія Сивенького, випускника Академії ветеринарної медицини 1936 року).

Серед відвідувачів — видатні вчені Австрії, Польщі, США, Англії, Німеччини, Болгарії, Канади і навіть далекої Австралії.

На кожній посаді, яку займав, залишав помітний слід.

Професор Панас Столярчук мав свою наукову школу. Під його керівництвом виконано і захищено вісім кандидатських і одну докторську дисертацію (тоді декан факультету заочної освіти Ярослав Півторак), працювали над докторськими роботами доценти Любомир Дармограй та Олег Слобода.

Бог щедро наділив професора Панаса Столярчука багатьма талантами. Насамперед належить виділити його любов до слова. Тому, крім наукових праць, він автор багатьох нарисів з історії України, давньої і ближчої до нас, особливо з часів тоталітарного режиму в Україні, з історії одомашнення коня та середньостогівської культури, натхненно писав про рідну українську мову, про літаючі сонця-лелеки та оріянську культуру. Іноді видається, що це на грані фантазії, проте аргументи професора переконують вас у реальності його слова. Тут треба назвати такі книги: „Сурми тривоги", „Що то за кінь стоїть", „Господар двору та його наближені", „Ви придбали собаку або кішку". Далеко за межами навчального закладу відомі його щирі, веселі, дотепні, мудрі й майстерні гуморески, знані як Ляси діда Панаса. Від сміху, коли читаєш їх, не можна втриматися ніяк. Але хай краще про них скаже патріарх українського гумору Павло Глазовий:

**9 квітня 1996 року**

**Найсердечніше вітаю вас, дорогий Панасе Зиновійовичу, зі святом воскресіння Господнього, обнімаю й цілую вас по-братньому.**

**Христос Воскрес! І чую, як Ви відповідаєте: Воістину воскрес!**

**І пишу не на традиційній листівочці, а на звичайному аркуші, щоб більше сказати Вам найтепліших слів. Ось вони:**

**Ви – рідкісно талановита людина. Багато я перечитав за своє життя гумористичних творів, друкованих і рукописних.**

**Але такого природного, непідробного, світлого й розумного гумору, здається, не зустрічав ні в кого. Читаєш і відчуваєш, що це все рідне, близьке, ніби розмовляєш з найріднішою людиною, щирою, прихильною до тебе, а найголовніше – мудрою, веселою.**

**І то не страшно, що багато з написаного лишилося ненадрукованим. Бережіть його, воно свого часу діждеться й буде гідно, належно оцінене. Головне у Вашій творчості неособи й не події, а глибокий, чесний, істинно народний погляд на життя і на людей.**

**Та й не повірю я, що Ви перестали писати. Такого не може бути. І ще раз прошу: бережіть усе дотепне й веселе, що вийшло й вийде з-під Вашого пера.**

**Дай Вам Боже здоров'я!**

**Низенько вклоняюся Вашій родині.**

**Павло Глазовий.**

На підтвердження цих слів великого українського гумориста Павла Глазового наведемо гумореску Панаса Столярчука „Рідна мова".

*Було це давно, ще за старої Австрії, в далекому 1916 році. В купе вагону першого класу швидкого поїзда Львів-Відень їхали чотири пасажири: англієць, німець, італієць, четвертим був відомий львівський юрист Богдан Костів. Балачки велися навколо різних проблем і тем. Нарешті заговорили про мови – чия краща, чия багатша і котрій з них належить світове майбутнє. Звісно, кожен почав вихваляти свою мову. Першим заговорив англієць:*

*– Англія – це країна великих завойовників і мореходців, які славу англійської мови рознесли по всьому світу. Англійська мова – мова Шекспіра, Байрона, Діккенса, Ньютона, Дарвіна та інших великих літераторів і вчених. Отже, англійській мові належить світове майбутнє.*

*– Ні в якому разі, – гордовито заявив німець. Німецька мова – це мова двох великих імперій – Великонімеччини і Австрії, які займають більше як половину Європи. Це мова філософії, техніки, армії, медицини, мова Ґете, Шіллера, Канта, Ґеґеля, Феєрбаха, Ніцше і тому, безперечно, німецька мова стане світовою. Італієць усміхнувся і тихо промовив:*

*– Панове, ви обидва не маєте рації. Італійська мова – це мова сонячної Італії, мова музики і кохання, а про кохання мріє кожен. На мелодійній італійській мові написані кращі твори епохи Відродження, твори Данте, Бокаччо, Петрарки, лібрето знаменитих опер Верді, Пуччіні, Россіні, Доніцетті та інших великих італійців. Тому італійській мові належить бути провідною у світі.*

*Українець довго думав, нарешті промовив:*

*– Я не вірю в світову мову. Хто домагався цього, потім був гірко розчарований. Йдеться про те, яке місце відводиться моїй мові поміж ваших народів. Я також міг би сказати, що моя рідна мова – це мова незрівнянного сміхотворця Котляревського, мова геніального поета Тараса Шевченка. До пророчих звучань шевченківської поезії досі так ніхто в світі і не піднявся. Це лірична мова кращої з кращих поетес світу – Лесі Українки, мова нашого філософа-мислителя Івана Франка, який вільно володів 14 мовами, в тому числі й названими тут, проте рідною, а отже найдорожчою, вважав українську.*

*На нашій мові звучить понад 300 тисяч народних пісень, тобто більше, як у вас всіх разом взятих... Я можу назвати ще багато славних імен свого народу, проте по вашому шляху я не піду. Ви ж по суті нічого не сказали про багатства і можливості ваших мов. Чи могли б ви, скажіть, на своїх мовах написати невелике оповідання, в якому б всі слова починалися з однакової букви?*

*– Ні, ні, ні. Це неможливо, – відповіли разом англієць, німець та італієць.*

*– Ось на ваших мовах це неможливо, а нашою це зовсім просто. Назвіть якусь букву, – звернувся він до німця.*

*– Хай буде буква „П", – сказав той.*

*– Добре. Оповідання буде називатись „Перший поцілунок". Популярному Перемишльському поету Павлу Петровичу Подільчаку прийшло поштою приємне повідомлення:*

*– Приїздіть, Павле Петровичу, – писав поважний правитель підгорецького повіту Полікарп Пантелеймонович Паскевич, – погостуєте, повеселитесь. Павло Петрович поспішив, прибувши першим поїздом.*

*Підгорецький палац Паскевичів привітно прийняв приїжджого поета. Потім під'їхали поважні персони – приятелі Паскевичів... Посадили Павла Петровича поряд панночки – премилої Поліни Полікарпівни.*

*Поговорили про політику, погоду. Павло Петрович прочитав підібрані пречудові поезії. Поліна Полікарпівна пограла прекрасні полонези Понятовського, прелюдії Пуччіні. Поспівали пісень, потанцювали. Прийшла пора – попросили пообідати. Поставили повні підноси пляшок: портвейну, плиски, пшеничної, підігрітого пуншу, пільзенського пива. Подали печені поросята, приправлені перцем півники, пахучі паляниці, печінковий паштет, – пухкі пампушки під печеричною підливою, пироги, підсмажені пляцки. Потім принесли пресолодкі пряники, персикове повидло, помаранчі, повні порцелянові полумиски полуниць, порічок. Почувши приємну повноту, Павло Петрович подумав про панночку.*

*Підійшла Поліна Полікарпівна, попросила прогулятися по підгорецькому парку, помилуватися природою, послухати пташині переспіви. Пропозиція повністю підійшла прихмелілому поету. Походили, погуляли. Потім присіли під порослим плющем платаном. Посиділи, помріяли, позітхали, пошепталися, пригорнулися. Почувся перший поцілунок: прощай парубоче привілля. Пора поету приймакувати.*

*В купе зааплодували. І всі визнали: милозвучна, багата українська мова буде жити вічно поміж інших мов світу. Зазнайкуватий німець ніяк не міг визнати свого програшу.*

*– Ну, а коли б я назвав іншу букву, – заявив він. – Ну, наприклад, букву „С".*

*— Гаразд, хай буде „С". Я на своїй мові можу прочитати не лише оповідання, а навіть вірш, де всі слова будуть починатися на „С", а ще до того будуть передавати стан природи, наприклад, свист зимового вітру в саду. Якщо ваша ласка, прошу послухати.*

*Самотній сад*
*Сипле, стелить сад самотній*
*Сірий смуток – срібний сніг,*
*Сумно стогне сонний струмінь,*
*Серце слуха скорбний сміх.*
*Серед саду страх сіріє,*
*Сад солодкий спокій снить,*
*Сонно сипляться сніжинки,*
*Струмінь стомлено сичить.*
*Стихли струни, стихли співи,*
*Срібні співи серенад,*
*Срібно стеляться сніжинки*
*Спить самотній сад...*

*Геніально! Незрівнянно! – вигукнули англієць та італієць. Потім замовкли. Говорити не було потреби.*

У кумедну ситуацію потрапив панас Столярчук, коли у 90-х роках минулого століття до Львова прибула Софія МорачевськаТемницька, внучка Вацлава Морачевського і тезка своєї бабусі Софії Морачевської-Окуневської.

## Несподівана зустріч з лікарем Софією Морачевською

*Немало місця в оновленому музеї історії академії відведено родині Морачевських, про яких в совєтські часи майже не говорили. Видатним ученим біохіміком, патофізіологом, медичним лікарем і літературним критиком був професор Вацлав Морачевський (1867–1950), який останні 25 років життя пов'язав з нашою академією. Вельми колоритною фігурою була і дружина професора Софія Морачевська (1865–1926), також лікар, діячка українського жіночого руху, чудова піаністка, яка стала першою жінкою в Галичині, що здобула у Швейцарії (Цюрих) диплом лікаря.*

*Доктор Софія відкрила у місті приватну клініку і своєю подвижницькою працею здобула прихильність людей. Окрім звичайних методів лікування, застосовувала також інші способи. Вона зціляла деяких нервово хворих простим накладанням рук на голову.*

*В той час інтелігенція захоплювалася соціалізмом і матеріалізмом. Тому такі дії лікаря скидались на містику.*

*„Чи це у неї не спадкове, бува?" – говорили люди. Її батько, Атанасій Окуневський, служив колись священником на Буковині. Потім відмовився від сану і вивчився на лікаря. „Може, вона знається з силами потойбічними?" – казали й таке.*

*Не знали тоді ще люди про манотерапію, а тим більше про вплив на організм хворого погладжувань (пасів) екстрасенса. Отож і вбачали у всьому дію таємничих сил.*

*У лютому 1920 року Софія Морачевська-Окуневська відійшла у вічність. І ось через два роки після похорону весняним ранком дві стареньких пані, прогулюючись в центрі перед оперним театром, зустріли свого доктора Софію Морачевську, яка кудись поспішала. Вона була у чорній пелерині, в якій колись любила виходити з дому.*

*„Ми привіталися, — сказала одна старенька, до професорової,— вклонившись, оскільки добре знали її. Пані Софія також вклонилась, але не зупинялась, бо вельми спішила. Не встигли ми отямитись, як вона вже десь зникла. Ніде не було її видно, хоча люду на алеї в цей час було мало".*

*Така чутка швидко облетіла місто. Деякі часописи написали про диво в колонці курйозів. Пройшли роки, прошуміли по нашій землі страшні війни, змінилися покоління львів'ян. Давно забулася дивна зустріч двох львівських пань. Однак при виготовленні стендів про Морачевських мені довелося зустрітися з цим повідомленням, і воно непрохано засіло в пам'яті.*

*І ось 23 липня 1993 року в моєму кабінеті прозвучав телефонний дзвінок. Із трубки чітко лунали слова, від яких холод поповз по спині.*

*– Це ви професор Столярчук? Директор музею в академії?*

*– Так. Це я завідувач музею.*

*– Вас турбує лікар Софія Морачевська...*

*Мені пересохло в роті, і я не міг вимовити слова.*

*– Пані, навіщо ви турбуєте мене з того світу?*

*– Так, з далекого світу, з того боку землі, але я зараз вже близько від вас.*

*– Пані Софіє, не лякайте мене. У мене хворе серце... Я чув про ваші колишні витівки з того світу. Але вже минуло 67 років, як ви упокоїлись. Богом прошу, дайте мені спокій...*

*З другого боку трубки залунав рясний сміх.*

*– Пане Столярчук, я не та Софія, а її внучка – Софія Морачевська-Темницька, а бабця, про яку ви подумали, була Софія Морачевська-Окуневська. Я приїхала на кілька днів із далекого світу, із США, і хочу побувати у вашому музеї, подивитися на стенди родини. Мені дали ваш телефон.*

*Слава Богу, розібралися, полегшало.*

*– Приходьте в музей, Софіє Юріївно (я зразу згадав прочитане про сина Вацлава Морачевського – Юрія (Єжи). Чекаю вас.*

*Через пів години Софія Морачевська-Темницька знайомилася зі стендами, передала до музею два дипломи дідуся та деякі книжки про нього.*

*Ще не раз лікар Софія Морачевська-Темницька приїжджала до Львова із США і завжди заходила в музей, зустрічалася з ректором і вченими академії.*



**Зустріч в Академії.**
**Скульпторка Ярослава Мотика і Софія Морачевська. Фото 1997 року**

*Вона охоче розповідала про життя українців у США, в якому брала активну участь. За власні кошти встановила пам'ятну дошку на колишньому головному корпусі академії – пам'ять про дідуся Вацлава Морачевського, та виділила стипендії для шести студентів.*

*Не раз вона жартувала, що хоча є також лікарем, як і бабуся, але не володіє даром екстрасенса. Так що після смерті не буде приходити і не буде нікого турбувати...*

*Але не так сталось, як гадалось, їй все-таки довелося і після*

*смерті вернутися до Львова.*

*...Ми стоїмо на панахиді у храмі архистратига Михаїла біля лакованої скриньки з прахом Софії. Поряд нечисленна громада львів'ян і рідня покійної: брат Адам Морачевський із сином Юрком та два сини Софії – Орест і Юрко Темницькі (третій син не зміг прибути). Всі вони у красивих вишиванках. Великий подив викликало те, що ці статечні і скромні хлопці з Америки, які так чудово розмовляють українською мовою, служать пілотами реактивних літаків ВПС США!*

*Це Твоє виховання, правиднице Софіє!*

*Ти не схотіла лягти на вічний спокій в чужу землю, то хай рідна Земля буде тобі пухом. Хай ніколи не заростає стежка до місця останнього спочинку славетної родини Морачевських!*



**У музеї: сини Софії Морачевської-Темницької Орест і Юрко – пілоти ВПС США, у центрі – директор музею доц. Олег Слобода**

Твори Панаса Столярчука друкувалися у „Перці", „Літературній Україні", „Сільському господарі", газетах Канади, Австралії, вони включені у хрестоматію для філологів. Вони були завжди бажаними на сторінках відомчої газети „Світ Академії", де їх радо читали викладачі та студенти.

Можна також сказати, що професор – майстер усного слова, лектор й оповідач. За тривалий час викладацької праці виступав з лекціями про видатних письменників (Тараса Шевченка – 7 лекцій в різні роки, Лесю Українку – 3 лекції, Івана Франка – 3 лекції, Миколу Гоголя, Івана Котляревського, Сергія Єсеніна, Ніколо Бараташвілі, В'ячеслава Липинського, Богдана Хмельницького, Івана Мазепу, а також про голодомор в Україні, Листопадовий чин та про розвиток рідної мови. Виступав з лекціями на ту ж тематику й поза стінами академії. Проте найбільше довелося виступати з лекціями на теми за своєю спеціальністю. Всюди і завжди слухачі висловлювали своє задоволення.

Має велику бібліотеку. Декілька цікавих і корисних книжок йому дісталися у спадок. Біблію російською мовою приніс дід Панас із Санкт-Петербурга за добру службу в лейб-гвардії. Це була єдина в селі Біблія. Як закрили в селі церкву, то батько з неї читав постійно на свята вголос окремі місця. Іншу Біблію, українською мовою (переклад П. Куліша, І. Нечуй-Левицького, І. Пулюя), батькові подарував під час служби у Києві В'ячеслав Липинський. Батько її дуже ховав і нікому не говорив про її існування, бо при совєтах це грозило бідою. Через це на горищі її пошкодили миші та міль.

Зберігає ще одну книгу, про яку говорити ризиковано. Вона здавна є в їхньому роді, може ще від прадавнього предка Адама Тиша, яка навіть в його часи була дуже старою. Цього ніхто не знає. Просто зберігалась спочатку в діжці, а потім у куферку і переходила з покоління в покоління. Книга польською мовою, надрукована старим шрифтом. Дата виходу у світ подана латинськими літерами M.DC.LXXVIII (1678).

Тут же підпис короля Яна III Собеського. Йому в тексті складена велика подяка за це видання. В ті часи книга була конче потрібна для господарів. Вона є типу енциклопедії: „Księga oekonomiki ziemianskiey”. Енциклопедія містить дані для землемірів, навчає, як вирощувати корисні рослини і їх зберігати, описує хвороби та їх лікування, навіть дає рекомендації, як добре оженитися.


COPIA LISTV I. K. M
Do Iego Mći X. REKTORA,
Sławney Akádemiey Krákowſkiey.,
KOMPAS ALFABETYCZNY.
APPROBACYA.
Approbatio.
ERRATA.

**Книжка 1678 року з підписом польського короля Яна III**

Довелося професорові бути 18 разів старостою (тамадою) на весіллях дітей викладачів академії та знайомих. Дуже часто бував старостою застіль різних рівнів, особливо з нагоди Нового року.

Вже малим хлопцем захопився малюванням. Збирав кожну репродукцію, що тоді друкувалися в популярних журналах, пробував їх копіювати. У вільні хвилини увесь віддавався читанню книг та малюванню. Окремі свої картини подарував друзям, більшість з них зберігає вдома.

Окремо ще належить сказати, що Панас Столярчук – майстер ручних ремесел. Багато томів, що містять різні вирізки з журналів та газет, оправлені власноруч на верстаті, який теж виготовлений його ж руками. Такий собі сучасний Гуттенберг. Ну а різні лісові покручі ставали у його руках справжніми творами мистецтва! У його сьогоднішній квартирі і в музеї академії стоять рогаті мефістофелі, горбоносі переплетені істоти „Хвороби XXI віку – рак, СНІД, інфаркт”, купки грибів, несусвітні кістяні комахи тощо.

Цікавою є композиція за твором Тараса Шевченка „Великий льох”. Тут вельми покручене громове дерево, на сухих кривих гілках якого сидять три зажурені ворони, три душі грішників.




Це його найбільше хобі!

Був активним учасником осередку Руху в академії на самих його початках, членом обласного Товариства української мови при його заснуванні. Найщасливішим роком, який пережив у житті, вважає 1991 з ланцюгом подій, що привели до Незалежності України. Це було велике Свято!

Метою свого життя вважає розумну достатність у всьому (не надприбутки!).

Щодо системи державного устрою, то виступає за конституційну монархію. Король має у всьому останнє слово. Він поза критикою. Його мають всі поважати.

І не можна пропустити ще того, що професор пише вірші, гарно співає, а пісень напам’ять знає безлік. До того ж організував чоловічий ка-

федральний хор зі зоотехнічною назвою „Півники”, куди належали сім високих, статечних і поважних чоловіків – три професори і чотири доценти: Панас Столярчук, Ярослав Півторак, Любомир Дармограй, Володимир Сольман, Андрій Доманський, Степан Лесів, Олександр Данканич. Хор мав свою емблему.

У житті оптиміст. Старається жартувати завжди і всюди і не показати, як чорні демони іноді гризуть тривожну душу.

Особливо важко переживав в 1984 році інститутські збори, на яких зачитували анонімного листа з наклепами на нього перед захистом докторської дисертації, у вищих навчальних закладах таке траплялося досить часто. До речі, можна сказати, що це була мода тодішньої комуністичної системи. Писав же Павлік Морозов на свого батька!

Не приймав брехні-наклепів на людей, не приймав фальшивих повчань, щоб танцювати у піст і таке подібне, що творилося в літературі, театрі, пісні, на конкурсі міс Україна, яка навіть не знає рідної мови і т.д. Вважає це злочином. І в цьому свята Правда!

Професор Панас Столярчук помер 20 грудня 2011 року і похований на Личаківському цвинтарі в родинному гробівці у Львові.

P.S. Він цікавився усім. Якось дізнався, що на Личаківському цвинтарі зникла одна могила і тут спробував приєднатися до тих, що шукали цю могилу, а справа ось у чому.

Львівська газета „Діло” за 30 листопада 1895 року у некролозі про Якуба Гордона повідомила: „Сими днями помер у шпиталі у Львові повстанець і писатель польський, в 72 році життя. Властиво звався він Ятовт і походив з Вільно. В 1848 році правительство російське заслало його як солдата до Оренбурга, де він зійшовся був з Шевченком, і о тім згадує в своїх записках. В часі облоги Севастополя вдалося Гордонові втекти заграницю, подорожував много, а по році 1863 поселився у Львові і був архівіст відділу краєвого”.

Незабаром на його могилі на Личаківському цвинтарі у Львові з’явився скромний пам’ятник із пісковику, де було висічено його прибране прізвище, короткі відомості, що прожив 72 роки, і підпис, що покійний був сибіряком. Пам’ятник нічим не виділявся і відповідав посаді скромного архівіста. І подібно, як про нього не згадували за останні 20 років його життя, так і після смерті забули про його могилу: жодний із авторів довідників про Личаківський цвинтар не згадує її.

Пам’ятник на могилі Якуба Гордона простояв понад 75 років, пережив повоєнний вандалізм, який чинився на львівських цвинтарях, але на початку 70-х років сталася трагедія – одного дня пам’ятник зник. Його відшукали на смітнику, і ще кілька днів він валявся біля будинку дирекції цвинтаря, а через деякий час пропав безслідно. Незабаром на місці могили Якуба Гордона появилося нове захоронення і виріс новий бетонний пам’ятник. І досі ніхто не може сказати, хто дав дозвіл на нове захоронення й на інший пам’ятник. Правда, боліло серце у багатьох львів’ян, які знали, що до могили Гордона вела та тендітна ниточка, яка колись зв’язувала живого Тараса з Галичиною. Серед таких треба згадати і професора Панаса Столярчука. Зверталися за допомогою до завідувача відділу охорони пам’яток Львова І.Кудіна, але у відповідь отримали мовчання. Натомість від них вимагали письмової заяви про вандалізм на могилі товариша Тараса Шевченка по неволі, що за тодішніх умов (хвиля арештів серед української інтелігенції) було б рівнозначним підписати собі тюремний вирок. А до честі Львова було відновити пам’ятник на місці могили Якуба Гордона, адже це він доніс нам звістку про Шевченка з далекого заслання 1850 року, а своєю книжкою „ Солдат” (Лейпциг, 1865), яка була перекладена на основні європейські мови, Гордон теж спричинився до того, аби Шевченко став відомий у світі.

Після довгих пошуків Роман Горак, тодішній директор музею Івана Франка у Львові, у 1995 році віднайшов книгу померлих того польського шпиталю, де помер Якуб Гордон. У цій книзі під номером 717 зафіксовано, що 27 листопада 1895 року на 72 році життя помер Якуб Гордон, неодружений, літератор, який проживав у Львові по вулиці Баторія (зараз князя Романа), 24. Далі зазначено, що народився він у 1823 році у містечку Радомі Польського королівства. Причина смерті – енцефаломаляція, тобто розм’якшення мозку...

Вже за часів незалежної України пам’ятник на могилі відновили.

# ОМЕЛЯН БІЛЕВИЧ



Омелян Білевич народився 8 серпня 1913 року у селі Кукезів Кам'янко-Бузького району, що на Львівщині. Село Кукезів лежить за 24 кілометри від Львова і 7 кілометрів від Яричева (його історична назва – Красний Острів, так називався Кукезів на переломі XVII–XVIII століть, а у повісті Івана Франка „Основи суспільности" – це село Торки). Названий вперше в 1438 році, а перейменований на місто у 1538 році, Кукезів був власністю багатьох вельмож. Очевидно, що назву було дано цьому поселенню в честь перших власників Кукезовських.

У 1684–1693 роках за вказівкою Яна III Собеського у Кукезові було збудовано дерев'яний поверховий палац, який був однією з улюблених резиденцій короля Польщі. Мурований двір тут був з'явився вже на початку XIX століття, але в кінці того ж століття палац згорів. Від 1692 року в Кукезові проживали караїми, у 1600 році тут виник римо-католицький костел, дата заснування нової греко-католицької церкви припадає на 1708 рік.

У 1910 році в Кукезові проживало 1105 жителів, із яких 550 українців, 495 поляків і 60 євреїв. Тоді ж у Кукезові була однокласна школа з двома учителями для українців, де навчалося 88 дітей, а також школа з викладанням польською мовою. Зараз Кукезів, колишнє містечко, стало невеличким селом, де до наших днів центральну частину його жителі ще називають містечком і згадують дерев'яну ратушу, яка стояла в центрі Кукезова. На території села сьогодні проживає 365 жителів.

Найстаршим предком з кукезівської лінії Білевичів був Кузьма Білевич, про якого пише в 1699 році у своєму привілею для містечка Кукезова син польського короля Яна Собеського – Костянтин. Кузьма Білевич був за професією мельником, але як один зі шести найповажніших мешканців Кукезова – Кузьма Білевич, Ференц Батюк, Ян Грипусь, Петро Гімур, Андрій Саляк і Олекса Батюк, бо вони за власний кошт почали будувати тут ошатні будинки, – отримав від королевича право нагляду над усім будівництвом у Кукезові, „щоби всі могли постійно будуватися під одну моду", до того, королевич обрав його за „осадцу" міста, тобто Кузьма Білевич водночас виконував функцію архітектора містечка Кукезів. Королевич Костянтин дуже шанував Кузьму, називаючи його „славетним".

У старому Помянику, який ми знайшли у церкві св. Миколая у Кукезові, за 1755 рік є запис про те, щоби в церкві згадувати ім'я якогось Кузьми як будівничого кукезівської церкви, його жени Анастасії та їх „чад" (дітей).

В оригіналі записано так: „Помяни, Господи, создателей святаго храма сего: Кузьму, Анастасію со чади", який ми наводимо нижче:



**Запис із церковного Помяника у Кукезові 1755 року**

Звичайно, ніхто з нинішніх людей Кукезова – ні парафіяни, ні отці – не могли знати, хто такий отой Кузьма, про якого мовиться в Помянику. Але після нашої знахідки запису у Помянику про Кузьму як творця храму у містечку Кукезові і згадки у привілею королевича Костянтина Собеського імені кукезівського архітектора Кузьми Білевича за 1699 рік стає зрозуміло, що Кузьма у Помянику є якраз той самий Кузьма Білевич – далекий предок Омеляна Білевича, про який говорить королевич Костянтин, син Яна Собеського, короля Польщі.

Таким чином, немає сумніву, що отим будівничим церкви у Кукезові („создателем святаго храма сего") якраз і був Кузьма Білевич. Ця церква була збудована тут у 1708 році і простояла понад 200 літ. Напередодні Першої світової війни її розібрали, щоб відкинути старе спорохнявіле дерево, докупити нове і побудувати нову дерев'яну церкву, але в час війни все дерево пропало: частина була спалена російськими військами, які тоді перебували у Кукезові, інша частина дерева була розкрадена.

На історії одної родини Білевичів можна простежити долю цілого покоління західноукраїнських родин: людей чесних і працьовитих, релігійних і національно свідомих, безкорисливих і жертовних, простодушних і довірливих. Рід Омеляна Білевича добре прослідковується вже з другої половини XIX століття. Його дід Йосиф Білевич мав трьох синів, якими були Теодор: був священником у місті Буську і мав 4 дітей – три дочки й одного сина. Одна з дочок, Ольга, вийшла заміж за сина Івана Франка – Петра; Михайло: мав сина Теодора, який був священником; Андрій: це третій син, який був батьком Омеляна Білевича. Андрій мав 10 дітей, був добрим господарем, мали 16 моргів поля, тримали корови, коні. Мати Анастасія дала усім дітям релігійне виховання. Батько був політично грамотний, трьох синів батьки послали на навчання до Львова, а в 1918 році – двох синів до Української Галицької Армії (обидва пройшли пекло у так званому „чотирикутнику смерті").

*Дочка Анна* була найстаршою. У 1939 році совіти вивезли її в Казахстан, повернулася до Львова у 1946 році, але у 1949 році вивезли її вдруге аж до Якутії. Додому повернулася у 1971 році. *Дочка Марія* мала млин у селі Буянці Жовківського району, була дуже працьовитою. У 1943 році загинула від пострілу, невідомо чиєї руки. Був воєнний час і справи ніхто не розслідував. *Середня* дочка виїхала за океан, *наймолодша* вчилася в Голлівуді. Про неї немає жодної інформації. *Син Олексій* був освічений, дуже гарно вчився у школі, як і всі інші діти. Був священником протягом 52 років. *Син Андрій* працював у Львові начальником ковбасного цеху, був дуже веселий і дотепний. *Син Володимир* продовжував батьківську лінію: залишився працювати на землі. *Син Павло*, 1902 року народження, був у Січових стрільцях, пішов воювати добровольцем за Україну. У Львові закінчив гімназію і студіював право в університеті. В сусідньому селі жила вдова Столярчік з дочкою-красунею Фрідерікою, вони повернулися з Відня до сестри. Павло одружився з Фрідерікою, продали поле в селі, збудували кам'яницю у Львові. У 1939 році Павло скористався австрійським походженням дружини, добився того, що вся родина виїхала до Відня. *Син Василь*, 1900 року народження, теж був у Січових стрільцях. Воював у „чотирикутнику смерті", захворів на черевний тиф, мав високу температуру, дуже мучила його спрага. Недалеко була криниця, напився води і пролежав довго на снігу. Згодом захворів на туберкульоз і помер вже у Кукезові у віці 28 років.

Зі спогадів обох братів – Павла і Василя, котрі були у Січових стрільцях і пережили події „чотирикутника смерті", Омелян добре зберіг у пам'яті всі деталі їх військового життя, що послужило великою школою зростання його національної свідомості. Українська Галицька Армія у 1919 році була у союзі з Армією Української Народної Республіки. Під кінець 1919 року уряд УНР виїхав до Польщі шукати там союзника для боротьби проти червоної Москви і залишився там на еміграції, тим часом також уряд диктатора Євгена Петрушевича покинув Україну і виїхав до Відня на еміграцію. Галицька Армія залишилася без державного і політичного проводу.

Частина УГА внаслідок укладеного сепаратного перемир'я увійшла до складу денікінської армії. Потім під ударами більшовиків вона відступила з денікінцями на південь, а коли Румунія відмовила їй у політичному притулку, змушена була перейти на бік більшовиків і перейменуватися в „червону УГА", потім знову приєдналася до Петлюри (квітень 1920 року), за що її рештки були розформовані більшовиками, а офіцери розстріляні. Петлюра вирвався із „чотирикутника смерті" та відступив на Волинь. Через Волинь добирався додому також брат Павло.

Брат Василь служив у саперній роті. Його, хворого, з тифозною гарячкою, який довго лежав без пам'яті на снігу, доставили до якоїсь лікарні. Він бачив, як стрільці просилися, щоби їх не покидали тут, але на підводи не можна було всіх забрати. Вони залишалися в лікарні на явну смерть.



**Покинута батьківська хата у Кукезові. Фото 2013 року**

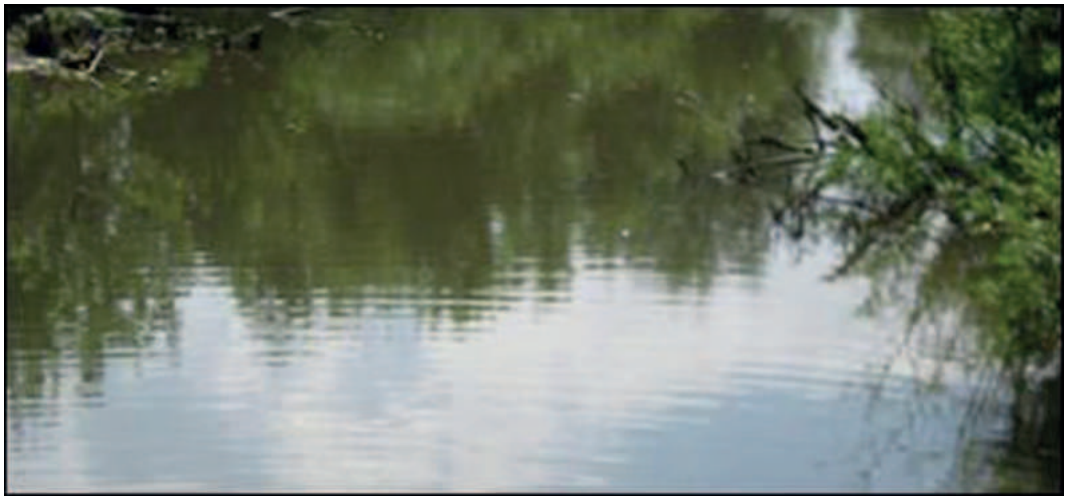
Наймолодшим у родині був син Омелян, який прожив 87 років і 13 днів (1913–2000). Всі ці роки припали на XX століття, яке було для українців Галичини сумним і драматичним. За цей час сім разів змінювалися в Галичині чужі режими, які сюди або приходили вперше, або поверталися знову, щоби щось взяти, а не дати. Омелян Білевич був очевидцем тих змін. Перед Першою світовою війною тут володарювали австрійці, у вересні 1914 року в Галичину посунули війська царської Росії і пробули тут 10 місяців, влітку 1915 року знову повернулися австрійці, а від літа 1919 до осені 1939 року тут панували поляки, котрі під тиском німців і росіян самі втратили свою державність восени 1939 року, коли у змові з німцями Галичину зайняли радянські війська, а у червні 1941 року її окупували німці і покинули наш край щойно у липні 1944 року, а тут знову встановили комуністичну владу росіяни, що тривала аж до серпня 1991 року. Всупереч цьому, українці Галичини тричі пробували здобути свою самостійну державу. Першого разу у листопаді 1918 року вони проголосили Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР), але не втримали її у війні з поляками. Вдруге, коли 30 червня 1941 року у Львові був проголошений Акт відновлення Української держави, і знову її було повалено силою німецької влади. І аж у серпні 1991 року вся Україна була проголошена незалежною. За таких політичних обставин проходило життя Омеляна Білевича у Кукезові та у Львові.

Тут кілька слів треба окремо ще сказати про саме село за часів, як народився Омелян Білевич.

Тоді це було містечко Кукизів, яке після Другої світової війни зовсім змінилося. Насамперед Кукизів втратив статус містечка і став звичайним селом, а, по-друге, з містечка Кукизів став селом Кукезів. І, нарешті, з напівпольського Кукезів поступово перетворювався на український. Офіційно зафіксована така зміна: „містечко Кукизів львівського воєвідства" стало селом Кукезів Кам'янка-Бузького району Львівської області.

Омелянові батьки – батько Андрій Білевич і мати Анастасія, з дому Боцян – з діда-прадіда жили в Кукезові і працювали тут на рідній українській землі.

Як і інші сільські діти, Омелян виростав серед забав на пасовиську зі своїми товаришами, то в пошуках входу до таємничих льохів, що мали вести десь аж до Жовкви, то бігали дивитися на якісь дивні камені, під якими лежали поховані караїми, котрі колись тут жили, але вже давно вибралися із Кукезова, то знову заглядали до могили пана Яна, який був похований під великим хрестом посеред містечка, то шукали чогось на руїнах старої міської ратуші. Влітку гурбою бігли на величезний став і особливо любили дивитися, як дорослі хлопці-відчайдухи стрибали з мосту у воду. Взимку знову приходили на став зі саморобними „лижбами": брат Олекса брав два поліна, стругав їх, підковував дротом чи навіть ручкою від старого відра, прив'язував якісь мотузки до таких „лижб", причіпляв спереду і ззаду шнурки – і „лижби" були готові. Залишалося перед ставом прикріпити їх до чобіт, обережно стати на лід і після кількаразового падання вдавалося проїхати перші кілька метрів. А скільки радості було, коли вже не треба було падати! Та найбільшою зимовою розвагою були нарти і їзда на санках. Горби і схили Кукезова були якби спеціально природою створені для цього. З братом їхали вниз разом, а вгору брат доручав тягти санки йому одному. Омелян радів, що тягне санки для старшого брата! Довгими зимовими вечорами готувалися до вертепу: розшукували і лагодили одяг для Ірода і Смерті, пастухів і Ангела, вивчали напам'ять колядки і щедрівки.



**Кукезівський став. Фото 2013 року**



**Омелян – учень другого класу. Фото 1922 року**

Настав 1919 рік. Поляки виграли війну з українцями і тепер могли встановлювати в Галичині свої права. У 1920 році малий Омелян пішов до першого класу місцевої української школи. Але ситуація у школі вже дещо змінилася. Школа далі залишалася двокласною з чотирма відділами, управителем залишився той самий Антін Коренецький, але не стало у школі вчителя-українця, на його місце прийшла Стефанія Коренецька, дружина управителя, теж полька. Про те, як польський вчитель виховував українців, переконався сам на собі малий Омелян. Якось у четвертому класі попросив його управитель школи Антін Коренецький залишитися після уроків. І повів з ним таку розмову: хоч ти, Мільку, ходиш до школи з руською (так тоді поляки називали українську мову. – Автор) мовою навчання, але ти є насправді поляком. Твоє прізвище треба писати з двома польськими ll (Billewicz), і є воно дуже славне в Польщі, навіть мати Юзефа Пілсудського Марія теж має прізвище Billewicz – і ти повинен цим гордитися. Більше того, управитель школи Коренецький двічі приходив до батьків Омеляна і теж намовляв їх, щоб вони перевели хлопця до польського класу і щоб він ходив до костелу, бо насправді родина Білевичів – це поляки, котрі прийшли до Кукезова з Литви, частково зі сучасної Білорусі. Однак батьки залишалися вірними своєму українському родові.

Першого вересня 1924 року Омелян став учнем української гімназії у Львові, перед тим успішно склавши вступні іспити. Хлопець став третім з одної родини, хто буде навчатися у Львові. Вже чотири роки не було батька, тому мати вирішує купити невеличкий будинок на околиці міста (Знесіння). Тепер вона могла доглянути дітей, а вони могли спокійно навчатися.

Тоді гімназія мала таку офіційну назву: „Філія Державної гімназії з руською мовою навчання у Львові". Чому філія? Ще за австрійських часів у Львові діяла Академічна гімназія, яка з кінцем 1878 року вперше видала річний звіт українською мовою і стала Першою українською академічною гімназією. Вона називалася академічною, бо її випускників без вступних іспитів приймали на науку до університету (Академії). Від 1886 року гімназія почала урочисто відзначати роковини смерті Тараса Шевченка. В 1907 році при гімназії відкрили її філію. Після цього головна гімназія переїхала до власного будинку на вулицю Сапіги, 14 (нині Степана Бандери), що коло Львівської політехніки, а філія далі залишалася у приміщенні Народного Дому.

За польських часів, у 1920-х роках, Українську академічну гімназію перейменували на Державну гімназію з руською мовою навчання у Львові, відповідно виникла також назва „Філія Державної гімназії з руською мовою навчання у Львові". На мундирах учнів філії було розпізнавальне число 572, а учнів головної гімназії – 571.

Для молодого сільського хлопця, яким був Омелян Білевич, коли влітку 1924 року приїхав з Кукезова до Львова і переступив поріг гімназії, все тут було незвичним і навіть страшним: поважні бородаті і безбороді професори грізно дивилися на кожного, хто сидів навпроти них. Перші дні навіть хотів тікати з того Львова.

Правда, в гімназії лише найздібніші учні могли витримати всі вимоги строгих професорів. Вже пізніше Омелян Білевич зрозумів, якими висококваліфікованими були тодішні викладачі гімназії, адже переважна більшість із них мали ступінь доктора, здобутий у європейських університетах, або звання професора. Це позитивнопозначалося на якості навчання і на освітньому рівні випускників гімназії.

Навчання в гімназії тривало 8 років: від першого до восьмого класу. Для вступу до гімназії треба було закінчити початкову школу або чотири класи. Таким чином, початкова школа і гімназія разом давали середню освіту, яка тривала 12 років. Після гімназії учні отримували атестат зрілості, котрий засвідчував, що випускник гімназії є зрілим до навчання в університеті, тому випускників гімназії приймали до університету без вступних іспитів. Для вступу до університету треба було подати атестат, довідку про соціальне положення батьків чи опікунів і довідку про стан здоров'я. Якщо вступник мав якийсь час перерву після навчання в гімназії, то ще треба було представити довідку про моральний стан.



**Гімназисти у „мундурках"**

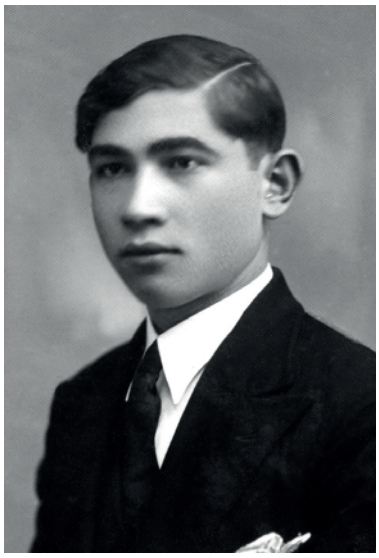
Учні на тиждень мали 32 години науки, навчалися 6 днів, вихідними були неділя і свята (церковні та державні). Урок тривав 50 хвилин, а перерви від 5 до 15 хвилин. Найдовша була третя перерва, яка тривала 15 хвилин. Оцінки мали чотири ступені, які тоді звучали так: дуже добрий – bardzo dobry, добрий – dobry, достаточний – dostateczny і недостаточний – niedostateczny.

Предмети, які вивчали у державній гімназії: поведінка, релігія, польська мова, латинська мова, грецька мова, руська мова, німецька мова, історія, географія, природознавство, фізика, математика, пропедевтика (вступ до філософії), рисунок, співи і музика, ручна праця, вправи тілесні (фізкультура). Проте головним предметом тодішньої гімназії була таки латинська мова: протягом восьми років кожного дня мусив бути бодай один урок латинської мови, іноді навіть два. Вже від четвертого класу учні вивчали „Записки про галльську війну" Юлія Цезаря, „Енеїду" Вергілія, потім твори Овідія, Лівія, Таціта. Посилено вивчали також польську мову, велику увагу приділяли вихованню у польському дусі – польський військовий вишкіл, відзначення днів польської державності, конституції Другої Речі Посполитої (Республіки), іменини президента, маршала Польщі (відповідно: 11 листопада, 3 травня, 1 лютого, 19 березня).

За спогадами Омеляна Білевича, філія гімназії, де він навчався, була „неспокійною", і вже від 1924 року інспектором української гімназії став польський шовініст Казимир Сосьніцький. У гімназії він всіх підозрював, постійно писав доноси на українських вчителів. Крім вчителів, від Сосьніцького терпіли також учні, хоч, правда, і за Сосьніцького вони залишалися далі „неспокійними" і „розполітикованими". Їх найбільші „злочини" такі: на Шевченківських вечорах вони співали „Не пора, не пора москалеві й ляхові служить"; кожне польське державне свято, яке учні змушені були святкувати, перетворювалося в антипольську маніфестацію – вони зривали портрети Мосціцького чи Пілсудського, розкидали смердючки (спеціально виготовлені бомби-пакети) і антипольські летючки; антипольські виступи учнів гімназії особливо загострилися після сумної слави пацифікації Галичини у 1930 році. У 1924–1927 роках, на початку навчання Омеляна Білевича в гімназії, 1-го листопада лекції взагалі не відбувалися, бо учні йшли до церкви на панахиду або між учнями і вчителями була тиха угода, щоб в той день нормального навчання

не було. Спочатку день був присвячений спогадам або професори викладали, але не опитували. Окремі учні брали участь у вуличних демонстраціях, в маніфестаціях на могилах Січових стрільців.

Про філію гімназії часів Омеляна Білевича (1924–1932) можна загально сказати, що там панував твердий національний дух, гімназія була школою і кузнею міцних кадрів, а від 1912 до 1939 року філія випустила 1080 абітурієнтів, а це означало 1080 воїнів, які боролися за українську справу.



**Омелян – учень 12 класу. Фото 1932 року**

28 квітня 1932 року Омелян Білевич складав гімназійний звичайний іспит зрілості і одержав такі оцінки з іспитових предметів: з релігії – дуже добре, з польської мови – добре, з руської (української) мови – добре, з латинської мови – добре, з грецької мови – добре і з математики – добре.

Головою Державної іспитової комісії був директор гімназії Іван Бабій, членами комісії були Володимир Білинський – з математики, Іван Пашкевич – з грецької мови, о. д-р Г.Костельник – з релігії, Стефан Кавин – з польської мови, Іван Чучман – з латинської мови, Ярослав Біленький – з української мови. З особливою теплотою згадував професора Ярослава Біленького, який вчив учнів любити рідну мову і літературу. Незабутнім був д-р Гавриїл Костельник з його наукою релігії. Учні гімназії захоплено слухали його проповіді під час Зелених свят і під час Листопадових панахид на цвинтарях Львова.

У 1932 році Омелянові Білевичу виповнилося 19 років, мав атестат зрілості за пазухою і великі плани на майбутнє. Його два старші брати Павло й Олексій вже здобули вищу освіту, а матері було не під силу платити за науку третього сина, батько Андрій помер, коли малий Омелян щойно почав ходити до першого класу. Треба було самому обирати інший шлях. І Омелян почав шукати способу, щоб заробити грошей і вступити до університету. Разом із тим, він добре бачив, що для українців у місті не було жодної роботи. Українці могли дістати певну роботу лише за умови, якщо перенесуть свою метрику з церкви до костелу, тобто відречуться від своєї віри і національності. Хоч окремі так і чинили, але це не був шлях для Омеляна Білевича. Маючи тверезий і практичний розум, він вирішив попробувати себе у торгівлі. На той час тільки в торгівлі люди в Галичині виразно розрізнялися за національністю: торгівля була польською, єврейською і українською. Це був час, коли в Галичині діяв клич „Свій до свого по своє!" – принцип, який зародився серед українців Австро-Угорщини в кінці XIX століття і діяв в Галичині в 1920–1930-х роках під Польщею. Люди гуртувалися, щоб протидіяти експансії польського та єврейського капіталу і стимулювали розвиток вітчизняного виробництва, власного бізнесу.

Напочатку Омелян Білевич обрав „ Народну торгівлю" і влаштувався у приватний магазин. Починав з найпростішого, робив все, що велів робити господар: розносив різні товари по приватних квартирах, сам вишукував покупців, їздив фірою на далекі склади, іноді йому доручали вести спис великої купи товару, деколи ставав за прилавок. До всього придивлявся, обдумував й аналізував. У подібній ситуації опинився також його племінник Степан Гірний, син старшої сестри Анни, з яким вони разом навчалися у гімназії. І ось Омелян Білевич, продавши свій клаптик землі, який йому належав по смерті батька, разом із компаньйоном Степаном Гірним купили приватне приміщення під невеличкий склеп (магазин) на Рогатці (сьогодні вулиця Хмельницького у Львові), і вже за півроку над входом до крамниці висіла вивіска „Шевські товари. Білевич і Гірний". Крім шкіри, там було все, що потребував тоді кожний швець, а були це шевці зі Знесіння, а також з навколишніх сіл. Сюди приходили насамперед за розкроєм шкіри (пошиття) на взуття, за підошвами, цвяхами, шилами, дратвою, смолою, клеєм, кілками, нитками, свинячим волосом (щетиною), копитами, підковами, ножами, замками, рашпілями та іншим. Вибір краму був великий, адже товар замовляли не тільки у своїх виробників, а й привозили з Німеччини і Австрії. І хоч поруч був ще інший склеп з подібним товаром, українці минали його, а йшли туди, де їх кликало неписане гасло „Свій до свого по своє!"

Тепер можливість навчатися в університеті ставала реальною. Вибрав юридичний факультет, на якому не всі лекції обов'язково було відвідувати, але платити за навчання треба було щосеместру. Зрештою, професія юриста ставала модною у тодішньому українському середовищі.

Поступово торгівля давала прибуток, розширилась також крамниця. У 1933 році записався на перший курс юридичного факультету Львівського університету імені Яна Казимира, а в червні наступного року успішно склав свій перший, за тодішньою термінологією, „правничий", іспит. У 1935 році склав другий правничий іспит, але після цього успішного старту навчання загальмувалося через неможливість запла-

тити за університетські студії. Щойно через три роки склав третій правничий іспит у червні 1939 року. Три роки навчання – це був так званий основний курс (цивільне право, кримінальне право і публічне право), або перша частина юридичних студій.

У липні 1939 року Омелян Білевич одружився із Катериною-Стефанією Попадин, шлюб брали у церкві підльвівського села Ляшки, де Стефанія була вихователькою у дитячому садку, чи, як тоді говорили, у захоронці.

Осінь того року була тривожною. Всюди говорили, що буде війна. Найбільше боялися німців із Заходу і росіян зі Сходу. Після 23 серпня 1939 року, коли Німеччина і Радянський Союз підписали у Москві Пакт про ненапад, у Європі стало ще тривожніше.

Друга світова війна перекреслила його плани стати правником. Навесні 1944 року російсько-німецький фронт наближався до Західної України. Багато українців перед комуністичною загрозою почали покидати Львів. У квітні 1944 року, при наближенні червоної армії, батьки (Омелян і Стефанія) разом із маленькою Вірою (народилася у листопаді 1940 року) готувалися виїхати на Захід назавжди, бо знали на власній шкірі, що робили енкаведисти у Львові у 1939 році, коли прийшли до Львова, і ще більше, коли вони втікали зі Львова у червні 1941 року. Спакували всі найнеобхідніші речі: одяг і постіль, книжки і документи, дитячі іграшки і фотографії і вирушили на Лемківщину, де брат Олексій був священником у селі Тиханя Горлицького повіту Краківського воєводства. Через місяць народилася друга дитина – син Борис. Тут батьки почали учителювати, одночасно допомагали братові вести сільське господарство.

При наближенні фронту, одної ночі німецькі солдати виявили на плебанії приховані і спаковані речі Білевича, пригнали на подвір'я дві фіри і забрали всі валізи. Батьки залишилися без всяких пожитків і головне — без документів. У вересні 1944 в Тихані і навколишніх селах відбувалися кількаденні запеклі бої. 11 вересня цього року німці відступили. За нової польської влади, коли було відновлене польське шкільництво, ще майже рік Білевичі вчителювали у кількох навколишніх селах.

У вересні 1945 року, після короткотривалого арешту польською владою, Омелян Білевич зі сім'єю мусив покинути територію Польщі (після сталінського поділу Європи українська Лемківщина відійшла до Польщі). На Знесінні у Львові тоді жила мати Анастасія. Сюди повернулася родина молодих Білевичів (батько Омелян, мати Стефанія, донька Віра й однорічний Борис), де вже рік панували нові радянські порядки. У місті всюди було чути російську мову, мало було чути польської мови і пошепки говорили по-українськи. Насамперед треба було думати про те, щоб з чогось жити – нагодувати сім'ю. Влаштувався сторожем. Відразу подав заяву до університету імені Івана Франка, щоб його відновили студентом четвертого курсу юридичного факультету, але відмовили, пропонували навчатися заочно, а наступного року подав заяву на звільнення із заочних студій і восени 1946 року вступив на перший курс стаціонарного навчання класичної філології, де п'ять років вивчав свої улюблені предмети – латинську і грецьку мови.

Як пізніше сам згадував, навчання у повоєнному радянському університеті було для тодішніх студентів-галичан справжньою мукою, яку можна було прирівняти хіба до опису пекла Данте. Крім щоденних трьох лекцій чи практичних занять, майже щоденно відбувалися різні збори, мітинги і засідання. Студенти були свідками цькувань відомих українських вчених – Михайла Возняка, Івана Крип'якевича, Михайла Рудницького. Їх примушували привселюдно каятися, зізнаватися в неіснуючих гріхах, відмовлятися від своїх творів. Кожний день приносив нові тривоги. То були звільнені з роботи відомі вчені Іван Карпинець, Олена Степанів, Яким Ярема, то неблагонадійними оголошені люди творчої праці – Ірина Вільде, Микола Колесса, Петро Карманський. У 1948 році був арештований і вивезений в Сибір композитор Василь Барвінський. Вершина вивезень зі Львова припала на 21 жовтня 1947 року. З міста було вивезено на заслання 287 сімей. Нова хвиля репресій прокотилася в листопаді 1949 року, одразу після вбивства Ярослава Галана. У Львові було арештовано 103 особи, серед них студенти та учні шкіл.

Незвичними були для галицьких студентів радянські вибори і свята, якими були Перше травня і річниця Жовтневої революції. Ці святкування забирали цілий день. Насправді це не було святкування, а стояння годинами на вулицях із транспарантами для того, щоб пройти перед трибуною, що тривало всього кілька хвилин. Найважливішим предметом в університеті була теорія марксизму-ленінізму. Треба було знати дати всіх з'їздів комуністичної партії і резолюції тих з'їздів, а також твори Маркса, Леніна і Сталіна. Студенти сумнівалися у тому, що говорили викладачі, але ніколи не ставили їм запитань, бо боялися, що можуть потрапити до рук НКВД.

У 1951 році Омелян Білевич отримав диплом про закінчення класичної філології університету. Через брак місць викладачів латинської мови отримав призначення на посаду вчителя англійської мови на Волині, але у зв'язку з хворобою дружини Міністерство освіти перенаправило його в середню школу містечка Івано-Франкове (колишній Янів), недалеко Львова. У школі протримався недовго – працював там учителем до кінця січня 1952 року. У зв'язку з тим, що школа не могла забезпечити його повною став-

кою годин вчителя німецької мови і через важкі сімейні обставини (дружина далі хворіла), звільнився з роботи в середній школі і був прийнятий на посаду лаборанта кафедри класичної філології Львівського університету. Зневірившись у можливості отримати посаду викладача в університеті імені Івана Франка, взяв участь у конкурсі на посаду викладача латинської мови на кафедрі іноземних мов Львівського зооветеринарного інституту. Кафедрою тоді керував відомий український вчений доц. Яким Ярема. Від вересня 1953 року, після того, як успішно пройшов конкурс, Омелян Білевич почав працювати у штаті кафедри.



ДИПЛОМ

Д № 080956

Пред'явник цього тов. Білевич
Омельян Андрієвич
в 1946 р. вступив і в 1951 р. закінчив
повний курс ф-ту іноземних мов
Львівського Державного
Університету ім. І. Франка
по спеціальності
класична філологія
і рішенням
Державної Екзаменаційної Комісії
від 30 червня 1951 р. йому присвоєна
кваліфікація філолога

Директор
Секретар
Львів 8 VII 1951 р.
Реєстраційний № 1749

...ський нагрудний знак видано.



**Колектив кафедри 1962 року. Сидять: ст. в. Калістрат Добрянський, ст. в. Омелян Білевич, доц. Яким Ярема (завідувач), ст. в. Остап Хоміцький, ст. в. Тетяна Круглова. Стоять: Євстахія Семенів, Ірина Джала, Богдан Мединський, Ганна Кошель**

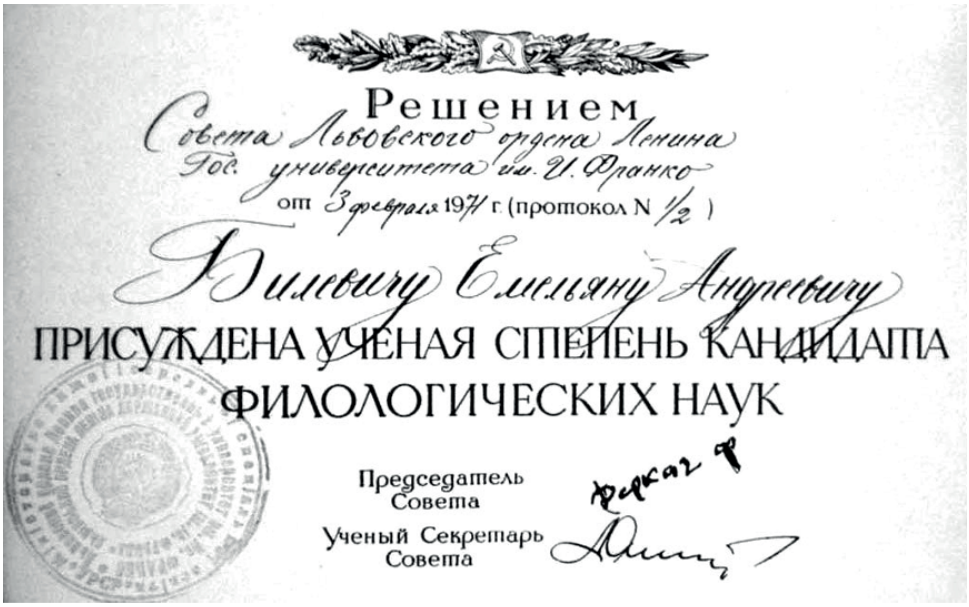
Тут ще треба нагадати, що повоєнні роки в усій Україні, а особливо в Галичині, були роками комуністичного терору. В суспільстві панував масовий психоз на доноси. У студентській групі треба було боятися кожного, бо всі знали, що у групі є кілька донощиків, але ніхто не знав, хто саме. І якщо в університеті на класичній філології треба було боятися у групі тільки своїх товаришів, то тепер на посаді викладача в Зооветеринарному інституті треба було боятися також студентів у групі, де ти викладаєш, і товаришів на кафедрі, де працюєш. На тодішні часи, як говорили, на 5 викладачів кафедри мав бути один донощик! За те, що викладач чи його діти були помічені в церкві чи коло церкви, чи хто слухав радіо „Свобода", що було категорично заборонено, чи ходив колядувати, чи хтось розповів якийсь анекдот про радянських вождів, людей звільняли з роботи, а робота тоді була тільки державною, приватної роботи не було, тому від наявної праці залежало все життя людини.

У 1959 році Омелян Білевич був переведений на посаду старшого викладача кафедри. У лютому 1971 року захистив кандидатську дисертацію на тему „Антична ветеринарна література" і в 1974 році отримав звання доцента. У 1976 році опублікував навчальний посібник з латинської мови, який через примхи обласної влади був відразу конфіскований. Владні представники погрожували, що поріжуть посібники, але згодом вдалося трохи полегшити покарання. Це був другий навчальний посібник з латинської мови для студентів ветеринарної медицини. Таким чином, Омелян Білевич був першим в Україні, хто складав такі посібники.



**Викладачі кафедри 1985 року. Сидять: Євстахія Семенів, доцент Остап Хоміцький (завідувач), Омелян Білевич. Стоять: Олекса Комарницький, Софія Андрушко, Лариса Лісько, Михайло Падура, Богдан Горбовий, Зоряна Мороз**

На кафедрі Омелян Білевич працював до першого листопада 1990 року. Останнім часом скаржився на болі в ногах, що було важко ходити. Подав заяву на звільнення. На засіданні вченої ради зооінженерного факультету колеги прощалися з довголітнім працівником кафедри іноземних мов. Пам'ятаю, що на цьому ж засіданні ради у своєму виступі я навів старонімецьке питання: 77 років, це багато чи мало? На що з історії відома така відповідь: Це багато, щоб творити зло, і це дуже мало, щоб творити добро. І справді, Омелян Білевич творив добро як майстерний викладач, як відомий вчений, як благородна людина і щирий християнин.



Решением
Совета Львовского ордена Ленина
Гос. университета им. И. Франко
от 3 февраля 1971 г. (протокол N 1/2)
Билевичу Емельяну Андреевичу
 присуждена ученая степень кандидата
филологических наук
Председатель Совета
Ученый Секретарь Совета

**Диплом кандидата філологічних наук, 1971 рік**

Як учений він є автором 20 наукових статей, якими став незаперечним авторитетом з історії античної ветеринарної медицини. Був свідомий того, що за написання такої історії мають братися не тільки фахівці з ветеринарної медицини, а й класичні філологи, котрі знають старогрецьку і латинську мови, тому що цими мовами написані першоджерела для вивчення античної ветеринарної науки (а якраз ними Омелян Андрійович володів досконало, бо вивчав їх ще у класичній гімназії, потім на юридичному факультеті і, нарешті, п'ять років студіював ці мови на класичному відділенні філологічного факультету в університеті). Він взявся за опрацювання античної ветеринарної літератури, яке до Білевича в Україні майже не провадилося. Насамперед вражає у праці Білевича об'єкт його вивчення, який творили три великі джерела: перше — це „Збірник грецьких гіппіатрик", друге — окремі розділи із творів римських письменників, що писали про сільське господарство, де зачіпали питання тваринництва та ветеринарії, і, нарешті, третє джерело – це окремі твори так званих римських медиків – Пелагонія, Хірона і Вегеція. Деякі відомості автор знаходив у творах лікарів, філософів, істориків та поетів. Вже перша стаття Білевича у 1965 році під назвою „Антична етимологія слова „veterenarius" була новим словом як у ветеринарній медицині, так і в філології. Для мовознавства важливим є те, що Омелян Білевич вперше дослідив грецьку термінологію різних захворювань і подав грецько-латинські паралелі найпоширеніших хвороб.

Все львівське життя Омеляна Білевича – від часу як став учнем гімназії у 1924 році і до самої смерті 23 серпня 2000 року – проходило у мальовничому куточку Львова – на Знесінні. Тут він жив на вулиці Крайній у невеличкому старому будиночку, купленому ще після Другої світової війни (1946 рік) у поляків, котрі від'їжджали з України на свою справжню батьківщину – Польщу.



**Представники чотирьох поколінь – нащадки Омеляна Білевича:**
**(зліва направо) донька Віра, її син Олександр, Мар'яна – дружина правнука Юрія (крайній справа), праправнук Юрій (на руках, 4 роки).**
**Фото 2013 року**

Цей будинок більше нагадував сільську хату, яка потребувала частого ремонту, що за радянських часів не було легкою справою, бо завжди бракувало будівельних матеріалів, до того ж вони були не такі вже й дешеві. Сьогодні тут проживають нащадки Омеляна Білевича.

Тут, на Знесінні, Омелян Білевич, коли покинув працю на кафедрі, активно взявся до двох справ: вивчав історію рідного села і свого роду, а також активно включився у громадське життя.



**Церква Пресвятої Богородиці на Знесінні, яку ще бачив Омелян Білевич. Фото 1999 року**



**Пам'ятник Січовим стрільцям на Знесінні. Фото 2013 року**

Це був час українського національного відродження в усій Україні. Тож не дивно, що коли почала розвалюватися комуністична система у кінці 80-х років минулого століття й коли Українська греко-католицька церква виходила з катакомб, Омелян Білевич відразу знайшов своє місце у нових обставинах, як це робив завжди: став ініціатором відкриття греко-католицької церкви у своєму мікрорайоні Львова – на Знесінні – на території лакофарбової бази. Скільки було всяких перешкод, скільки заяв, різних довідок вимагалося, скільки сходів треба було проводити, а скільки разів треба було оббивати пороги різних адміністрацій! І ось церква стала чинною, а сьогодні під орудою отця Зеновія Хоркавого ця церква має великий авторитет на Знесінні, другій батьківщині Омеляна Андрійовича. Хотілось би, щоб стіни цієї церкви прикрасила пам'ятна дошка на честь її ктитора – доцента Омеляна Білевича. На цьому б замкнулося велике історичне коло довжиною у 300 років: від творця храму Кузьми Білевича у кінці XVII століття (1699) у Кукезові і до ініціатора будівництва церкви у кінці XX століття у Львові на Знесінні – його далекого родича Омеляна Білевича. Дивно, що така магічна подія відбулася на генетичному рівні і повторилася аж через 300 років (1699–1999).

Час, коли Омелян Білевич покинув працю на кафедрі іноземних мов (1990 рік), співпав зі становленням нашої незалежної держави. На карті Європи і світу з'явилася нова велика держава з гордим ім'ям – Україна. Це був справді той час, якого українці чекали тисячі років. Одним із надбань цього часу була можливість вільно висловитися, не боятися і згадувати те, що під карою арешту приховувалося від людей. Свою лепту у виявленні істини зробило також подружжя Білевичів – Омелян і дружина Стефанія. Разом із кількома мешканцями Знесіння вони розповіли правду про те, як на місцевому цвинтарі виник і зберігся протягом радянських часів пам'ятник Січовим стрільцям.

У 1991 році старші мешканці Знесіння – Іван Рудецький, Михайло Терещук, Юліан Шутка, Омелян Білевич, Стефанія Білевич, Емілія Лотоцька, Йосифа Чайковська, Ольга Филипович, Володимира Шуст, Антоніна Тищик – на основі того, що самі бачили чи чули від інших людей, розповідали, що під час польсько-українських боїв за Львів наприкінці 1918 року, на межі Нового і Старого Знесіння, де сьогодні перетинаються вулиці Польова і Миронюка, загинуло близько 30 січових стрільців. Їх поховали на місцевому цвинтарі під Кайзер-

вальдом (сьогодні Шевченківський Гай у Львові).

У 1930 роки з ініціативи української громади Знесіння було зібрано кошти і споруджено пам'ятник у вигляді піраміди з дикого каменю, увінчаної Стрілецьким хрестом. Під хрестом вмурували стрільно (гільзу від снаряда) – так було прийнято для військових поховань. Зважаючи на вороже ставлення польської влади, імен полеглих на могилі не вказували. Омелян Білевич, котрий сам брав участь у спорудженні цього пам'ятника, згадував, що це було у 1937 році, якраз напередодні 20-ліття бою на Знесінні. Місцевий активіст читальні „Просвіти" Йосиф Кириляк керував тоді акцією: місцева молодь, переважно гімназисти і студенти, збиралися щоденно на місці майбутнього пам'ятника, з тачками йшли шукати дикий камінь, привозили його, скидали на купи. Серед молодих був один старший майстер, що вмів молотком і сокирою тесати камінь, інші привозили пісок, а дівчата ходили до активістів читальні і збирали грошові пожертви. За гроші купували насамперед цемент.

23 серпня 2000 року, гарного літнього дня, у середу, у своєму родинному будиночку на Знесінні помер Омелян Андрійович Білевич. Від нас пішов знаний класичний філолог, майстерний педагог, знавець античної літератури і культури, що залишив помітний слід у дослідженні історії античної ветеринарної літератури. Своєю працею на кафедрі іноземних мов він доказав, як можна поєднувати глибокі знання зі старогрецької і латинської мов з профілем навчального закладу. Був людиною благородної душі і великої скромності, щирий патріот України.

Усім своїм життям Омелян Білевич дає відповідь на питання, що залишається після нашого життя на Землі. Залишається пам'ять, котра є великим Божим даром, якого не можна ні купити, ні згубити, але він (цей дар) вільно передається у спадок майбутнім. Тільки знаймо: на людську пам'ять треба заслужити своєю працею і своїм життям. Бо саме у людській пам'яті людина часто живе найдовше вже після смерті.

Омелян Білевич похований на Янівському цвинтарі у Львові. Був на три роки старшим від своєї дружини і пережив її на вісім років. У листопаді 2013 року до 100-річчя від дня народження батька за проєктом сина Бориса на могилі батьків – Омеляна і Катерини-Стефанії – поставлений новий гранітний пам'ятник.




**Пам'ятник на могилі батьків.**
**Фото 2013 року.**
**Sit tibi terra Leopoliensis levis!**

… Одного сонячного дня я прийшов на Янівський цвинтар, щоб покласти осінні квіти до могили Омеляна Білевича і віддати шану пам'яті цієї скромної, мудрої і благородної Людини.

# ОСТАП ХОМІЦЬКИЙ

Остап Васильович Хоміцький – професор університету, кандидат філологічних наук, завідувач кафедри іноземних мов Львівського зооветеринарного інституту (1962–1989), лексикограф (словникар), поет, людина невтомної праці.



**Життя з любов'ю у серці.** Все, що є, що було і що буде, все, що народжується, оновлюється, розвивається і вмирає, все, що ми чуємо, бачимо і відчуваємо, все, від чого ми радіємо і від чого сумуємо, що приймаємо і що відкидаємо, те збагненне і незбагненне, що навколо нас – усе це міститься в одному такому дивовижному слові, якому ім'я життя. Одні, здається, навіть не помічають його, інші бояться його й тікають від нього, ще інші радше роздумують над його глибинним смислом, і лише люди творчі, часто ще й ліричні та романтичні, творять його день-денно, безнастанно й самовіддано, і найбільше благо своє бачать уже в тому, що можуть працювати, і в цій праці знаходять радість, задоволення, насолоду і стимул до дальшої дії, їх ніби веде якась підсвідома величезна сила, невідома мета, якась благородна ідея, щоб заради неї, як писав Іван Франко, можна було „і в праці сконать". До таких людей належить також Остап Васильович Хоміцький, професор Львівської національної академії ветеринарної медицини та біотехнології імені С.З. Ґжицького, відомий вчений-германіст, педагог і поет, але насамперед він людина, життя котрої віддане праці і людям, чи краще сказати: віддане любові до праці і до людей.

Остап Хоміцький разом зі своїм попередником на посаді завідувача кафедри іноземних мов Якимом Яремою та завідувачем кафедри біохімії, до того ж своїм земляком з Тернопільщини, Степаном Ґжицьким створювали в академії атмосферу особливої аури, яка понад пів століття рівною мірою осявала як колег, так і студентів. Професор Остап Хоміцький належить до того покоління західноукраїнських інтелігентів, яке росло і формувалося як громадяни на старовинних українських морально-патріотичних принципах довересневого періоду, тобто до приходу Червоної армії в Галичину 1939 року.

Остап Хоміцький народився 9 лютого 1919 року в мальовничому подільському містечку Залізці, що на Зборівщині Тернопільської області. Це були тривожні для Галичини часи: йшов нерівний бій між Польщею, на боці якої були західні держави, за повної військової підтримки Франції, і Галичиною, частиною знекровленої України. Дитячі та юнацькі роки автора, що минали у рідних Залізцях, були типовими для українських дітей і молоді у всій тодішній Галичині, котра опинилася під владою шляхетської Польщі, гордої і самовдоволеної, бо здобула власну державу після довгих років неволі, хоч своєї неволі ніколи не забувала, але не зважала на чужу – нашу неволю під нею. Батько Василь, чотар Української Галицької Армії, вернувшись з фронту додому, приніс зі собою таку жадану ідею української свободи, яка твердо вкоренилась у родині Хоміцьких. Як дипломований будівничий, у мирний час керував спорудженням культових і цивільних будівель: церков, монастирів, народних домів, шкіл, кооперативів, приватних будинків.

У батьківській хаті постійно панувала щира націонаь-нопатріотична атмосфера і висока релігійна духовність. Це була частина тої суспільної атмосфери, яка витала у тогочасній Галичині: глибока релігійність та високий культ Шевченка творили від початку 20-х років минулого століття міцні підвалини українського духу в Галичині. Два старші брати – Антін і Володимир та дві сестри – Ангелина та Стефанія стали активними членами українських молодіжних організацій, що тоді діяли у Залізцях при Народному домі„Просвіти" (члени хору, драматичного гуртка тощо).

До них горнувся теж малий Остап. Вже дитиною він знав напам'ять багато віршів Тараса Шевченка, а у віці шести років виступав з декламуванням цілої Шевченкової поеми „Гамалія" у будинку „Просвіти", за що зібрав вдячні оплески присутніх.

Непомітно минало раннє дитинство: у забавах зі сусідськими дітьми, у розповідях батька з часів польсько-української війни, коли „гармати били, а ми наступали”, коли бабуся навчала свого улюбленого внука молитися, а брати і сестри брали найменшого брата до Народного дому, де відбувалися репетиції хору, драматичного чи танцювального гуртків. У таких самих гуртках пізніше брав участь Остап, коли навчався в гімназії.

Настав час йти до школи.



Родина Остапа Хоміцького.
Сидять (зліва направо): мати Вікентія, бабуся Марія, 9-літній Остап, батько Василь. Стоять (брати і сестри): Антін, Ангелина, швагер Степан, Стефанія, Володимир. Фото 1928 року

**Школа.** Народна освіта в Україні користувалася з давніх-давен повагою народних мас. Навіть іноземці, які подорожували, наприклад, Г. Гердер, чи жили певний час в Україні, наприклад, Л. Боплан, засвідчували загальну писемність народу: не тільки чоловіки, а й жінки і дівчата вміли читати, писати, рахувати.

Шкільному навчанню в Галичині завжди приділялася серйозна увага. Батьки вважали своїм обов’язком дати дітям шкільну освіту в межах програм існуючих шкіл.

Малий Остап пішов до першого класу мішаної загальноосвітньої дворічної школи в рідних Залізцях у 1925–26 навчальному році. Української школи не було, всі роки польського окупаційного режиму характеризувалися ігноруванням права українського населення навчати своїх дітей у школах рідною українською мовою. Матеріальна база школи була незвичайно скромна – не було окремої шкільної будівлі, і діти навчались у невідповідних для цього приміщеннях, наприклад, у кімнатах клубу польського товариства „Сокул”.

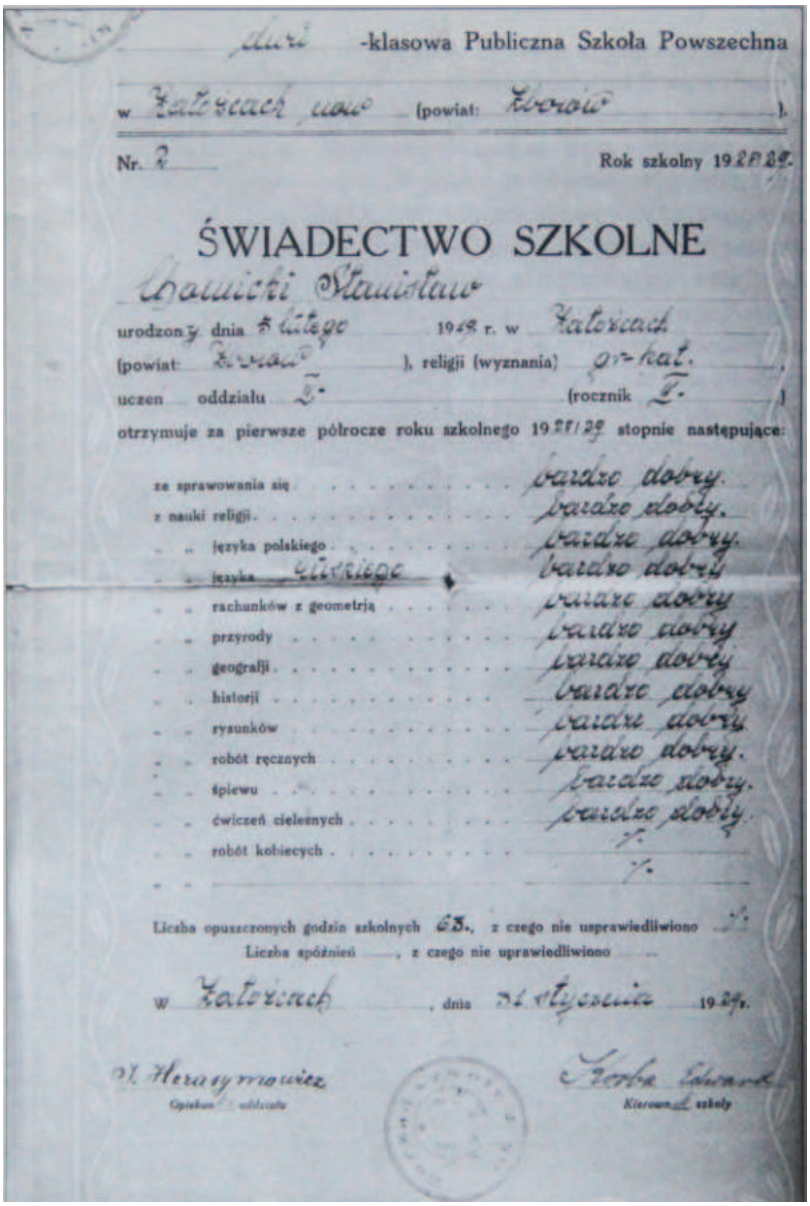
Вчителькою і в одній особі керівником школи була панна Маланчукувна. Її прізвище вказує на українське походження, хоч не було випадку, щоб вона з українськими дітьми розмовляла по-українськи.

У перший клас пішов без попередньої домашньої підготовки в читанні чи писанні, але його успіхи в навчанні вже від початку були добрі, а в другому півріччі – дуже добрі, зате він приніс зі собою любов до Тараса Шевченка. Релігії навчав парох грекокатолицької церкви св. Покрови в Залізцях о. Михайло Бутринський. У третьому класі появилося вивчення рідної української мови, званої офіційно „руською” (język ruski).

Картина зазнала докорінної зміни від четвертого класу, коли класним керівником стала пані Герасимович, керівником школи – пан Едвард Корба, перша – українка, другий – поляк. В цьому класі Остап добився відмінних (як тоді називали „дуже добрих”) оцінок з усіх предметів і поведінки. Класний керівник залишила в його серці найкращі спогади.

Попри те, що діти чули від неї рідну мову, таку дорогу їм, вона усім своїм духовним складом, поведінкою, відношенням до школярів втілювала тип доброї, сердечної матері. Остап пригадує такий випадок: змалку він хворів хронічним тонзилітом, що позбавляло його можливості регулярно відвідувати уроки.

Взимку того навчального року повторилося це знову. Остап – вдома. Надворі – хуга, сильний мороз, хуртовина, і в цю негоду заходить в хату п. Герасимович. До неї на заняття має зайти інспектор, а в класі немає найкращого учня, ось вона прийшла за Остапом і просить маму відпустити його до школи. Мама не дуже радо йдуть назустріч – „дитина хвора", нарешті, годяться, коли вчителька обіцяла особисто привести його назад, як тільки закінчиться візитація. Остапа загорнули з головою в мамину білу пухову хустину, і вчителька за руку повела його до школи. Звичайно, своє слово дотримала.



-klasowa Publiczna Szkoła Powszechna

w Zalozcach (powiat: Zborow).

Nr. 2 Rok szkolny 1928/29.

ŚWIADECTWO SZKOLNE

Bawicki Stanisław

urodzony dnia 8 lutego 1919 r. w Zalozcach

(powiat: Zborow), religji (wyznania) gr.-kat.,

uczeń oddziału 2. (rocznik 2.)

otrzymuje za pierwsze półrocze roku szkolnego 1928/29 stopnie następujące:

| | |
|---|---|
| ze sprawowania się | bardzo dobry. |
| z nauki religji | bardzo dobry. |
| „ języka polskiego | bardzo dobry. |
| „ języka ukraińskiego | bardzo dobry |
| „ rachunków z geometrją | bardzo dobry |
| „ przyrody | bardzo dobry |
| „ geografji | bardzo dobry |
| „ historji | bardzo dobry |
| „ rysunków | bardzo dobry |
| „ robót ręcznych | bardzo dobry. |
| „ śpiewu | bardzo dobry. |
| „ ćwiczeń cielesnych | bardzo dobry. |
| „ robót kobiecych | — |
| „ | — |

Liczba opuszczonych godzin szkolnych 63., z czego nie usprawiedliwiono —

Liczba spóźnień —, z czego nie usprawiedliwiono —

W Zalozcach, dnia 31. stycznia 1929 r.

M. Herasymowicz — Opiekun [illegible]

Korba Edward — Kierownik szkoły

**Свідоцтво шкільне за IV клас**

Як бачимо зі свідоцтва, з усіх предметів за 4 клас Остап мав відмінні оцінки („дуже добре"), а таких предметів було 11: поведінка, релігія, польська мова, руська (українська) мова, рахунки з геометрією, природа, географія, історія, малювання, ручна праця, співи, фізичне виховання.

На той час школа у Залізцях була „дворічною", де було 4 класи. Навчання відбувалося так: в одному приміщенні навчалося одночасно 2 класи: перший і третій, а в другому – другий і четвертий. Зміни сталися у 1929 році, тобто у п'ятому класі. Школа тепер стала 7-класною, а її повна назва була „Мішана 7-класна публічна загальна школа" (мішана, бо тут навчалися разом хлопці і дівчата). У п'ятому класі збільшилася кількість навчальних предметів до 12-ти: появилася іноземна мова (німецька), тепер з кожного навчального предмета приходив новий вчитель, а це були фактично вчительки. Таким чином, у п'ятому класі діти вивчали три мови: польську – державну, українську – рідну і німецьку – іноземну. Знання трьох мов відкрило нові духовні горизонти в царині самоосвіти. Для цього була шкільна бібліотека з польським книжковим фондом, а при товаристві „Просвіта" – українська книгозбірня з великою кількістю літератури.

Остап мав добру пам'ять, тому не потребував багато часу на підготовку до уроків і здобув вільний час

для читання художньої літератури. Воно переросло у звичку, від якої він вже ніколи не міг відмовитися.

Дитячому вікові відповідала й адекватна література. Із захопленням читав твори про індіан, американських індійців – червоношкірих мешканців Північної, а також Центральної і Південної Америки, їх героїзм у боротьбі з білолицими загарбниками – іспанськими конкістадорами, і про їх жорстокість із переможеними, і їх племінно-родове життя. З читання засвоїв нові терміни з їх побуту: *вігвам* – їх куполоподібна хижа, *томагавк* – метальна зброя у вигляді кам'яної чи металевої (залізної) сокирки, скальп – шкіра з волоссям, здерта з голови переможеного ворога; назви племен: *могікани* – група племен Північної Америки, витіснена у XVIII–XIX століттях з їх земель європейцями, *ірокези*, *мускоги*; племена *ацтеків*, *майя* (з Центральної Америки), *інків* (в області Анд), що створили високу культуру і багато іншого.

Захоплюючий і привабливий світ відкрився йому з творів рідної літератури відомих письменників Андрія Чайківського, Юліана Опільського та інших про героїчне минуле наших пращурів, козацьку вольницю, хоробрість нашого народу в боротьбі із загарбниками, наїзниками, різномастими ворогами. Твори інших письменників, зокрема Тараса Шевченка, запалювали в молодому серці незгасний вогонь любові до свого народу, його минулого, виховували український патріотизм. Окреме місце в його спогадах посідає поезія Степана Руданського, особливо його невмирущі „Співомовки". Треба подякувати Франкові, який учив, що „Книги – морська глибина..." Багатства цієї глибини – незнищенні.

В шостому і сьомому класах Остап продовжував навчання з високою результативністю і 28 червня 1932 року одержав шкільне свідоцтво про закінчення сьомого класу із загальною оцінкою знань у свідоцтві „дуже добре" (відмінно).

Остап з приємністю згадує своїх учителів Залозецької школи, які ставилися до дітей доброзичливо, гуманно, хоч у класах були діти української, польської і жидівської національностей, без вивищення одних чи приниження інших. Критерієм оцінки кожного учня були знання. Своєю культурою, акуратністю вчителі прищеплювали учням ці благородні якості. Їх знання збереглися на довгі роки, наприклад, основи німецької мови, здобуті в 5-6-7-х класах, принесли Остапові користь у пізнішому навчанні в гімназії та університеті, а польською мовою він міг легко спілкуватися при потребі.

Його успіхи у школі давали задоволення і радість батькам. З батьківських зборів мама приходила додому з приємним хвилюванням. Остапа завжди ставили на чолі найкращих учнів, а це ж було в польській школі і в польській державі, що учень-українець збирав перші лаври!

Разом із тим не можна не згадати, що учнів у школі намагалися виховувати в польському національному дусі, вірші прищеплювали українським дітям польську ідеологію, гордість за польську національність, наприклад, „Кто ти єстесь? – Поляк мали. Які знак твуй? – Ожел бяли". – „Хто ти, хлопчику, такий? – Я поляк малий. Який герб твій? – Орел білий". Як було сказано вище, у Залізцях не було нормального шкільного будинку. Щойно у 1932 році збудували триповерхову школу під керівництвом Остапового батька, як теж нову греко-католицьку церкву, фотографії яких подаємо нижче:



Школа у Залізцях, збудована батьком Остапа у 30-х роках XX століття. Фото 2003 року



Церква у Залізцях, збудована батьком Остапа Хоміцького у 30-х роках. Фото 2003 року

Після закінчення школи постало питання: А що далі?

**До гімназії чи до семінарії.** Батьки деякий час не рішалися, куди хлопцеві йти: до гімназії чи семінарії. Обидва навчальні заклади давали середню освіту, але після гімназії можна було йти без вступних іспитів до університету, а семінарія давала ще професію вчителя молодших класів.

Нарешті вирішили, що Остап піде до гімназії. У 1934 році він став учнем другого класу приватної гімназії Українського Педагогічного Товариства „Рідна школа" в Тернополі. Тут, на відміну від польської школи, діти потрапили в українське середовище, в якому скрізь панувала українська мова, рідна атмосфера: навчання, спілкування, читання лектури, різні гуртки, богослужіння тощо.

Якщо у школі діти роздвоювалися – на уроках розмовляли по-польськи, а поза ними – українською, то в гімназії цей фактор зник, всі почувалися як одна велика родина: гімназисти – всі українці греко-католицького або частково православного віросповідання, всіх об'єднувало високе почуття українського патріотизму, палка любов до всього українського. Діти відчували теж близьку духовну спорідненість з учителями-вихователями, серед яких було чимало колишніх борців за волю України. Зокрема, Никифор Гірняк – видатний військовий діяч, у чині сотника – комендант коша Українських Січових Стрільців, член військового комісаріату (міністерства) Західно-Української Народної Республіки, Яким Ярема – сотник гарматної батареї Української Галицької Армії, Микола Тофан – поручник Української Галицької Армії, Іван Олексишин – хорунжий Української Галицької Армії, Михайло Німців – бойовий учасник Української Галицької Армії, Омелян Бачинський – керівник студентського товариства „Січ" у Відні, активний український громадський діяч в Закарпатті та Чехії.

Учительський колектив складався з висококваліфікованих спеціалістів, які мали вчені ступені „доктора" наук. Серед них: Никифор Гірняк, Яким Ярема, Іван Олексишин, Володимир Петриця, Роман Миколаєвич, Михайло Німців (магістр).

Вчителями Остапа в гімназії були Микола Тофан і Ярослав Стефанович – математика, Яким Ярема – німецька мова, пропедевтика філософії, отці Степан Ратич та Омелян Шараневич – катехити, Никифор Гірняк – українська мова, Іван Будурович – латинська мова, Роман Миколаєвич – фізика з астрономією, Марія Ломніцька (полька) – польська мова, Іван Верблян – польська мова та історія.

У четвертому класі гімназії Остап мав несподіваний „візит" польської поліції. Українська гімназія була під їх недремним оком, що було відомо гімназистам. Одного ранку до хати Остапа нагрянули два агенти в цивільному одязі і зажадали віддати їм „Сурму" (підпільний журнал Української Військової Організації, а згодом – Організації Українських Націоналістів, що видавався за кордоном і звідси поширювався в Галичині). Остап прикинувся наївним, що не розуміє, чого вони хочуть, що це таке „Сурма". Йому погрожували поганими наслідками, якщо він не виконає їхньої вимоги – і пішли з нічим. Насправді Остап надійно заховав „Сурму" у великій стодолі на батьківському подвір'ї, так що ніхто не зміг би її виявити.



Серед друзів гімназії (Остап Хоміцький – третій зліва). Фото 1937 року



Остап Хомицький (у центрі) – учасник танцювального гуртка у гімназії. Фото 1937 року



Щасливі роки навчання. *Фото 1938 року.*

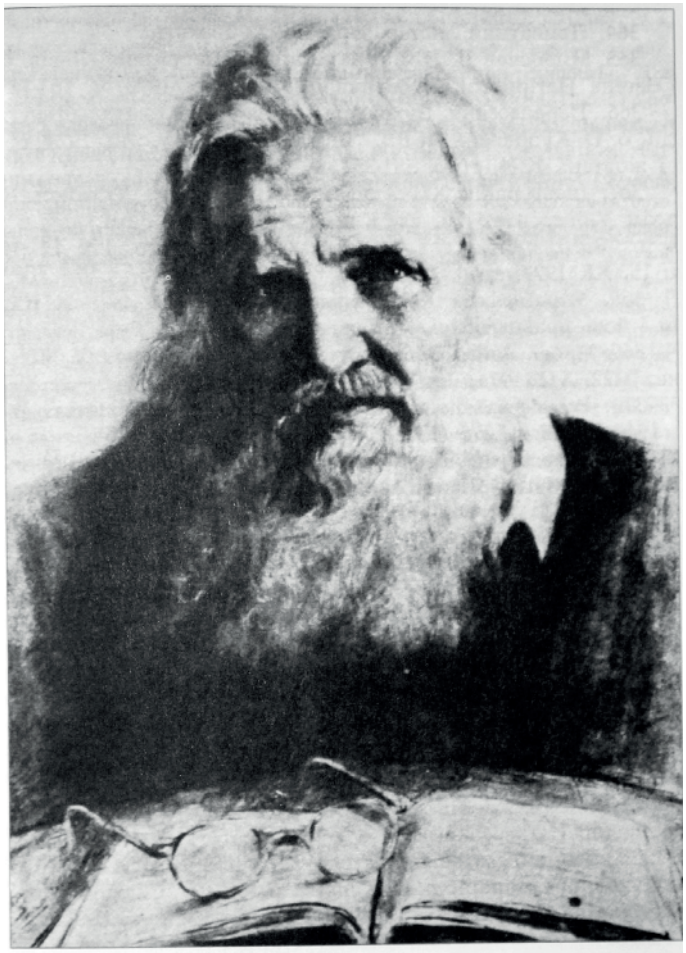
**Дві знакові події.** Останнього року навчання в гімназії (1936–1937) відбулися дві події, що підсилили патріотичні і національні почуття Остапа й осінили його на плідну майбутню працю. У 1936 і вдруге 1937 роках гімназист Остап був на зустрічі з князем Української греко-католицької церкви Митрополитом Андреєм Шептицьким. Другою подією, що так надихала, збуджувала патріотичні настрої молодого гімназиста, була зустріч у 1937 році з Костем Левицьким, першим головою ЗУНР, відомим громадсько-політичним діячем Галичини кінця XIX – початку XX століття.

**Андрей Шептицький.** У червні 1936 року в тернопільській гімназії готувалася екскурсія до княжого міста Львова. Ця поїздка була особлива: Тернопіль у порівнянні зі Львовом був провінційним містом, а ще гімназистів вабила історія, архітектура цього старовинного українського центру, зв'язана зі славетними іменами наших королів Данила і Лева.

Для тих, хто потрапив до Львова вперше, було цікаво побачити трамвай, наявний на той час у Львові та Станіславі (Івано-Франківську), і велику кількість кінного транспорту – фіакрів, і потоки людей на вулицях, і чудові пам'ятники, архітектуру.

Кульмінацією перебування у Львові стала аудієнція у Митрополита, графа Андрея Шептицького. Всі були захоплені величчю кафедрального собору св. Юра, митрополичими палатами, великим садом. Гімназисти були в очікуванні. Раптом з дверей появляється візок з Митрополитом у супроводі двох монахів. Перед присутніми – український Мойсей, Митрополит Андрей Шептицький, великий меценат української культури і мистецтва, він вирощує талановиту молодь з народу. Своєю пишною сивою бородою, своєю маєстатичністю нагадує старовинних пророків, на жаль, був прикутий тяжкою недугою до візочка.

Пані Безкоровайна, яка очолювала поїздку, представила Остапа як керівника гуртка гімназистів, які випадково запізнилися на аудієнцію, і як відмінника навчання. Митрополит цікавиться успіхами Остапа в навчанні, його улюбленими предметами. Після розмови Митрополит осіняє Остапа знаком хреста, дає поцілувати сигнет зі святими мощами на лівій руці і теплими словами благословить його на прийдешнє життя.



Митрополит Андрей Шептицький.
Фото початку 30-х років XX ст.

Остап мав щастя ще раз бути на Святоюрській горі у Львові і почути на адресу української молоді привітання й батьківські благословення Митрополита. Це відбулося під час з'їзду Марійських дружин українських гімназій Галичини у 1937 році.

Від того часу Остап Хоміцький йшов з його духу печаттю своїм життєвим шляхом, і скрізь його супроводжували пастирські благословення Митрополита Андрея Шептицького.

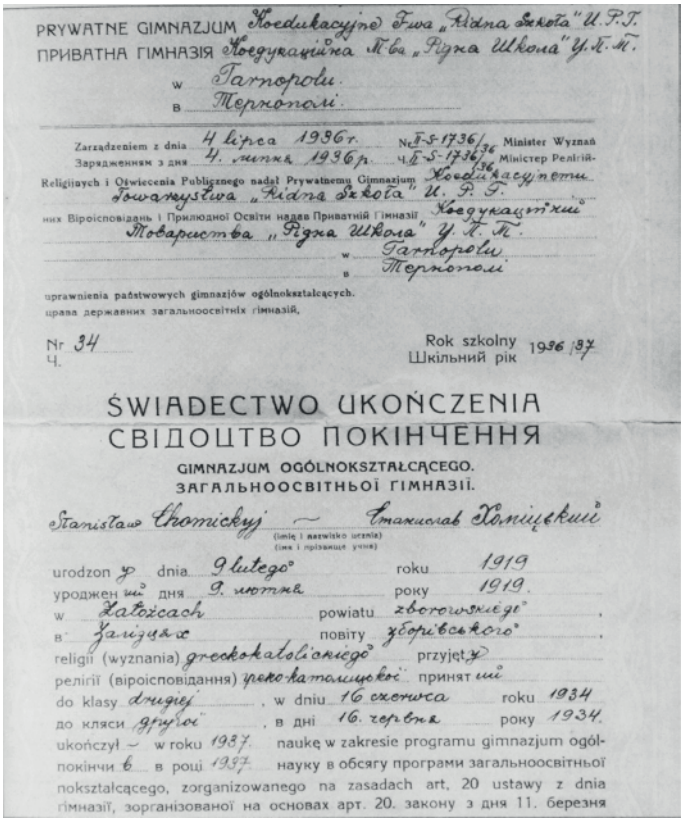
**Кость Левицький.** Зустріч Остапа з Костем Левицьким відбулася у 1937 році через внучку Ольгу, з якою на Різдво 1935 року Остап познайомився в домівці товариства „Просвіта" у Залізцях. Їх дружба переросла у щире юнацьке кохання, чисте, благородне, платонічне, яке навіки розірвала хуртовина Другої світової війни.




Кость Левицький жив тоді на вулиці Підвальній, 7 у Львові. Між господарем і Остапом попливла вільна розмова. Коли Остап розповів, що з усіх навчальних дисциплін йому найбільше імпонують іноземні мови (в гімназії вивчали польську, німецьку і латинську), то Кость Левицький сприйняв це схвально, додавши, що німці створили багату художню літературу і дали світові видатних представників філософської думки. Він заохочував Остапа до дальшого наполегливого навчання, бо „нашому народові потрібні будуть у майбутньому освічені громадяни". На прощання він подарував Остапові свій „Німецько-український правничий словник". Тоді ніхто не міг передбачити, що на Костя Левицького чекає сумна доля: у 1939 році большевики арештували його і вивезли до Москви, де він провів у тюрмі 20 місяців.

**Прощання з гімназією.** 1936–1937 навчальний рік був останнім роком у гімназії. Учні одержали двомовний польсько-український документ „Свідоцтво про закінчення загальноосвітньої гімназії", завірений двомовною печаткою, особистими, теж двомовними підписами усіх членів педагогічної ради. З усіх 13 навчальних предметів

разом із поведінкою у свідоцтві красується оцінка „дуже добре”, з надобов’язкових предметів (малювання, співи, хоровий спів) – теж „дуже добре”.



PRYWATNE GIMNAZJUM Koedukacyjne T-wa „Rідна Школа" U.P.T.
ПРИВАТНА ГІМНАЗІЯ Коедукаційна Т-ва „Рідна Школа" У.Т.Т.
w Tarnopolu
в Тернополі

Zarządzeniem z dnia 4 lipca 1936 r. Nr L-5-1736/36 Minister Wyznań
Зарядженням з дня 4. липня 1936 р. Ч. L-5-1736/36 Міністер Релігій-
Religijnych i Oświecenia Publicznego nadał Prywatnemu Gimnazjum Koedukacyjnemu
Towarzystwa „Rідна Школа" U.P.T.
них Віроісповідань і Прилюдної Освіти надав Приватній Гімназії Коедукаційній
Товариства „Рідна Школа" У.Т.Т.
w Tarnopolu
в Тернополі
uprawnienia państwowych gimnazjów ogólnokształcących.
права державних загальноосвітніх гімназій.

Nr 34 Rok szkolny 1936/37
Ч. Шкільний рік

# ŚWIADECTWO UKOŃCZENIA
# СВІДОЦТВО ПОКІНЧЕННЯ
## GIMNAZJUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO.
## ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ГІМНАЗІЇ.

Stanisław Chomicki — Станіслав Хомицький
(imię i nazwisko ucznia) (ім'я і прізвище учня)

urodzon y dnia 9 lutego roku 1919
уроджен ий дня 9. лютня року 1919
w Załoźcach powiatu zborowskiego
в Заложцях повіту зборівського
religii (wyznania) greckokatolickiego przyjęt y
релігії (віроісповідання) греко-католицької принят ий
do klasy drugiej, w dniu 16 września roku 1934
до кляси другої, в дні 16. вересня року 1934
ukończył — w roku 1937 naukę w zakresie programu gimnazjum ogól-
покінчи в в році 1937 науку в обсягу програми загальноосвітньої
nokształcącego, zorganizowanego na zasadach art. 20 ustawy z dnia
гімназії, зорганізованої на основах арт. 20. закону з дня 11. березня

**Свідоцтво про закінчення загальноосвітньої гімназії**

**Ліцей.** У 1937–1938 навчальному році розпочалося навчання у першому класі ліцею гуманістичного типу, куди перейшло 19 абітурієнтів гімназії, серед них була племінниця кардинала Йосифа Сліпого Ольга Сліпа, яку арештували під час навчання у медичному інституті і яка провела довгі роки на засланні, а повернувшись до Львова, працювала в зооветеринарному інституті лаборанткою на кафедрі фізіології і навчалася в інституті заочно.



# ŚWIADECTWO DOJRZAŁOŚCI
# LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO

Chomicki Stanisław
(nazwisko i imię)

urodzon y dnia 9 lutego 19 19 r.
w Załoźcach powiatu zborowskiego,
religii (wyznania) greckokatolickiej, zdał egzamin dojrzałości liceum ogólnokształcącego dla eksternów według programu wydziału humanistycznego przed Państwową Komisją Egzaminacyjną, powołaną przez Kuratora Okręgu Szkolnego Lwowskiego we Lwowie pismem z dnia 25 kwietnia 1939 r. Nr L-7845/w Prywatnym Liceum Koed. „Rідnej Szkoły" U.T.T. w Tarnopolu.

Świadectwo niniejsze uprawnia do studiów w szkołach wyższych w myśl art. 52 ustawy z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa (Dz. U. R. P. Nr 38, poz. 389) oraz rozporządzeń, wydanych w związku z wykonaniem tego artykułu ustawy.

W Tarnopolu, dnia 15 maja 1939 r.

Nr 3

PRZEWODNICZĄCY PAŃSTWOWEJ KOMISJI EGZAMINACYJNEJ

CZŁONKOWIE PAŃSTWOWEJ KOMISJI EGZAMINACYJNEJ:

Атестат зрілості про закінчення загальноосвітнього ліцею у 1939 році.

В ліцеї появився новий навчальний предмет „Проблеми сучасного життя”, а в другому класі ліцею доктор Яким Ярема був класним керівником, вчителем німецької мови і нового предмету „Пропедевтика (вступ) філософії”. На той час ліцей не мав права державних шкіл, і учні складали іспити на атестат зрілості як екстерни перед окремою комісією. До письмового іспиту були допущені всі дев’ятнадцять ліцеїстів, до усного іспиту допущено десять учнів, а свідоцтво зрілості отримали лише вісім учнів. Наслідки комісії (11 „зрізаних” учнів) показали відверто вороже ставлення польської влади до української молоді.

Свідоцтво зрілості з оцінками з одинадцяти предметів давало право навчання у вищих школах і виписувалося тільки польською мовою.

Закінчився найщасливіший період у житті Остапа: позаду школа, гімназія і ліцей. Остапові виповнилося 20. Він змужнів, скріпив свої ідеали, винесені з родинної хати: віра в Бога, любов до України, до свого народу, отримав міцні загальноосвітні знання, набув навиків у громадському житті школи, був активним учасником гуртків художньої самодіяльності, навчився гри на скрипці.

**Станислав чи Остап.** Уважний читач, напевно, помітив, що у свідоцтвах зі школи, гімназії і ліцею Хоміцький не Остап, а Станислав. І це справді так було. У греко-католицькій церкві хрестив його отець Володимир Склепкович і надав йому ім’я Станислав. Невідомо, чому, адже це не цілком українське ім’я. Чи була це якась помста, чи воля батьків, чи були інші причини, але факт залишався фактом, а він – Станиславом.

Коли прочитав повість Миколи Гоголя „Тарас Бульба”, захопився героєм повісті Остапом і захотів стати Остапом. З часом таке бажання залишилося. У 1939 році у віці 20 років, коли його запросили на посаду вчителя Залозецької школи, він зареєструвався як Остап. І таким жив уже ціле своє життя. Зооветеринарний інститут знав його як Остап Хоміцький.

**Армія.** В кінці 1940 року Остапа призвали до червоної армії. Таких, як він, юнаків з Західної України, везли у трьох великих товарних ешелонах зі Львова на Схід. Цілих 28 діб везли їх, як худобу, у брудних, холодних товарних вагонах до Приморського краю. А це була зима 40-го року. Сибір скидок не робив, народ мерз, простуджувався, голодував.

Дуже важкими були кліматичні і казармено-побутові умови. Місцевість гориста, казарми розташовані на сопках, постійно дмуть вітри. Казарми дерев’яні, стіни з дірами, приміщення продуваються наскрізь. Справжнього пального (дров чи вугілля) не було, а сирий лозняк-дубчак тільки шипів. Джерелом води були струмочки в ущелинах сопок.

У місті Хорольську прибулих почали сортувати. Юнаків зі середньою та вищою освітою формували у навчальні групи – майбутніх офіцерів запасу.

Про страшні умови служби у червоній армії Остап згадує так: „Тяжко було проходити військову службу в армії з її аракчеївським режимом. Грубий тон на кожному кроці, базарна лайка, крадіжки, що попадалося під руки, брехня, обдурювання, виснажлива муштра, недостатнє харчування – все це викликало в солдат атмосферу відчуження від офіцерського та сержантського складу”.

Цей світ хамства Остап скоро відчув на собі. Сержант Таран образив Остапа грубим москальським матюком „… твою мать”, на що Остап зреагував з обуренням, за що отримав від сержанта „один наряд вне очереди”, на що Остап ще додав, а хоч 10. Вночі, серед сну, Остапа збудили. Зима, пронизливий вітер, обличчя і руки обпікає колючий холод, темнота. Завдання – возити воду з далекого струмка під сопкою. Знаряддя праці: вузькі саночки, висока мала бочка і відро, шнурка прив’язати бочку не дали. Проблемою було набрати бочку води, а ще складніше довезти бочку до кухні, на нерівній стежині санки вмить перевертаються. А вода потрібна на кухню, де готують снідання для цілої роти. Так Остап мучився аж до ранку.

Однак ще гірше було попереду. Під час війни з Німеччиною (1941–1945) – в діючій армії на фронтах європейського континенту, а в 1945 році – на Забайкальському фронті у війні з Японією. Був контужений. За виконання бойових завдань отримав п’ять урядових нагород. Важко було вижити протягом чотирьох років кривавої війни, але він не тільки вижив, а й зберіг себе як особистість і як українець. Згодом у вірші, присвяченому пам’яті своєї матері, зізнавався, що мамині

*Молитви щирі берегли*
*Мене в тяжкі години...*

**На кафедру іноземних мов.** Вищу освіту здобув після демобілізації в 1946 році: у 1950 році закінчив німецьке відділення філологічного факультету Львівського університету імені Івана Франка, а в 1954 році – англійську філологію Львівського учительського інституту (обидва з відзнакою). В 1950–1953 роках працював територіальним інспектором шкіл Львівського обласного відділу народної освіти. В 1953 році на конкурсній основі був обраний на посаду викладача кафедри німецької філології університету

(кафедрою завідував тоді професор Богдан Задорожний) та кафедри іноземних мов Львівського зооветеринарного інституту. Вибрав останнє, позаяк завідувачем цієї кафедри був його класний керівник з Тернопільської гімназії – доктор Яким Ярема.

Зі Львівською національною академією ветеринарної медицини були до останніх днів пов'язані його життя і праця. Від 1962 до 1989 року – завідувач цієї кафедри. Тут захистив кандидатську дисертацію і одержав ступінь кандидата філологічних наук та вчене звання доцента, а в 1999 році вчене звання професора. Очолюючи кафедру впродовж 27 років, був членом вченої ради академії, п'ять років членом вченої ради факультету іноземних мов Львівського університету імені Івана Франка. Понад 10 років очолював раду студентського клубу інституту, віддаючи багато праці патріотичному вихованню молоді; успішно займався розвитком різних видів мистецтв художньої самодіяльності студентів; проводив одно- і часто багатоденні екскурсії для викладачів і студентів під девізом „Пізнай свій рідний край!" по Львову, франківських, шевченківських та шашкевичівських місцях, а також екскурсії по Львівській, Рівненській, Волинській, Хмельницькій і Тернопільській областях для численних гостей інституту; очолював виїзди гуртків художньої самодіяльності студентів у споріднені вищі навчальні заклади країни, дуже дружні взаємини склалися з прибалтами, які були налаштовані патріотично і передавали це нашим студентам.

**Наукова праця.** Об'єктом його наукових досліджень було літературознавство. Має понад 120 опублікованих наукових праць.

У 1965 році в Інституті літератури імені Т. Шевченка в Києві захистив кандидатську дисертацію „Іван Франко і німецькі письменники-реалісти другої половини XIX століття". Основні наукові публікації Остапа Хоміцького – це статті з української літератури, портрети письменників і митців, публікації про німецько-українські взаємини, статті про міжслов'янські літературні взаємини, статті з етнографії, публікації на історичну тематику, спогади про видатних людей, морально-етичні та естетичні питання.

На основі своєї дисертації у 2002 році видав дві монографії: „З царини німецько-українських літературних взаємин" і „З культурних і економічних джерел України". До наукових праць належить також історико-літературний нарис „Герой серед нас".

**Лексикографія.** Другим крилом його наукових зацікавлень було складання словників (словникарство), чим активно займався у 1980-х роках. За 20 років плідної праці склав три капітальні словники:

– двомовний „Німецько-український зооветеринарний словник". – Львів, 1998. – 342 с.;

– п'ятимовний зооветеринарний тлумачний словник-довідник під назвою „Німецько-російсько-український з латинсько-грецькою етимологією зооветеринарний тлумачний словник" (у рукописі). Словник містить близько 79 тисяч термінів і охоплює 5400 сторінок тексту. Можна сказати, що це 10-томний словник по 500 сторінок кожний;

– „Українсько-латинський біо-зооветеринарний термінологічний довідник" (у рукописі). – 210 с.

Жаль, що два останні словники залишилися в рукописах на кафедрі.

**Поетична діяльність (Сходження на Парнас).** На молоду душу гімназиста Остапа особливо вплинули такі дві події. У 30-х роках минулого століття на Великій Україні відбулося апокаліптичне винищення українського народу, особливо сільського населення, що відоме як штучний голодомор, який пожер понад 7 мільйонів невинних жертв. Україна стала напівцвинтарем, напівпустинею: помирали люди і зникали цілі села і хутори.

Ці страшні події докотилися теж до Галичини. Тут розпочалися акції на підтримку братів-українців із-за Збруча. Люди збирали матеріальну і фінансову допомоги і відправляли в Україну, але ця допомога приховувалася від населення, вона пропадала.

Дитячі і юнацькі роки Остапа були збуджені розповідями про злочини мадярських військ, які прийшли на Тернопільщину у 1915 році, коли звідси відступили російські війська. Мадяри приймали людей в Галичині, які називали себе русинами (українцями), за росіян. Вони жорстоко знущалися над людьми і вивезли багато українців-галичан до концентраційного табору смерті „Талергоф".

Страшні події на Великій Україні і в Галичині стали причиною протесту молодого Остапа і примусили його взятися за перо, появилися перші вірші. Перший мав назву „Братам-придніпрянцям", де автор викриває методи знищення нашого народу большевиками. Поет вірить: „На руїнах ката / Воскресне Україна, / Велика і могуча / Кохана Батьківщина" (1935 рік). Тоді народилися два „Учнівські зошити" віршів, один зберігся, а другий пропав.

У радянські часи Остап Васильович писав „у шухляду", і щойно у вільній Україні почав їх друкувати. Вийшло 15 збірок, як книга віршів „Шляхами долі", поетичні збірки „Осінні грона", „Лебедина пісня", „Акорди душі", „Творці щастя, або Добрі, милі дружини", „Книга буття. Факти."

Остап Хоміцький – єдиний поет в сучасній Україні, який писав вірші українською, польською і німецькою мовами. У 2005 році видав збірку під назвою „Мовами сусідів. Cum Linguis Vicinorum". – Львів. – 40 с.

Остап Васильович любив живопис, театр, музику, зокрема пісенну і насамперед рідну: народно-героїчні (козацькі, стрілецькі, повстанські, чумацькі і т.п.) пісні і думи.

15 пісень на його слова виконував хор „Повстанець”, мистецький керівник якого Зиновій Кріль був автором музики до них.

Нижче подамо дві пісні на слова Остапа Хоміцького, покладені на музику композитором Зиновієм Крілем: „Їх було сім – убиті всі” і „Гімн студентів академії”.

**Їх було сім – убиті всі**

У пісні правдиво відтворено трагедію нашого народу – зображено події про розстріл сімох українських повстанців, яких у Залізцях, родинному містечку Остапа Хоміцького, виставили на показ, щоб тіла впізнавали матері, батьки, родичі, сусіди. Та усі з гідністю проходили біля мертвих тіл, не показували, що це їхні діти, родичі чи знайомі:

*Спартанська мужність матерів*
*Їх муки подолала…*
*В лабети хижих ворогів*
*З них жодна не попала.*

**Їх було сім – убиті всі**
(Повстанський реквієм)
*Слова Остапа Хоміцького* *Музика Зиновія Кріля*




Їх було сім – убиті всі
І кулями, й штиками,
Лежали біля емґебе
Мертвецькими рядами.

Та так обличчями, щоб всі,
Хто йде, міг споглядати,
Своїх синів, братів, друзів
Міг серед них впізнати...

Хоробро бились, як леви,
В кривавій січі лютій:
Не знали страху у бої,
Множили подвиг Крутів!

Я бачив їх – усіх мертвих,
Замучених катами...
Де їх тіла? – Ніхто не зна...
Та вічна пам’ять з нами!

**Гімн студентів академії**

*Слова Остапа Хоміцького  Музика Зиновія Кріля*




Гей, ставайте, юні друзі,
У студентську лаву.
Міцно стійте, научайтесь
Вкраїні на славу!

Одна мати нас родила,
Одна рідна мова,
Одна віра нас єднає –
Тарасове слово!

Віват Академії днесь!
Слава професорам,
Світочам в науки царстві, –
Тверда нам опора!

Керувати нами буде
Клятва Гіппократа
Та й учення Колумелли
Про „меншого брата".

Будем жити для народу,
Матері-Вкраїни,
Для добра їх працювати
Кожної хвилини!

Майстер художньої прози. Крім наукової і лексикографічної праці, а також, крім поезії, цікавими є художні твори Остапа Хоміцького, зібрані у мемуарно-новелістичній книжці під назвою „Крізь роки й десятиріччя. Спогади". З них, для прикладу, подамо один літературний портрет (про Тараса Франка) і психологічну новелу.

У своїх літературних портретах, а їх 26, Остап Хоміцький через одну чи декілька зустрічей зі своїм героєм показує його характерні риси.

**Тарас Франко**

Український патріот

Ще навчаючись у гуманістичних гімназії та ліцеї „Рідна школа" в Тернополі і знайомлячись за навчальною програмою з життям і титанічною діяльністю Івана Франка, я знав про те, що він був батьком трьох синів і одної дочки. І я по-юнацькому захоплювався цим велетнем думки й творчості і його родиною, портрети якого прикрашали як українські громадські приміщення (читальні, кооперативи і ін.), так і багато приватних помешкань поряд із зображенням геніального Тараса Шевченка. У мене склалася тоді певна уява, що обличчя націй репрезентують по два їх генії: в українців – Тарас Шевченко та Іван Франко, у німців – Йоганн Ґете і Фрідріх Шіллер, у поляків – Адам Міцкевич і Юлій Словацький. Тоді у мене появилася мрія-бажання зустріти хоч кого-небудь з нащадків Івана Франка. Сприятливої нагоди не було.

Прогриміли урагани Другої світової війни, я повернувся з фронтів, став студентом німецької філології Львівського університету (до речі: імені Івана Франка!), і тут доля мені усміхнулася: лекцію з класичної римської літератури читав Тарас Франко. Дивлячись на лектора, я бажав віднайти в нього риси батькового обличчя, яке знав з портретів. Це ж щастя – слухати лекцію, бути студентом сина славетного Франка, яке не кожному дається. Мені заімпонувала у нього реалістична життєва позиція, коли він, на основі якогось факту (на жаль, не пам'ятаю) з літератури, нагадав слухачам про необхідність уміти відстояти свою особисту честь і гідність, в тому числі національну, не дати себе ошукувати, обдурювати будь-кому. Оті „крамольні" висловлювання в умовах тоталітарного ладу, де скрізь чатували сексоти – вірні собаки режиму, свідчили про його громадянську сміливість, про достойного спадкоємця свого батька, творця запальних, революційних творів, як „Не пора, не пора, не пора москалеві, ляхові служить", „Ми гайдамаки", які знали і виконували широкі наші народні маси в Галичині.



На відпочинку у Карпатах (Косів). *Стоять* (справа наліво): доцент Іван Паук з сім'єю, Тарас Франко. *Сидять:* Михайло Падура, Маркіян Нагірний, Іван Ядлось. *Фото 1964 року.*

Моє з ним знайомство почалося під час перерви. Коли у розмові я назвав своє прізвище, він помітно оживився, розказуючи про свого близького друга з моїм прізвищем, почав аналізувати генеалогію Хоміцьких. Коротка перерва припинила його міркування. Минули роки, наші зв'язки перервалися, стали епізодичними. Працюючи над кандидатською дисертацією, я глибше проник у франкіану, знав уже і про дружину Івана Франка Ольгу Федорівну Хоружинську, і про їх дітей: найстарший син Андрій, на якого батько покладав великі надії як на свого наступника у літературі, помер у молодому віці внаслідок травми голови, Тарас – молодший, третій – Петро, депутат так званих Народних зборів 1939 року у Львові, знищений більшовиками разом з академіком Кирилом Студинським на початку німецько-російської війни 1941 року, єдина донька Франків Ганна Франко, у заміжжі Ключко, що проживала на американському континенті.

Період роботи над кандидатською дисертацією відновив моє спілкування з Тарасом Франком. Будучи в Інституті літератури імені Т.Шевченка Академії наук України в Києві, я випадково зустрів Тараса Франка. Він, радий нашій зустрічі, прийняв мене як старого друга і привітався міцним потиском обох рук. Поцікавився Львовом, звідки, до речі, він довго не хотів ніяк виїжджати і його силою вивезли до Києва, запитав про причину мого приїзду. Я розказав, що працюю над темою з франкознавства „Іван Франко і німецькі письменники-реалісти II половини XIX століття", що мене, згідно з існуючим в інституті порядком, запросили на попереднє обговорення моєї праці перед прилюдним захистом; запитав, чи не потрібно мені яких порад або реалій стосовно франківських матеріалів тощо. За помітним пожвавленням, радісним виразом обличчя було видно – сам факт роботи над франкіаною та ще й у білінгвістичній площині йому імпонував, подобався.

Ми зупинились у кімнаті з більярдним столом, нікого третього тут не було. Тоді Тарас Франко розкрився повністю щодо існуючого режиму, висловлювався голосно, недвозначно, називаючи поняття прямо своїми іменами: і державне насильство, і знущання над українським народом, і окупація України і т.п. Я старався його заспокоїти, щоб не викликати вовка з лісу, утихомирити. Даремно! Нарешті він, глибоко схвильований, заспокоївся, побажав мені удачі, попрощався і відійшов. Мабуть, усе, що нагромадилося за довгі роки в його серці – і глибокі уболівання за гірку, невільницьку долю цілого українського народу, за масові знищення галичан того періоду, і вбивство брата Петра, і його відрив від рідного гнізда у Львові та насильна депортація до Києва, і, можливо, ще й дещо інше, нам невідоме, вирвалося з його уст, немов вогниста лава з кратера вулкана, на адресу окупантів.

З усіх фактів у мене склалася непохитна уява про національно-патріотичну життєву поставу Тараса Франка; вищезгаданий вислів з лекції „уміти відстояти свою національну честь" не був випадковим, відірваним епізодом, а виявом його твердих політичних переконань.

Не без впливу батька таку ж життєву позицію послідовно проявляла і його дочка Зеновія, за що зазнала репресій.

Згодом я ще два рази був у названому інституті (кінець 60-х років) в Києві відносно докторської дисертації, але Тараса Франка більше не зустрічав. Таким, стійким українським патріотом, залишився він у моїй пам'яті – гідний нащадок безсмертного Каменяра.

У своїй статті про Тараса Франка Остап Хоміцький подав одну фотографію, яка навіяла теж мені спогади про мою зустріч зі сином Франка Тарасом. Це було у серпні 1964 року. На той час я працював викладачем німецької мови у Львівській політехніці, де кафедрою іноземних мов завідував доц. Іван Паук, який запросив нас двох молодих викладачів (Маркіян Нагірний і я) до спільної поїздки на відпочинок у Косові. Кожного року доц. Іван Паук зі своєю сім'єю відпочивав у Карпатах, а цього разу він домовився про спільний відпочинок з Тарасом Франком, з яким вони були добре знайомі ще з довоєнних часів. Після війни Тараса Франка силоміць пересилили зі сім'єю зі Львова до зросійщеного Києва. Тому Тарас Франко завжди шукав



Зустріч у Косові. Маркіян Нагірний і Тарас Франко (справа). *Фото 1964 року*

нагоди приїхати на батьківщину свого батька, де міг вільно почуватися серед своїх. Так я опинився в одному товаристві з Тарасом Франком, ми познайомилися і розмовляли вже як добрі знайомі.

За один день розмови з Тарасом Франком ми дізналися так багато іншого, ніж це проголошувалося тодішньою офіційною пропагандою про Івана Франка.

Розповідаючи про свого батька, син називав його тільки так: доктор Франко. Як сьогодні, ще пам'ятаю розповідь Тараса Франка про будівництво їх дому у Львові, про взаємини родин Грушевських та Франків, про статтю Івана Франка „Поет зради", що була надрукована німецькою мовою у віденському часописі „Die Zeit" за травень 1897 року і наробила так багато суперечок у тодішньому польському суспільстві. Дізналися ми тоді і про долю двох інших синів Івана Франка – смерть Андрія і смерть Петра. Говорив Тарас теж про релігійні погляди батька. Правда, якось обминав тему про Ольгу Рошкевич.

Дивились ми на Франкового сина, слухали його, а уявляли собі, що перед нами на косовській лісовій галявині сидить і веде тиху і розмірену бесіду сам Іван Франко, так отой сімдесятип'ятирічний чоловік був схожий на свого батька, яким ми звикли його бачити на фотографіях останніх років.

Наступного дня ми готувалися цілою компанією (нас було дев'ятеро) зробити піший похід з Косова на Писаний камінь. Тарас Франко не зміг йти, але, почувши про Писаний камінь, розповів нам, що батько теж любив походи на Писаний камінь, вилазив на верх, а також розповів нам, що батько недалеко від Писаного каменя знав якусь їстівну рослину, яку завжди шукав, коли був у Карпатах.

Другою працею з книжки „Крізь роки і десятиріччя" Остапа Хоміцького була його психологічна новела „А місяць усе бачив". Трагічна подія, що змальована у новелі, відбулася з Мойше Фрідманом недалеко від його хати у Залізцях в половині 20-х років XX століття, отже за пам'яті Остапа Хоміцького. Нижче подаємо новелу у значному скороченні.

**А місяць усе бачив**

Психологічна студія

Благословенний край – зелене Поділля, куточок великої рідної Землі, з давніх-давен оспіваний у піснях, звеличений у переказах і легендах за родючу ниву, що своїм добірним пшеничним зерном віддячує хліборобові за його нелегку працю, бо „на Поділлі росте хліб на кіллі", за його мальовничі села, що розкинулись уздовж тихих рік своїми білими чепурними хатами, заквітчаними густими садами, в яких від ранньої весни аж ген-ген до золотої осені дзвенять симфонії невтомних бджіл-трудівниць, як гімн вічній праці, за його споконвічних господарів, людей працьовитих, мужніх, благородних.

На одній із північних окраїн Поділля, у верхів'ї ріки Серет, розкинулося містечко Залізці, яких немало по всій нашій Україні. В кітловині між Новим і Старим містом розлилося могутнє плесо ставу, який оперся об міські береги, в міцну греблю між містами. Глибини ставу й ріки рояться рибою, їх води у міцному млині працюють для громади. Ніхто не знає, коли тут поселилася перша людина. Минуле міста обкутане серпанком таємничості. Проте руїни замку, оточеного з усіх сторін водою, що збереглися ще донині і носять на собі сліди Першої світової війни, свідчать про далеке минуле цього поселення.

Саме у той післявоєнний час розіграли події нашого оповідання.

* * *

Місто Залізці було скупченням трудового народу, головним чином – ремісників. Його центр міцно осідлали жиди, які займалися переважно дрібною торгівлею. Проте серед них не бракувало шевців, кравців, бляхарів, склярів, різників і представників інших професій. Були це люди працьовиті, заповзятливі, що своєю невпинною працею забезпечували сякий-такий прожиток численним родинам. Всі вони були меншбільш подібні до себе і зовнішністю, і способом життя, і колом своїх інтересів. Чорні, часто вище норми забруднені довгі бекеші, халати, не завжди розчесані бороди, звисаючі біля вух пейси, ярмулки на чубку голови створювали тип подільського ремісника чи торговця тих часів. Хіба що молоде покоління, яке йшло за вимогами часу, відмовлялося від традиційного одягу своїх предків і батьків та пристосовувалося до сучасної моди.

Тому на перший погляд нічим серед своїх одновірців не відрізнявся Мойше Фрідман (Фрідман мовою ідіш, з німецької мови, означає „мирна людина"). Типовий трудяга і представник свого народу, батько п'ятьох діточок, він мусив добре звиватися, щоб забезпечити їх щоденно хлібом, та й не тільки ним. Спокійний, сумирний, він повністю відповідав вдачею і поведінкою своєму прізвищу. Фрідман строго дотримувався законів Мойсея: вже в п'ятницю після заходу сонця наступав шабаш, який вимагав від віруючих відмовлятися від будь-якого виду роботи, наступав час молитви – нечутної розмови з Ягве, сповіді перед ним за всі гріхи, скоєні протягом тижня. Субота – святий день, вільний від праці. Вся робота покладалася на гоя. Молитва вдома, молитва в синагозі, добрий обід з келешком шабашівки заповняли цей день.

Всі робочі дні вимагали від Фрідмана невпинної праці, добрих відносин зі стельмахами. Він брав у них їхні вироби – колеса, вози, дрібні деталі до них і інше, а взимку – ще сани й залубні, і продавав це на ярмарках у Тернополі, Бродах, Золочеві та інших менших містах.

Була середа, день великого тижневого ярмарку в Тернополі, ярмарку, яких так багато пережив Мойше Фрідман. Ця середа була щасливою ланкою в довгому ланцюгу його діяльності. Вивіз він на ярмарок багато виробів і тому взяв на допомогу сина-підлітка: все ж таки легше справитися в дорозі двом, ніж одному, нехай тим помічником буде й чотирнадцятирічний школяр. Торгувалося йому добре. Була весняна пора, коли селяни готуються до жнив, тому кожному треба було що-небудь для господарства. Все вони могли придбати у Фрідмана, у якого й ціни не були такі високі, як в інших. Його лагідна вдача, уміння вставити в розмову з покупцями м'яке, добре слово, створити привітний настрій, сприяли його популярності. Тому не дивне, що він продав вчасно свій товар і, купивши деякі дрібниці для родини, порожняком вибрався додому. А що була не близька дорога та віз запряжений одним конем, то вирушив батько зі сином після полудня, щоб ще до півночі доїхати до хати.

Кінь, який відпочив протягом дня і наситився добрим кормом, весело біг форкаючи і ніби відчуваючи бажання господаря якнайшвидше дібратися до рідної домівки. Гострими новими підковами вибивав він ритмічні звуки об гостинець, інколи викресав іскри при сильніших ударах по камінцях і, вимахуючи час від часу вверх і вниз головою, жваво нісся в свої краї. Люди, що їхали возами, запряженими парою коней, поступово обганяли Фрідмана і, поволі віддаляючись, залишили його одиноким на багатокілометровому тракті. Син його дрімав, вмостившись у м'якому сіні, а батько сидів на козлах і віддався в полон приємних мрій. Він встиг підрахувати чистий прибуток від сьогоднішнього торгу, думав про недалеку зустріч з родиною, планував свою роботу на найближчі дні. Та хіба перелічиш все, чим була наповнена його голова. Він і не зауважив, як його піднесений настрій вилився в тихе муркотіння, а згодом – у неголосну пісню, мелодію якої ледве чи схопив би хто-небудь поряд.

Зайшло сонце за далеким обрієм, купаючись у щораз слабшій заграві, вечірні сутінки залягли на втомлену землю, покривши її через деякий час нічною темрявою. В Ігровиці, в традиційному місці водопою коней усіх, хто їхав з Тернополя до Залозець, Фрідман напоїв свого вірного Буланого і рушив у дорогу. Села, крізь які проїжджав, уже поволі засинали.

Від надміру задоволення, незважаючи на цілоденну втому, Фрідманові захотілось поговорити. На щастя син пробудився від сильного струсу фіри на досить глибокій ямі.

– Бачиш, Шльомо, ми вже недалеко рідного міста. Ще нам переїхати два горби — і будемо вдома. Там чекає нас мама з доброю вечерею.

Розмова між батьком і сином явно не в'язалась. Обидва вони мовчали, вдивляючись вперед, в сторону недалекого міста, а потім Шльома знову ліг на возі на сіно. Віз покотився з горбка вниз, і втомлений кінь пішов сповільненим кроком по долині.

Надворі трохи стемніло, бо місяць сховався за хмару. Наші подорожні під'їхали до моста. Раптом трапилося щось несподіване, страшне. На дорозі заявилися два чоловіки. Вони затримали коня і миттю стягнули Фрідмана з сидіння на землю. Цупко тримаючи його, видно, старший зажадав:

– Давай, клапцюху, пєньондзе!

– Пане ласкавий, де у мене, босяка, гроші. Я – бідний капцан, – почав проситися нещасний.

– Даруйте мені життя, добрі панове, не позбавляйте маленьких діточок батька, не робіть їх сирітками, – не переставав лементувати. Та люди темної ночі не збиралися відмовлятися від свого наміру. Схопивши Фрідмана, один сильно ударив його в обличчя, другий почав трусити його кишені. Забравши гроші, вони взялися закінчувати свою бандитську справу.

– Не вбивайте мене, – закричав не своїм голосом Фрідман.— Вас Бог за мене покарає!

– Ха, ха, ха! – зареготався бандит. – А свядкове сом? Кто нам удоводні? Мільч, обжежаньцу! (– А свідки є? Хто нам докаже? Мовчи, обрізанцю!)

– Місяць засвідчить проти вас ... – крикнув Фрідман.

Та розбійники не дали йому скінчити. Чимось важким вони з силою вдарили по голові свою жертву, і

коли місяць глянув на грішну Землю, їх не стало, а на містку в калюжі крові й розбризканого мозку валявся свіжий труп.

Демони ночі, зайняті грабежем грошей, не звернули уваги на Шльому, який лежав на сіні. Під час метушні безмежно переляканий хлопчина ударив коня, який, ніби чуючи близьке сусідство смерті, галопом помчався вперед.

Страшна звістка сколихнула все живе в місті. Поліція проводила слідство, шукала злочинців, але безрезультатно. Сторожі законності й громадської безпеки санаційного уряду, мабуть, мало були зацікавлені у викритті убивців бідного „цибуха".

...Минуло чимало років. В ряді інших подій бурхливого життєвого потоку того часу стерлася гострота скоєного злочину, а згодом – і пам'ять про нього.

Та раптом на хуторі колоністів, переселенців із мазурських земель у західній частині Польської Речі Посполитої, розташованому недалеко від злощасного моста, розгорілася сварка двох сусідів за клаптик межі.

– Ти думаєш, що вб'єш мене так, як Фрідмана, без свідків, на мості? – кричав, забувши про свою участь у тяжкому злочині, один з них. Ні! Там не було свідків, крім місяця на небі, як ти розчерепив клапцюхові голову, а тут тобі не вдасться! Попробуй! – пригрозив один вбивця другому.

Не минуло багато часу, як двох сусідів з хутора, закованих у наручники, поліція під посиленою охороною відправила до тюрми окружного суду в Золочсві, де судили особливо небезпечних злочинців.

Так, місяць все бачив цієї літньої ночі в долині на мості, і з роками він нічого не скрив і не простив.

**Вдячність студентів.** Професор Остап Хоміцький смисл свого життя вбачав у вірному служінні Україні, втілюючи його в науковій, літературній і багатогранній патріотично-виховній діяльності зі студентською молоддю. Студенти платили йому взаємною любов'ю. То ж не дивно було, що саме студенти несли його домовину в останню дорогу на місце вічного спочинку на Янівському цвинтарі у Львові – 6 червня 2006 року.

Девізом Остапа Хоміцького були слово і праця:

*Словом закличним, працею щоденно*
*Служу я чесно рідній Батьківщині.*
*Ці два закони, твердо і несхибно,*
*Вели мене життя усе донині.*

Таким був професор Остап Хоміцький, таким був для студентів, для друзів, колег і знайомих, таким залишився в пам'яті всіх, хто його знав.

Востаннє професор Остап Хоміцький завітав до академії на урочисте засідання кафедри з нагоди його 85-річчя.



**У президії урочистого засідання кафедри:**
проф.орг Анна Винниченко, завідувач кафедри
Михайло Падура, Ювіляр Остап Хомицький
Фото 2004 року

# ІВАН ГОЛОВАЦЬКИЙ



Головацький Іван Дмитрович – доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри органічної та неорганічої хімії в 1968–1978 роках, кафедри біологічної, органічної та неорганічної хімії, пізніше – кафедри біохімії і біотехнології в 1989–1995 роках, дійсний член НТШ, український вчений в галузі біохімії.

Чортовець – рідне село професора Івана Головацького, що на Коломийщині…

„Я би переніс там центр руської новели", – писав про Чортовець Василь Стефаник. Адже в історії Чортівця, немовби у дзеркалі, відтворена вся історія українських земель. А гомін віків чути вже в імені поселення – Чєртовець, Чартовець, Чортовець. Перша писемна згадка про Чортовець датується 1426 роком, отже, селу близько 600 років, але археологічні знахідки свідчать, що на цих теренах люди проживали ще 40 тисяч років тому. Із цього періоду до нас дійшли фрагменти кісток печерних ведмедя й гієни, зуби мамонта. А скільки таємниць ще зберігає чортовецька земля! Історія залишила нам у спадок загадкові могили й таємничі кургани в урочищах села. Найбільш сенсаційними виявилися для Чортівця знахідки 1986 року, які засвідчили про існування давньоруського граду – укріпленого городища на Ладівці.

На місці центру давньослов'янських племен, укріпленого давньоруського городища-граду, в середньовіччя постало містечко з королівським привілеєм 1589 року – проводити 4 рази на рік ярмарки та щотижневі торги (права, якого не мав навіть Львів). Цьому сприяло вигідне розташування містечка на перехресті шляхів. Від періоду середньовіччя у Чортівці й нині проглядаються середмістя й позаміська частини, які розділяла смуга оборонних споруд (валів, ровів, каналів, частоколу). Але татарські напади XV–XVII століть, війни за володіння Покуттям, стихійні лиха підірвали розвиток містечка Чортовець і, на жаль, Чортовець мав статус містечка лише пів століття (1585–1631роки). Легенди розповідають про „спляче військо", що оберігає Чортовець. Із його таємничою допомогою всі атаки ворогів і в середньовіччя, і в Першу, і в Другу світову війни в околицях Чортівця були відбиті… І Чєртовець – цю давньоруську „черту" (межу, лінію, кордон та рубіж) ворогам так і не вдалося подолати.

У 1880 році австрійський цісар Франц Йосиф I був у Коломиї і відвідав там виставку скарбів Покуття, де на чотирьох манекенах були виставлені весільне вбрання нареченого й нареченої (князя й княгині, як кажуть у Чортівці) та святковий одяг чортовецьких ґазди й ґаздині.

У 1939 році у Чортівці проживало майже 6 тисяч людей: юдейська громада села, яка нараховувала більше 300 членів, мала в селі навіть свою синагогу, а поляки – невеликий римо-католицький костел із органом. У селі були відсутні будь-які міжнаціональні конфлікти. У 1919–1939 роках у Чортівці були 10 українських громадських осередків: 3 читальні „Просвіти" із власним Народним домом, осередки „Рідної школи", „Каменярів", „Соколу", „Лугу", „Сільського господаря", підпільних осередків ОУН. Громада Чортівця належала до найактивніших громад не тільки повіту, а й краю.

Чортовець гордиться насамперед людьми. Це земля, яка дала світу відомого археолога, ректора Українського Вільного Університету в Празі Івана Борковського; знаного біохіміка, академіка, члена НТШ Івана Головацького; художницю Ольгу Плешкан; письменника і митця Михайла Кучірку; віртуоза народного танцю Івана Долинського. Це земля, пісні якої зачаровували Івана Франка, на якій творив свої новели „володар дум селянських" Василь Стефаник, а священник – о. Іван Плешкан – був поетом.

Іван Головацький народився 29 березня 1926 року у селянській родині. 1941 року закінчив у Чортівці неповну середню школу, після чого навчався в Коломийській гімназії, а згодом у Коломийському педагогічному училищі. Вже тоді зазнав переслідувань органами держбезпеки, був заарештований і майже пів року перебував під слідством (грудень 1944 – травень 1945). Восени 1945 року переїхав до Львова, навчався у педагогічному училищі № 2, яке закінчив 1946 року і вступив на ветеринарний факультет, який закінчив з відзнакою 1951 року. Як відмінника його залишили в інституті для навчання в аспірантурі під керівництвом

проф. Степана Ґжицького. 1954 року став асистентом кафедри біохімії, у 1958 році йому надано вчене звання доцента, у 1965 – професора.

У 1968–1976 роках – завідувач кафедри органічної та неорганічної хімії, а згодом – завідувач об'єднаної кафедри біологічної, органічної та неорганічної хімії. У 1982 році за родинні зв'язки із „неблагонадійними людьми" був звільнений з посади завідувача кафедри без права працювати в навчальних закладах, щоб не контактувати з молоддю. Івана Головацького звинувачували у тому, що під час Другої світової війни його старший брат був в Українській повстанській армії, тобто воював проти радянської влади, а за тодішніх умов батьки і родичі відповідали за дітей. Карали не тільки винних, а й батьків чи родичів, їх, як правило, вивозили в Сибір на заслання.

Однак колеги звернулися до Президії Академії наук України із проханням надати Іванові Головацькому можливість продовжити наукову роботу у Львівському відділенні Інституту біохімії імені О.Палладіна. Для цього тут був створений відділ регуляції вуглеводів, і Іван Головацький зміг тепер зайнятися своєю улюбленою справою у науковому напрямку, близькому до попередніх розробок, хоч і дещо відмінному від них.

У грудні 1989 року вченого запросили до Львівського зооветеринарного інституту на посаду завідувача кафедри біохімії і біотехнології, де він попрацював до 1995 року і вдруге був звільнений з посади. Причиною став конфлікт професора з адміністрацією академії: 80 студентів не склали іспиту з біохімії, що мало би негативні наслідки для навчального закладу. За законами вищої школи штат викладачів залежав від кількості студентів – на одного викладача має припадати в середньому 10 студентів, отже, якщо будуть звільнені 80 студентів, то з академії треба звільняти 8 викладачів.

Дилему вирішили: звільнили одного непоступливого, але справедливого професора і відомого вченого, а залишили в академії 80 студентів. Таке рішення задовольняло адміністрацію. Після 1995 року Іван Головацький проводив активну наукову і громадсько-політичну діяльність.

Помер 23 січня 2015 року і похоронений на Марсовому полі Личаківського цвинтаря у Львові.




**Надгробок на могилі Івана Головацького.**
**Львів, Марсове поле, 2020 рік.**
**Скульптор Ігор Мончук**

Науковою роботою почав займатися ще під час навчання в інституті на запрошення проф. Вацлава Морачевського. Кандидатську дисертацію захистив у липні 1954 року. Наукові дослідження у 1957–1961 роках дали йому можливість сформувати новий напрямок у вивченні біохімії обміну вуглеводів, зробити низку важливих публікацій, а згодом опублікувати монографію „Обмін вуглеводів у сільськогосподарських тварин". 1963 року захистив докторську дисертацію на тему „Дослідження пентодного циклу обміну вуглеводів у тварин і його взаємодія з гліколізом". Створив при кафедрі наукову лабораторію „патологічної ензимології".

Таким чином, з іменем проф. Івана Головацького пов'язані дослідження процесів метаболізму вуглеводів і нуклеотидів. Учений створив наукову школу, дослідженнями якої встановлені співвідношення напрямків шляхів обміну вуглеводів у тварин. Ця школа також здійснила фундаментальні дослідження пентозофосфатного шляху обміну вуглеводів і його взаємозв'язку з гліколізом. Значну увагу було також присвячено питанням клінічної біохімії тварин і людини, зокрема під час злоякісного росту. Проф. Іван Головацький розробив нові методи визначення окремих сполук вуглеводів і нуклеотидів.

Іван Головацький був членом Центральної ради Українського біохімічного товариства при АН УРСР (1965), брав участь у світових конгресах з біохімії (1961) та онкології (1962 та 1966). Протягом 1967–1971 років був проректором з наукової роботи Львівського зооветеринарного інституту, заступник голови Спецради із захисту докторських дисертацій при інституті, у 1969–1991 роках – член Центральної ради Всесоюзного біохімічного товариства, а з 1978 року – член Президії цієї ради. У 1966–1991 роках – член Наукової ради з проблем біохімії тварин і людини АН СРСР, де був на посаді голови секції. В 1969–1989 роках – голова Львівського відділення Українського біохімічного товариства.

За 1969–1995 роки підготував 19 кандидатів біологічних наук і був науковим консультантом п'ятьох докторських дисертацій (А.Кононський, П.Бачинський, Л.Валге, І.Пупін, В.Гідранович). З 1989 року – голова комісії з біохімії Наукового товариства імені Шевченка, до відновлення якого він доклав чимало зусиль. 1992 року обраний дійсним членом НТШ, а 1993 року – заступником голови НТШ. Таким чином, проф. Іван Головацький належить до шести дійсних членів НТШ, які були прийняті від Львівської академії ветеринарної медицини за 125 років існування Наукового Товариства імені Тараса Шевченка – п'ять професорів й один доцент: професори Василь Сімович (кафедра української мови), Яким Ярема (кафедра іноземних мов), Степан Ґжицький (кафедра біохімії), Іван Головацький (кафедра біохімії), Роман Ґайда (кафедра фізики і математики) і доцент Андрій Красневич (кафедра біохімії), учень Івана Головацького.


ДИПЛОМ

ДІЙСНОГО ЧЛЕНА

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА

ІМЕНІ Т.ШЕВЧЕНКА

№ 84

Львів, 30 березня 1996 року

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО
імені Т.ШЕВЧЕНКА у ЛЬВОВІ

на підставі

обрало

дійсним членом

Наукового товариства ім Т.Шевченка

Голова НТШ

Науковий секретар НТШ

*Диплом дійсного члена Наукового товариства імені Т. Шевченка*

У 2004 році проф. Іван Головацький ініціював включення у програму ЮНЕСКО проведення міжнародного відзначення 150 роковин народження видатного українського біохіміка і громадсько-політичного діяча Івана Горбачевського. У зв'язку з цим виступав з доповідями на урочистих конференціях, присвячених проф. Горбачевскому в Карловому університеті (Прага) та в Україні.

**Основні публікації.** Проф. Іван Головацький є автором понад 650 публікацій та багатьох монографій. З-поміж них: „Іван Горбачевський (1854–1942): життєписно-бібліографічний нарис" (Львів, 1995. – 126 с.); „Василь Дідушок: полковник, отаман, хроніка життя і діяльності (1889–1937)" (Львів, 1998. – 127 с.); „Іван Раковський (1874–1949): життєво-бібліографічний нарис" (Львів, 2004. – 214 с.); „Іван Горбачевський: наукові праці, документи і матеріали" (Львів, 2005. – 290 с.); „Віхи української історії: події, публіцистика, імена" (Львів, 2006. – 300 с.); „Від давнини до сучасності. Матеріали періодичних публікацій, події, публіцистика, імена, спогади" (Львів, 2008. – 416 с.); „Наукові праці, документи, матеріали" (Львів, 2007. – 420 с.); „Матеріали з історії біохімії України" (Львів, 2013. – 276 с.).

**Громадсько-політична діяльність.** Плідною є також його громадсько-політична діяльність. Він – член правління Все- української спілки краєзнавців (1993), голова Львівського відділення Всеукраїнського наукового професійного товариства імені Миколи Міхновського (1995), редактор відділу „Біологія" „Енциклопедії сучасної України" (1995), член колегії Львівської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (1995), голова товариства „Трипілля" (1995), член Всеукраїнського братства ветеранів ОУН–УПА (1997), член комітету з військових поховань Львівської міської ради (1997), член спілки офіцерів України (1997), член ради Всеукраїнського об'єднання ветеранів (2003) та ін. Одночасно проф. Головацький регулярно брав участь у важливих подіях національного відродження і у відновленні історичної пам'яті українського народу. Зокрема, був головою громадських комітетів зі створення стрілецьких меморіалів на горі Маківці і під Лисовичами, а також із заснування у Львові музею „Визвольної боротьби України".




**Автори Ярослав Скакун і Орест Скоп,
спонсор Андрій Брантюк,
члени оргкомітету Андрій Красневич і Дмитро Вигнан
перед пам'ятною таблицею проф. Іванові Головацькому, 2016**

**Нагороди.** Нагороджений Почесною грамотою Президії АН УРСР (1986), орденом „За мужність" (1999), „Подякою Президента" (1999), Грамотою Командувача військами ЗОК (2002), Почесними грамотами та ювілейною відзнакою Всеукраїнського братства ОУН–УПА (2002), орденом „За заслуги" ІІІ ступеня (2007), медаллю „140 років НТШ". Праця проф. Івана Головацького у вищому навчальному закладі за двох політичних систем – радянської та незалежної України – виявила їх недоліки: вимогливий викладач, хоч і відомий вчений, міг однаково несправедливо бути звільнений з посади.

**Вшанування пам'яті.** З ініціативи доц. Андрія Красневича, учня проф. Івана Головацького, було запропоновано на території університету встановити пам'ятну таблицю на честь Вчителя. Було створено оргкомітет з цього приводу (голова – доц. Андрій Красневич), погоджено справу в адміністрації навчального закладу, а також отримано дозвіл від міської ради на місце встановлення таблиці і текст напису на ній, запрошено скульптора Ярослава Скакуна й архітектора Ореста Скопа. І гарного літнього дня, 2 червня 2016 року, у четвер, на фронтальній стіні корпусу факультету ветеринарної медицини за присутності викладачів і студентів університету, родини проф. Івана Головацького і гостей було урочисто відкрито пам'ятну таблицю заслуженому професорові університету, відомому вченому-біохіміку Іванові Головацькому.



**Доценти Дмитро Вигнан, проректор Ігор Турко (голова) й Андрій Красневич**

**Слово голови оргкомітету доц. Андрія Красневича на відслоненні пам'ятної дошки Вчителю:**

Сьогодні відкриваємо меморіальну таблицю професорові Івану Головацькому поруч з таблицею професорові Вацлаву Морачевському. Таке сусідство не випадкове, а закономірне. Проф. Морачевський перший запропонував студентові III курсу юному Іванові Головацькому наукову працю при кафедрі біохімії і патофізіології. Це був ініціюючий фактор, який визначив подальшу долю студента. Іван Головацький з великою вдячністю згадував колоритне спілкування з цим унікальним професором, а згодом з його внучкою Софією Морачевською.

Цілеспрямована наукова і громадська діяльність професора Головацького надихала його учнів і співробітників до творчого наукового пошуку, до чесного і безкомпромісного подолання труднощів. Ці особисті цінності його характеру не мали аналогів, вони уможливили зібрати кошти і зафіксувати пам'ять про вченого, патріота, поборника правди і справедливості. Тому від імені оргкомітету хочу подякувати тим особам і організаціям, які вважали за свій обов'язок конкретно долучитися до цієї події, зокрема: заслуженому діячу мистецтв України і лауреату державної премії в галузі архітектури Орестові Скопу і народному художникові України професорові Ярославу Скакуну, кандидатові біологічних наук Андрієві Брантюку, пані декану факультету харчових технологій проф. Марії Пасці, професорам Дмитрові Гуфрію і Павлові Головачу. Доцентам Степанові Грабовському, Іванові Вовку, Теодорові Гривулу, Юліанові Шиху, Андрієві Драчуку, родині та учням Івана Головацького, а також кафедрам університету.

# МИХАЙЛО ДЕМЧУК



Михайло Васильович Демчук – доктор ветеринарних наук, професор, завідувач кафедри зоогігієни Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнології імені С.З. Ґжицького в 1968–2007 роках, професор кафедри зоогігієни в 2007–2013 роках, академік АН ВШ України, Почесний професор університету.

Серед „Портретів з академії" проф. Михайло Демчук є єдиним представником тих, хто родом з Холмщини, споконвічної української етнічної землі, котра сьогодні належить до Польщі, бо після польсько-української війни 1918–1920 років такі українські землі опинилися під владою Польщі: Підляшшя, Холмщина, Надсяння, Лемківщина і Західна Бойківщна.

Загальна площа українських земель у Польщі становила коло 19,5 тисяч квадратних кілометрів, на ній проживало близько 1 мільйона українців. Більшість із них була депортована (насильно вигнана) до України протягом 1944–1946 років та „Акції-51" (1951 рік), а решта були виселені на західні та північні землі Польщі в рамках операції „Вісла" (1947 рік).

Для історії подамо більше інформації про життя молодого Михайла за часів польської окупації українських земель у селі Вілька-Ліщанська на Холмщині в 1930–1945 роках та про митарства всієї родини Демчуків у першій половині XX століття.



## Село Вілька-Ліщанська

Спогади про рідну землю, особливо коли вони пов'язані з дитинством, є тим найдорожчим куточком у життєписі кожної людини, який розкриває чи не все її єство.

Проф. Михайло Демчук покинув своє рідне село у 14 років, повернувся до нього через 48 років. Тому зовсім не дивно, що він побачив його тепер звичайним, малим, глибоко провінційним, дійсно таким, яке не значилося навіть на невеликомасштабних картах, планах.

А в тридцяті чи сорокові роки, коли він там зростав, воно здавалося йому зовсім іншим, великим, до деталей знайомим. Життя щоденно кипіло в ньому. Село Вілька-Ліщанська, що біля ґміни Жмудь Холмського повіту, нараховувало, можливо, і менше 100 дворів. Але розкинулося по обидва боки лук, посередині яких протікала річечка, що брала початок майже на подвір'ї Йосипа Литвина. Паралельно до річки серединою села проходила дорога від сіножатей, що оточували річку, по обидві сторони йшли городи, а далі за ними ряд хат. За хатами подвір'я, на них обори і стодоли та інші господарські будівлі, які тонули в садах. За садами – позасільська дорога, що віддаляла сади від полів, які ширшими чи вужчими стрічками підіймалися полого аж до горизонту. Із західної сторони села – головна дорога, яка йшла зі села Жмудь до села Ліщани. Тут був панський двір (фільварок) з палацом, господарськими будівлями, парком, садом і будинками для дворових людей, що працювали на панських полях, на фермі, в садах чи в лісі. Сільська дорога закінчувалася в лісі.

Напроти палацу через дорогу був ставок, обладнаний як для розведення риби, так і відпочинку панів. Посередині села була крамниця, що належала сільському кооперативу, трохи далі – склеп жида. В кінці села, на вигоні, збудовано початкову школу.

Населення виключно українці. На все село було хіба три сім'ї польські і дві жидівські. В панському дворі працювало близько 6–8 сімей поляків. Українськими були також сусідні старі села – Жмудь, Ліщани.

За версією Вікіпедії, проф. Михайло Демчук є єдиною відомою особою села Вілька-Ліщанська.

## Господарське і громадське життя в селі

У першій половині XX століття – в 1915 і в 1945 роках – родину Демчуків у Вільці-Ліщанській двічі спіткало велике горе.

У 1915 році після 10-місячної окупації Холмщини війська царської Росії під тиском німців змушені були відступити з Галичини. При відході вони забрали родину Демчуків і вивезли далеко в Росію, а село спалили, „чтобы врагу оставить выжженую землю". Після довгих поневірянь, щойно в 1922 році, родина повернулася у рідні краї, на відбудову господарства потрібно було цілі роки. Сумним був також 1945 рік, коли родину вигнали з рідного села, все нажите майно було втрачено, а рідні місця були втрачені назавжди.

Михайло, який народився 4 листопада 1930 року, застав господарство батьків у відновленому стані.

Всією родиною керувала бабця Анна. Крім п'яти членів сім'ї батькової сестри Катерини і такої ж чисельності родини батька, в родину „Франкових" входили ще дві прабабці і, звичайно, сама її голова. Отже, в загальному було 13 осіб. Всю домашню господарку вела, в основному, вона сама, хоч залучалися до цієї роботи всі члени сім'ї. Важча робота лягла на мужчин і на молодших жінок. А щоб обробити 40 моргів поля з додачею пари моргів сіножаті і лісу, треба було мати хоч би троє-четверо коней з відповідним реманентом (два вози, сани, збруя). Було два плуги, культиватор, борони і молотарка. В останні роки перед війною купили дволемішного плуга. Крім коней і лошат, тримали 3-4 корови, 2 ялівки і бугая. Звичайно, не переводилися кури, гуси і качки. Отже, все це треба було доглядати, годувати, пасти, а родину годувати і одягати. Тому працювали на повну силу всі. І кожен з дітей, ледве піднявся на ноги, помагав в господарстві: пас гуси, корови, коні, а потім готував корми (косив, різав січку, роздавав худобі), чистив і замітав подвір'я, викидав гній, відкидав сніг, допомагав в городі, в полі. І так кожен з членів родини працював від світання до смеркання.

Тут треба сказати, що після Першої світової війни на території України виникли дві самостійні держави: Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР) і Українська Народна Республіка (УНР), на жаль, обидві держави не змогли втримати влади. ЗУНР підпала під владу Польщі, а УНР – Росії. Але війна за свою незалежність розбудила в обох частинах українського народу національну свідомість, що проявлялося також у релігійній діяльності в усій Галичині та і на Холмщині. До 1925 року настоятелем православної церкви у селі Жмудь, до парафії якої належало село Вілька, був москвофіл отець Івацевич. Зміни настали, коли настоятелем церкви став отець Роман Гурко, випускник Кременецької духовної семінарії. Він перевів богослужіння на українську мову, що викликало спротив старших церковних чинів, які були росіянами і проводили ідею російщення українського населення, але селяни сприйняли о. Гурка як свого духовного наставника. Сказане ним слово сприймалося не лише як слово від Бога, а й як від людини-порадника, якому треба вірити. Отець Гурко сприяв піднесенню української національної свідомості.

Господарське і громадське життя в селі постійно розвивалося. Велика родина Демчуків почала поступово ділитися на два великі господарства між сестрою Катериною і братом Василем.

Добудовували синову хату, обороги приводили до ладу, а інші приміщення ремонтували і поповнювали

новими машинами, знаряддями, січкарнею, молотаркою, возом і т.п. Посадили сад, а дід Петро розширив пасіку, поставивши в садку біля пасіки 10 вуликів. Своєчасно і якісно обробляли поля і луки, прочищали ліс. Отже, працювали всі в міру своїх можливостей не лише вдень. Вистачало роботи і на вечори, особливо осінні і зимові. Жінки шили, дерли пір'я, пряли, а мужчини сушили сливи, яблука, готували насіння, молотили жито та в'язали околоти для накриття, заміни або ремонту стріхи.

**Громадське життя.** У вільні години сходилися в хаті сестри батька, де у дядька Миколи можна було почитати газету, календар, журнал або книжки, які він через „Нашу хату" діставав зі Львова. Щоб не підгримувати жидівську торгівлю, з ініціативи батька селяни організували кооператив. Свою продукцію (збіжжя, свині, птицю, яйця, сир, масло) везли до Холма, а з Холма привозили потрібні всім товари першої необхідності. Вели точний облік не лише проданого, а й того, хто скільки і що купував і нараховували за це дивіденди. В результаті вже в кінці тридцятих років зайнялися виготовленням ковбас та інших продуктів з м'яса. Незважаючи на опір учительки сільської школи (польки), організовували святкові вечори для учнів і молоді. Із свят загальних всієї громади, які особливо запам'яталися, були обжинки і храмове свято на Михайла та святкування Різдва і Паски. Для цього в селі збирали схід цілої громади.

В кінці тридцятих років було організовано щоденне чергування. Вночі слідкували за спокоєм в селі, щоб відвернути пожежі, запобігти крадіжкам і інше. Остаточну перевірку стану дворів і села час від часу проводила поліція. Останню більше цікавили газети і журнали українською мовою. Вся українська література негайно з лайкою вилучалася. Господаря дому тягли в ґміну, де його лаяли, складали на нього протоколи і нерідко тримали „в козі" пару днів. Часом доводилося платити штраф.

**Під владою німців.** У вересні 1939 року до села прийшли совітські війська. Дислокація їх була в будинках панського маєтку. З мешканцями села вони не спілкувалися, їжу брати з рук селян теж відмовлялися. Через тиждень вони відійшли зі села.

За кілька днів в село заїхали німецькі мотоцикліст і автомашини. З Холма Українським Допомоговим Комітетом були прислані учитель, інструктор з кооперативної справи і швець.

До села Жмудь прибув ветеринарний лікар. По всіх сусідніх селах почали працювати емігранти з Галичини і Східної України. Всі вони втікали від совітів. У селі вперше в школі розпочався навчальний рік, коли дітей навчали українською мовою. Швидко ожило суспільне життя. В школі були організовані гуртки: драматичний, спортивний, а для старшої молоді ще й хоровий та духовий оркестри. Хоч господарювати було важко, бо німці накладали і забирали великі контингенти, заставляли вивозити ліс і виконувати інші примусові роботи, та люди спішили скористати з суспільного полегшення. Всюди в школах було запроваджено рідну мову, культуру, відчуття своєї особистості. Тобто люди заходилися відроджувати все, що втратили в роки тих століть, коли над ними панували чужинці. Допомагали українському суспільству політично свідомі активісти як холмщаки, так і емігранти.

У вересні 1939 року Холмщина увійшла до складу Генерального губернаторства, і вже за перші тижні по містах і селах виникали українські громадські організації. Майже всюди відновила свою роботу „Рідна хата", українські повітові сільські кооперативи були повернуті, забрані поляками під костели, церкви. Повернулися з польських тюрем і концентраційних таборів політичні в'язні і активісти. До них прилучилися емігранти з України. Німецька адміністрація ставилася спочатку до потреб українського культурного і громадського життя Холмщини толерантно.

У 1944 році німці відступили зі села, надходила червона армія. Тоді активізувала свою роботу польська Армія крайова. Вони ходили по селах, залякували українців, вимагали, щоб ті покинули свої рідні домівки і виїжджали в Україну. Поляки робили спроби нападу, але селяни спочатку не давали згоди на переселення. Ось що сталося з сім'єю сестри баби Анни, яка проживала в сусідньому повіті. 6 червня 1945 року, в обідню пору, коли всі працездатні були в полі, озвірілі польські бойовики АК у формах польського війська увійшли в село, оточили його і виганяли людей (переважно старих і дітей) до будинку школи, а там всіх їх 196 людей розстріляли, школу спалили. Залишилися тільки мужчини, яких не було на той час дома, а у полі.

Нещастя обминуло родину Демчуків, бо у їхньому селі було мало поляків і вони ставилися до українців дружелюбно, а, крім того, у хаті Демчуків поселилися російські офіцери, то Армія крайова боялася нападати на родину Демчуків.

### ДИТИНСТВО, ШКОЛА, ГІМНАЗІЯ

5 листопада 1930 року в селі Вілька-Ліщанська, ґміна Жмудь Холмського повіту Люблінського воєводства у Польщі в селянській родині Демчуків народився хлопчик, був первістком молодої сім'ї, а після хлопчика ще народилася сестра Катерина. Хлопчика назвали Михайлом на честь храмового свята архангела Михаїла, яке припадало на 21 листопада. Хрестили Михайла у православній церкві села Жмудь, що за 2 кілометри від Вільки Ліщанської, хрестив його митрофорний протоієрей Роман Гурко. За 1942 рік, коли Холмщина була під владою німців і належала до Генерального губернаторства з центром у Кракові, зберігся такий витяг з

церковної метрики народжень села Жмудь: Генеральне губернаторство, воєводство Люблінське, повіт Холм, ґміна Жмудь, парафія православна.

**Витяг з метрики народжень**



WYPIS Z AKTU URODZENIA

На підставі книг цивільного стану за 1930 рік №86 стверджую, що Михайло Демчук народився в селі Вілька Лещанська, ґміни Жмудь, дня 5 місяця листопада тисяча дев'ятсот тридцятого року з вітця Василя і матері Ніни з дому Яким'юк, село Вілька Лещанська.

Згідність даного витягу з оригіналом стверджую, Жмудь, дня 30 місяця серпня 1942 року. Церковна печатка парафії Жмудь. Свящ. Й.В. (нерозбірливо)

Батьки Михайла мали велику господарку, то постійно працювали, хлопця виховувала бабуся. Коли підріс, розповідала йому народні казки, вчила молитися і привчала до домашньої роботи, а за приклад ставила йому його батьків. Мати з Холма приносила синові якісь іграшки, булку і цукерки. Попри дитячі ігри, Михайло виганяв на став гусей і качок, пас корів і особливо любив коней, що вплинуло згодом на вибір майбутньої спеціальності – здобув професію ветеринарного лікаря.

У 1937 році пішов до першого класу місцевої двокласної школи (з 4 відділами, або класами). Діти вчилися по два класи в одному приміщенні: перший і третій класи, а в іншому приміщенні другий і четвертий класи. На невелику школу була одна вчителька – полька Валевська. Навчання велося виключно польською мовою. До українських дітей ставилася з неприязню. Часто повторювала в класі: „Ставте свою церкву на коліщата і їдьте до Москви". Переслідувалася навіть розмова вдома по-українськи, не говорячи вже про наші газети, журнали, календарі. Восени 1939 року Валевська покинула село і залишила після себе недобру славу: дуже любила українське молоко, сир і масло, а також різну городовину, але не любила українських дітей.

Тому діти ожили, коли восени 1939 року до школи прийшов учитель-українець В. Михайлишин, що емігрував зі східних областей України, а було це вже при німцях. Навколо нього збиралися не лише учні, а й сільська молодь. Створював він учнівські і молодіжні гуртки з вивчення історії краю, співочі, драматичні та інші. Він плідно співпрацював зі священником і хлопцями та дівчатами зі села.



**Михайло з однокласниками – нижній ряд, справа. Школа с. Вілька-Ліщанська, 1939 рік**

У 1939 році Михайло закінчив другий клас і ще два роки навчався у місцевій школі, а до п'ятого класу пішов в сусіднє село Ліщани. Добре закінчив п'ятий клас і почав готуватися до української гімназії в Холмі. У вересні 1942 року став учнем першого класу гімназії і встиг закінчити до літа 1944 року два класи.

Збирання до міста Холма для нього завжди було подією. Вражало все: і особливості міста, велич Холмського собору і, звичайно, шанобливе ставлення до гімназії і вчителів. По сьогодні пам'ятається студентська бурса з її чіткими, досить строгими правилами і, звичайно, опікун бурси, професор латинської та грецької мов Семен Кузик. Він будь-кого з учнів повертав з вулиць міста, якщо побачив, що в їх одежі чи в черевиках щось не в порядку, одночасно мав добрі навички, підхід до дітей, вони його слухали і поважали.

Навчання Михайлові давалося легко. Особливо діти любили уроки української мови і літератури, які проводив професор Іван Бабій. Діти любили слухати його позаурочні розмови з ними, які часто супроводжувалися читанням власних віршів.

Детальніше Михайло згадує про гімназійний хор, підбір до нього хористів, репетиції і особливо виступи

з концертами. Вони залишали незабутнє враження.

Релігію викладали декілька священників, а на окремі лекції запрошували, як і на певні святкові імпрези, митрополита Іларіона (Івана Огієнка). Чи не вперше в дитинстві хлопцеві доводилося зустрічати таку людину. Це дійсно був святий чоловік. Та ще й від господині, де Михайло жив, він знав, наскільки це освічена і працьовита людина. В особливій величі і славі поставав він перед гімназистами під час богослужінь у соборі, де учні гімназії час від часу прислуговували.

Незабутніми були відпусти у Холмі, на прощу приходило багато людей.

Окремо згадує „битви", з якими учні пробивалися до школи або після навчання, проходячи грубешівське шосе. На його початку дітей перестрівали польські хлопчаки, і зав'язувалася бійка, що часто переходила у відкриту „війну". Але учні ходили групами, і польські діти не могли їм нічого заподіяти.

Додому в суботу, а найчастіше перед святами, добиралися хто як міг. Частіше дітей підвозив хтось із знайомих батьків, які спеціально приїжджали за дітьми.

Але є одна подія з гімназійного життя Михайла, яку він запам'ятав на ціле життя.

Так вже ведеться, що люди люблять згадувати минуле. В родині Демчуків бабуся часто розповідала, що у 1910 році вона з мамою ходили в Холм на храмове свято, були у соборі і бачили чудотворну ікону Пресвятої Богородиці, яку, за переказами, привіз до Холма Данило Галицький з Києва, але в 1915 році, коли російські війська тікали з Холма, вони вивезли зі собою до Росії родину Демчуків, а зі собору викрали ікону Божої Матері, і ніби вона в Росії десь пропала. І сталося так, що гімназист Михайло влітку 1943 року бачив цю ікону в Холмському соборі. Це було урочисте відкриття віднайденої ікони Холмської Богородиці і дізнався таку історію цієї ікони. В 1918 році з Москви передали її до Києва, а коли в Києві до влади прийшли більшовики, надійні люди забрали ікону і переховували її в розібраному вигляді (ікону розділили на три окремі дошки). І щойно в 1940 році, при німцях, собор знову став православним – катедрою Холмсько-Підляської єпархії митрополита Іларіона, ікону за кошт митрополита реставрували та урочисто відкрили влітку 1943 року. На свято прийшли тисячі людей, було багато священників, всюди були хоругви, багато молоді. Митрополит Іларіон особисто вніс ікону до собору. Але в 1945 році собор знову був перетворений на польський костел.

Сьогодні ікона зберігається після реставрації у Волинському краєзнавчому музеї. Це найстарша чудотворна ікона Богородиці з Дитям в Україні.



**Холмська Богородиця, гравюра XVII століття, художник Леонтій Тарасевич**



**Холмська Богородиця після реставрації, 2009 рік**

Про історію собору в Холмі Михайло дізнався на уроках релігії в гімназії, священник розповідав про три періоди в історії собору: коли собор був православний, коли греко-католицький і коли став католицьким.




**Сучасний вигляд собору Різдва Пресвятої Богородиці в Холмі**

Для зацікавленого читача подамо коротку історію Холмського собору. У 1001 році київський князь Володимир Великий збудував у Холмі церкву Пресвятої Богородиці, яка згоріла в 1256 році, а у 1260 році її відбудував князь Данило Галицький. У цій церкві у підземеллі у 1264 році був похований князь Данило, там похоронили також його двох синів – Юрія (Шварна) і Романа. У 1596 році Холмський єпископ Діонісій прийняв Берестейську унію (союз з Ватиканом). У 1638 році кафедральна церква згоріла і щойно в1756 році спорудили новий храм, який зберігся до наших днів. У 1765 році Папа Римський наділив образ золотими коронами. У 1875 році греко-католицький храм став православним, але в 1919 році його передали католикам на костел, пізніше знову міняли його на православний і, нарешті, від 1945 року храм став парафіяльним костелом.

**Таке життя під чужинцями**

Сумний Святий вечір в 45-м році Яке ж було оте Різдво в селі Вілька-Ліщанська гміни Жмудь, що на Холмщині, і яке Михайло запам'ятав з 30-х і 40-х років XX століття. Селяни чекали його як найбільшого свята, готувалися заздалегідь і приділяли йому чи не найбільше уваги, бо і часу селяни взимку мали більше, ніж перед таким же великим весняним святом – Паскою. В хаті і на обійстю наводили лад, заготовляли достатню кількість грубих і соковитих кормів: різали січку й виймали з льоху. Звичайно, що підготовляли їх з розрахунку на два-три дні. Все робилося для того, щоб у дні Різдвяних свят їх тільки покласти у жолоби худобі. Оглядали хлів і стайню, а все, що могло скласти небезпеку на свята, поправляли, утепляли, ставили на своє місце. Підготовляли і поправляли все, що потрібно на збруї для коней, оглядали і вимощували сани. При значних снігопадах прокладали дорогу з подвір'я до виїзду на дорогу і розширювали стежки до колодязя, до всіх господарських будівель. Певна робота йшла навіть у садку. Там обмотували стовбурці молодих дерев соломою, щоб вберегти їх від голодних зайців.

Проте найбільше хлопець чекав дня і години, коли тато сказали: збирайся, їдемо в ліс по ялинки. А потім,

коли деревце було вже в стодолі і тато робили для нього підставку (хрестовину), то для дітей наступав святковий настрій. В останній день перед Святою вечерею роботи було найбільше у мами і бабці. Їм треба було пекти, варити, все готувати. Товкли в ступі пшеницю, просіювали і готували кутю. Поки її варили, терли мак, розігрівали мед, товкли горіхи. До цих робіт залучали теж дітей. Їх обов'язком було носити дрова, робити іграшки на ялинку. Вони були простими, їх виготовляли з підручних матеріалів: порожніх яєчних шкаралуп, різнокольорового паперу, клею, чорної і червоної фарб, коротко нарізаних соломинок та ниток, гусячого пір'я, але були особливо дорогими, адже були зроблені їх руками. Виходили ангелики, зірки, біблійні персонажі, пташки, звірі, сонечка і місяці, хатки, ланцюжки, розмаїті підставки під свічки та багато чого іншого.

Коли стемніло, готували кімнату, вносили дідуха, сіно, розкладали їх по хаті. Цього дня всі постили зі самого ранку, навіть діти. Вечеря починалася після того, як бабця – батькові мама, переодягнувшись і попросивши всіх святково перевдягнутися, накривала найкращим обрусом стіл, під яким було покладено сіно. Лави застеляли килимками. Всі дванадцять страв було поставлено на стіл і запалено велику свічку. Всі вставали за столом, сердечно молилися дорослі і найменші. Після слів батька „Христос родився" світили свічки на ялинці, і з великої миски кожен брав ложку куті. Вечеряли тихо, перекидаючись не часто спогадами про події в сім'ї за рік, що минув. Закінчуючи вечерю, дружньо колядували.

Діти слухали з особливою увагою нові колядки. Починав їх дядько Микола (чоловік сестри батька). Він одержував українські видання зі Львова і слухав складене знайомим із Холма радіо. Він знав найбільше теж старих колядок, багато віншувань і приказок. Після вечері і колядування батьки збиралися до церкви у сусіднє село Жмудь. Туди їхали на санях, а на другий і третій день Різдва Христового ходили з колядою до рідних, а по хатах колядував сільський хор. Діти вітали з Різдвом Христовим діда і бабу та родичів і одержували за це коляду.

З приходом в село інтелігенції з галицької і східної еміграції в 1939 році, тут значно оживилося культурне і національне життя. Діти вперше пішли в українську школу, бо досі вчилися у школі все по-польськи. При школі почали працювати театральний і народний хоровий колективи. Саме вони почали бути провідниками на всіх святах, і найперше на святкуванні Різдва Христового. Прийшли у село також нові колядки, нові віншування. Проте вже в січні 1945 року родину Демчуків вигнали зі села, повантажили всі пожитки й дітей на автомашини совітської армії і повезли на залізничну станцію. Лише через декілька днів подали товарні вагони, і 6-го січня рано-вранці вирушили в дорогу на совітську Україну. Посеред вагону поставили металеву кухонку, в якій палили дровами. І на цій кухонці бабця з мамою і тіткою Катериною почали готувати Святу вечерю. Змогли приготувати борщ, вареники з капустою і кутю. Цілий день всі чекали вечері. Але було не до радощів. Покинули свою хату, свою землю, свою Холмщину. І ніхто не знав, що чекає людей в майбутньому. Оплакували тих, кого вбили поляки, виганяючи українців з рідної землі. Ні ялинки, ні дідуха вже не було. Хіба з вагону, де були коні, принесли сіна. Засвітили свічку, помолилися, пішла з рук одного до рук наступного миска з кутею, і, вітаючи всіх з Різдвом Христовим, батько просльозився. Почали плакати всі, а через якоїсь півгодини зітхань сестра заколядувала пародійну коляду на „Нова радість стала". Слова в ній були іншими. Вона була складена у воєнні роки, після того як перестала існувати Польща. Михайло добре пам'ятав її, коли вже був дорослим:

*Нова радість стала, Польща вже пропала.*
*Кожен бачив, як з болота ноги витягала.*

*Влізла по коліна, сталася просити:*
*Ходи, Франціє, на поміч – будем ті платити.*

*Гітляр й Муссоліні з Сталіном змагались,*
*За три тижні до основи Польщу розібрали.*

Після слів, що Польща пропала, батько гірко засміявся, кажучи: „Пропала, війну програла... Ніби Україна виграла, а поляки нас з дому вигнали". І більше колядок цього вечора не було. Всі розійшлися спати, хто в цьому вагоні, а хто пішов до вагону, де везли коней і корову. На другий і дальші святкові дні пробували колядувати діти, але, не маючи підтримки старших, затихали. Їхали з рідної Холмщини на совітську Україну. Всі розуміли, що, хоч людям багато обіцяли, ніхто їх там не чекав і нікому вони там не будуть потрібні.

**Життя в Україні**

Через два тижні, як приїхали на Східну Україну, люди залишилися без нічого: вже коней і господарський реманент забрали в колгосп. Вся сім'я поселилася в чужій хаті. І треба було ходити на бригаду заробляти трудодні. Почалося невтішне колгоспне життя. Всі постійно думали над тим, як добратися додому або хоч би до своїх сторін. Але видно, що рідну землю вони залишили назавжди.

**Навчання в Україні.** Вже через рік переселенці почали поодинці тікати на Рівненщину, де опинилися їх рідні, – в село Гульча Чеська. Треба було думати про дальше навчання. У селі Вілька Ліщанська Михайло закінчив чотири класи початкової школи, до п'ятого класу ходив у сусіднє село і два роки навчався в Холмській українській гімназії. Середню освіту здобув вже у Здовбицькій школі Здолбунівського району. В атестаті за десятий клас у 1949 році мав дві четвірки – з української мови та з української літератури, а решту – п'ятірки. У цьому ж році вступив на ветеринарний факультет Львівського зооветеринарного інституту, який закінчив у 1954 році з відзнакою. Відразу після закінчення інституту поступив до аспірантури при кафедрі клінічної діагностики Ленінградського ветеринарного інституту, де кафедрою завідував проф. Микола Сьомушкін, колишній директор Львівського ветеринарного інституту. Кандидатську дисертацію захистив у 1958 році і був направлений у Львівський зооветеринарний інститут, де працював асистентом кафедри мікробіології та зоогігієни, а з 1960 року – доцентом цієї ж кафедри. У 1968 році був обраний завідувачем новоствореної кафедри зоогігієни.

У 1975 році захистив докторську дисертацію на тему „Вплив умов утримання на функціональний стан організму великої рогатої худоби" і в 1979 році отримав вчене звання професора кафедри гігієни тварин. У 1997 році присвоєно почесне звання „Заслужений діяч науки і техніки України", а в 2007 році – академіка АН ВШУ. У 2008 році був нагороджений „Орденом за заслуги" III ступеня, у 2010 році нагороджений знаком „Відмінник аграрної освіти та науки" I ступеня, у 2012 році йому присвоєно звання Почесного професора університету.

**Наукова робота.** Відзначався широтою своїх наукових зацікавлень. Провів ґрунтовні дослідження функціонального стану організму тварин (великої рогатої худоби, свиней, птиці), розробив методику і дав зоогігієнічну оцінку основних систем утримання різних вікових і продуктивних груп тварин. На основі його даних були внесені доповнення і поправки до зоогігієнічних нормативів утримання. Модифікував ряд зоогігієнічних, фізіологічних і клінічних методів дослідження.



**Співробітники кафедри гігієни і науково-дослідного сектору,
в центрі – проф. Михайло Демчук, завідувач кафедри. 1998 рік**

Тривалий час предметом досліджень співробітників кафедри, якою керував проф. Михайло Демчук, а також докторантів, аспірантів і магістрантів при кафедрі було питання впливу на організм умов утримання, що склалися в господарствах на забруднених територіях промисловими викидами, в т.ч. радіонуклідами, приділялася увага питанням ветеринарної санітарії.

З 1974 по 2001 рік проф. Михайло Демчук очолював факультет підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів академії, що дало можливість вивчати і впливати на фаховий рівень спеціалістів.



**Міжнародні збори провідних зоогігієністів на кафедрі гігієни тварин академії, 1998 рік**



**Михайло Демчук – Почесний професор університету Харкова**



**Проф. Михайло Демчук (справа) – гість міжнародної організації „Добробут тварин" (Великобританія), 2000 рік**

Був ініціатором створення на основі факультету підвищення кваліфікації Інституту післядипломної освіти. Під його керівництвом виконано три докторських і 23 кандидатських дисертацій, діяла аспірантура і магістратура.

Львівську школу гігієністів було визнано в Україні, Росії, Польщі, Чехії, Німеччині, Болгарії, Угорщині, Великій Британії, США та в інших країнах. Понад 30 років був членом Міжнародного товариства зоогігієністів, у якому до 1991 року представляв СРСР, а потім Україну.

Постійно був членом спеціалізованих вчених рад із захисту кандидатських і докторських дисертацій з гігієни тварин і ветеринарної санітарії.

Проф. Михайло Демчук опублікував 355 наукових робіт, написав дві монографії, чотири підручники, два посібники, два довідники. Був співавтором практикуму (1984) і основного підручника „Гігієна сільськогосподарських тварин" (1991), що вийшли російською мовою, і редактором та співавтором аналогічних підручників з гігієни тварин українською мовою.

Налагодив постійне співробітництво з вченими-зоогігієністами за межами України. Брав активну участь у роботі міжнародних конференцій, симпозіумів і конгресів.

**Добробут утримання тварин.** Останнє десятиліття своєї діяльності проф. Михайло Демчук присвятив добробуту утримання тварин.

На основі гігієнічної науки була розроблена і популяризована нова концепція щодо впровадження сучасних технологій у тваринництві, за яких продуктивним тваринам за гуманного ставлення створюються комфортні, наближені до природних, умови існування на тлі високої економічної ефективності та рентабельності тваринницьких господарств. Професор наголошував на тому, що сьогодні ветеринарний лікар зобов'язаний знати і постійно контролювати всі основні чинники зовнішнього середовища для збереження не лише окремої тварини, а й цілого стада.

**Громадська діяльність.** Проф. Михайло Демчук брав також участь у громадській діяльності, зокрема в обласному товаристві „Холмщина". Всі заходи товариства відбувалися за його активної допомоги. Так, під час Першого Світового Конгресу Українців Холмщини і Підляшшя, який відбувався у двох княжих столицях – Львові та Холмі (1994), на конгрес прибуло понад сімсот делегатівз України, Польщі, Німеччини і США. Михайло Васильович брав безпосередню участь в організації і проведенні цього

заходу. Перед залою засідань конгресу (Львівська політехніка) діяла багата етноПроф.

Частина експонатів на цій виставці була з колекції проф. Михайла Демчука.

Професор брав участь у спільних колективних поїздках на рідну Холмщину, яку він дуже любив. В Холмі делегати вшанували пам'ять уродженця цього міста, першого Президента УНР Михайла Грушевського, віддали шану митрополитові Холмському Іларіону (Іванові Огієнку). В селі Сагринь вшанували пам'ять українців цього села, а їх понад 1200 жінок, стариків, дітей, закатованих польськими бандами АК і батальйонів хлопських 9–10 березня 1944 року тільки тому, що були українцями. Михайло Демчук був активним прихожанином храму Ікони Холмської Богородиці у Львові на вулиці Харківській, де часто молився разом з дружиною.

**Комітет захисту університету.** 10 січня 2013 року уряд України прийняв рішення про злиття Львівського університету ветеринарної медицини з Аграрним університетом у Дублянах. Говорили, що таке рішення було прийнято на вимогу Президента Януковича, бо ніби його син планував зайняти всю територію (а її було 10,4 га) і всі будівлі університету. Тут він хотів вести свій бізнес.

Таке рішення уряду викликало обурення і хвилю протестів, насамперед студентів університету, які щодня виходили на протести під адміністрацію навчального закладу, але адміністрація змирилася з вимогами уряду. Студенти організовували масові походи до міської ради. Керував акціями студент 4 курсу факультету ветеринарної медицини Мудрий. Студентів почали підтримувати окремі викладачі, які згодом створили Комітет захисту університету, організаторами Комітету були професори Михайло Демчук та Антон Гамота і доцентка Алла Винярська, головою обрали проф. Михайла Демчука. Разом зі своїми однодумцями проф. Михайло Демчук проводив велику організаційну роботу щодо захисту університету. Часто виступав на різних зустрічах в університеті та поза його межами, постійно брав участь у студентських страйках на захист університету. Його безпосереднє керівництво таких заходів значною мірою наближало та спричинило перемогу в боротьбі за збереження самостійності Університету ветеринарної медицини.



**Проф. Михайло Демчук – учасник студентського страйку біля міської ради, 2013 рік**

Події у Львові знайшли також відгомін у Польщі. Проф. Сиса, великий друг Львівського університету ветеринарної медицини, звернувся за підтримкою до Президента Польщі Кваснєвського, щоб зберегти самостійність навчального закладу у Львові, початки якого сягають 1881 року і який був створений з ініціативи польських вчених.

Активна професійна і громадська діяльність далася взнаки, і 16 жовтня 2013 року проф. Михайло Демчук відійшов у вічність, який присвятив своє життя Науці, Вітчизні й Університетові.

Похований на Янівському цвинтарі у Львові.

Посмертно іменем проф. Михайла Демчука була названа кафедра гігієни тварин університету, яка сьогодні має таку назву: кафедра гігієни, санітарії та загальної ветеринарної профілактики імені М.В. Демчука.

Завідувач кафедри – доктор ветеринарних наук, професор Богдан Гутий.

# ЗЕЛЛІ ЗЕЛІКОВСЬКА



**Вступ**

На початку 2013 року у Львівському національному університеті ветеринарної медицини та біотехнології імені С.З. Ґжицького з нашої ініціативи розпочалася підготовка до видання Довідника „Вчені університету: 1784–2014", присвяченого 230-річчю з часу заснування кафедри ветеринарної медицини, або заразних хвороб тварин при медичному факультеті Львівського університету, нововідкритого у 1784 році. Через деякий час, що було дуже природним, з'явилися перші труднощі: не виявилося портретів перших професорів ветеринарної медицини у Львові, небагато можна було знайти їхніх друкованих праць, але найбільшою несподіванкою було те, що з архіву університету десь зникли особові справи двох відомих вчених, які працювали тут у повоєнний час, одна з них проф. Зеліковська Зеллі Зіновіївна.

А ось перша інформація, яку підготував для редакції Довідника колишній студент Зеллі Зеліковської у Львові, нині проф. Юліан Ших: „Зеліковська Зеллі Зіновіївна – доктор медичних наук, професор. З її ім'ям пов'язана історія кафедри гістології Львівського зооветеринарного інституту у повоєнні роки (1946–1960). Вона запам'яталася як прекрасний педагог і лектор, вимогливий до студентів викладач на лабораторних заняттях. Наукова робота проф. Зеллі Зеліковської пов'язана з дослідженням підшлункової, молочної залоз та яєчників. Робота „Генез острівців Лангерганса при запальній реакції у підшлунковій залозі", представлена до захисту як кандидатська дисертація, вченою радою була визнана та затверджена як докторська. Пізніше вона надрукувала ряд робіт про функціональну морфологію молочної залози та яєчників. Серед її 27 наукових праць слід особливо згадати статті „Про процес секреції у молочній залозі" і „Вікові та структурні відхилення у будові молочної залози".

Це було все, що ми тоді знали про Зеллі Зеліковську. До речі, жодної дати з її життя, а вказані роки її роботи у Львівському зооветеринарному інституті теж страждають на похибку (Зеллі Зеліковська працювала на кафедрі ще пів 1961 року).

Як керівник авторського колективу зі складання Довідника, проф. Михайло Падура якось випадково дізнався, що, можливо, проф. Зеллі Зеліковська приїхала до нас із Харкова. Його перший лист, написаний на ім'я керівництва Наукової бібліотеки Харківського медичного університету, був обнадійливим. У відповіді наукового секретаря бібліотеки Наталії Гаєвої було підтверджено, що Зеллі Зіновіївна дійсно працювала колись у Харківському медичному інституті, але потрібне звернення ректора зі Львова до ректора в Харкові, щоб розпочалися пошуки архівних матеріалів. Це була щаслива хвилина! Усі подальші дії розвивалися, як у чарівній казці. Ми відкрили її біографію, дізналися багато цікавого про її наукову та педагогічну діяльність у Харкові, Івано-Франківську та Львові. Знайшли її наукові праці, дізналися дату її смерті та місце, де її поховано. Це було наше невелике відкриття великого імені.

Для історії зазначимо, що наше електронне листування з Харковом щодо пошуку матеріалів про проф. Зеллі Зеліковську, яке (листування) почалося в лютому 2015 року, успішно завершилося 1 квітня 2015 року.

**Харківський період**

Наше дослідження ми розпочали з вивчення тих матеріалів, що прийшли до нас з архіву Харківського медичного університету, мабуть, частково втрачені, частково обгорілі та частково пошарпані від часу. Їх, як кажуть, торкнувся зуб часу.

Першою виявилася анкета, на якій стоять дві дати. Перша із скороченнями, які читаються так: від 10 вересня 1921 року асистент кафедри гістології, доцент; друга нічого не каже точного, важливою є просто дата – 22.IX.41 [1,1]. Судячи з подальших подій, можна припустити, що 22 вересня 1941 перевірялися архівні дані Зеллі Зеліковської перед найближчою евакуацією вглиб Сибіру.

... 22 червня 1941 року Друга світова війна, яка досі то тут, то там вже кілька разів займалася полум'ям в Європі, раптом перемістилася на територію Радянського Союзу і почала сильним червоним вогнем охо-

плювати весь старий континент. Колишні союзники – нацистська Німеччина і Радянський Союз – перетворилися на ворогів. У міру відступу Червоної Армії з української території заводи, промислові підприємства та установи евакуювали вглиб країни. Так, Харківський державний медичний інститут (від 1936 – Перший Харківський медичний інститут) був переведений до міста Чкалова (назва Оренбурга з 1938 по 1957 рік). З рапорту Зеллі Зеліковської дізнаємося, що вона 17 листопада 1941 року прибула до м. Чкалова за місцем своєї роботи у медичному інституті. Затрималася в дорозі у зв'язку з розшуком своїх дітей, з якими розминулася у дорозі [1, 14].

Нагадаємо, що хоча медичний інститут був евакуйований до міста Чкалова, назва за ним зберігалася колишня: Перший Харківський державний медичний інститут. Додамо також, що Зеллі Зіновіївна мала двох дочок.

Тодішнє воєнне становище вимагало, безсумнівно, посилення загального контролю та насамперед паспортного. До того ж треба було ретельніше перевірити претендента на науковий ступінь з медицини. Очевидно, Зеллі Зіновіївна готувалася чи вже подала на той час до захисту свою кандидатську дисертацію.

Анкету, знайдену в архіві університету серед інших частково обгорілих та пошкоджених від вогкості та часу документів, Зеллі Зіновіївна заповнила власною рукою, а саме так, як вимагалося за інструкцією: „Заповнення всіх пунктів обов'язкове. Писати чітко та без помарок". Крім прізвища, імені та по батькові потрібно було вказати колишні прізвища та імена при їх зміні, а також вказати наявні псевдоніми. Тому про Зеллі Зіновіївну з анкети дізнаємося: прізвище – Зеліковська, ім'я – Зеллі (Хая), по-батькові – Зіновіївна (Зеліковна), проживала на Покровському провулку № 8, кв. 140, місто Харків.

Час і місце народження треба було вказати за старим адміністративним поділом, тобто так, як це було в царській Росії, те ж саме стосувалося соціального походження або стану до революції 1917 року. На ці питання в анкеті дано такі відповіді: народилася в містечку Турець колишньої Мінської губернії, 17 жовтня (нового стилю) 1897 року, з міщан. З відповідей на запитання про своє сімейне становище, про місце роботи та посаду чоловіка, ми дізнаємося, що Зеллі Зіновіївна була розлучена, чоловік Соломон Савелійович Грінвальд був лікарем-гінекологом. Дуже докладної інформації вимагали про батьків своїх і чоловіка: станове становище, чи володіли нерухомим та іншим майном, чим займалися до революції. Наприклад, візьмемо відомості про її батька. Батько Зеллі Зіновіївни: Зіновій Мойсейович Зеліковський, походив з міщан, майном не володів, служив конторщиком, на даний час був інвалідом і жив у місті Миколаєві, вул. Інженерна, 18 [1, 1].

Наступні вісім питань стосувалися національності, громадянства, професії, освіти, наукових праць, знання мов, чи були закордоном. Відповіді були чіткі та конкретні: єврейка, громадянка СРСР, лікар-гістолог, закінчила 8 класів жіночої гімназії у м. Миколаєві в 1914 році, Харківський медичний інститут закінчила в 1921 році, мала на той час п'ять наукових праць з галузі цитології. Читала та перекладала літературу німецькою мовою, говорила українською [1, 1—3].

Щодо назви навчальних закладів, як це вказує Зеллі Зіновіївна, слід зробити деякі уточнення, що є важливим з погляду історичного пізнання. Зеллі Зіновіївна в цій анкеті та в інших документах називає навчальні заклади, які вона закінчила, жіночою гімназією та Харківським медичним інститутом. Але в архіві університету є один документ від 4 червня 1939 року, де вказані точніші назви колишніх навчальних закладів за станом перед революцією 1917 року і в перші роки після революції (назви, які сьогодні, можливо, знають лише історики медицини). Документ називається „Диплом" (копія). Представимо цей документ повністю:

Диплом (копія)

*Пред'явниця цього гр-ка Зеліковська Зеллі Зіновіївна, яка народилася в 1897 році, вступила в 1916 році в Харківський Жіночий Медичний Інститут і закінчила його повний курс десять семестрів в 1921 році. За час перебування у Харківському Жіночому Медичному Інституті гр. Зеліковська З.З. прослухала теоретичний курс, виконала всі практичні заняття, а також витримала іспити в Екзаменаційній Комісії при Харківській Медичній Академії та на підставі рішення Вченої Ради Професорів Харківської Державної Медичної Академії удостоєна 21 квітня 1921 року звання лікаря.*

*Цей диплом (тобто копія диплома. – Автор) виданий 1-Харківським Медичним Інститутом за належними підписами та печаткою.*

*4 липня 1939 року, м. Харків*
*/Директор Харківського*
*Медінституту (Черніков)*

Отже, тепер ми точно знаємо, що у Харкові до революції 1917 року існувала 8-класна Жіноча гімназія та Харківський Жіночий Медичний інститут, де навчалися лише дівчата, а після закінчення цього інституту студентки складали іспити в Екзаменаційній комісії при Харківській Державній Медичній Академії (1920 року після злиття медичного факультету Харківського університету з Жіночим медичним інститутом було створено Харківську медичну академію. Її назва збереглася до 8 листопада 1921 року, коли академія була перейменована на медичний інститут. – Автор).

Щодо мов, то Зеллі Зіновіївна в іншому випадку вказує, що вільно володіє російською та німецькою мовами і слабо володіє українською.

З перших 32-х питань, на які відповідала Зеллі Зіновіївна ванкеті, інтерес можуть представляти ще відповіді на такі два питання:

а) хто із членів ВКП(б) Вас добре знає. Його адреса, місце роботи. – Не можу вказати, але вважаю, що за 17 років роботи у мединституті мене мають знати члени ВКП(б) із працівників інституту,

б) у відповіді на питання № 24 вона написала коротко: б/п, тобто безпартійна і залишалася такою все життя.

*Примітка.* Вказівка на те, що вона працює в інституті вже 17 років, свідчить, що анкету Зеллі Зіновіївна заповнювала у 1938 році. Звідси й зрозуміло, чому так багато питань стояло в анкеті: надто вже скрізь шукали і „знаходили" ворогів народу!

З відповіді на питання № 33 дізнаємося, що у місті Данцигу (сьогодні – Гданськ, Польща. – Автор) живе її брат – інженер. Виїхав у 1921 році, чому, Зеллі Зеліковська не знає. Негативні відповіді Зеллі Зіновіївни знаходимо у її відповідях на такі питання: Чи були закордоном. Чи притягувалися до суду. Чи служили у військах чи установах білих урядів. Чи мешкали на території білих. Чи служили у Червоній Армії. Приналежність до ВЛКСМ. Чи перебували раніше у ВКП(б).

Друга частина анкети стосувалася виконуваної роботи з початку трудової діяльності, звідки дізнаємося, що Зеллі Зіновіївна свою викладацьку роботу розпочала у 1921 році на посаді асистента кафедри гістології своєї alma mater, була рекомендована на цю посаду за рішенням Ради професорів Харківського медичного інституту. У 1937 році тимчасово завідувала кафедрою гістології, а від 1932 по 1935 рік за сумісництвом завідувала кафедрою Харківського Психоневрологічного Інституту [1, 2].

А зараз про наукову роботу Зеллі Зіновіївни. Є непідтверджена інформація, що вона у 1920-х роках закінчила аспірантуру, але як видно зі списку наукових праць, який вона представила напередодні захисту кандидатської дисертації, першу роботу вона надрукувала щойно у 1935 році у медичному журналі „Експериментальна медицина", № 9, сторінки 32–49, під назвою „Структура симпатичних нервових клітин бокового рогу спинного мозку". Її наступна робота з'явилася вже через рік у тому ж журналі під назвою „Гістогенез ензо- та ендокринної паренхіми підшлункової залози у людини" (№ 12, сторінки 83–100). У тому ж журналі, в тому ж номері і в тому ж році з'явилася її третя стаття у співпраці з професором Н.С. [1, 4].

У списку наукових праць Зеллі Зіновіївни цікаві ще її лекції з гістології, надруковані в 1932 році в Харкові у видавництві ДВОУ Медвидав, а саме: Розмноження. Лекції II та IV. Обмін речовин та енергії. Лекції V та VI. Кров та розвиток крові. Лекції IX та X. Сполучна тканина. Лекція XI. Хрящ та кістка. Лекції XII та XIII.

Як бачимо, її лекції могли вільно використовувати викладачі інших медичних інституцій країни. Вони служили так само цінним посібником для харківських студентів медичного інституту, як це зараз робиться в західних університетах, в яких широко практикуються так звані скрипти, які готують викладачі, а поширюють студенти.

Окрім трьох друкованих статей, Зеллі Зіновіївна мала ще дві статті у рукопису: „Генез острівців Лангерганса при запальній реакції підшлункової залози" і „Цитогенез острівцевих клітин". В архіві медичного інституту від 3 грудня 1935 року збереглася рецензія проф. Смирнова Л., директора Харківського психоневрологічного інституту, на статтю Зеллі Зіновіївни „Структура симпатичних нервових клітин бокового рогу спинного мозку", яку він назвав прекрасним морфологічним дослідженням, проведеним за сучасними методиками мікроскопічної техніки. Проф. Смирнов Л. підкреслив також практичне значення роботи Зеллі Зіновіївни у вирішенні задачі фізіологічної оцінки нервової клітини на підставі її тонких структур [1, 6].

В архівних матеріалах збереглися також позитивні відгуки про педагогічну роботу Зеллі Зіновіївни. У 1935 році вона згадується як доцент, завідувала кафедрою гістології в Психоневрологічному інституті. Той же професор Смирнов Л., який працював там разом із Зеллі Зіновіївною, характеризує її як досвідченого та вмілого викладача своєї дисципліни, що вміє навчити студента мікроскопічного дослідження та прищепити йому інтерес до гістології. Одночасно він називає Зеллі Зеліковську досвідченою науковою дослідницею, яка вже змогла докласти свої спеціальні знання та досвід до нейрогістології [1, 7], що на той час було новим словом у науці.

Тодішній завідувач кафедри гістології Харківського медичного інституту проф. Борис Альошин також

зазначає, що Зеллі Зіновіївна, володіючи великим педагогічним стажем, домагається прекрасних результатів засвоєння навчального матеріалу в керованих нею групах. Її групи зазвичай виділяються серед інших за своєю успішністю. Будучи хорошим лектором, вона успішно справляється з читанням лекцій і заслужено користується великою повагою серед студентів. Проф. Борис Альошин особливо відзначає, що стараннями Зеллі Зіновіївни і з її ініціативи на кафедрі гістології були введені в викладання періодичні демонстраційні виставки, які користуються великою популярністю серед студентства і вельми сприяють засвоєнню матеріалу, що вивчається [1, 11].

Отже, до захисту своєї кандидатської дисертації Зеллі Зіновіївна прийшла з таким науковим досягненням: три друковані статті та дві статті в рукопису, була досвідченим викладачем та досвідченим науковим дослідником. Темою дисертації була „Запальна реакція у підшлунковій залозі". На жаль, не вказано дати, коли дисертація була представлена до захисту, але від 5 березня 1941 року та від 20 квітня 1941 року збереглися дві рецензії на її кандидатську дисертацію. Рецензію від 5 березня написав професор Б.Альошин, завідувач кафедри гістології Харківського медичного інституту, а рецензію від 20 квітня 1941 написав професор Р.Синельников, завідувач кафедри анатомії того ж інституту.

Обидва рецензенти одноголосно висловили свою думку, що дисертація Зеллі Зіновіївни, представлена до здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук, заслуговує на присудження її автору ступеня доктора медичних наук.

На мою думку, робота Зеллі Зеліковської, що вирізняється значною широтою постановки і поглибленою розробкою поставленого питання, дає підстави для присудження її автору ступеня доктора медичних наук (Б. Альошин) [1, 10].

За широтою постановки і поглибленості вирішення такого складного питання, як генез і цитогенез острівців у підшлунковій залозі, дисертація т.Зеліковської дає всі підстави для присудження її автору наукового ступені доктора медичних наук (Р. Синельников) [1, 12].

Між заслуженою похвалою у березні та квітні 1941 року та захистом дисертації у грудні 1941 року була війна, яка розпочалася 22 червня 1941 року, і була евакуація до Чкалова у вересні 1941 року. Тим часом Зеллі Зеліковська частково доповнює свою роботу статтями, які були вже готові в рукопису („Генез острівців Лангерганса при запальній реакції підшлункової залози" та „Цитогенез острівцевих клітин"), змінює тему кандидатської дисертації („Запальна реакція підшлункової залози") на „Генез острівців Лангерганса при запальній реакції підшлункової залози", представляє її до нового захисту на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук з таємною надією на здобуття доктора наук та 10 грудня 1941 року на засіданні вченої ради при 1-му Харківському медичному інституті, який тимчасово був переведений у місто Чкалов (Оренбург), робота була успішно захищена і їй надали вчений ступінь доктора медичних наук. Про це свідчить довідка від 15 січня 1942 року, спрямована головою вченої ради Першого Харківського медичного інституту проф. Гаспаряном до Вищої атестаційної комісії (ВАК):

ДОВІДКА

*Тов. Зеліковська Зеля Зіновіївна представила та успішно захистила в 1-му Харківському Медичному інституті дисертацію на науковий ступінь доктора медичних наук на тему: „Генез острівців Лангерганса при запальній реакції підшлункової залози".*

*На підставі цього, Рада 1-го ХМІ на засіданні від 10-го грудня 1941 року постановила вважати тов. Зеліковську Зелю Зіновіївну гідною наукового ступеня доктора медичних наук і клопотати перед ВАКом ВКВШ про затвердження її в цьому ступені.*

*/Голова Ради*
*Директор 1-го ХМІ (проф. Гаспарян)*

Серед архівних документів після захисту дисертації є також автобіографія Зеллі Зіновіївни від 28 грудня 1941 року (місто Чкалов), яку ми тут повністю відтворюємо:

*Автобіографія*
*Зеллі Зіновіївни Зеліковської*

*Народилася в 1897 році в Білорусії, в 1904 році разом з батьками переїхала в місто Миколаїв. У 1914 році закінчила 8 класів жіночої гімназії із золотою медаллю. У 1916 році вступила до Харківського Медичного інституту, який закінчила в 1921 році. Після закінчення мединституту була залишена Радою Професорів асистентом при кафедрі гістології Харківського Мединституту, де працюю без перерви і в даний час.*

*У 1928–1930 рр. читала курс гістології студентам заочного Сектора Мединституту та студентам Транспортного Мединституту. З 1932 до 1936 року завідувала кафедрою Гістології Психоневрологічного Інституту. на посаді доцента. За свою роботу в цьому Інституті преміювали.*

*У періоди відсутності на кафедрі гістології професора з 1932 до 1934 р. та у 1937 році виконувала обов'язки зав.кафедрою гістології 1-го ХМІ, читала лекції всім факультетам та приймала сесійні іспити.*

*В даний час буду штатним доцентом кафедри гістології 1-го ХМІ, читаю систематичний курс гістології Педагогічного факультету та іншим факультетам за дорученням професора Б.Альошина на час його від'їздів.*

*Є офіційним екзаменатором на кафедрі гістології. Виступала з доповідями на кафедральних конференціях та в наукових товариствах поза кафедрою та на з'їздах (Дніпропетровськ, 1939 рік).*

*Як уповноважена СНР по кафедрі гістології 1-го ХМІ і в порядку соціалістичного зобов'язання організувала виставку демонстраційних препаратів по всіх розділах курсу гістології.*

*10-го грудня 1941 року захистила при 1-му ХМІ дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора медичних наук на тему: „Генез острівців Лангерганса при запальній реакції підшлункової залози".*

*Підпис (З.З. Зеліковська)*
*28.XII. 1941 р.*
*м. Чкалов [1, 13].*

Слід вважати, що ця автобіографія також призначалася для клопотання перед ВАКом про затвердження її наукового ступеня доктора медичних наук.

На жаль, в архівних матеріалах ми не виявили рішення ВАКу про затвердження її в науковому ступені доктора медичних наук, але замість того серед матеріалів виявилася виписка про затвердження її у вченому званні доцента.

Щодо дати захисту дисертації Зеллі Зеліковської — потрібні додаткові роз'яснення.

Отже, документи, знайдені у 2015 році в архіві колишнього Першого Харківського медичного інституту, свідчать, що Зеллі Зеліковська захистила дисертацію „Генез острівців Лангерганса при запальній реакції підшлункової залози" 10 грудня 1941 року. Усі інші дати мають бути спростовані.

З харківського періоду діяльності Зеллі Зеліковської зберігся в архіві інституту один дуже цінний документ – Характеристика доцента кафедри гістології Зеллі Зеліковської. Цінність цього документа в тому, що він відтворює у сфокусованому вигляді широку атмосферу післявоєнного життя викладачів та студентів радянського вишу: викладач як науковець, учасник кафедральних конференцій та учасник у роботі наукових товариств за межами свого інституту; роль викладача у студентській науковій роботі; викладач – активний учасник соціалістичного змагання між кафедрою та студентами за краще засвоєння предмета; виставки своїх методичних розробок з дисципліни, що вивчається, і нарешті — заохочення роботи викладача.

До харківського періоду педагогічної та наукової діяльності Зеллі Зеліковської слід ще додати таке. За час війни діяльність Харківського медичного інституту, який був евакуйований до Оренбурга, не припинялася. Окрім навчальної роботи, співробітники кафедри гістології під керівництвом проф. Б. Альошина брали активну участь у боротьбі з важким захворюванням, яке поширилося в Оренбурзі і в суміжних районах – це була аліментарно-токсична анемія.

10 серпня 1945 року Зеллі Зеліковська вкотре заповнювала особовий листок з обліку кадрів, до нього додана також її автобіографія. Нове у її біографії: сімейний стан – чоловік-лікар, дві дочки – лікарі, мати; з Оренбурга повернулися на ту саму квартиру – місто Харків, Покровський провулок № 8, кв. 140 [1, 31—32].

Мабуть, готувалася до зміни місця роботи… Після війни Львів був привабливим місцем для людей з Росії та Східної України. Тут можна було легко знайти роботу та безкоштовне житло, яке залишилося після поляків та арештованих українців.

**Станіславський період**

Навесні 1946 року Зеллі Зеліковська переїхала до Західної України – міста Станіслава (нині – Івано-Франківськ) і почала працювати на кафедрі гістології місцевого медичного інституту. Точної дати її приїзду до Станіслава немає. Згідно з першим документом – Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 24 квітня 1946 року Харківський медичний інститут мав негайно відрядити доцента Зеллі Зеліковську в Станіславський медичний інститут, бо її відсутність зриває заняття.

З Наказу Міністерства охорони здоров'я України від 8 травня 1946 року видно, що на початку травня вона ще не прибула до Станіслава. А заступник директора Харківського медінституту на запит директора Львівського зооветеринарного інституту повідомляв, що Зеллі Зеліковська була звільнена з посади в інституті ще 9 квітня 1946 року.

Крім того, є два архівні документи, з яких не ясно, чи мала Зеллі Зеліковська працювати в Станіславському медичному інституті постійно або лише тимчасово. Про це свідчать такі документи: Міністерство Охорони Здоров'я України від 8 травня 1946 року пропонує відрядити доктора Зеліковську З.З. до Станіславського медичного інституту для т.в.о. (тимчасового виконання обов'язків. – Автор) зав.кафедрою гістології до кінця



весняного семестру 1945/46 навчального року, після закінчення якого відкомандирувати доктора Зеліковську З.З. до постійного місця праці – Харківського мединституту.

І другий документ: Міністерство повідомляє директора Львівського зооветеринарного інституту доцента О.С. Калініна, що доцент кафедри гістології Харківського медичного інституту т. Зеліковська З.З. від 9 квітня 1946 року була звільнена з посади в інституті у зв'язку з відрядженням її на постійну роботу до Станіславського медичного інституту.

Можна думати, що у другій декаді травня 1946 року Зеллі Зеліковська таки приїхала до міста Станіслава і почала працювати у місцевому медичному інституті на кафедрі гістології. Що ж сьогодні відомо про це у медичному університеті?

Кафедра гістології, цитології та ембріології університету подає таку інформацію: Кафедру гістології, цитології та ембріології Станіславського (Івано-Франківського) державного медичного інституту засновано в жовтні 1945 року. На посаду завідувача кафедри було призначено доктора медичних наук доцента Зейлі Зіновіївну.

У тій же статті на сайті кафедри гістології подано фотографію Зеллі Зеліковської, а під фотографією дописано: зав. кафедри гістології у 1945–1946 роках.

У 2010 році в „Енциклопедії сучасної України" професор Євген Нейко представив таку інформацію про Зеллі Зеліковську, де теж багато неточностей: „Зеліковська Зейлі Зиновіївна (17(29). 10. 1897, Мінськ – ?) – лікар, доктор медичних наук (1944); 1946–48 – завідує кафедрою гістології та ембріології Станіславського медичного інституту (нині Івано-Франківськ)".

Таким чином, в Івано-Франківському національному медичному університеті сьогодні знають, як стверджують одні, що вона працювала на кафедрі гістології в 1945–1946 роках, і як стверджують інші, що вона працювала там у 1946–1948 роках. Насправді Зеллі Зіновіївна Зеліковська працювала в Станіславському (нині Івано-Франківському) медичному інституті лише у травні-липні 1946 року, тимчасово виконуючи обов'язки завідувача кафедри гістології.

У наступній інформації про Зеллі Зеліковську, хоча досить велику, лише три дати відповідають фактам, все інше лише припущення. Ось що пишуть:

„Зейлі Зіновіївна Зеліковська (1897 – ?) завідувала кафедрою гістології та ембріології Станіславського медичного інститутуу 1945 році. Закінчила Харківський медичний інститут у 1921 році. Навчалася в аспірантурі при кафедрі гістології Харківського медичного інституту, асистент кафедри гістології у 1926 році, доцент цієї ж кафедри з 1939 року. В роки війни (з 1941 по 1944 рік) працювала доцентом кафедри гістології Оренбурзького медичного інституту. Захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора медичних наук у 1944 році. Після повернення із евакуації у 1944 році в місто Харків працювала доцентом кафедри гістології Харківського медичного інституту. У 1945 році була переведена виконуючим обов'язки завідуючої кафедрою гістології Станіславського медичного інституту, де працювала до 1946 року".

Отже, у цій цитаті три дати зазначені правильно: рік народження Зеллі Зеліковської, рік закінчення інституту та роки її роботи в Оренбурзі, всі інші дати не правдиві. Звідкись взялося ім'я Зейлі. Але вся неправдива інформація з Івано-Франківська про Зеллі Зеліковську заповнюється дуже красивою її фотографією, яка збереглася в архіві місцевого медичного інституту і яку ми помістили на початку Харківського та Станіславського періодів.

**Львівський період**

1946 рік – єдина точна дата, яку до 2015 року знали у Львові з біографії Зеллі Зіновіївни Зеліковської. З невідомих причин в архіві Львівського зооветеринарного інституту, в якому вона працювала довгі роки, чомусь зникла її особова справа, а після її смерті, як це зазвичай буває, її взагалі забули. І так було не тільки у Львові, адже вона до Львова працювала ще 24 роки в Харківському медичному інституті, десь два неповні місяці працювала також в Станіславському (Івано-Франківському) медичному інституті, але до 2015 року хоч і було про неї кілька друкованих інформацій в Івано-Франківську, проте всі вони були дуже фрагментарні, а головне недостовірні. Все змінилося лише після початку нашого пошуку документів про життя та діяльність Зеллі Зіновіївни Зеліковської.

Таким чином, Зеллі Зіновіївна Зеліковська прибула до Львова влітку 1946 року, працювала у Львівському




зооветеринарному інституті 15 років, де завідувала кафедрою гістології, з інституту вийшла на пенсію, у цьому місті вона померла і в цьому ж місті знайшла на Личаківському цвинтарі свій вічний спочинок. До речі, її хоронили за старим єврейським звичаєм наступного дня після смерті.

Як починалося та протікало її життя у Львові? З окремих документів відділу кадрів Львівського зооветеринарного інституту та окремих штатних розкладів тепер стало відомо таке: Зеліковська Зеллі Зіновіївна народилася 1897 року в Білорусі, місто Турець, національність – єврейка, безпартійна, освіта вища, закінчила Харківський медичний інститут, основна професія лікар-гістолог, стаж з 1921 року, місце роботи – Харківський медичний інститут, була розлучена і вдруге одружена, проживала: м. Львів, вул. 1 Травня 1/3, кв. 3.

Наказом по інституту від 5 липня 1946 року значилося: на посаду завідувача кафедри гістології призначити з 15 серпня професора, доктора медичних наук Зеліковську Зеллі із зарплатою 6 тисяч рублів [3]. У штатному розкладі на листопад 1946 року по кафедрі гістології з ембріологією значаться: завідувач кафедри професор Зеліковська Зеллі Зіновіївна, асистент кафедри Предтеченський О.О., старша лаборантка Красовська Т.М., старший препаратор Веремейчик Л.Ф. [3].

У Львівському зооветеринарному інституті за 15 років Зеллі Зеліковська обіймала такі посади:

15.8.1946 року – кафедра гістології, завідувач кафедри

1956 рік – кафедра анатомії та гістології, завідувач кафедри

1.2.1960 року – кафедра патанатомії, завідувач кафедри

21.6.1961 – звільнена у зв'язку з переходом на пенсію [3].

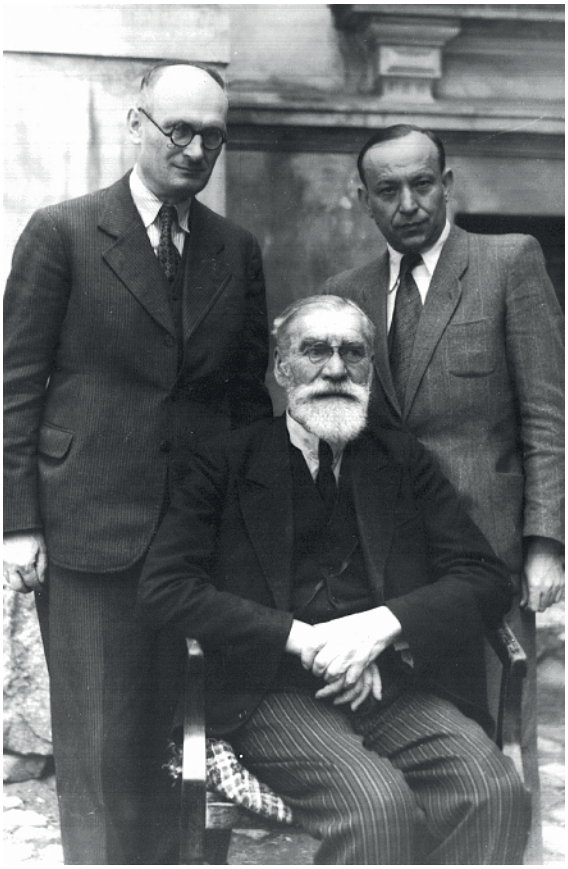
Тут буде доречним сказати кілька слів про політичну обстановку, в якій опинилася Зеллі Зеліковська, прибувши на роботу в післявоєнний Львів і зокрема у Львівський ветеринарний інститут, так з осені 1939 року називалася колишня польська Академія ветеринарної медицини у Львові. Під час німецької окупації усі вищі навчальні заклади у Львові були на деякий час закриті, а з осені 1941 року на їх базі почали відкривати так звані „професійні курси": курси з ветеринарії існували у Львові до липня 1944 року – „Staatliche tierärztliche Fachkurse" (Державні ветеринарні професійні курси).

27 липня 1944 року радянські війська увійшли до Львова і почалося відновлення в Західній Україні радянської влади. 1 серпня 1944 року було відновлено роботу Львівського ветеринарного інституту. Першим директором післявоєнного інституту був призначений професор Казимир Щудловський, колишній ректор Академії ветеринарної медицини.

Серед перших завдань нової влади було „добровільне переселення людей польської національності" на територію Польщі. На початку 1945 року органи КДБ провели масові арешти польської інтелігенції, зокрема працівників та студентів Ветеринарного інституту. В одному звіті значилося, що „на чолі кафедр були переважно поляки, які співпрацювали з німцями, а деякі були у німців прямими помічниками, щоб розвалювати інститут" [4]. Напружене становище змушувало польських викладачів та студентів залишати Львів.

Перші професори у вересні 1944 року виїжджали до Любліна, інша маленька група викладачів у червні 1945 року прибула до Вроцлава. Це призвело до зміни національного складу викладачів та студентів інституту. Наприкінці 1945/1946 навчального року тут навчалися 150 студентів-українців, 42 – росіяни, 9 – поляків та 5 – євреїв [5]. З-поміж польських професорів одного професора (Едуарда Гамерського) було розстріляно німцями 2 липня 1941 року, а всі інші, крім Вацлава Морачевського та Вікентія Сковронського, покинули Львів. Зі старої професури у Ветеринарному інституті залишилися троє: поляки Вацлав Морачевський та Вікентій Сковронський (обидва мали дружин-українок) та українець Степан Ґжицький (був одружений на польці, яка забрала сина та виїхала до Польщі). На місце польських професорів до Львова прибували викладачі насамперед із Росії та Східної України. Квартирні проблеми на той час вирішувалися досить легко: під час німецької окупації у Львові були винищені євреї, після війни багато поляків виїхали до Польщі, значна частина українців і поляків була заарештована і виселена до Сибіру. Таким чином, для новоприбулих не було проблемою отримати у Львові квартири.

Крім політичних переслідувань, які закінчувалися в інституті арештами і звільненнями з роботи, репре-



**Професори Вацлав Морачевський (сидить), Вікентій Сковронський (зліва) і Степан Ґжицкий. Фото 1950 року**

сивні дії влади супроводжувалися розгорнутими ідеологічними кампаніями проти викладацького складу. Так, наприклад, коли у серпні1948 року академік Т.Лисенко здобув остаточну перемогу над „вейсманістами-морганістами", у Львові та в інституті були затавровані ганьбою відомі вчені, які були змушені виступати на зборах і каятися перед колективом. Теоретичні „помилки" професорів Чеботарьова Р.С., Зеліковської З.З. і інших та викладання генетики доцентом Баранецьким С.Ф. були піддані гострій критиці [6].

У довідці інституту значилося, що „в основу викладання дисципліни – розведення сільськогосподарських тварин були покладені принципи формальної генетики (менделізм-морганізм) без жорсткої критики цих принципів… Таким же недоліком відрізнялося також викладання гістології (проф. Зеліковська З.З.). Безумовно, що подібні помилки мали місце також у роботі таких біологічних кафедр, як зоологія. У своїй роботі професор Чеботарьов викладає у деяких випадках вейсманістські концепції, виявив у своїй роботі елементи поклоніння перед іноземними реакційними вченими і віддав данину шани вейсманістам…" [6].

Після смерті Сталіна в березні 1953 року обстановка в інституті стала поліпшуватися. Тому свідчення – табло викладачів за 1958 рік, на якому на найпочеснішому місці поміщена доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри гістології Зеліковська Зеллі Зіновіївна серед таких відомих вчених Львівського зооветеринарного інституту, як Предтеченський А.А., Беркович О.І. , Амелін І.С. та Сковронський Вікентій.




**Табло з викладачами Львівського зооветеринарного інституту. Фото 1958 року**

Викладацька та наукова діяльність проф. Зеллі Зеліковської у Львівському зооветеринарному інституті високо цінувалася. Вона була чудовим педагогом і чудовим лектором. Могла в дохідливій формі пояснити студентам найскладніші проблеми мікроскопічної будови клітин, тканин та органів тварин, вміла все це наочно намалювати на дошці різнобарвною крейдою.

Її наукова діяльність у Львові була присвячена вивченню морфології молочної залози та яєчників великої рогатої худоби. Дослідження морфології секреторного процесу у молочній залозі корів показало, що у секреції молока активну участь бере як цитоплазма, так і ядро залозистої клітини. Професор Зеллі Зеліковська проводила також експериментальні дослідження з вивчення впливу стимуляції лактації малими дозами радіоактивного фосфору (Р-32) та експериментальні роботи з вивчення впливу скипидару на структурні зміни у сечовідділювальних, кровотворних та інших органах тварин. Зокрема було встановлено, що введення в організм малих доз радіоактивного фосфору стимулює молочну діяльність і не викликає суттєвих порушень у структурі внутрішніх органів. Поряд з цим, Зеллі Зіновіївна вивчала теж вікові та функціональні зміни в структурі молочної залози великої рогатої худоби.

Проф. Зеліковська З.З. керувала аспірантами. Її учнем був А.А.Туревський, пізніше професор, завідувач кафедри гістології Гродненського медичного інституту (Білорусь). Свою докторську роботу, присвячену вивченню особливостей будови слизової оболонки передшлунків жуйних, він починав під керівництвом проф. Зеліковської З.З.

Професор Зеліковська З.З. була автором 27 наукових робіт. Основні наукові роботи Зеллі Зеліковської львівського періоду:

Острівці підшлункової залози та інші органи при алоксановому діабеті // Лікарська справа, № 5, 1952.

Про структурний процес у молочній залозі // Збірник наукових праць ЛЗВІ. – Т. VI, 1953.

Вікові та функціональні зрушення у структурі молочної залози // Зб. наукових праць ЛЗВІ. – Т. VIII, 1956.

Структурні зміни в сечовідділювальних, кровотворних та інших внутрішніх органах при впливі скипидару // Збірник наукових праць ЛЗВІ. – Т. VIII, 1956.

Про стимуляцію лактації малими дозами радіоактивного фосфору (Р-32) // Наукові праці ЛЗВІ. – Т. X, 1959.

Морфологічні обґрунтування безпліддя у структурі яєчника // Наукові праці ЛЗВІ. – Т. X, 1959.

Зазвичай так буває, що яскраві та талановиті викладачі отримують від студентів певні клички або стають предметом веселих історій. Дещо розповімо ми також про Зеллі Зіновіївну, що вдалося почути авторові цього нарису насамперед від її колишнього студента з інституту, потім професора Павла Павловича Урбановича, завідувача кафедри патанатомії. Зеллі Зіновіївна була заядлим курцем. Курила в аудиторії під час читання лекції чи проведення практичних занять. Але курила дуже смердючі цигарки, видно, ті, що були найдешевші. Професор Павло Урбанович, що був тоді її студентом, розповів такий випадок. Його академічна група (всі хлопці, крім дівчат) переносили з одного приміщення в теперішнє приміщення кафедри гістології столи, крісла, інструменти, мікроскопи і т.д., і т.п., а на закінчення роботи, як дяка за виконану роботу, Зеллі Зіновіївна кожному з хлопців, що працювали, дала по одній цигарці, яку навіть не всі чоловіки могли курити.

У розмові з кількома старшими викладачами, які ще пам'ятають Зеллі Зіновіївну, ми дізналися також дещо веселе. Це було тим більше цікаво, бо була вона дуже вимогливою до студентів. Ніколи не поставила оцінки, якщо хтось чогось не знав. Тільки знання могли порятувати кожного.

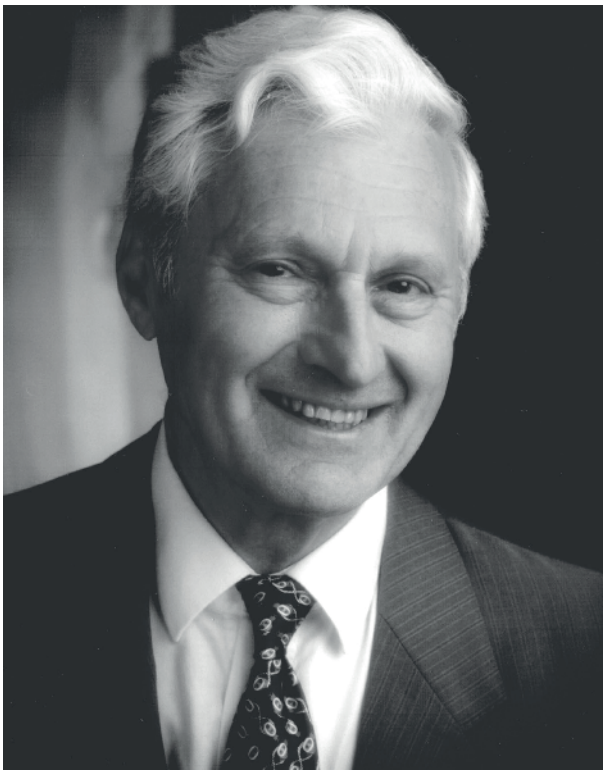
Було якось так, що з гістології один студент провалився. Він був активістом в інституті і дійшов так до державних іспитів без іспиту з гістології. Зеллі Зіновіївна все мала на обліку і використала той момент перед самим державним іспитом. Вона пішла до ректора Миколи Сьомушкіна і гордо заявила, що, мовляв, студент такий-то ще не склав іспиту з гістології за другий курс, а тут йому хочуть видати диплом. Ректор велів покликати студента, а той приніс залікову книжку, де стояла позитивна оцінка з гістології з підписом самої Зеллі Зіновіївни. Виявилося, що вона звичайно ставила залік чи іспит у заліковій книжці, а у відомість тимчасово ні, тим змушувала студентів довчити матеріал. Ректор на це зреагував таким чином: „Що написано пером, того не витягнеш волом". Раз оцінка була в заліковій книжці, то професор Зеллі Зеліковська мусила її повторити у відомості і змирилася зі ситуацією, коли вона програла, а вона любила в таких ситуаціях завжди бути переможницею.

Архівні матеріали:

1. Личное дело Зеликовской Зелли Зиновьевны. Архів Харківського медичного інституту.
2. Імена в медицині / Національна наукова медична бібліотека України. – Київ, 2012.
3. Архів Львівського зооветеринарного інституту.
4. Державний архів Львівської області (далі: ДАЛО): ф. Р-5, оп., спр. 10, арк. 9.
5. ДАЛО: ф. Р-5, оп., спр. 10, арк. 3.
6. ДАЛО: ф. П-588, оп. 1, спр. 16, арк. 219.

Тут потрібно висловити вдячність за допомогу ректорові проф. Лісовому Володимирові Миколайовичу і тим працівникам архіву у Харкові, котрі виконували всю роботу: шукали, розбирали, ксерили і т. д. За це їм усім велика дяка. Наш нарис вийшов лише тому, що ми отримали такий безцінний матеріал з Харківського медичного інституту 14 липня 2015 року.

# ОСКАР ШАЛЛЕР



На зламі 90-х років XX століття розгорталася Українська національна революція (1989–1991), і ми були не тільки її очевидцями, але передусім тими, хто активно руйнував стару комуністичну систему. Тоді всі, хто кинув виклик системі, хто хотів „для України жить", ішов на мітинги, вступав у Студентське братство, Товариство української мови, приєднувався до Народного Руху України. На наших очах конав колись такий страшний імперіалістичний монстр – Совєтський союз. Україна виходила на шлях свободи, на шлях нормального людського розвитку, виходила зі стану ізоляції. В умовах свободи незалежна Україна встановлювала дружні відносини зі своїми сусідами, країнами Європи та світу.

На цей час припадає моє перше знайомство з ректором Віденського університету ветеринарної медицини проф. Оскаром Шаллером. Це знайомство знаменувало собою відновлення колишньої співпраці двох європейських навчальних ветеринарних закладів – одного у Відні (Австрія), другого у Львові (Україна).

У 1991 році наш навчальний заклад готувався до 110-х роковин від часу заснування Ветеринарної школи у Львові. Автор цих рядків запропонував вченій раді запросити на ці святкування тодішнього ректора Віденського університету ветеринарної медицини. Ректор Роман Кравців доручив мені написати листа до Відня, що я й зробив. Нижче подаю зміст цього листа від 25 червня 1991 року з деякими скороченнями: *До початку Другої світової війни Віденський ветеринарний інститут і Львівська академія ветеринарної медицини підтримували тісні наукові контакти, які, на жаль, за комуністичних часів в Україні були цілком розірвані. Сьогодні, коли Україна стає вільною державою, ми хотіли б відновити нашу співпрацю. Її початком міг би стати Ваш приїзд до Львова з нагоди 110-х роковин нашої вищої школи, які ми будемо святкувати 9—11 жовтня цього року. Тому ласкаво запрошуємо Вас, пане ректоре, до Львова. Крім цього, я, як завідувач кафедри іноземних мов, маю до Вас, пане ректоре, ще одне прохання: чи не могли б Ви надати мені можливість пройти у Відні стажування з німецької мови, а також вивчити історію нашої співпраці?*

Вже 12 липня 1991 року я отримав листа з Австрії від ректора Віденського університету ветеринарної медицини проф. Оскара Шаллера, де він писав таке: шкодує, що не може приїхати на урочистості до Львова, оскільки у червні 1991 року був обраний інший ректор Університету ветеринарної медицини і в жовтні відбудеться інавгурація новообраного ректора, то він мусить готуватися до звіту про роботу за час свого ректорства. Оскар Шаллер нагадав, що добре знає про колишню співпрацю між нашими навчальними закладами і готовий її далі підтримувати й розвивати. І робить у цьому напрямку свій перший крок: запрошує до Відня на мовне стажування доцента Михайла Падуру на три місяці з наданням йому щомісячної стипендії. У Відні я пробув чотири місяці.



**Старий корпус Ветеринарного інституту у Відні**

2 жовтня 1991 року я поїздом приїхав до Австрії – у Віденський університет ветеринарної медицини. Це головний корпус колишнього Ветеринарного інституту у Відні, що на вулиці Лінке Бангассе, 11.

Під кінець Другої світової війни інститут сильно потерпів від бомбардувань і артилерійського обстрілу, але навчання не припинялося. У 1968 році інститут святкував свій 200-літній ювілей, до якого від звичайної Ветеринарної школи він прийшов з 25 кафедрами і численними клініками. 1 жовтня 1975 року інститут перейменовано на Віденський університет ветеринарної медицини, хоч на фасаді головного корпусу і далі зберігався напис Tierärztliche Hochschule, тобто Ветеринарний інститут.

Ректором Ветеринарного університету на час мого перебування у Відні був професор Ельмар Бамберґ, завідувач інституту біохімії. Недавно він замінив на цій посаді професора Оскара Шаллера, завідувача інституту анатомії (Ельмару Бамберґу було 50 років, Оскару Шаллеру – 68). Серед подій, які очікували на мене у Відні, особливо пам'ятними були дві – інавгурація ректора і медична виставка.

*Інавгурація нового ректора.* Ректора обирають на університетській колегії, яка складається з 27 професорів, 14 асистентів, директора університету, директора бібліотеки, представника доцентів, представника погодинників (сторонніх викладачів) і одного представника ненаукового персоналу. Вибори відбуваються у червні відповідного року, акт передачі ректорства – у вересні, а в жовтні, коли вже є студенти (навчальний рік тут починається першого жовтня), відбувається урочиста інавгурація, на яку я отримав таке

***ЗАПРОШЕННЯ***

***18 жовтня 1991 року об 11 годині с.т. у святковому залі Віденського університету ветеринарної медицини відбудеться урочиста інавгурація штатного професора університету, доктора ветеринарної медицини, doctor honoris causa Ельмара Бамберґа, який обраний ректором magnificus на навчальні роки 1991/92 і 1992/93.***

***На закінчення академічних урочистостей Вас запрошують на прийом у репрезентаційних залах університету.***

***ПРОГРАМА***

***Вільне слово попереднього ректора штатного університетського професора-емерита, доктора ветеринарної медицини і доктора медицини Оскара Шаллера.***

***Звіт попереднього ректора за роки 1985/86 до 1990/91.***

***МУЗИКА***
***Урочиста передача чину новому ректорові і проректорові***

***ТРИ ВИСТУПИ***
***Голови об'єднання професорів університету***
***Голови об'єднання студентів університету***
***Голови об'єднання службовців університету***

***МУЗИКА***
***Урочиста промова ректора професора Ельмара Бамберґа на тему: „Людина і тварина"***

***МУЗИКА***
***Заключне слово ректора***

***ДЕРЖАВНИЙ ГІМН АВСТРІЇ***
***Музична частина урочистостей:***
***Gaudeamus***
***Й. Пецель. Соната з твору „Hora decima"***
***Генрі Пурцель. Труба добровільна***

Яке це прекрасне й справді урочисте свято! Відчувається, що ти у храмі науки. Це мене ще більше переконало, що мусить бути відроджена традиція, яка у нашій Академії була запроваджена в 1909 році і насильно обірвана в 1939 році після так званої „золотої осені": ректорська мантія, ректорська шапка, ректорський золотий ланцюг мають бути відновлені. Тому неодмінно треба шукати цих речей, які були в нашій Академії до 1939 року. Якщо ж не вдасться знайти жодних слідів, то ці атрибути ректорської влади, як і мантії для членів вченої ради, треба буде відновити за старими фотографіями і, можливо, внести якісь нові елементи.

***Посестра.*** Відомо, що медицина людська і медицина ветеринарна – це дві посестри, але я ніяк не міг навіть допускати, що в Австрії мені доведеться зустрітися з проблемами людської медицини. Проте така нагода трапилася, коли в останню неділю жовтня1991 року професор Шаллер запросив мене відвідати національну медичну виставку, яка діяла на території колишнього монастиря у місті Ґамінг, 90 кілометрів від столиці:

„Медицина вчора, сьогодні і завтра". Кожний, хто приходив сюди, поринав у світ медицини від античних часів, через монастирську і народну медицини, через великі епідемії у Європі і, зокрема, у Відні, що викликали величезні спустошення серед людей і тварин ще майже до кінця XVIII століття, а далі через золоту еру медицини в Австрії, через виникнення медичних факультетів і медичного університету у Відні до сучасного дива в системі охорони здоров'я людини – Загальної лікарні Відня.



**Монастир у Ґамінгу**

Виставка переконливо доводила: хай ми як нарікаємо на сучасну медицину, але якщо порівняти вік людей, котрі жили перед нами, то ми живемо значно довше від них. І в цьому треба вбачати головне досягнення теперішньої медицини. А для мене ця виставка була ще й маленьким відкриттям, бо якраз тут я вперше на стендах побачив ім'я нашого великого земляка – проф. Івана Горбачевського, міністра медицини Австрії у 1918 році.

Всі експонати виставки розміщались у 20 великих залах старовинного монастиря картезіанського ордену. Будівлі монастиря у Ґамінгу належать сьогодні після реставрації до найвеличніших пам'яток культури у Європі. Ця перлина у рамках готичної архітектури не має собі рівних. Своїм виникненням він завдячує одному випадку, що стався навесні 1330 року: у Відні під час королівської трапези однорічний герцог габсбурзький Альбрехт II упав з крісла. Звісно, що це була отрута! У 1330 році Альбрехт вижив, але для його співвітчизників від того часу він був „кульгавий", бо його майбутню нездатність нормально рухатися пояснювали спробою отруєння. Шокований батько підписав фундаційний лист на заснування монастиря у місцевості Ґамінг. Монахи, котрих покликали сюди, належали до найдостойнішого ордену церкви – картезіанців. Цей католицький орден був заснований у 1084 році на півдні Франції, де панував надзвичайно суворий порядок: монахи жили відособлено один від одного, давали обітницю довічної мовчанки, дотримувалися вегетаріанської їжі і носили білий одяг. Згодом Альбрехт велів себе і свою дружину похоронити в цьому ж монастирі. Коли ж недавно відкрили його могилу, то виявили, що тлінні останки герцога носять сліди хронічного ревматизму суглобів, отже, його кульгавість була викликана якраз цим захворюванням, про що віками мовчали монахи-картезіанці. Довгі роки монахи займались тут наукою. Пишні барокові фрески прикрашали монастирську бібліотеку, одну з найкращих в Австрії, і прославляли мистецтво і науки. І дивно, що через 452 роки після заснування монастиря Габсбургами, його ліквідував один із представників того ж роду Габсбургів. Цісар Йосиф П, „революційний просвітитель з Божої ласки" не побачив жодної користі у діяльності монахів Ґамінга, як і в сотнях інших монастирів, які він безжалісно закривав на просторах великої імперії, як і в Галичині. Гігантська споруда, перлина готики з XIV століття, почала занепадати. І щойно кілька років тому австрійський архітектор Вальтер Гільдебранд придбав будівлі монастиря у свою власність і потім реставрував їх за великої допомоги людей та держави. Сьогодні вже ясно: монастирські будівлі мають своє

майбутнє. До Ґамінга незабаром переїде католицький приватний монастир зі штату Огайо (США).

*Звання doctor honoris causa.* Міжнародний авторитет проф. Оскара Шаллера став відомий також в Україні. Це стало одною з причин, що вчена рада Академії ухвалила представити його до звання почесного доктора, другою причиною було те, що проф. Оскар Шаллер у 1991 році відновив співпрацю між двома ветеринарними навчальними закладами – Відня і Львова.

28 жовтня 1998 року на засіданні вченої ради Академії, що проходило в аудиторії імені Степана Ґжицького, відбулася церемонія надання титулу почесного доктора Академії – *doctor honoris causa* – всесвітньо відомому вченому-анатому, колишньому ректорові Віденського університету ветеринарної медицини професорові докторові Оскару Шаллеру. Диплом почесного доктора й належні сюди інсигнії (мантію, накидку і берет) ювілярові вручив голова вченої ради, ректор Академії професор Роман Кравців. Ювіляра тепло привітали завідувач кафедри анатомії, проф. Віталій Кононенко та автор цих рядків, які також вручили квіти ювілярові та його дружині Герміні, що приїхала з Відня на урочистості.



**Оскар Шаллер і Михайло Падура у готелі Жорж у Львові**



**Інтерв'ю з проф. О.Шаллером, зліва Михайло Падура. 1998 рік**

У слові подяки почесний доктор академії Оскар Шаллер говорив про високий авторитет нашої Академії у науковому світі і схарактеризував ті засади, за які йому було надане почесне звання доктора. Ювіляр зазначив, що його праця і праця вчених з багатьох країн світу над створенням фундаментальної книги англійською мовою „Ілюстрована ветеринарна анатомічна номенклатура" тривала понад 30 років. Що ж до його заслуги у справі відновлення наукових зв'язків між ветеринарними навчальними закладами Відня і Львова, які сягають ще 1784 року, коли до Львова з Відня прибув професор Юрій Хмель і який став тут фундатором ветеринарної науки й ветеринарної освіти, зв'язків, які були дуже плідними і корисними для обох вищих шкіл і які були перервані восени 1939 року, то, на його думку, таку нагоду дали йому дві події: проголошення у 1991 році незалежності України та лист автора цих рядків про можливість співпраці між Львовом і Віднем. Початок, який зробив тодішній ректор Віденського університету ветеринарної медицини проф. Оскар Шаллер, став воістину щасливим.

Урочистість церемонії доповнював народний чоловічий хор Академії „Дзвін" під керуванням диригента Михайла Сала. Хор відкрив засідання вченої ради Академії величним студентським гімном „Gaudeamus", а на завершення виконав традиційне українське величальне „Многая літа".

У наступні два дні проф. Оскар Шаллер відвідав Музей історії Академії, де пояснення давав проф. Панас Столярчук, а також побував на факультеті ветеринарної медицини і мав теплі зустрічі з проф. Галиною Звєрєвою, деканом проф. Михайлом Козаком та колективом кафедри анатомії.

Для членів вченої ради Академії подружжя Шаллери дали урочистий обід, що відбувся у львівському кафе „Академічне".

Проф. Оскар Шаллер і його дружина Герміна були захоплені красою нашого старовинного міста, а також були гостями у родині автора цих рядків. У Львові гість з Австрії полонив усіх, хто з ним зустрічався.



**На спогад про Львів.
Михайло Падура, Оскар Шаллер,
Віталій Кононенко**



**Подружжя Шаллерів
на Галицькому ринку у Львові**

Після мого першого відвідання Віденського університету ветеринарної медицини (жовтень 1991 – лютий 1992) на запрошення проф. Оскара Шаллера наукову співпрацю між Віднем і Львовом продовжили і далі розвивали інші викладачі Академії: від індивідуальних контактів у травні 1992 року до регулярних симпозіумів „Україна–Австрія. Сільське господарство: наука і виробництво", які від 1996 року регулярно відбувалися кожні два роки (чотири рази), у яких взяли участь вже десятки вчених нашої Академії і України. Після автора цих рядків на стажуванні у Відні були: ректор Академії проф. Роман Кравців – 1992 рік, доц. Андрій Мисак – 1993 рік. Проф. Оскар Шаллер виявив також готовність сприяти приїздові професорів Михайла Козака та Віталія Кононенка до Відня для ознайомлення в Університеті ветеринарної медицини з новою технологією виготовлення анатомічних препаратів. І у травні 1999 року у рамках українсько-австрійської наукової співпраці (17.05–21.05) до Відня виїхали професори Михайло Козак – декан факультету ветеринарної медицини, Віталій Кононенко – завідувач кафедри анатомії і Михайло Падура – завідувач кафедри української та іноземних мов як перекладач.

Якщо восени 1991 року я приїхав до Відня, де ще був старий корпус університету, збудований на початку XIX століття, то тепер ми їхали до нового, найсучаснішого ветеринарного навчального закладу в усій Європі.

Від південного вокзалу Відня, де нас зустрів колишній ректор, проф. Оскар Шаллер, ми близько 40 хвилин їхали на Дунайське шосе. Тут від 1994 року, у 21-му районі столиці, розташувалися нові корпуси Віденського університету ветеринарної медицини, неперевершеного навчального закладу Європи. В основному це дво- і триповерхові будівлі темно-червоного і темно-зеленого кольорів.

Університет збудовано за три роки (1991–1994) за проєктом архітектора проф. Зеппа Штайна. Загальна площа університету 6,24 га, з них під будівлями – 1,76 га. На будівництво витрачено 3 млрд, 100 млн австрійських шилінгів (300 млн доларів США), на обладнання – 70 мільйонів доларів. Це друга за вартістю будівля у повоєнному Відні (після Загальної лікарні). Університет умовно розділений на дві частини – праву, де міститься шість сучасних клінік, і ліву, де розміщені 19 інститутів (кафедр). В університеті працює 560 осіб – професори, асистенти й співробітники, тут навчається понад 2300 студентів.



**Віденський університет ветеринарної медицини (новий)**

Всюди – в приміщеннях і на подвір'ї – усе розташовано з максимальною вигодою для тих, хто тут вчиться й працює. Для лекцій є сім аудиторій, відповідно на 360, 245, дві по 164, по одній на 161, 152 і 74 місця, зал урочистих подій може прийняти 225 осіб, після розширення – 235 осіб. Для наукової роботи є лабораторії з найсучаснішою апаратурою. В окремій будівлі є бібліотека, в якій налічується 170 тисяч томів наукової літератури, зокрема 890 назв журналів. Бібліотека користується широкою комп'ютерною мережею.

Вся територія озеленена: тут багато дерев, кущів і квітів, велике озеро з аерацією, де плавають золоті рибки і качки, за що навчальний заклад дістав назву „зелений університет".

Найперше нас цікавила кафедра анатомії.

Кафедра анатомії (тут: інститут), яку очолює професор доктор Горст Кеніґ, була нашим великим відкриттям. Тут працюютьще два асистенти-професори і чотири асистенти, їм допомагають п'ять лаборантів. Навчальні зали розраховані на 30 студентів, обладнані 4–5 телевізорами та іншою технікою. На стелажах виставлені скелети й окремі анатомічні препарати.

Оскільки демонстрація анатомічних препаратів, фіксованих формаліном, обмежена, тому на кафедрі створена лабораторія для виготовлення сучасних анатомічних препаратів за спеціальною технологією, яку запропонував німецький професор Ґунтер фон Гагенс. Орган, з якого виготовляється препарат, спершу насичують ацетоном, який потім видаляють, а орган занурюють в розчин біодуру, в якому витримують його певний час, і після цього висушують в спеціальному апараті. Виготовлений таким чином препарат може тривалий час зберігатися в целофановому пакеті в шафі.



**Гості з України на кафедрі анатомії:
професори Михайло Падура, Михайло Козак, Горст Кеніґ,
Віталій Кононенко, Оскар Шаллер,
асистенти-професори кафедри. Відень 1999 року**

В інституті анатомії є лабораторія для наукової роботи, рентгенкабінет для досліджень, лабораторія з виготовлення корозійних препаратів, кімната для висушування трупів дрібних тварин. Діє лабораторія електронної мікроскопії і сканування, фотолабораторія та лабораторія палеонтологічної анатомії.

На закінчення нашого візиту в інституті анатомії відбувся спільний австрійсько-український семінар, де, крім австрійських колег, виступили з доповідями також професори Віталій Кононенко та Михайло Козак, перекладав професор Михайло Падура.

Останній візит вчених нашої Академії до Відня відбувся вже на початку XXI століття. У травні 2002 року з ініціативи представника посольства України в Австрії Богдана Соколовського, родича проф. Йосипа Берка, до Австрії виїхала група науковців – професори Роман Кравців, Ярослав Кирилів, Йосип Берко, Михайло Падура як перекладач і доцент Володимир Квачов. Метою візиту було ознайомлення зі сучасними методами ведення тваринництва, зокрема, скотарства і свинарства. Гості відвідали два великі тваринницькі комплекси, провели дискусії з провідними спеціалістами цих комплексів.



Гості з України в ректора Йосифа Ляйбетзедера.
Проф. Ярослав Кирилів, проф. Михайло Падура, проф. Йосиф Берко,
доц. Володимир Квачов, проф. Роман Кравців, проф. Й. Ляйбетзедер.
*Фото 2002 року*

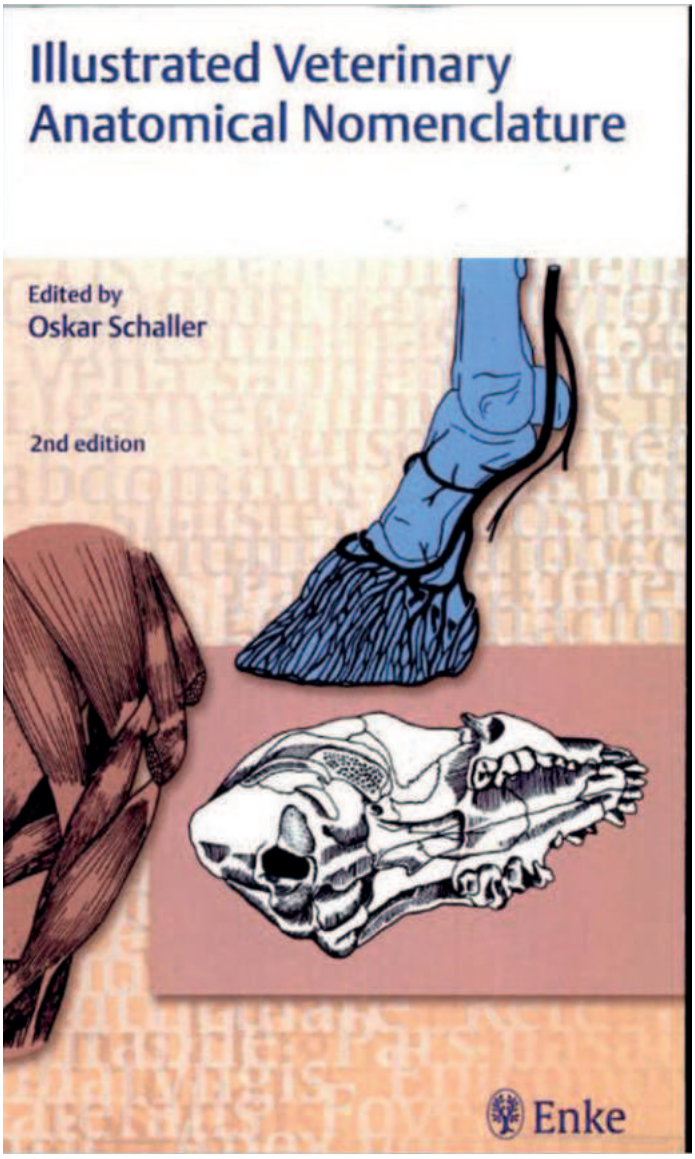
Сумна звістка надійшла з Австрії: у Відні 16 травня 2012 року, у віці 89 років, помер колишній ректор Віденського університету ветеринарної медицини, професор, кількаразовий почесний доктор ветеринарної медицини (Doctor honoris causa), серед них також нашого університету.

Ветеринарний анатом з високим міжнародним авторитетом та нагородами п'ять разів обирався ректором.

Оскар Шаллер народився 5 липня 1923 року в Лінці, Верхня Австрія. Через кілька років його родина переїхала до Відня. Після початкової школи навчався в гімназії імені Шопенгауера. Він постійно відчував зв'язок зі своєю школою, до самого кінця відвідував зустрічі з учнями старших класів. Після гімназії в 1941 році вступив на ветеринарну медицину в Університеті ветеринарної медицини у Відні, де отримав ступінь доктора в 1951 році. Окрім роботи асистентом, він вивчав медицину на медичних факультетах університетів Граца та Відня і успішно закінчив курс навчання зі ступенем доктора медицини у 1958 році. У 1956 році він отримав дозвіл на викладання систематичної та топографічної анатомії у Віденському університеті ветеринарної медицини. У 1960 році його призначили доцентом університету, а в 1962 році – надзвичайним професором університету. Незважаючи на те, що в 1965 році його запросили на ветеринарний факультет Мюнхенського університету, він вирішив залишитися у Відні.

Сферою його наукових інтересів була рентгеноанатомія, анатомія серця та периферичної нервової системи. Особливо інтенсивно професор Оскар Шаллер займався порівняльно-анатомічними проблемами і питаннями ветеринарної анатомічної номенклатури. У 1979 році за видатні заслуги в науковій сфері та за заслуги в інтересах університету був нагороджений австрійським Почесним хрестом за науку і мистецтво 1-го ступеня. У 1991 році був також нагороджений золотою Великою відзнакою за заслуги перед Австрійською Республікою.

Особливі заслуги професор Оскар Шаллер заслужив як викладач університету. Він значно переробив і розширив викладання анатомії. В його інституті з самого початку було знято багато відеофільмів для викладання анатомії. У 1992 році було опубліковано перше видання довідника „Ілюстрована ветеринарна анатомічна номенклатура", який він розробив і яким користуються в усьому світі, яке зараз випущено третім виданням під його керівництвом.




**Ілюстрована ветеринарна анатомічна номенклатура (англійською мовою), третє видання за редакцією Оскара Шаллера**

Його робота на посаді ректора мала особливе значення для Віденського університету ветеринарної медицини. Він був ректором протягом дев'яти навчальних років (1974—1977, 1981—1983, 1987—1991). Під час свого перебування на посаді ректора протягом академічних років з 1974 по 1977 рік він був останнім ректором, обраним професорською радою, а потім першим ректором на базі тодішнього нового університету.

Коротко слід згадати про інші значні події в університеті, що відбулися за часів його перебування на посаді ректора:

1975 – набув чинності закон про ветеринарну медицину,

1981 – була відкрита школа доглядачів зоопарків,

1982 – на базі нових будівель при палаці Вільгельміненберг було відкрито науково-дослідний інститут вивчення дикої природи,

1990 – церемонія закладання наріжного каменя для нової будівлі Університету ветеринарної медицини у Відні на нинішньому місці Флорідсдорф,

1991 – з його ініціативи відновлено історичну справедливість між Віденським університетом ветеринарної медицини і Львівською академією ветеринарної медицини.

З 1965 по 1980 рік Оскар Шаллер був президентом Міжнародної комісії з ветеринарної анатомічної номенклатури, а з 1970 по 1973 рік – президентом Європейської асоціації ветеринарних анатомів. З 1966 по 1968 рік він також обіймав посаду президента Австрійського товариства ветеринарів.

…Вже минуло досить часу, як я покинув Австрію, але при спогадах про Відень я думаю насамперед про ту людину, яка зробила можливим мій приїзд сюди, – це колишній ректор Віденського університету ветеринарної медицини, професор, доктор Оскар Шаллер. Високоосвічений, скромний, доброзичливий і шляхетний, проф. Оскар Шаллер має в собі те, чим завойовує друзів серед студентів, викладачів і просто знайомих. Всі,

хто знає його, говорять про нього з великою пошаною. Як я міг переконатися, у 1991 році він щиро переймався долею нашої України, з гордістю носив наш Тризуб. Це йому і його милій дружині Герміні Шаллер я завдячую приємні зустрічі за чашкою кави на їх квартирі на вулиці Левенґассе, поїздку далеко від Відня на виставку з історії медицини на території старовинного монастиря Ґамінга, відвідування концертів і обіди в ресторані. Від проф. Оскара Шаллера я зберігаю як дорогу реліквію медаль „Собор святого Стефана", яка є для мене незабутнім подарунком, бо це приємний спогад про архітектурну вершину Відня і спогад про велику людину Австрії – проф. Оскара Шаллера.

Професор Оскар Шаллер був великим другом нашого університету і нашої України.

# МИХАЙЛО ПАДУРА




**Текст з Вікіпедії**

**Михайло Падура** – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри української та іноземних мов імені Якима Яреми (1989–2016) Львівської національної академії ветеринарної медицини та біотехнології імені С.З. Ґжицького, професор, громадський діяч, дослідник історії академії ветеринарної медицини.

**Біографія.** Народився 19 жовтня 1936 року, в селі Черниляві на Яворівщині, у селянській родині Анни (з дому Говда) і Теодора (Федора). Був третьою дитиною серед п'ятьох хлопців, що виховувалися у батьків.

Від 1943 до 1950 року ходив до Чернилявської семирічної школи, а згодом навчався три роки у Яворівській середній школі № 2 за часів директора Усова і вчителя німецької мови Остапа Нестора. У школі виявляв особливий інтерес до мов та математики. Вищу освіту здобув у Львівському національному університеті імені Івана Франка, де від 1953 року студіював німецьку філологію на факультеті іноземних мов, який закінчив у 1958 році з відзнакою.

Після університету почалася його педагогічна праця: сільська середня школа в селі Болотня на Перемишлянщині (1958–1961) і вищі навчальні заклади Львова.

У 1964–1967 роках, після трирічної праці викладачем німецької мови у Львівській політехніці, навчався в аспірантурі при кафедрі німецької філології Львівського університету імені Івана Франка, де під керівництвом відомого українського вченого проф. Богдана Задорожного займався проблемами історичної фонології німецької мови, а згодом від 1967 до 1969 року працював викладачем цієї кафедри.

У травні 1971 року захистив дисертацію „Еволюція квантитативних відносин в історії голосних німецької мови" на ступінь кандидата філологічних наук (Інститут літератури, мови й мистецтвознавства Академії наук України в Києві).

Допустив думку про можливість зміни кореляцій в системі голосних в історії німецької мови. Зміна кореляції мала б проявлятися у зміні кореляційної ознаки, котра завжди міститься у маркованому члені і залежить від фонологічного змісту протиставлюваних фонем. Встановив, що довгі голосні у сучасній німецькій мові є немаркованим, а короткі – маркованим членом привативної опозиції.

Довгі й короткі голосні давньоверхньонімецького періоду фонологічно теж протиставлялися, творячи певний тип кореляції, у якій довгі голосні творили маркований член опозиції, оскільки вони мали вужчу сферу вживання і відповідно багатший фонологічний зміст порівняно з короткими голосними, які були, таким чином, немаркованим членом опозиції. Отже, перед нами дві протилежні характеристики голосних в історії німецької мови.

На основі цього автор висунув гіпотезу, що фонологічна система голосних сучасної німецької мови – це результат її зміщення на 180°, котре відбулося на певному етапі розвитку мови. Воно проявилося у зміні маркованих і немаркованих членів фонологічної опозиції довгих і коротких голосних. У свою чергу, це означало, що виникла нова кореляція між довгими і короткими голосними.

Через дію закону дисимілятивної нейтралізації авторові вдалося звести в одну систему і пояснити як ланки одного процесу такі явища:

а) подовження коротких голосних у відкритому складі; б) скорочення довгих голосних у закритому складі; в) спрощення гемінованих приголосних після довгих голосних; г) гемінування простих приголосних після коротких голосних.

Від жовтня 1969 до червня 2017 року працював на кафедрі іноземних мов (нині – кафедри української та іноземних мов імені Якима Яреми) Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнології імені С.З. Ґжицького: спочатку асистентом (1969–1974), згодом старшим викладачем (1974–1980) і доцентом (1980–2001). Від 1989 до середини 2016 року завідував кафедрою української та іноземних мов імені Якима Яреми, від 2001 року – професор.

**Громадське життя.** У період нової доби національного відродження (1989–1991) активно включився в

громадське життя: в 1989 році започаткував в академії щорічні передвеликодні виставки писанок, в 1990 – святкування Дня матері і нову українську посвяту в студенти. Від січня 1990 року – член осередку Народного Руху України (НРУ), учасник акції „Українська хвиля" і студентського голодування в жовтні 1990 року в Києві.

З його ініціативи порушувалися такі важливі справи в інституті потім академії, як повернення навчальному закладові колишньої назви – Львівська академія ветеринарної медицини, надання академії імені відомого вченого Степана Ґжицького, написання історії академії, створення галереї портретів ректорів академії, запровадження Дня академії, а також спорудження на території академії пам'ятника ветеринарному лікареві, погруддя першому директорові Львівської ветеринарної школи професору Петрові Зайфману, відкриття на території академії пам'ятної таблиці професорові Вацлаву Морачевському, запропонував назвати кафедру української та іноземних мов імені Якима Яреми, встановити на стіні кафедри барельєф Якима Яреми та інше.

Володіє шістьма мовами – українською, німецькою, англійською, латинською, російською і польською. Цікавиться проблемами історичної фонології німецької мови, історією Львівської академії ветеринарної медицини та історією галицьких сіл, зокрема Чернилява та Кукезів Кам'янко-Бузького району. Про рідне село вийшла книжка „Чернилява: Події і люди" у двох виданнях, друге доповнене видання вийшло у 2019 році, 816 сторінок і кольорові ілюстрації. Найдавніші археологічні знахідки на території сьогоднішнього села – крем'яні сокири, долото і серп – сягають третього тисячоліття до нашої ери, перші письмові згадки про три точки села – Студінець, Глинна Гора і Ретичин – відносяться до 1451 року, а перша письмова згадка про назву села датується 1434 роком.

Історія села Кукезів подана в об'ємній монографії „Meminimus tui. – Пам'ятаємо тебе". – Львів, 2013.

**Наукова діяльність, навчальні посібники, підручники**

З кандидатської дисертації опубліковані такі твори:

1. Падура М.Ф. Фонема як функціональна і структурна одиниця // Іноземна філологія: Міжвідомчий республіканський збірник. – Львів, 1967. – Вип. 11. – С. 57—61.

2. Падура М.Ф. Критерий при определении смещения фонологической системы // Межвузовская конференция по проблемам современных германских языков: Тезисы докладов. – Рига, 1967. – С. 109—110.

3. Падура М.Ф. Маркованість і немаркованість як критерій при визначенні зміщення фонологічної системи // Іноземна філологія: Міжвідомчий республіканський збірник. – Львів, 1968. – Вип. 14. – С. 83—90.

4. Падура М.Ф. Про зв'язок складоподілу з фонологічною сутністю квантитативності в історії німецької мови // Іноземна філологія: Міжвідомчий республіканський збірник. – Львів, 1968. – Вип. 16. – С. 37—45.

5. Падура М.Ф. О связи границ слога с фонологической сущностью долготы в истории немецкого языка // Фонологический сборник: Материалы межвузовской конференции. – Донецк, 1968. – Вып. II. – С. 254—257.

6. Падура М.Ф. Становлення кореляції прилягання голосних сучасної німецької мови // Проблеми теорії і методики викладання іноземних мов. IV республіканська науково-методична конференція: Тези доповідей. – Львів, 1968. – С. 63—64.

7. Падура М.Ф. Дисимілятивна нейтралізація як фактор формування німецької фонетичної системи // Іноземна філологія: Міжвідомчий республіканський збірник. – Львів, 1971. – Вип. 25. – С. 19—24.

8. Падура М.Ф. (Рецензія): В.Я.Плоткин. Динамика английской фонологической системы // Іноземна філологія: Міжвідомчий республіканський збірник. – Львів, 1971. – С. 156—158.

9. М.Ф. Падура. Еволюція квантитативних відношень в історії голосних німецької мови: Рукопис кандидатської дисертації. – Львів, 1970. – 290 с.

10. М.Ф. Падура. „Эволюция квантитативных отношений в истории гласных немецкого язика": Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Киев, 1971. – 21 с.

11. Монографія „Еволюція квантитативних відношень в історії голосних німецької мови". – Львів, 2010. – 260 с.

12. Padura Mykhailo F. /First Veterinary Chair in Eastern Europe // Збірник праць Міжнародної українсько-польської конференції „Історія розвитку ветеринарної науки і освіти у Львові (1784–1914). – Львів, 2012. – S. 9—17.

Проф. Михайло Падура є:

— автором чотирьох навчальних посібників з німецької мови: „Книга для читання з ветеринарної медицини і зоотехнії" (Київ, 1983, 176 с.), „Граматика німецької наукової літератури" (2001, 110 с.), „Німецькомовні країни" (2006, 216 с.), „Німецька мова для заочного навчання" (2012, 420 с.); п'ятьох посібників з англійської мови: „Самостійна робота з англійської мови" (2008, 308 с.), „Англійська мова для студентів ветеринарної медицини" (2015, 256 с.), „Англійська мова для технологічних факультетів" (2016, 240 с.); Падура М.Ф., Череповська Т.В. English for Lawyers: Англійська мова. Підручник для студентів-юристів. – Львів, 2005. –

432 с. Падура М.Ф. Самостійна робота з англійської мови. Рекомендовано Міністерством освіти і науки як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Львів, 2005. – 308 с.; посібника з латинської мови – „Lingua Latina veterinaria" (2014, 464 с.); співавтор двох підручників для студентів вищої школи: „Латинська мова для студентів ветеринарної медицини" (Львів, 2002, 2003, 2004, 2006).

Опублікував майже 200 наукових, науково-популярних та публіцистичних статей, є також автором десятка статей (разом 361 позиція), упорядником і редактором збірника наукових праць „І чужому научайтесь…" (Львів, 1966), книжок „Різдво в нашому домі" (Львів, 2003 і 2006) (автор 8 статей, склав авторський довідник й алфавітний покажчик осіб) і „У світі академії: 1996–2006" (Львів, 2006), підготував довідник „Хто є хто в академії" (1999).

У 2000 році вийшла праця „Львівська академія ветеринарної медицини", автор чотирьох розділів (понад 500 сторінок) і науковий редактор.

У 2013 і 2016 роках з'явилося друком два видання книги „Вчені університету" (автор 41 статті про вчених університету).

У 2013 році видав колективну монографію під назвою „Meminimus tui. – Пам'ятаємо тебе". Нарис одного життя, присвячену українському досліднику історії античної ветеринарної медицини Білевичу Омеляну Андрійовичу.

У 2015 році вийшла книжка „Яким Ярема. Вчений і воїн" . Збірник наукових праць до 130-ліття від дня народження, де є автором частини першої під назвою „Навколо імені Якима Яреми". С. 5 – 134.

В обох монографіях (про Омеляна Білевича і про Якима Ярему) є їх родоводи, написані на основі праці у львівських архівах.

У 2016 році підготував до друку дослідження „Листи до Ольги", у якому вперше публікується збережена епістолярна спадщина між Іваном Франком і Ольгою Рошкевич, котра охоплює 38 листів Івана Франка до Ольги Рошкевич і 16 листів Ольги Рошкевич до Івана Франка. Листи мають примітки і пояснення слів.

**Творчість.** Займається літературною і перекладацькою діяльністю. Опублікував книжку своїх творів під назвою „Серед людей". – Львів, 2006. – 440 с. та „Легенди і не легенди" для школярів молодших класів.

Перекладає з німецької, англійської та польської мов.

Є автором понад 20 пісень (на власні слова та слова інших українських поетів).

Поза інформацією з Вікіпедії подамо ще два переклади, один художній твір і три музичні.

Як приклад перекладу з польської мови подамо спогади польського письменника Якуба Гордона про його зустріч з Тарасом Шевченком на засланні під назвою „Солдат".

**Якуб Гордон.** У 1995 році, коли я почав збирати матеріал до відеофільму „Шевченко у Львові", у науковій бібліотеці міста я натрапив на постать Якуба Гордона, польського письменника і товариша Шевченка по казахській неволі, який довгий час жив, працював та помер у Львові. Життя цієї цікавої людини було трагічним, але, як з'ясувалось, і доля його могили теж трагічна. Це спонукало мене дізнатися щось більше про Якуба Гордона, тому короткий опис його життя, уривок із його книжки про Тараса Шевченка у моєму перекладі з польської мови і, нарешті, трагічна доля його могили становлять зміст матеріалів, які друкуються нижче.

До речі, у книжці „Спогади про Тараса Шевченка", видання 1982 року, відсутні спогади Якоба Гордона.

Якуб Гордон (справжнє прізвище – Максиміліан Ятовт) народився у 1823 році у місті Радомі і походив із дрібної литовської шляхти. Закінчив реальну гімназію у Варшаві, мав великий хист до нових знайомств. У 1845 році був заарештований і був відправлений на військову службу в глибини Росії. На етапі, недалеко від Дубна, а був він без кайданів, втікає з-під конвою до австрійської Галичини, добрався до Львова, а далі до Сілезії, звідти йому вдалося дістатися до Парижа, де він працював переписувачем у канцелярії графа Чарторийського.

Після вибуху революції 1848 року Якуб Гордон їде з Парижа до Кракова, а далі до Познані, щоб записатися до повстанців, але необачно переходить російський кордон, був заарештований царською охоронкою і звинувачений у дезертирстві. Після року знущань у Варшавській тюрмі був засланий до Уральська, пізніше до Оренбурга, де його направили в російські штрафні батальйони. За амністією 1855 року був звільнений зі штрафного батальйону і направлений у регулярну армію в Крим. По дорозі, у Курську, підробив собі документи на Литву, втікає до Польщі, а далі їде до Німеччини, звідти до США. Тут змінює своє прізвище на Якуб Гордон, під яким жив до кінця свого життя.

В Америці починається літературна діяльність автора, спочатку це спогади й репортажі, а згодом повісті й романи. До Європи повернувся у 1861 році, проте у польському повстанні 1863 року участі не брав. Між 1861 і 1875 роками багато друкується. Біля 1875 року він замовк як письменник назавжди.

У 1872 році Якуб Гордон поселився у Львові, де працював скромним архівістом, впав у душевну хворобу і помер 27 листопада 1895 року.

Для нас особливий інтерес являє книжка Якуба Гордона „Солдат, або Шість років в Оренбурзі та Уральську", яка вийшла перший раз у 1864, а другий раз – у 1865 році польською мовою у Ляйпцигу (Німеччина). Дев'ята глава книжки присвячена Тарасові Шевченку, з яким у 1850 році автор зустрівся в Уральську. Крім того, автор дуже детально описує казарми, плац для муштри, звичаї і портрети мучителів солдат, кріпості, дороги й верби, а також ту дорогу, якою Шевченко їхав на заслання. Ці спогади дорогі нам, бо їх оповіла людина, яка мучилася у тих же степах, що й Шевченко.

Нижче подаємо наш переклад з польської мови другої частини 9-ї глави з книжки Якуба Гордона.

**Тарас Шевченко**

Серед моїх сучасників на засланні, другим серед найвидатніших жертв деспотії був відданий у солдати малоросійський поет і відомий художник Тарас Шевченко. Справді сумна і страшна його біографія. Поет народився у селянській хаті, у родині кріпаків, отже, на ціле життя приречений бути у неволі. На восьмому році його життя померли батьки, і малий Тарас пішов до дяка в науку як шкільний попихач. Дяк не міг нічого навчити, бо дуже пив і немилосердно бив малого хлопця. Коли той підріс, помстився дякові за кривду і втік од нього. Хотів вчитися малювати, до чого мав природний потяг, але ніхто не зайнявся сиротою, і Тарас залишався козачком у покоях свого пана, набивав тютюн у люльки, тихо сидів у передпокою, чекаючи на лаві нового доручення.

Із частих подорожей, які проводилися паном з великим почтом, назбирав собі пачку ілюстрацій, різних за своєю вартістю, і ночами крадькома дуже старанно змальовував їх. Коли мав 18 років, аж тоді пан переконався, що Тарас не має достатньо здібностей, щоб бути козачком. Пан схиляється до просьб своїх знайомих і віддав його вчитися на маляра до „цехового майстра різних живописних справ", звичайно пересічних.

Щасливий випадок звільнив Шевченка з кріпацтва. Якась одна багата пані заопікувалася ним, збагнувши його величезний хист, і всіляко допомагала йому розвинути свої здібності. Тарас став геніальним народним поетом, і кожний українець із запалом наспівує пісні на його слова. Але ліра поета, слово поета, що вибухає з розжалених грудей, були лише знаряддям іншої думки, величної, революційної, проте помилкової.

У 1847 році Петров, син офіцера жандармерії, зробив донос на багатьох київських письменників, що створили таємне товариство, спрямоване проти уряду. Хоч денунціатор не мав прямих доказів для свого звинувачення, письменники були покарані на вигнання, серед них: історик Костомаров, поет Куліш і Шевченко. Цар Микола, спонукуваний рафінованою жорстокістю, велів заборонити Шевченкові на засланні писати і малювати! Генієві Шевченка зв'язали крила, а його самого заслано на доживання між солдатами до казарм Оренбурга.

Високе начальство, постійно підозріваючи його, вирішило запхати його ще глибше в пустелю у фортецю Мангишлак (Новопетровськ), вибудувану по другім боці Каспійського моря, куди заледве кілька разів на рік прибував московський пароплав, а на вигляд якогось парусного судна збігається на берег вся фортеця з криком радості, офіцер у захопленні обнімає солдата, а солдат офіцера, де кожний, сп'янілий і стомлений від туги і надії, очікує з тремтінням цієї хвилі і жадібно ловить привезені вісті від своїх близьких.

У 1850 році Шевченко переїздив через Уральськ на нове заморське вигнання Я довго розмовляв з ним про різне. Не любив ляхів, не терпів москалів, і анітрохи не приховував цього. Незалежна Україна була ідеалом його мрій, а революція – шляхом для досягнення цих прагнень; можна сказати, що дивився на світ через червоні окуляри.

Сильна будова його тіла і свіжість на лиці, здавалось, віщували йому довгий вік, тим більше, що міг мати тоді якихось тридцять і кілька років Але сталося інакше. Заморське вигнання, брак духовної поживи, відсутність товаришів, які страждали за світлі ідеали, стали приводом до того, що почав гірко пити, і це стало його хворобливою звичкою, коли повернувся після амністії до Петербурга за царювання Олександра II, тим і закінчив своє життя у 1861 році.

Величезне поєднання двох протилежних начал – любові й ненависті! Творча й руйнівна сила змішались, сплелись в одне в душі Тараса і прирекли його на нещасне існування.

Приведені вище думки пояснюють у ньому багато чого. Той біль і неволя, якими від перших днів живилося серце поета, і шалена любов до диких козацьких спогадів можуть виправдати багато хибного і ненависного у його поезії.

У поемі цього автора, що відома під назвою „Гайдамаки", вражає грубе нерозуміння нашої історії, ненависть до ляхів; у цілій поемі лише кілька уривків яснiють доброзичливими думками. Картини страхітливої наготи, розгнуздане свавілля, безоглядна рівність – ось ідеали поета, а ватажки людської різні, що були підкуплені Катериною – Гонта і Залізняк – є його героями.

Мушу тут додати, що ім'я русина Тараса Шевченка, замученого московським урядом, було викарбуване з дозволу того самого уряду (і, здається, знову затерте) на пам'ятнику в Новгороді серед славетних російських письменників. Бракує там тільк Бакуніна та Герцена.

Дивна річ, як москалі люблять змішувати назви русинів і росіян. Москва, змонголізована 200-літньою татарською неволею, недарма прийняла чужу назву – Росія для замилювання очей Європі; тою назвою вона задумала виправдовувати свої наїзди на Русь і її святі ліси.

**Трагічна доля одної могили**

Львівська газета „Діло" за 30 листопада 1895 року у некролозі про Якуба Гордона повідомила: „Сими днями помер у шпиталі у Львові повстанець і писатель польський, в 72 році життя. Властиво звався він Ятовт і походив з Вільно. В 1848 році правительство російське заслало його як солдата до Оренбурга, де він зійшовся був з Шевченком, і о тім згадує в своїх записках. В часі облоги Севастополя вдалося Гордонові втекти за границю, подорожував много, а по році 1863 поселився у Львові і був архівіст відділу краєвого".

Після довгих пошуків Роман Горак, колишній директор музею Івана Франка у Львові, віднайшов книгу померлих того польського шпиталю, де помер Якуб Гордон. У цій книзі під номером 717 зафіксовано, що 27 листопада 1895 року на 72 році життя помер Якуб Гордон, неодружений, літератор, який проживав у Львові по вулиці Баторія (зараз князя Романа), 24. Далі зазначено, що народився він у 1823 році у містечку Радомі Королівства Польського. Причина смерті – енцефаломаляція, тобто розм'якшення мозку...

Незабаром на його могилі на Личаківському цвинтарі у Львові з'явився скромний пам'ятник із пісковику, де було висічено його прибране прізвище, короткі відомості, що прожив 72 роки, і підпис, що покійний був сибіряком. Пам'ятник нічим не виділявся і відповідав посаді скромного архівіста. І подібно, як про нього не згадували за останні 20 років його життя, так і забули про його могилу: жодний із авторів довідників про Личаківський цвинтар не згадує її.

Пам'ятник на могилі Якуба Гордона простояв понад 75 років, пережив повоєнний вандалізм, який чинився на львівських цвинтарях, але на початку 70-х років сталася трагедія – одного дня пам'ятник зник. Його відшукали на смітнику, і ще кілька днів він валявся біля будинку дирекції цвинтаря, а через деякий час пропав безслідно. Незабаром на місці могили Якуба Гордона появилося нове захоронення, і виріс новий бетонний пам'ятник. І досі ніхто не може сказати, хто дав дозвіл на нове захоронення й на інший пам'ятник.

То що ж насправді коїлося з іменем Якуба Гордона в Україні за радянських часів і чому? Перше, у довідниках про Личаківський цвинтар у Львові пам'ятник Якубу Гордонові взагалі не згадувався. Друге, у 70-х роках минулого століття цей пам'ятник зник, ана місці його поховання з'явився чужий пам'ятник. І третє, у 80-х роках у книжці „Спогади про Тараса Шевченка" не було місця для спогадів Якуба Гордона.




**Відновлений пам'ятник 2004 року. Фото з музею „Личаківський цвинтар"**

Відповіді на ці питання знаходимо у самих спогадах Якуба Гордона. Ось що він пише про Шевченка: „Не любив ляхів, не терпів москалів, і анітрохи не приховував цього. Незалежна Україна була ідеалом його мрій, а революція – шляхом для досягнення цих прагнень; можна сказати, що дивився на світ через червоні окуляри". Такого Шевченка тодішня влада не хотіла і боялася його. Тому робила все, щоб про Якуба Гордона був стертий з лиця землі всякий спогад як у Львові, так і в Україні.

До честі Львова у незалежній Україні було відновити пам'ятник на місці могили Якуба Гордона, адже це він доніс нам звістку про Шевченка з далекого заслання, а своєю книжкою, яка була перекладена на основні європейські мови, Якуб Гордон теж спричинився до того, аби Шевченко став відомий світові.

У 1994 році могилу Якуба Гордона віднайдено й відновлено. У 2004 році коштом музею „Личаківський цвинтар" поставлено новий пам'ятник (поле № 61).

Перекладеним твором з англійської мови є гумореска Стівна Лікока. Стіфен Лікок (1869—1944) – відомий канадський письменник 20 століття. Він написав двадцять сім книг з історії, критики, економіки та політології, але став всесвітньовідомим як автор книг гумору.

## ЯК МИ СВЯТКУВАЛИ ДЕНЬ МАТЕРІ

Я думаю, що серед усіх різних справ, які були розпочаті останнім часом, найкращою є ідея святкувати раз на рік День Матері. Це змушує нас усвідомити, як багато зробила для нас наша мама за довгі роки, скільки вона доклала зусиль і як жертвувала всім заради нас.

Отже, ми вирішили, що цей день буде великим святом для Відновлений пам'ятник 2004 року. Фото з музею „Личаківський цвинтар" цілої нашої родини, і ми зробимо все, щоб наша мама була щасливою. Батько з цієї нагоди вирішив звільнитися на день з роботи, щоб допомагати готуватися до свята, моя сестра Анна і я не пішли на навчання в коледж, а Мері і мій брат Віллі залишилися вдома, замість піти до школи.

Ми запланували зробити велике свято вдома, як Різдво, тому вирішили прикрасити будинок квітами. Попросили зробити це нашу маму, оскільки в неї все виходило якнайкраще, адже вона це завжди робить на Різдво. Обидві сестри подумали, щоб непогано було гарно одягтися з такої великої нагоди і купили собі нові капелюшки. Мама трохи підправила їх, і обидва капелюшки дуже їм пасували. Батько купив собі і нам, двом хлопцям, нові шовкові краватки. Ми хотіли й мамі купити новий капелюшок, але вона сказала, що старий сірий капелюшок їй більше подобається, ніж новий, і обидві сестри підтвердили, що старий капелюшок мамі справді дуже пасує.

Ми всі вирішили, що після сніданку, як сюрприз для мами, наймемо машину і виїдемо десь за місто. Мама майже ніколи не бувала за містом, бо завжди на неї чекала хатня робота. Але наступного ранку ми трохи змінили наші плани, бо батькові спало на думку, що краще взяти маму на риболовлю, ніж їхати за місто. Адже, коли людина їде на риболовлю, то перед нею є певна мета – дістати задоволення. І ми всі згодилися, що мама повинна мати таке задоволення, а тим паче, як виявилося, тато ще напередодні купив нову вудку. Коли все було готове до поїздки, ми попросили маму приготувати сандвічі, щоб було щось під рукою, якщо зголодніємо. Мама спакувала все це в кошик, і ми чекали на машину.

Коли під'їхала машина, ми побачили, що там немає місця для нас усіх, як ми сподівалися. Хтось мусив залишитися вдома. Батько сказав, що міг би зостатися, тим паче, що вдома є багато роботи в саду. Додав, правда, яким був дурнем, коли думав, що цей день буде для нього святом. Ми зрозуміли, що ніяк не можемо залишити тата вдома.

Анна і Мері заявили, що хай тільки мама скаже своє слово – вони залюбки зостануться і займуться хатньою роботою. Але їм було шкода залишитися вдома, бо ж і день такий гарний, і до того ж вони мали нові капелюшки. Щодо нас, хлопців, то з нас надто мало користі, коли треба готувати обід.

Нарешті, таки було вирішено, що вдома залишиться мама. Та й сама мама сказала, що не любить ловити рибу, зрештою, і надворі, як для неї, трохи прохолодно, а тато навіть побоювався, що мама за містом може застудитися, хоч було так гарно й сонячно. Він сказав, що ніколи б не простив собі, якби взяв маму зі собою за місто, а вона там простудилася, замість того щоб гарно і спокійно відпочити. І ми поїхали на природу, попрощавшись з мамою, а тато ще кілька разів повертав голову і махав рукою мамі.

Ми чудово провели день серед гір.

Було вже досить пізно, коли ми повернулися. Мама здогадувалася, що ми запізнимося, сама приготувала для нас обід і тримала його гарячим. А ще вона почистила батьків костюм, який він забруднив, коли був на риболовлі. Це, звичайно, зайняло трохи часу. Потім мама подала татові рушник і мило, щоб митися, і ще допомагала дівчатам накрити стіл. Нарешті все було готове, і ми сіли до святкового обіду, була смажена індичка та всілякі смаколики, як на Різдво.

Мама під час обіду багато разів ходила туди й сюди, щоб щось донести, аж батько зауважив це й сказав, що мама цього просто не повинна робити, став і сам приніс волоські горіхи з серванту. Обід тривав довго і справді було дуже весело. Коли все закінчилося, ми хотіли допомогти мамі помити тарілки, але вона сказала, що зробить це краще сама. Ми не заперечували, бо не хотіли псувати їй настрою.

Коли все у хаті стихло, і коли ми цілували маму перед сном, вона сказала, що це був найчарівніший день у її житті, але чому ж тоді в її очах з'явилися сльози?

**Художні твори.** Подамо уривок „Оля" з повісті „Українська родина".

**Арешт.** В 1944 році, вже за совітської влади, арештували Олиного батька. Сказали, що він український націоналіст і що таким людям місце там, де живуть білі ведмеді. Трохи пізніше Оля ще один раз зустрінеться з ним за страшних обставин. Наступного дня Оля прощалася з мамою, бо їхала в районну школу на навчання. Мати провела доню за ворота і довго дивилася, як та йшла. Оля кілька разів поверталася, а мати все стояла, і не знала небога, що вже ніколи не побачить своєї улюбленої дочки.

Оля прийшла на свою квартиру у Дубні і написала вірш „Земле моя, Україно", що став віршем її великої кари. Цей вірш вона читала своїм однокласникам. Через кілька днів до класу зайшов директор (так завжди кликали тих, кого в ті роки мали арештувати: чи це на заводі, в школі, чи в інституті) і тихенько сказав до неї: „Візьми свої книжки і ходімо в мій кабінет". У кабінеті Оля побачила двох молодих людей. Дуже заболіло

серце, видно, чуло біду. В НКВД між її книжками знайшли зошит, на обкладинці якого було написано: „Мої вірші". Почалося довге слідство, її били, кричали і залякували, та Оля не хотіла підписати те, що вимагав слідчий.

Останнє слідство було дуже тяжким. Їй веліли стати в куток кімнати, де сидів слідчий. Він наставив на неї пістолет і крикнув: „Розстріляю!". Оля знепритомніла і впала ниць. Коли отямилася, лежала на підлозі і вся була мокра від води. Біля неї стояла жінка в білому халаті, то була лікарка. Вона сказала: „Підпиши, а то заберуть твоє здоров'я, а, може, і життя". Оля, не читаючи, підписала собі вирок. Її відправили в дубенську тюрму. В камері було повно людей, та люди дали їй місце, щоб сісти. Спала на підлозі з цементу.

**Суд.** Одного разу був суд. Заходили до камери, називали прізвище і кликали на суд. У великій кімнаті стояв великий стіл, покритий червоним сукном. Посередині сидів суддя, по боках сиділи молоді дівчата, розмальовані, всі у воєнній формі. В'язнів було біля 20 осіб, усі молоді, хлопці і дівчата. Тільки було чути: 15 років, 20 років каторги, п'ять років позбавлення волі, п'ять років поселення, де буде відбувати свій термін.

Після суду Олю відвели в іншу камеру. Були тут разом політичні і бандюги. В камері не було світла. Раптом Оля почула, як хтось стукає в двері і називає її прізвище, щоб іти на розстріл. Боже, як їй хотілося жити! Вона була готова відбути всі 15 років, аби тільки жити. В темряві не могла знайти свій одяг. Нарешті, одяглася, але не може знайти чобітки і шапочку. Закинула свій мішечок за спину, підбігла до дверей і стала стукати та кричати, що готова. В коридорі почулася лайка, двері відчинились і чоловічий голос сказав: „Виходи!". Вона вийшла в коридор, де світилося світло. Черговий запитав: „Чого ти кричиш? Куди ти готова?" Оля відповіла: „Іти на розстріл, ви так мені сказали". – „Ні, це не я. То з тебе блатні посміялися. Вони так роблять з новенькими". Оля зайшла в камеру, блатні сміялися, скільки мали сили. Тільки наші люди сиділи і плакали.

**Зустріч з батьком.** Одного дня відчинили камеру і стали викликати з речами на етап. Всі виходили в коридор, довгий і непривітний. Чоловічі камери теж відкривали. Оля почула, як хтось кашлянув. Поглянула – то був її тато. Це була остання зустріч з батьком у лубенській тюрмі. Тут з'явився начальник тюрми і крикнув: „Усім на коліна!" Арештовані стали в два ряди. Старалася стати напроти тата. Вони стояли обоє на колінах, дивились одне на одного і плакали. Тато плакав, що його донька, така молоденька, мусить терпіти тут такі муки. Оля плакала, що тато, такий старенький і мусить так мучитися.

Була команда виходити. Спочатку виходили чоловіки з верхнього поверху. На сходах стояли охоронці, кожний мав у руках велику дерев'яну довбню. Вони били в'язнів по чому попало.

На вокзалі всіх запихали в товарні вагони, везли до Києва аж чотири дні, бо все заганяли їх на запасну колію. В Києві під великою охороною погнали всіх до Лук'янівської тюрми: чоловіки окремо, жінки окремо. Не дозволяли підходити одним до других. Але люди почали бігти, бо в одній колоні йшли цілі сім'ї: батько з синами, мати з дочками. Батько Олі підбіг до доньки і став розповідати, як його били на допитах, як кров ішла носом, ротом і через вуха. Судили на 20 років каторги. Хотів ще щось сказати, та тут підбігли конвоїри і стали їх бити. Один конвоїр підбив батька ногою, і той упав на сніг. Шапка покотилася з голови. На снігу лежала біла голова, зі скроні текла червона кров. Його підняли, і він відходив від Олі, все питався: „Доню, коли ми побачимось?" Більше вони не побачилися. Батько помер в 1945 році в харківській тюрмі.

**На допитах.** У повоєнні часи в комуністичній імперії людей арештовували масово і безневинно. На допитах страшно били. Ті, що пройшли пекло комуністичних тортур, забути їх не зможуть ніколи. „Де ж ви тепер, кати мого народу?"– питав Василь Симоненко. А справді, де ж вони? – Та серед нас.

Як сьогодні Ольга бачить своїх мучителів. Ось слідчий намотав собі на руку її коси. Бив об стіну і кричав: „Коли стріляє кулемет, то хтось убитий, а хтось живий. Вірші своїм дурманом убивають всіх". Після кожного такого разу в його руках залишалася жменя її волосся. На голові з'явилися місця, зовсім без волосся, а потім там відкривалися рани. Але це не стримувало слідчих. Били Ольгу і в лубенській тюрмі. Там їй відрізали коси, які вона так любила.

А був ще страшний прийом допиту, що відомий під назвою „красниє сапожкі": до бачка наливали окропу так, щоб рівень води був вище колін жертви, котру заганяли в такий бачок. Після страшних тортур той, хто їх пройшов, лишався калікою, бо ноги були подібні до шматків вареного м'яса.

І ще був спосіб допиту під назвою „бокс": жертву ставили посеред кімнати, де відбувався допит. Чотири молодики, здоровили, ставали навколо жертви, кожен бив допитуваного і кидав до іншого. Так тривало якийсь час. Коли жертва мліла і падала, її несли в камеру і кидали на цементну підлогу ледве живу. Так робили з молодими, старими людьми і навіть з вагітними жінками.

**Довга дорога.** Одного дня знову виходили з речами на етап. Великою колоною ішли на вокзал. В тюрмі дали їсти тільки одного оселедця. Минуло небагато часу, і люди почали просити пити. Конвоїри відповідали: „Нє паложєна".

До вагону, куди заводили групу молодих дівчат, була прибита чорна дошка, на якій білою фарбою було написано: „Тут їдуть німецькі вівчарки, тут їдуть німецькі підстилки". Всі вони були такі молоді, що так

боялися отих німців, котрі палили українські села, вбивали наших людей.

У вагоні Ольга вибрала собі місце під нарами, біля стінки вагона. Їхали довго, нічого не було видно. І тут спало їй на думку зробити маленьку дірку в щілині між дошками, що була закрита якоюсь шматкою. Тепер могла трохи бачити, куди їде. На одній із зупинок це побачив конвоїр. Зайшов до вагона і почав кричати по-російськи: „Кто ето здєлал? Іді сюда, нємєцко-бандєровская морда і покажі свою рожу". Оля вилізла з-під нар і тихо вимовила: „Я". Перед нею стояв високий молодий юнак. Вона була йому трохи вище пояса. Він глянув на неї, тут лице в нього почервоніло – і він заплакав. А потім сказав українською мовою: „Іди сядь на своє місце". Вийшов надвір і з цієї дірочки зробив ще більшу. Оля ще дотепер пам'ятає його добрі очі і краплини поту на юнацькому чолі.

**Праця.** Привезли їх в Находку, що біля Японського моря. Через кілька днів повезли в тайгу, в табір каторжанок „Вакханка" (навіть назву табору підібрали, щоб глумитися над людиною). Спати треба було на дошках, постелі не давали жодної. Працювали в шахті. Оля вивозила вагонетки з рудою олова. Працювала 12 годин щодня, без вихідних. В її бригаді були всі українки, то й розмовляли по-українськи. Знущалися навіть над мовою.

До праці завжди ходили під конвоєм довгими колонами. Попереду колони йшли конвоїри з собаками, в кінці колони теж конвойні з собаками. Кожний ряд мав по п'ять осіб, так було легко рахувати. Особливо гірка біда була тоді, якщо старший конвою був поганою людиною. Одного разу старший конвою став кричати: „Впасти! Встати! Впасти! Встати!" Так повторював багато разів, і всі падали і вставали. Перед Олею йшла вже немолода жінка, може, років 50. Видно, що не могла вже падати. Підбіг до неї конвоїр і кричить: „Падай!", а вона стоїть. Тоді підійшов до неї ближче і вистрілив їй у скроню. Жінка впала, кров лилася цівкою, заливаючи землю. Колона пішла далі, а жінка лишилася лежати назавжди. Українка лежала на чужій землі, куди вона прийшла не з власної волі...

**Молитва на колінах.** Про цю молитву Ольга Іванчук написала у книжечці „Полтавщино". Я подаю її так, як описала її та, що молилася тоді на колінах ...

„Далекий 1945 рік, початок серпня. Приплив великий вантажний пароплав до берегів Колими. Хто знав цей край, стали кричати: „Магадан! Ворота в ад!" Нас вивели усіх на пристань і поставили в довгу колону. Нас було тисячі, але найбільше – українців. Місцевість була дуже сумною. Виднілися безмежні сопки, на котрих не росли дерева, а тільки видно було чорне сипуче каміння. До пересилки треба було йти шість кілометрів. Привели нас у зону, де приймають новоприбулих. Зона була поділена дротом на дві частини – чоловічу і жіночу. Нам сказали, щоб ми свій одяг скинули. Поведуть нас у лазню купатися. Ми роздяглися догола. Чоловіки також так зробили. Ми, жінки, стали дуже плакати, потім цей плач перейшов у страшний крик. Мені тоді йшов 17-й рік. Чоловіки переносили це приниження дуже гордо й тихо. Чоловікам, напевне, стало нас дуже жаль. Від гурту чоловіків відділилося близько 20 осіб, вони стали йти до нашого дроту. Спереду йшов чоловік, що мав біля 50 років. Він ніс у руці хрест. Цей хрест був зроблений з двох паличок, перев'язаних ниткою. Він підійшов до цієї огорожі й голосно сказав: „Дорогі наші матері і сестри, я є священник. Ті, що зі мною прийшли, є хористами, котрі співали в своїх храмах. Клякнімо на коліна й помолимося нашому Господу Богу, щоб він нам допоміг цю страшну біду пережити". Ми усі стали на коліна. Ми себе не відчували приниженими, коли цей хор заспівав „Господи, спаси, і помилуй людей твоїх". Я такого співу ще ніколи не чула. У мене було таке враження, наче той хрест став золотим. Він сяяв, як сонце, він давав надію, що ми переживемо ту страшну біду. Свою молитву ми закінчували піснею „Многая літа!" Будучи довгі роки в цій страшній неволі, я про цю відправу часто згадувала.

Страшніше неволі немає нічого, коли тебе принижують, а ти не можеш за себе заступитися".

**Чоловіки-каторжани.** За продуктами треба було ходити жінкам у табір чоловіків-каторжан, що був за чотири кілометри. Дороги туди не було, добиралися лише стежкою. Іде 20 дівчат і два конвоїри. Назад несли весь тягар на своїх плечах. Одного разу пішли в дорогу дуже рано. Підійшли до вахти, коли якраз виводили в'язнів до роботи. Грав духовий оркестр, йшли не люди, а якісь тіні. Це були в'язні 30-х років: військові високих чинів, учені, міністри. Мороз до 50 градусів. Одяг на кожному подертий, видно голе тіло. Тут вони довго мучилися, щоб потім тут же померти. Тих, що вмирали, ніхто не ховав. Їх просто скидали в яри. І так вони лежали цілу зиму, яка тут тягнеться десять місяців. А за два місяці літа декотрих скидали в шурфи і засипали камінням.

Одного разу в'язні розповідали щось дуже страшне. Якось привезли в цей табір чоловіків. Всі вони були з України. Через деякий час стали вибирати між ними молодих і сильних хлопців. Обрали навіть бригадира. Сказали, що їх перевозять в інше місце для праці. Їх відвели в штольню, де вже не працювали, і там їх усіх розстріляли. Це були українці, котрі воювали в УПА.

**Соня.** Якийсь час Ольга працювала в бригаді, котра бурила бурки. Велика площа гори була обведена червоними прапорцями, за які виходити було заборонено – карали смертю. Вийдеш за ці прапорці – уб'ють!

Працювали ломом, а лом великий, більший за людину. На обох руках мозолі і рани, що не можна було стулити долоні. Крім двох місяців, весь час зима, то й не відпочинеш, бо мороз. Гріє хіба праця.

Одного зимового дня Оля бурила бурки, чи просто ямки, а підривники клали в них вибухівку і підривали зрушену породу, тоді її викидали і робився шурф. Бульдозери згортали все це і так обробляли руду. Ольга пішла грітися до вогню, біля якого вже стояло кілька дівчат і грілися. Теж стояв і грівся старший конвою. Серед дівчат він вибрав гарну дівчину – українку, її було звати Соня. Сказав до неї: „Іди за ці прапорці і принеси дров до вогню". Вона виконала наказ, і як тільки вийшла за прапорці, він вистрілив з пістолета, й Соня впала мертвою на білий сніг. Всі плакали, їх негайно прогнали від вогню. Видно, що Соня впала заблизько від тих прапорців, конвоїр відміряв кроками віддаль і поклав її дальше за прапорцями.

Це був не одинокий випадок у таборі. Конвоїрів заохочували це робити: їм давали грошові премії, нагороди, підвищували у чині. Колись був якийсь Гаранін, начальник усієї Колими. Як приїжджав до табору, то був завжди з автоматом. Наказував вишикувати всіх в'язнів, тоді відрахує непарних і сам усіх розстріляє. Іншого разу розстріляє усіх парних.

А кілька днів до того, як убили Соню, була вбита українка Марійка. Була висока, стрункa і гарна. З білого простирадла їй пошили сукню, з марлі зробили фату. Поховали її у північній мерзлоті: викопали яму, закидали камінням зверху. Поставили стовпчик, на котрім прибили дощечку, де був табірний номер в'язня – молоденької українки. Через кілька днів могилу розрив якийсь звір, напевно, тому, що накидали замало каміння. Біля могили лежала довга коса і фата з марлі.

**Тунель.** У 1951 році випали великі сніги і стояли люті морози. Люди не встигали чистити дорогу, якою їздили вантажні машини. В одному місці зробили зі снігу ніби тунель, біля триста метрів довжини. Коли бригада, в якій працювала Ольга, верталася з роботи, було вже темно, і всі були стомлені. Недалеко від тунелю конвоїри, котрі йшли попереду, вийшли поверх цього снігу. В'язні думали, що вони хочуть їх краще бачити, то й зайшли в тунель – як раптом почувся страшний крик. Велика вантажна машина з причепом поїхала вздовж колони у сніговому тунелю. Потерпіли ті, що були попереду, їх подушила машина. Мертві й покалічені в'язні лежали на снігу. Тої ночі годі було заснути. Розуміли, що все це було сплановане. Чекали, що іншого разу таке може статися з кожним із них.

**Колима.** Ольга все перебороло, все витерпіла. Довго чекала сподіваної волі. Останнім її віршем у неволі був вірш „Колима". До 1991 року вона носила їх у своїй пам'яті, записувати почала лише в незалежній Україні. І дуже багато їх забула, та не забула своїх страждань і своєї любові до України.

**Колима**

Земле чужа, незнаная,
Тяжкої розпуки.
Тебе вибрали злочинці
Для людської муки.

**Музичні твори.** Як приклад, подамо три власні пісні: одна на мої слова, друга – на слова Дмитра Павличка і третя – на слова Маркіяна Нагірного. Для терпеливого читача, який дочитає „Портрети" до кінця, скажу, що свої музичні твори приймаю тільки за працю для відпочинку, адже, не маю музичної освіти. Правда, можливо, мої мелодії виникли як результат колись прихованих задатків, розбурханих Помаранчевою революцією. Адже український композитор Станіслав Людкевич вважав, щоб скласти гарну музику, не обов'язково вчитися на композиторському факультеті. Треба мати лише Божий дар, бо Бог і Природа наділили кожного з нас багатьма талантами, а проявляються вони в екстремальних умовах.

**Подаруй мені**

Слова і мелодія Михайла Падури Обробка Зиновія Кріля



Подаруй мені ніч,
Подаруй мені день,
Подаруй мені світ,
Повний ласки й пісень.
*Приспів:*
Подаруй,
Подаруй мені,
Подаруй!
Подаруй мені, подаруй!

Подаруй падолист,
Подаруй зорепад,
Подаруй мені світ,
Повний чар і принад
*Приспів:*
Подаруй,
Подаруй мені,
Подаруй!
Подаруй мені, подаруй!

Подаруй мені рай,
Де кохання з небес,
Подаруй мені світ,
Повний щастя й чудес
*Приспів.*

**Марш Війська України**

Слова Дмитра Павличка

Музика Михайла Падури
Обробка для хору та
фортепіано Богдана Дерев'янка

Велично



Не блакитний меч Дніпра гуде,
Не гримить пшениця міднокоса –
Військо йде, як сонце молоде,
В славі Богуна і Кривоноса!

***Приспів:***
Ми – армія воскреслого народу,
Що тисталітнє розламав ярмо.
Наш прапор, Україну і свободу
Покласти в домовину не дамо.

Нас провадить правда, а не мста,
Нас веде любов, а не покута.
Сяє наша зброя золота,
Волею козацькою обкута.

***Приспів:***
Ми – армія воскреслого народу,
Що тисталітнє розламав ярмо.
Наш прапор, Україну і свободу
Покласти в домовину не дамо.

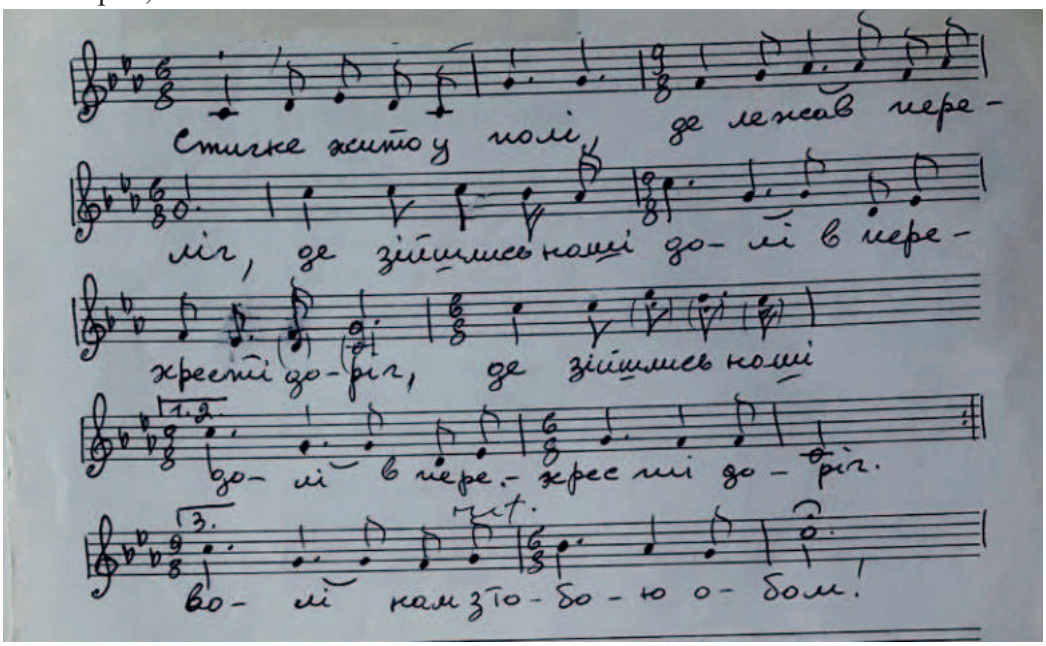
Січове стрілецтво та УПА
Будуть з нами враз на полі бою.
Чи видюща куля, чи сліпа –
Рідний край закриємо собою.

***Приспів:***
Ми – армія воскреслого народу,
Що тисталітнє розламав ярмо.
Наш прапор, Україну і свободу
Покласти в домовину не дамо.

**Стигне жито у полі**

Слова Маркіяна Нагірного Музика Михайла Падури

Помірно, не поспішаючи




Стигне жито у полі,
Де лежав переліг,
Де зійшлись наші долі ׀
В перехресті доріг. ׀2

Стигне жито у полі,
Хилить стебла пружні
До рамен Твоїх голих׀
І на груди мені.׀2

Стигне жито у полі,
Половіє кругом...
Як прекрасно на волі׀
Нам з тобою обом! ׀2

# ПІСЛЯСЛОВО

Після шестилітньої праці (2018–2023) завершилося наше нове дослідження з історії навчального закладу – монографія „Портрети з академії". У підсумку виділено 23 провідних вчених, які прославили ветеринарну науку, і запропоновано на території академії спорудити пам'ятник лікарю ветеринарної медицини.

А тепер детальніше.

**Провідні вчені академії.** Монографія „Портрети з академії" – це аналіз розвитку ветеринарної медицини у нашому краї від 1784 року, відколи Львів, столиця Галичини, перебував під владою різних держав, тому ми виділяємо в історії навчального закладу австрійський, польський, російський (радянський), німецький та український періоди. Як правило, наступний період починається у надрах попереднього, наприклад, український період почався ще за радянських часів.

Австрія зайняла Галичину, хоч її домагалася також Росія, у 1772 році. Це був період просвітительства в Європі, у якому Австрія відігравала провідну роль. У 1784 році Австрія закінчила велику реформу вищої освіти і відкрила на території Галичини перший університет, у якому за зразком класичних університетів було чотири факультети: теологічний, юридичний, медичний і філософський (гуманітарний).

На медичному факультеті вивчали здоров'я людини, профілактику та лікування хвороб. На цьому факультеті в 1784 році було відкрито шість кафедр, серед них була кафедра ветеринарної медицини, або заразних хвороб тварин, якою керував професор Юрій Хмель з Відня. За словами дослідника історії Львівського університету Франца Краттера на початку його створення, професор Юрій Хмель проводив у Львові „досі цілком занедбану галузь (ветеринарну медицину. – М.П.), яка принесе свої плоди щойно через роки". Юрій Хмель – автор перших праць з ветеринарної медицини у Львові, став батьком ветеринарної медицини у Львові і цілої України. Від нього починаються „Портрети з академії".

У надрах австрійського періоду зароджувався польський період. У 1881 році стараннями польських професорів у Львові було відкрито самостійну Ветеринарну школу. Її першим директором був проф. Петро Зайфман, який зайняв своє належне місце у „Портретах з академії", у біолого-технологічному корпусі академії йому відкрито погруддя (автор – скульптор Володимир Цісарик). З польського періоду, який тривав від 1919 до 1939 року, до „Портретів" увійшли також професори Йосиф Шпільман, Володимир Кульчицький (українського походження) і Вацлав Морачевський.

З російського періоду до „Портретів" увійшла тільки одна професор єврейка Зеллі Зеліковська. У цей час зароджувався український період, першою яскравою представницею українського періоду є професор Ірина Дубовик, принижена тодішнім керівництвом академії російського періоду.

До „Портретів з академії" належать 23 провідних учених, в основному це фахівці ветеринарного профілю – 14 осіб, а також один – відомий зоотехнік, чотири філологи, дві біологині, одна доктор медицини, які причинилися до розвитку ветеринарної науки і прославили свій навчальний заклад, нарешті, один гість з Відня.

Пам'ятник лікарю ветеринарної медицини. Як сказано вище, серед провідних вчених академії є 14 лікарів ветеринарної медицини, а всіх лікарів ветеринарної медицини, випускників нашого навчального закладу, є тисячі. Щоб вшанувати їх важку і відповідальну працю, у 1991 році на засіданні вченої ради інституту нами було запропоновано на території тодішнього інституту встановити пам'ятник ветеринарному лікарю. Це була б велика дяка відомим вченим, викладачам, студентам і випускникам, які обрали своїм фахом ветеринарну медицину, а також заохоченням для тих майбутніх студентів, які прийдуть сюди продовжувати славні традиції своїх попередників навчального закладу.

Ідея всім сподобалася: студенти, викладачі і випускники інституту почали масово збирати гроші на майбутній пам'ятник. Ідею пам'ятника підтримав ректор Роман Кравців, в інституті було створено фонд на спорудження пам'ятника. Коли вже було зібрано значну суму грошей, вони якось дивним чином із фонду пропали. Ректор заявив, що всі зібрані гроші академія віддала на погашення комунальних послуг (за газ, електрику і воду). Згодом новий збір грошей підтримав ректор Василь Гунчак, а завершив справу аж ректор Володимир Стибель.

Перший конкурс на пам'ятник лікарю ветеринарної медицини був проведений восени 1991 року. В ньому взяли участь два відомі львівські скульптори – Роман Петрук і Ярослав Мотика, але, на жаль, нічийого проєкту пам'ятника львівських скульпторів комісія не прийняла, мотивуючи свою відмову тим, що обидва скульптори працюють у модерному стилі, а для пам'ятника ветеринарному лікарю більше підходить класичний стиль. Тоді завідувач кафедри фізіології доц. Роман Ступницький залучив до нового конкурсу скульптора Юліана Савка (1944 рік народження) зі селища Івана-Франкове. За основу свого проєкту він взяв емблему ветеринарних лікарів Нідерландів. На емблемі було три елементи: кінь, що лежить, спертий на передні ноги, ветеринарний лікар, що навколішки, і чаша з ліками:




**На емблемі є напис латинською мовою**
**HOMINUM ANIMALIUMQUE SALUTI –**
**Для здоров'я людей і тварин**

Юліан Савко зберіг всі три елементи, але підняв на ноги коня і ветеринарного лікаря і вніс такі зміни у своєму макеті: кінь опертий на дві задні ноги, дві передні у повітрі, ветеринарний лікар опертий на ліву ногу, а права нога готова йти, голова ветеринарного лікаря повернута в бік до голови коня.



**Макет пам'ятника лікарю ветеринарної медицини.**
**Скульптор Юліан Савко, 2005 рік**



Після представленого макета дальша робота над пам'ятником лікарю ветеринарної медицини на довший час припинилася.

Причиною була неясна справа з першими зібраними грішми і через тодішню часту зміну ректорів в університеті (професори Роман Кравців, Василь Гунчак, Михайло Гладій і Володимир Стибель від 24 липня 2014 року). І щойно влітку 2014 року було відновлено роботу зі спорудження пам'ятника. До свого макета скульптор вніс такі зміни: ветеринарний лікар стоїть анфас, опертий на дві ноги, статура більше спортивна, кінь опертий на три ноги, голова повернута до лікаря, ніби кінь просить допомоги. В результаті вийшов величний пам'ятник, збудований аж через 25 років, як вперше з'явилася наша ідея пам'ятника. Навесні 2016 року почався монтаж пам'ятника на території університету між головним корпусом і вулицею Пекарською.



**Пам'ятник лікарю ветеринарної медицини на території університету, фото Йосипа Марухняка, 2016**

Пам'ятник офіційно був відкритий 29 серпня 2016 року на посвяті студентів університету за присутності ректора, багатьох викладачів та батьків студентів-першокурсників. Вартість робіт складає 550 тисяч гривень.

Минуло ще п'ять років, коли була завершена робота архітектора Івана Тимчишина над облицюванням постаменту пам'ятника і облаштуванням території, де стоїть пам'ятник. На передній стінці постаменту, обрамлений аркою, зроблено такий напис:

*Людська медицина оберігає людину,*
*ветеринарна медицина оберігає людство.*
*Професор С. Євсієнко*



**Пам'ятник лікарю ветеринарної медицини**
**на території Львівського університету ветеринарної медицини**
**та біотехнології імені С.З. Ґжицького,**
**скульптор Юліан Савко, архітектор Іван Тимчишин, 2022 рік**

**Відповідь на питання.** І нарешті, дамо відповідь на питання, якого не було.

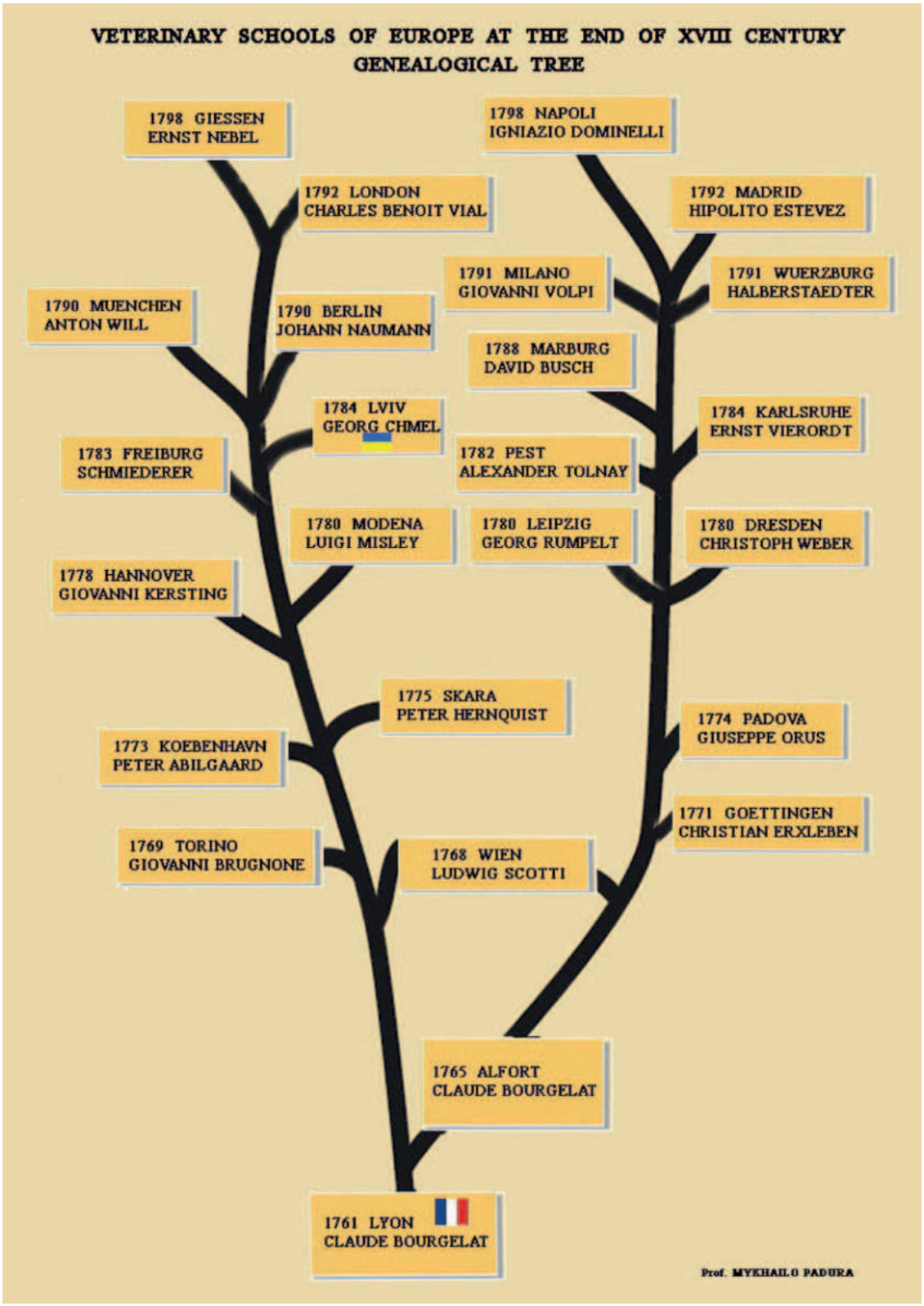
У „Портретах з академії" є інформація про життя і працю 23 провідних вчених (22 викладачі нашого навчального закладу й один з Відня – ректор проф. Оскар Шаллер), хоч за попереднім задумом передбачалося таких 25. Обставини не дозволили нам довершити справу.

Як автор, ми розуміємо, що розповідь про життя і працю вчених академії не може бути абсолютно об'єктивною, бо все, що виходить з-під пера будь-якого автора, обов'язково містить бодай якусь частку суб'єктивного, річ тільки в тому, щоб в ній не було неправди. Ми ж намагалися не подати ні краплини брехні, що суперечило б істині чи спотворювало б життя і працю особи.

Звичайно, допитливий читач може і має право запитати, чому мова йде тільки про 23 особи, адже монографія охоплює довгий історичний період у понад 200 років (тут пропущений час, відколи наш навчальний заклад є університетом, тому в назві монографії вжито слово академія). Тим самим, ми даємо право майбутньому досліднику нашої історії ще раз глибше проаналізувати всі 240 і більше років існування нашого навчального закладу, щоб виявити всіх тих вчених мужів, які увійдуть до золотого фонду університету ветеринарної медицини.

Зі свого боку, ми повторимо стару латинську мудрість, яка гласить: Feci quod potui, faciant meliora potentes. – Я зробив, що міг, інші хай зроблять краще.

**Проф. Михайло Падура, дослідник історії університету**




**Genealogical tree of veterinary scools**
**at the end of XVIII century.**
**Complited by Prof. Mykhailo Padura, 2012**

**Науково-популярне видання**

Михайло Падура. Портрети з академії. Нариси життя і праці. – Львів 2025. – 203с. – Монографія-рукопис.

# ДЛЯ ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ І ТВАРИН

**Емблема Львівського університету ветеринарної медицини та біотехнології імені С.З.Ґжицького**

Текст подається в авторській редакції.

**Проф. Михайло Падура – автор ідеї, автор-укладач, загальна редакція.**
**Дружина Дануся – літературна редакція.**
**Син Ігор – комп'ютерний набір, макет книжки.**